

**ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

OLCAYTU HAN VE ZAMANI (1304-1316)

Ercan GÖRDEGİR

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK**

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

HAZİRAN - 2019

OLCAYTU HAN VE ZAMANI (1304-1316)

Ercan GÖRDEGİR

DOKTORA TEZİ

**TARİH ANABİLİM DALI/ANASANAT DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN - 2019

Ercan GÖRDEGİR tarafından hazırlanan “Olcaytu Han ve Zamanı (1304-1316)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

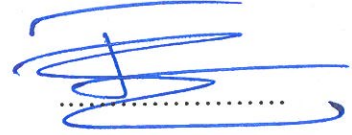
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Prof. Dr. İlhan ERDEM

Tarih/Ortaçağ Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK

İlköğretim Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Mustafa EKİNCİKLİ

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Abdullah GÜNDOĞDU

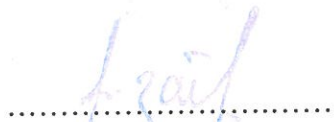
Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 23.06.2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ercan GÖRDEGİR

13/06/2019

OLCAYTU HAN VE ZAMANI (1304-1316)

(Doktora Tezi)

Ercan GÖRDEGİR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran 2019

ÖZET

Bu çalışmada İlhanlı Tarihi'nin Olcaytu Han devri anakaynaklar ışığında incelenmiştir. Gazan Han ve kardeşi Olcaytu dönemlerinde İlhanlı Devleti'nde yaşanan iç ve dış gelişmeler bu dönemleri son derece önemli kılmıştır. Ülkemizde Gazan Han dönemi müstakil olarak çalışılarak bu alandaki boşluk doldurulmuş olmakla birlikte Olcaytu Han dönemi henüz müstakil olarak ilk defa tarafımızdan çalışılmıştır. 24 Mart 1282 tarihinde dünyaya gelen Olcaytu'nun ilk siyasi faaliyetleri selefi Gazan Han döneminde başlamış olmakla beraber O, İlhanlı Devleti'ne 1304-1316 tarihleri arasında 12 sene hükümdarlık yapmıştır. Bu dönemde İlhanlı Devleti içerisinde gelişen olayların etkisi ülke sınırlarını aşarak bölgesel bir etki yapmıştır. İlhanlı Devleti'nin en renkli dini şahsiyeti olan Olcaytu 1309 yılında Şiiliği kabul edip devletin resmi mezhebi haline getirerek İran'da kurulan devletlerarasında bir ilki gerçekleştirmiştir. Olcaytu Han 12 yıllık iktidarında içeride Gilan ve Herât bölgelerine askeri seferler düzenlemek suretiyle hâkimiyetini güçlendirirken dışarıda da Çağatay, Altın Ordu ve Memluk devletleri karşısında sınırlarını koruma mücadelesi vermiştir. Toplam altı bölümden oluşan çalışmamızda sekizinci İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun doğumundan ölümüne kadar hayatı ele alındı. Çalışmamızda ayrıca Olcaytu Han döneminde İlhanlı Devletinde yaşanan iç ve dış gelişmeler ele alındıktan sonra Olcaytu Han'ın ailesi, şahsiyeti, evlilikleri, âlimlerle yaptığı ilmi toplantılar ve imar faaliyetleri incelendi. Yine bu çalışmada genel olarak Olcaytu Han dönemi İlhanlı Devleti'nde gerçekleşen siyasi, askeri, kültürel, demografik ve ekonomik konular ele alındı.

Bilim Kodu : 1124
Sayfa Adedi : 259
Anahtar Kelimeler : Olcaytu, İlhanlı, Moğollar, Şiilik, İran
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK

OLJAITU KHAN AND HIS ERA (1304-1316)

(Ph. D. Thesis)

Ercan GÖRDEGİR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

June- 2019

ABSTRACT

In this study, the Öljaitü period of Ilkhanid history was examined in the light of the main sources. During the periods of Ghazan Khan and his brother Öljaitü, internal and external occurrences in the Ilkhanid State made these periods extremely important. In our country, the Ghazan Khan period was studied separately and the space in this area was filled. However, the Öljaitü Han period has not been studied yet. Öljaitü's, born on March 24, 1282, first political activities began in the period of his predecessor, Ghazan Khan. He ruled Ilkhanid State for 12 years between 1304-1316. In this period, the impact of the incidents in the Ilkhanid State had a regional impact exceeding the borders of the country. Öljaitü, the most colorful religious figure of the Ilkhanid State, made a first in the states established in Iran by accepting Shiism in 1309 and making it the official sect of the state. During his 12 years in power, Öljaitü Khan strengthened his internal domination by organizing military expeditions to Gilan and Herât regions. Externally, he struggled to protect borders against the states of the Golden Army, Chagatai and Mamluk. In our study, which consists of six chapters in total, Öljaitü, the eighth ruler of the Ilkhanid, was examined from birth until his death. In our study, after the internal and external occurrences in the Ilkhanid State were discussed in Öljaitü Khan period, Öljaitü Khan's family, personality, marriages, scientific meetings with the scholars and reconstructions were examined. In this study, political, military, cultural, demographic and economic issues that took place in Ilkhanid State were discussed.

Science Code : 1124
Page Number : 259
Key Words : Öljaitü, Ilkhanid, Mongolia, Shiism, Iran
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın hazırlanması esnasında, her aşamasında akademik yönlendirmeleri, değerli yardım ve katkılarıyla ufkumu açan, maddi manevi büyük yardım ve desteğini gördüğüm başta danışman hocam Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK'e, tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. İlhan ERDEM, Prof. Dr. Salim KOCA, Prof. Dr. Mehmet Ali akmak ve Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ hocalarıma sonsuz teőekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca İngilizce çevirilerde yardımlarını gördüğüm Zonguldak Üniversitesi Öğretim Elemanı Arş. Gör. Yusuf ÖTENKAYA, Arş Gör. Nurullah PARLAKOğLU ve tez yazım aşamasında benden desteklerini esirgemeyen aileme de teőekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xv
1.GİRİŞ.....	1
2. KAYNAKLAR.....	23
2.1. Farsça Kaynaklar.....	23
2.2. Arapça Kaynaklar.....	31
2.3. Süryani Kaynakları.....	33
2.4. Menakıbnameler.....	33
2.5. Ermeni Kaynakları.....	34
2.6. Bizans ve Haçlı Kaynakları.....	36
2.7. Seyahatnameler.....	36
2.8. Meskûkât.....	39
2.9. Ferman ve Mektuplar.....	39
2.10. Modern Araştırmalar.....	40
3. OLCAYTU HAN'IN HÜKÜMDARLIK ÖNCESİ HAYATI.....	45
3.1. Olcaytu'nun Doğumu.....	45
3.2. Olcaytu'nun İsim ve Lakapları.....	47
3.2.1. Harbende Adının Anlamı ve Olcaytu Tarafından Kullanılması.....	48
3.3. Olcaytu'nun Şehzadelik Dönemi.....	56
3.3.1. Gazan Han'ın Olcaytu'yu Veliht Seçmesi ve Vefatı.....	61
3.3.2. Şehzade Alâfîrenk ve Emîr Horkudak'ın Öldürülmeleri.....	63

4. OLCAYTU’NUN HÜKÜMDARLIĞI DÖNEMİNDE DÂHİLİ GELİŞMELER	67
4.1. Olcaytu’nun İlhanlı Tahtına Geçmesi ve İlk İcraatları	67
4.2. Gilan Seferi (1306-1307).....	69
4.2.1. Kutlugşâh’ın Gilan’a Gitmesi ve Öldürülmesi	73
4.3. Herât Seferi.....	76
4.4. Olcaytu Döneminde İlhanlı Vezirlerinin Nüfuz Mücadeleleri.....	80
4.4.1. Sadeddin Savecî	81
4.4.2. Reşidüddin Fazlullah	84
4.4.3. Taceddin Ali Şâh	90
4.5. Olcaytu Döneminde Diğer Devlet Adamlarının Nüfuz Mücadeleleri.....	93
4.5.1. Emîr Kutlugşâh Noyan	94
4.5.2. Emîr Çoban	95
4.5.3. Olcaytu Döneminde Görev Alan Diğer Önemli Devlet Adamları	99
4.5.3.1. Şeyh Barak.....	99
4.5.3.2. Diğer önemli devlet adamları	101
5. OLCAYTU HAN DÖNEMİNDE İLHANLILAR İLE DİĞER DEVLETLER ARASINDAKİ MÜNASEBETLER.....	103
5.1. Türkiye Selçuklu Devleti İle Münasebetler.....	103
5.1.1. Olcaytu Han'dan Önce Moğol-Anadolu Selçuklu Münasebetleri.....	103
5.1.1.2. İrencin Noyan dönemi	104
5.1.1.3. Anadolu’da Emîr Çoban dönemi	106
5.2. Olcaytu Dönemi Ermeniler ile Münasebetleri.....	107
5.3. Olcaytu Dönemi Büyük Moğol Hanlığı İle Münasebetler	111
5.4. Olcaytu Dönemi Altın Ordu Devleti ile Münasebetler.....	113
5.5. Olcaytu Dönemi Çağataylılar ile Münasebetler	119

	Sayfa
5.6. Olcaytu Dönemi Memlûk Devleti ile Münasebetler	126
5.6.1. Olcaytunun Suriye Seferi (1312)	131
5.7. Olcaytu Han Döneminde Avrupa Hristiyan Dünyası ile Münasebetler	134
5.7.1. Olcaytu Han Dönemi İlhanlı-Bizans Münasebetleri.....	139
6. OLCAYTU HAN'IN VEFATI VE ŞAHSİYETİ.....	141
6.1. Olcaytu'nun Vefatı	141
6.2. Olcaytu'nun Ailesi.....	143
6.2.1. Olcaytu'nun Annesi Uruk Hatun	144
6.2.2. Olcaytu'nun Eşleri	146
6.2.1.1. Hacı hatun.....	146
6.2.1.2. Ölcitey hatun.....	147
6.2.1.3. Dünya hatun.....	147
6.2.1.4. İl-Tûzmîş hatun.....	147
6.2.1.5. Horasanlı Bûlûgân hatun	148
6.2.1.6. Adilşah hatun.....	149
6.2.1.7. Bucugan hatun	149
6.2.1.8. Kökeci hatun.....	150
6.2.1.9. Köbhoşkaf hatun.....	150
6.2.1.10. Kutlugşâh hatun.....	150
6.2.1.11. Surgatmış hatun	151
6.2.1.12. Kotukyay hatun.....	151
6.2.1.13. Maria hatun.....	151
6.2.1.14. Toktı hatun.....	151
6.2.1.15. Kirman hatun	151
6.3. Olcaytu' Han Dönemi Dini, Sosyal ve İlmi Hayat.....	152

	Sayfa
6.3.1. Olcaytu Han'ın Dinî ve Ahlakî Yönü	152
5.3.1.1. Birinci rivayet (Olcaytu Sünnî mezhep kavgalarından dolayî Şiiliğe geçti).....	155
5.3.1.2. İkinci rivayet: (Olcaytu Şii olarak Müslüman oldu).....	157
5.3.1.3. Üçüncü rivayet: (Olcaytu boşadığı eşini tekrar nikâhına alabilmek için Şiiliğe geçti).....	159
6.3.2. Olcaytu'nun Şiiliğini Konu Alan Diğer Kaynaklar	160
5.3.2.1. Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesinin Sünnî dünyasına yansımaları	162
5.3.2.2. Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesinin sonuçları	163
6.4. Olcaytu Han Devrinde İlhanlılarda Sosyal Hayat	164
6.4.1. Olcaytu'nun Tebaasına Karşı Tutumu ve Sonuçları.....	166
6.4.2. Olcaytu Han Devrinde İlmi Hayat	169
7. OLCAYTU HAN DÖNEMİ İLHANLI DEVLET TEŞKİLATI VE SOSYO EKONOMİK HAYAT.....	171
7.1. Devlet Teşkilatı	171
7.1.1. Saray ve Ordu Görevlileri.....	171
7.1.2. Hatunlar	172
7.1.3. Şehzadeler.....	172
7.1.4. Yarlığ, Damga ve Payze	173
7.1.5. Nevbet ve Sancak.....	173
7.1.6. Önemli Daire ve Görevler.....	173
7.1.6.1. Niyabet-i Saltanat	173
7.1.6.2. Divanı Büzürk ve Sahibi Divan-ı Memalik.....	174
7.1.6.3. Vezir ve Sahibi Divan.....	174
7.1.6.4. Niyabeti Vezaret.....	175
7.1.6.5. Defterdarî-i Memalik ve Müstevfi.....	175

	Sayfa
7.1.6.6. İşraf-ı Memalik	176
7.1.6.7. Nâzırı Memalik	176
7.1.6.8. Uluğ Bitikçî-i Memalik	177
7.1.7. Emîrler	177
7.1.8. İlhanlılarda Ordu	178
7.1.8.1. İlhanlılarda ordu görevlileri	179
7.2. Olcaytu'nun İmar ve Eğitim Faaliyetleri	179
7.2.1. Sultaniye	182
7.2.2. Çemçimal	186
7.2.3. Olcaytu Sultan Abad	187
7.2.4. Ak Kale ve Diğer İmar Faaliyetleri	187
7.2.5. Olcaytu Dönemi Eğitim Faaliyetleri	188
7.2.6. Olcaytu Dönemi Devlet Adamlarının İmar Faaliyetleri	192
7.2.6.1. Reşidüddin'in eser ve imarları	192
7.2.6.2. Taceddin Ali Şâh'ın imarları	195
7.3. Olcaytu Dönemi İlhanlı Paraları	195
7.3.1. Olcaytu Han Döneminde Basılan Paraların Genel Özellikleri ve Türleri	198
7.3.1.1. Olcaytunun sünni olarak bastırdığı paralar	199
7.3.1.2. Olcaytunun Şii olarak bastırdığı paralar	200
7.3.1.3. Olcaytu Han döneminde bastırılan mahalli paralar	201
7.4. Olcaytu Han Döneminde Yürürlükte olan Vergiler	201
8. SONUÇ	205
KAYNAKLAR	209
EKLER	221

	Sayfa
EK-1. Resimler.....	222
EK-2. Haritalar.....	233
EK-3. Şecereleer.....	237
EK-4. Fermanlar.....	240
ÖZGEÇMİŞ.....	241

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

A.Ü.D.T.C.F	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
dpnt.	: Dipnot
E.I.	: Encyclopedia of İslam
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
hrt.	: Harita
İ.A.	: İslam Ansklopedisi
iktbs	: İktibas Alıntı
JAS	: Journal of Asiatic Studies
s.	: Sayfa
tah.	: Tahsis
tas.	: Tashih eden
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
terc.	: Tercüme Eden

1. GİRİŞ

XIII. yüzyılın başlarında başta İran olmak üzere Yakın Doğu'da her türlü sanat ve imar faaliyeti gerçekleşmekteydi. Ancak bu durum tam anlamıyla fırtına öncesi sessizlik demektir.

İran Azerbaycan ve Irak bir buçuk asırlık Selçuklu hâkimiyetinde her bakımdan tekâmüle ulaşmıştı. XII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selçukluların yerini Harzemşahlar aldı. Harzemşahların hâkimiyeti söz konusu coğrafyalar için inhitatı da beraberinde getirdi. Harzemşahlar XIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde İran Azerbaycan ve Irakta hâkimiyetlerini güçlendirmiş ancak iyi bir yönetim de sergileyememişlerdi. Öncelikle izledikleri politikalar bölgedeki İslam devletleri arasında zaten var olan ayrışmayı daha da artırmakta ve bölgeyi dış tehdide açık hale getirmekteydi. Bu şekilde Moğol saldırısı için bütün şartlar olgunlaştığında Yakın Doğu için fırtınaya dönüşecek olan rüzgâr Karakurum'dan esmeye başladı.

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde dünya dengelerini alt üst eden yeni bir güç ortaya çıktı. Bu güç Cengiz Han önderliğinde yirmi yıl gibi çok kısa bir zaman diliminde büyük bir imparatorluğa dönüşen Moğollardı.

Moğol imparatorluğunun kurucusu Cengiz Han'dır. Moğollar'ın "Kıyat" soyundan gelen ve asıl adı Temuçin olan Cengiz Han sıkı bir disiplin altında güçlendirdiği orduları ile önce komşu boyları hâkimiyeti altına aldı.

Cengiz Han 1206 yılında toplanan kurultayda kağan ilan edildikten sonra Tibetli Tangutları yenerek hâkimiyetini Kuzey Çin ovalarına kadar yaydı. Ardından batıya yönelen Moğol orduları Harzemşah devletini yenerek Çin'den Harzem'e ve Kırım'a kadar olan toprakları hakimiyet altına aldılar.¹

Cengiz Han 1227 yılında öldüğünde geride devasa bir İmparatorluk bıraktı. Cengiz Han'dan sonra sırasıyla Ögeday, Güyük ve Mengü imparatorluğun başına geçtiler.

İşte Yakın Doğu kaderini değiştirecek olan karar, Mengü Kağan'ın 1251 yılında hükümdarlığını tasdik etmek için topladığı kurultayda alındı². Mengü bir taraftan kardeşi

---

¹ Mokhlesi, M A. (1985). *Coğrafyaya tarikheh Soltaniye*. (İkinci Baskı). İran: Tahran Yayınevi, 2.

² 1 Temmuz 1251 tarihinde Kelüren'de yapılan bu kurultaydan sonra Batu'nun tavsiyesi ve şehzadeler ile emirlerin ortak kararı ile Mengü Büyük Moğol Devleti'nin Han'ı olarak seçilmiştir. Bkz: **Reşidüddin**, 2013, 13; **Abül-Farac**, 1999, 553.

Kubilay'ı bütün Çin'in fethi için görevlendirirken diğer taraftan öteki kardeşi Hûlâgû'yü bu tarihte henüz hâkimiyet altına alınmamış Yakın Doğu ülkelerinin alınmasıyla görevlendirdi.

Hûlâgû çıktığı batı seferinde asırlardır alınamayan İsmailîlerin kalesi Alamut'u alıp Tebriz merkezli İlhanlı Devleti'ni kurdu. Ardından Bağdat'ı alarak Abbasi halifeliğini ortadan kaldırdı³. Böylece İslam dünyasına büyük bir darbe vuran Hûlâgû yönünü Mısır Memlûklarının üzerine çevirdi. 1260 yılında Moğollar ile Memlûklar arasında gerçekleşen savaşı Memlûklar kazanınca Moğol ilerleyişi durdu⁴.

Ayn-ı Calut mağlubiyetinden sonra Moğollar Suriye'nin büyük kısmından geri çekildilerse de İran, Azerbaycan ve Anadolu'da varlıklarına devam ettiler. XIII. Yüzyılın ortalarından XIV. Yüzyılın ortalarına kadar Yakın Doğu ve Orta Doğu'da İlhanlılar ile Memlûklar daimi bir rekabet içerisine girdiler. Bu güç mücadelesinden en çok iki taraf arasında tampon olan Anadolu etkilendi. Anadolu'da yaklaşık bir asır boyunca kargaşa ortamı devam etti.

Hûlâgû, Cengiz Han'ın küçük oğlu Tuluy'un Kerait kabilesine mensup Sorgagtani adındaki hatunundan dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve şehzadelik dönemi hakkında pek fazla bilgi bulunmayan Hûlâgû 9 yaşındayken Cengiz Han tarafından mükâfatlandırılmıştır⁵.

Mengü Han kurultay kararıyla büyük Moğolların başına geçtikten sonra, kardeşi Kubilay'ı 70 bin kadar bir ordu ile Çin'in fethi için görevlendirdi⁶. Amacı dünyaya hükmetmek olan Mengü diğer taraftan küçük kardeşi Hûlâgû'yu da şimdiye kadar tam anlamıyla Moğol hâkimiyetine girmemiş olan Yakındoğu'nun alınması ile görevlendirdi⁷. Hûlâgû'nün emrinde bütün Moğolların üçte biri büyüklüğünde ve sayısı 600 bini bulan bir ordu vardı⁸. Mengü Han bu seferlere seleflerinin aksine ünlü 2oyanlar yerine kardeşlerini göndermesi ise merkezileşmeye yönelik bir adımdı⁹.

---

³ **Togan** 1981, 223.

⁴ Memlûkların İlhanlılara karşı başarılı olmalarının birçok tarihi sebebi olmakla birlikte Memlûk Hükümdarı Baybars'ın izlediği politikaların büyük etkisi vardır. Baybars bir taraftan Altın orda hükümdarına elçi göndererek İlhanlılara karşı birlik olmayı teklif ederken diğer taraftan Suriye ve Mısır'daki Müslümanları cihada davet etmiştir. Bkz: Kanat C. (2001). "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)". İzmir: **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c. XVI. 35.

⁵ **Yuvalı**, 1998, 473.

⁶ Aknerli Grigor. (1954). **Moğol Tarihi**, (çev. Hrand D. Andreasyan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 30. **Spuler**, 2011, 59; **Yuvalı**, 2017, 132; **Yuvalı**, 1998, 473.

⁷ **Reşidüddin**, 2013, 13; Cevvadi, A. Cihan, Z. (1391) "Ez Tebriz ta Pekin Berresiye Münasebet-i İlhanân ba Han-ı Bozorg-ı Moğol". **Fasılname-i Tarih Revabit-ı Harici**. Yıl. 13. Sayı. 50. ss.69-90, 71.

⁸ **Spuler**, 2011, 59; **Yuvalı**, 2017, 132; **Yuvalı**, 1998, 473.

⁹ **Yuvalı**, 2017, 132.

Moğollar Cengiz Han döneminde Yakın Doğu'ya seferler yaptılarsa da Moğol nüfuzu bu bölgede hiç yayılmamış gibiydi. Zira uzun zamandan beri Yakın Doğu'nun hâkimiyetini elinde bulunduran Abbasi Halifeliği ve Alamut İsmailileri hala ayaktaydılar. Hûlâgû batı seferine çıkmadan önce bu bölgelere Baydu ve Curmagan Noyanlar önderliğinde öncü birlikler göndererek yapacağı büyük harekât için hazırlıklar yapmalarını emretti. Reşidüddin'in aktardıklarına bakılırsa bu hazırlıklar Moğol ordusunun geçebileceği otlak ve yaylaların koruma altına alınması, derin nehir ve suların üzerine köprü kurulması ve ordu ihtiyacını karşılayabilecek un ve içkilerin hazır bulundurulması gibi hazırlıklardı¹⁰.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi hazırlıklar tamamlanınca Moğol ordusu 1253 yılında batı seferine çıkmış ancak bir takım bayram ve merasimler yüzünden harekât istenilen sonuca ulaşmadan sona ermişti¹¹. Yine de amacından geri dönmeyen Hûlâgû ordusu ile birlikte 1255 tarihinde Semerkant'a vardı¹². Bu tarihten itibaren Hûlâgû'nün önünde yerel hâkimler direnemeyerek Semerkant, Herât, Erran ve Şirvan gibi emîrlıklar Moğol hâkimiyetine girdiler¹³.

Böylece kendisine Yakındoğu hâkimiyetinin yolu açılan Hûlâgû dikkatini en önemli üç hedefinden biri olan Alamut kalesinin alınmasına çevirdi¹⁴. Hûlâgû ilk iş olarak dönemin Alamut sahibi Rükneddin Hürşah'a bir haber göndererek korku tehdit ve vaat yöntemini kullanarak hâkimiyetine girmesini istedi¹⁵. Ancak Hürşah bu teklifi reddetti. Bunun üzerine taraflar arasında birçok defa elçiler gidip geldiyse de Alamut kalesi Moğollara teslim edilmedilmeyince¹⁶ kale Moğollar tarafından kuşatıldı¹⁷. Nispeten uzun süren bir kuşatma sonrasında Hûlâgû'nün şimdiye kadar başvurulmayan yöntemlere başvurması sonucunda 1256 tarihinde Alamut kalesi teslim alındı¹⁸. Hûlâgû Alamut yöneticisi Hürşah'ı da evvela büyük

---

¹⁰ Reşidüddin 2013, s.14.

¹¹ Yuvalı, 2017, 136; Togan 1981, 223-225.

¹² Hamdullah Müstevfi, 2018, 477.

¹³ Grousset, 2014, 356; Spuler, 2011, 60.

¹⁴ Murtazavi, M. (1358) *Mesail-i Asr-ı İlhanân*, Tahran, Benyad-ı Movkufst-ı Doktor Mahmud Afşar. 20.

¹⁵ Reşidüddin, 2013, 21.

¹⁶ Reşidüddin, 2013, 22-25.

¹⁷ Reşidüddin 2013, 24; Yuvalı, 1998, 473.

¹⁸ Hamdullah Müstevfi, 2018, 478; Reşidüddin, 2013, 24-25; Glastyan, 2005, 139. Yuvalı, 2017, 145; Spuler 2011, 60,61; Grousset, 2014, 357; Cevadi, 1391, 71. XIII. asır İngiliz kaynaklarından olan "*Chorika Maiora*" adlı eserde bu olay; "*Tatarlar mide bulandırıcı vahşiler olarak andığımız Haşhaşileri yok ettiler*" şeklinde anlatılmaktadır. Bu kayıt söz konusu dönemde Avrupalıların Moğollara bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Bkz: Özcan A.T. (Aralık 2013). "Chronica Maura'da Moğollara Dair Kayıtlar". *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, Sayı XVI. Ss. 23-77. S.59.

Hana gönderdi. Ancak Hürşah elçilik heyeti yoldayken Hûlâgû karar değiştirerek Hürşah'ı öldürttü. Ardından Hürşah'ın bütün soyunu ortadan kaldırdı¹⁹.

Moğollar Alamut kalesini yıkarak buradaki birçok malı yağmaladılar. Kalede bulunan oldukça zengin kütüphanenin incelenmesi görevi Atamelik Cüveyni'ye verildi. Bu işe vakıf olan Cüveyni burada bulunan birçok değerli eserin yakılmasının önüne geçti. Buna rağmen Cüveyni kütüphanedeki bütün eserlerin Moğollar tarafından yakılmasının önüne geçemedi. Özellikle de İsmaili ve Şii İslam dünyası için önemli bilgiler içeren bu kitapların yakılması, günümüzde bu konularda araştırma yapan araştırmacıların işini oldukça zorlaştırdı²⁰.

Böylece Hûlâgû 1256 tarihinde Alamut kalesini İsmaililerin elinden alarak İran ve Azerbaycan topraklarının tamamını içine alan Tebriz merkezli İlhanlı Devleti'ni de kurdu. Alamut kalesinin bölge tarihi açısından önemini bilen Hûlâgû bu fethini savaş ününü artırmak yönünde kullanarak başta Büyük Moğollara sonrada çevre hükümdarlara bildirdi.

Hûlâgû ordusu ile İran sahasında bulunduğu sırada Abbasi Halifeliği ile elçiler aracılığıyla yazışmaktaydı. Bu elçilik teatisinde kullanılan dil ve üslubun gittikçe sertleştiğini görmekteyiz. Moğollar tarafından Abbasî Halifeliğine gönderilen üç heyette ilk olarak Hûlâgû halifeden Alamut kuşatmasına asker göndermesini isterken ikinci defa kendisine tabi olmasını üçüncü defa ise son derece sert ve tehditkâr bir dille halifenin Moğollar tarafından cezalandırılacağını bildirmiştir²¹. Ancak Abbasilerin kendisine tabi olmayacağını anlayan Hûlâgû hiç vakit kaybetmeden ikinci hedefi olan Bağdat Abbasi Halifeliğini ortadan kaldırmak üzere harekete geçerek karargâhını Hemedan şehri yakınlarındaki Karabad Ovası'na kurdu²².

Abbasi Devleti kurulduğu 750 yılından beri Sünnî İslam dünyası için oldukça önemli bir dini merkez konumundaydı. Moğolların Bağdat kapısına dayandığı XIII. yüzyılın ortalarında Abbasi halifeliğinin resmi sınırları Bağdat şehri ile sınırlı olsa da Sünnî İslam âlemi için burası manevi bir merkezdi. Bu gücünün farkında olan Abbasi Halifeliği Moğolların teslim olma çağrılarını

¹⁹ Hamdullah Müstevfi, 2018, 478; Togan 1981, 223.

²⁰ Yuvalı, 2017, 145; Togan 1981, 224,225

²¹ Grousset, 2014, 357; Özbek, S. (2018). *Moğolları Durduran Türk Sultan Baybars*. Berikan Yayınevi, 107; Özbek, S. (2002). "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud". Ankara. *Türkler Ansklopedisi*, C. V. Ss.127-133; Togan 1981, 224,225.

²² Reşidüddin, 2013, 30; Yuvalı, 2017, 150.

“Ey devrana yeni yetişmiş ve kalıcı hayat temennisinde bulunan genç insan. On günlük baht ve ikbalin yardımıyla kendini bütün dünya halkına galip ve egemen görüp kendi fermanını kendisinden kaçınılması mümkün olmayan yargı ve sağlam bir ferman gibi düşünüp, bende bulamayacağın şeyi neden arıyorsun. Muhakkak şehzade doğudan batıya Allaha tapan dilenciden padişaha, gençten yaşlıya hepsinin bu dergâhın kölesi ve benim ordum olduğunu bilmiyor. Eğer bir işaret edersem dağılmış olanlar toplanır...”²³ diyerek reddetti.

Ancak dönemin şartları gereği Abbasi Halifeliğinin birlik olma çağrısı Sünnî İslam dünyasında karşılık görmedi. Bu dönemdeki Sünnî yöneticiler Mısır, Fars, Suriye, Anadolu ve Kirman atabeyleriydi ancak Moğol tehlikesine karşı söz konusu yöneticiler sorumluluğu Abbasi Halifeliği ‘ne atarak işin içinden çıkmayı düşündüler.

Bağdat’ın alınması Hülâgû’nün 1255’te başlattığı bu seferin ana amaçlarından birini teşkil ettiği için Hülâgû Bağdat şehri ve yöneticileri hakkında geniş çaplı bir araştırma başlatmıştı. Bu araştırma sonucunda Bağdat şehrinin üst düzey devlet adamları, şehirdeki halkın dini, mezhebi ve sosyal durumlarını ve Bağdat’ın fiziki durumu gibi konularda önemli bilgiler edinmişti. Bu nedenle Hülâgû Mutasım’ın iddia ettiği gibi büyük bir ordu toplayamayacağını biliyordu. Topladığı bilgilerle harekete geçen Hülâgû 1257 yılında Bağdat’ı kuşattı. Halife Mustasım bu tehlike karşısında yeterli önlem alamamış, çevresindeki beceriksiz devlet adamlarını bile bertaraf edememişti. Karşılıklı görüşme ve elçi teatisi sonuç vermeyince Hülâgû şehri aç ve susuz bırakmak üzere kuşatmayı genişletti. Sonuç olarak Abbasi Halifeliğinin merkezi Bağdat, 10 Şubat 1258 tarihinde Moğollara teslim edildi²⁴. Bazı kaynakların ifadesine göre Halife Mustasım bir çuvalın içine konuldu ve atların ayakları altında ezilerek öldürüldü²⁵. Abbasi halifeliği bu şekilde ortadan kaldırıldıktan sonra Halifeliğin zengin hazinesi Moğolların eline geçti²⁶.

Böylece Hülâgû Han seferin üç önemli amacından ikisini başarı ile sonuçlandırdı. Üçüncü hedefi ise Mısır Memlûk devletini ortadan kaldırarak Moğol sınırlarını Akdeniz’e kadar genişletmekti. Böylece Büyük Okyanus’tan Akdeniz’e kadar olan topraklar Moğolların

²³ Reşidüddin, 2013, 31; Yuvalı, 1998, 473.

²⁴ Bağdat istilası için ayrıntılı bilgi için bkz: Tural M. (2017). “Hülâgû Han’ın Bağdat’ı İstilasası (1258) Ve Tahribe Teşvik Meselesi” *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, Sayı XXX, ss. 21-50; Hamdullah Müstevfi 2018, s.478; Reşidüddin 2013, s.45; Glastyan, 2005, 139; Spuler, 2011, 62; Yuvalı, 1998, 473; Cevvadi, 1391, 71.

²⁵ Reşidüddin 2013, 45-47; İbn Haldun. (2013). *Mukaddime*. (Yay. Haz. Dr. Arslan Tekin). İstanbul: C. I.,II. İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 603; Yuvalı, 2017, 160; Spuler, 2011, 63; Cevvadi, 1391, 71.

²⁶ Kaynağın aktardığına göre bu hazineler mukayese edilemez derecede mal ve eşya ile doluydu. Bu malların arasında 5 gez uzunluk ve genişliğinde altın ile dolu bir havuz da bulunuyordu. Bkz: Hamdullah Müstevfi, 2018, s.478.

hâkimiyetine girecek ve bunun sonucunda Moğolların çok önem verdikleri ticaret her zaman canlı tutulacaktı.

Bağdat alındıktan sonra Hûlâgû üçüncü amacı doğrultusunda harekete geçerek Suriye ve Mısır üzerine yürüdü. Hûlâgû bu sefere çıkarken Ordusu ile birlikte Güneydoğu Anadolu'dan geçerek yol üstünde bulunan Malatya Urfa ve Harran gibi önemli şehirleri teslim aldı. Ardından Halep ve Şam üzerine yürüdü²⁷. Burada, Mısır'da bulunan Memlûk hükümdarına teslim olması ve hâkimiyetini tanınması yönünde bir elçi gönderdi. Ancak Moğol elçileri Memlûk Devleti tarafından öldürülerek Hûlâgû'nün metbuluk teklifi reddedildi. Bunun üzerine Hûlâgû harekete geçmek istedi ise de bu esnada Karakurum'dan gelen bir elçi kendisine Mengü Han'ın öldüğü haberini ulaştırdı²⁸. Bu haber üzerine Hûlâgû ordusunun başına Ketboğa adındaki bir komutanını bırakarak hanlık seçimlerine katılmak üzere Karakurum'a doğru harekete geçti²⁹. Ketboğa'nın komutasındaki Moğol ordusu ile Memlûk ordusu 1260 yılının Eylül ayında Ayn-ı Calut mevkiinde karşı karşıya geldiler³⁰. Çıkan savaşta Memlûk ordusu kurt kapanı olarak bilinen savaş taktiğini uyguladı. Savaş başlayınca Memlûkların merkez güçleri taktik gereği geri çekildi. Bu savaş hilesine aldanan Moğollar Memlûk ordusunun çekildiğini zannederek dağıldıkları bir sırada Memlûklar tekrar harekete geçip Moğolları hezimete uğrattılar³¹. Bu savaş Moğolların ilk meydan yenilgisi aynı zamanda İslam dünyasının da yok olmaktan kurtuluşuydu.

Bu savaş sonucunda Moğollar Suriye ve Mısır taraflarını nasıl hızlı bir şekilde hâkimiyetlerine aldılarsa aynı şekilde tekrar söz konusu bölgeler Moğolların hâkimiyetinden çıktı³². Bu yenilgi haberi karşısında büyük şok yaşayan Hûlâgû Memlûklardan her zaman öç almak istediye de hayatı boyunca ikinci bir Suriye seferine çıkamadı. Esasen Hûlâgû'yü meşgul eden başka meseleler vardı. Bu meselelerin en önemlileri ise Karakurum'daki hanedan arasındaki taht

²⁷ Yuvalı, 2017, 169.

²⁸ Ayn-ı Calut savaşı için bkz: Cüveynî, Ata Melik (1988). *Tarih-i Cihan Güşâ* (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 170–176; Suyutî, Hafız Celeleddin. (2005). *Tarih-i Hülefa*. (Tah. Said Mahmud Akil). Beyrut: s.432–434,436; *İbn Tağrıberdi*, 2013, 83; Özbek, S. (2002). “Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud”. Ankara. *Türkler Ansklopedisi*, C. V. Ss.127-133; Yuvalı, 2017, 172-177; Roux, J.P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. (Çev. Aykut Kazancigil, Ayşe Bereket). İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 340.

²⁹ Roux, 2001, 355.

³⁰ Yuvalı, 2017, 175.

³¹ Hamdullah Müstevfî 2018, 478; Lewis Bernard. (2003) *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Ankara (Çev. Selen Y. Kolay) Arkadaş Yayınları, 117; Yuvalı, 2017, 175; Yuvalı, 1998, 474; Eruz A.F. (2004) “Memlûkler” . *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, C.29, S.97-100, 90; Cevadi, 1391, 71; Özbek, 2002, 127-133.

³² Roux, 2001, 355.

mücadeleleri ve İlhanlılar ile diğer Moğol ulusları Altın Ordu ve Çağataylar arasındaki sınır anlaşmazlıklarıydı.

Bütün bu meseleler başlangıçta büyük Moğollara tabi olacak şekilde harekete geçen Hülâgû'yü gittikçe bağımsızlaşan bir Moğol şube devletini kurmaya yönlendirdi. Hülâgû'nün kendi adına bastırıldığı paralar bu devletin en önemli kanıtı niteliğindedir. Aynı zamanda Hülâgû İran'da devletini kurduktan sonra Batı dünyası ile de münasebetler kurmuştur. Hülâgû'nün saltanatı 8 Şubat 1265 tarihine kadar sürdü. Bu tarihte Hülâgû Han vefat etti³³. Hülâgû Han öldüğünde geride sınırları Amuderya'dan Fırat'a ve Kafkasya'dan Belucistan'a kadar uzanan ve Anadolu Selçuklu Sultanlığı ile küçük Ermenistan Krallığının da tabiiyetinde bulunduğu bir devlet bıraktı³⁴.

Babası ve selefi Hülâgû Han'ın ölümü üzerine İlhanlı Devleti'nin başına Haziran 1265 tarihinde kurultay kararıyla Abâkâ geçti³⁵. 1231 yılında dünyaya gelen Abâkâ'nın annesi Yisuncin Hatundur³⁶. Reşidüddin'in aktardığına göre Hülâgû Han ölünce Moğol adeti üzerine yollar kapatılmış kimsenin bulunduğu yerden ayrılmasına izin verilmemiştir. İlhanlı devlet adamları Horasan'da bulunan Abâkâ Han'a derhal haber göndererek Tebriz'e gelip devletin başına geçmesini istemişlerdir. Böylece Abâkâ Han Tebriz'e gelerek İlhanlı tahtına geçmiştir³⁷.

Abâkâ Han Horasan'da bulunduğu sırada devlet yönetimi konularında deneyim kazanmıştı³⁸. O Budist olmakla beraber siyasi amaçları için Hristiyan devletlerle yakınlaşarak Avrupalı devletlerle Memlûk ve Altın Ordu'ya karşı ilişkilerini geliştirdi³⁹. Buna rağmen Abâkâ Han'ı önemli sorunlar beklemekteydi. Bu sorunların başında Altın Ordu Devleti ile olan sınır anlaşmazlıkları gelmekteydi⁴⁰. Cengiz Han'ın ülkesini oğulları arasında paylaştığı taksimatta Altın Ordu Devleti kurucusu Cuci'ye, Tebriz'in de içinde bulunduğu Azerbaycan toprakları verilmişti. Ancak İlhanlı Devleti kurulduktan sonra Azerbaycan topraklarını kendi sınırları içerisine almıştı. Altın Ordu hükümdarları Azerbaycan toprakları üzerindeki hak

³³ Reşidüddin, 2013, 73 Grousset, R. (2014). *Bozkır İmparatorluğu: Attila-Cengiz Han-Timur*. (Çev. M. Reşat Uzmen). İstanbul. Ötüken Yayınları,

³⁴ Yuvalı A. (2000). "İlhanlılar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.22, S 102- 105. S. 103.

³⁵ Hamdullah Müstevfi, 2018, 489; Reşidüddin, 2013, 75.

³⁶ Sümer, F. (1988). "Abaka" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.1, 8.

³⁷ Yuvalı, 2000, 103; Reşidüddin, 2013, 77.

³⁸ Reşidüddin, 2013, 71.

³⁹ Yuvalı, 2000, 103.

⁴⁰ Erdem, İ. (1997) "Olcaytu Han Devrinde Horasan'da İlhanlı-Çağataylı Mücadeleler". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fak. Dergisi*. Sayı:3, 106-112, 106,107.

idealarını Cengiz Han'ın söz konusu taksimatına dayandırmaktaydılar. İlhanlı hükümdarı Abâkâ ise bu konuda asla taviz vermeyeceğini Tebriz'i İlhanlıların başkenti yaparak gösterdi⁴¹.

Hûlâgû Han döneminde başlatılan batı dünyası ile ilişkiler Abâkâ Han döneminde de devam etti. Bu minvalde Bizans hükümdarı VIII. Michael kızı Despina Hatun'u Hûlâgû ile evlendirilmek üzere Tebriz'e göndermiş ancak Hûlâgû Han ölünce Despina Abâkâ Han ile evlendirilmiştir. Bu evlilik çıkar hesapları üzerine kurulu siyasi bir evlilikti. Düşmanlarına karşı Hristiyan devletlerle dostluk ve ittifak kurmak Abâkâ Han'ın öncelikli siyasi politikaları arasındaydı⁴².

Berke Han İslamiyeti kabul ederek Altın Ordu Devletinin resmi dini haline getirdi. Böylece Memlûklarla aynı dinin mensubu olarak bu iki devlet (Memlûklar ve Altın Ordu) İslamiyet'in en büyük gücü ve güven kaynağı oldular. 1266 yılında Altın Ordu Devleti ordusu Nogay idaresinde İlhanlılara karşı harekete geçti. Bu seferde Altın Ordu ordusunun başında Berke Han'ın yeğeni Mengü Timur bulunmaktaydı. Ancak taraflar arasında cereyan eden savaşta Altın Ordu kuvvetleri İlhanlılar karşısında tutunamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece Azerbaycan hâkimiyeti konusunda İlhanlılar avantajlı duruma geldiler⁴³.

İlhanlıları uğraştıran diğer bir mesele ise hemen hemen aynı sebeplerle ortaya çıkan Horasan'daki İlhanlı Çağatay anlaşmazlığıydı. Horasan bölgesinin doğal kaynakları ve zengin otlaklara sahip olması, bu iki hanedan arasındaki mücadeleyi daha da kızıştıyordu. Çağataylılar taktik gereği İlhanlılara tabi olan Gürcistan'daki yerel kabilelerden Nikudar kabilesini İlhanlılara karşı el altından destekleyerek isyana teşvik etti. Çağataylılar böylece Abâkâ Han'ı bu isyan ile uğraştırıp Horasan'a saldırdılar(1270). Çağataylıların Horasan'ın içlerine kadar ilerlediğini duyan Abâkâ Han derhal harekete geçti. Söz konusu bölgede iki devlet arasında çıkan savaşlarda başta Çağataylılar ilerledilerse de Büyük Moğol Han'ın desteğini alan İlhanlılar bu savaşta Çağataylıları püskürterek geri çekilmeye mecbur bıraktılar

44

---

⁴¹ Erdem,1997, 106,107.

⁴² Yuvalı, 2017, 227; Cevâdî, H. (135 h.ş.). "İrân ez-dîdgâh-i seyyâhân-i Orûpâ'î der-dovre-yi İlhân". Tahran. *BT*, VII/4. s.20; Hetum (Korykoslu Hayton). (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, (Latince'den Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul: Selenge Yayınları, 130-131

⁴³ Hamdullah Müstevfi, 2018, 479; Erdem, 1997, 106,107 Saray M. (1989) "Altın Orda Hanlığı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.2, S.538-540, 239.

⁴⁴ Hamdullah Müstevfi, 2018, 480. Spuler, 2011, 80.

Abâkâ Han Çağatay ve Altın Ordu gibi Moğol uluslarıyla başarılı bir şekilde mücadele edip sınırlarını güvenceye aldıktan sonra yönünü ezeli rakip Memlûkların üzerine çevirdi. Abâkâ babası Hûlâgû Han döneminde Moğollara yaşatılan Ayn-ı Calut yenilgisinin intikamını Memlûklardan almak amacındaydı. Bu amaç doğrultusunda kardeşleri Acay ve Mağar Noyanları Anadolu üzerine gönderdi.

Diğer taraftan Sinop Samsun ve Canik bölgesine hükmeden Anadolu Selçuklu sultanının kayın pederi ve veziri Muineddin Süleyman'ın Anadolu'daki Moğol beyleri ile arası bozulmuştu. Muineddin Süleyman Memlûk hükümdarı Baybars ile irtibata geçerek Moğollara bağlı Küçük Ermenistan Krallığı'na saldırıp başkent Sis'i aldılar⁴⁵. Bu harekâta Memlûk kuvvetleri Kayseri'ye kadar ilerleyerek Moğollara bağlı birçok Hristiyan'ı katletti. Bunun üzerine Moğollar Anadolu'daki Memlûk askerlerine karşı harekete geçtiler. 1277 yılında Elbistan da iki taraf karşı karşıya geldiler. Burada yapılan savaşta Moğol tarafı Memlûklara karşı ikinci büyük yenilgisini aldı⁴⁶. Bu yenilgiden sonra Memlûklar bütün Anadolu'yu ele geçirmek noktasında tarihi bir fırsat yakalamasına rağmen daha fazla ileri gitmeyerek Mısır'a dönmeyi tercih ettiler⁴⁷. Bu yenilgiden sonra Abâkâ ordusu ile Anadolu'ya gelerek Memlûkları Anadolu'ya davet eden Selçuklu ümerasına öfkesini Sivas'tan Erzurum'a kadar binlerce masum insanı öldürerek gösterdi. Bundan dolayı asırlarca Anadolu halkının hafızasından silinmeyecek bir iz bıraktı⁴⁸.

Abâkâ Han bu yenilgiye rağmen pes etmeyerek yaklaşık 80 bin kişilik bir orduyu Mengü Timur'un komutasında Suriye seferine gönderdi. Mengü Timur ordusu ile birlikte Kayseri ve Elbistan yolu ile Suriye'ye girdi. Hama ve Humus'a kadar ilerleyen Moğol Ordusu burada Memlûklar ile yeni bir savaş yaptı. (1281) Bu savaşta Moğol kuvvetleri üçüncü defa Memlûklara karşı yenildi⁴⁹. Babası gibi Memlûklara karşı bir türlü başarılı olamayan Abâkâ

---

⁴⁵ Spuler, 2011, 84.

⁴⁶ İbn Tağrıberdi, 2013, 83.

⁴⁷ Memlûklar'ın "sultan öldüren sultan olur" yönündeki hâkimiyet anlayışı hükümdarların merkezden uzaklaşmalarını engellemekteydi. Bu konuda değerli araştırma için bkz: Özbek S. (2013). "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar "Sultanı Öldüren Sultan Olur" *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. Sayı. XXXII/53. 155-172.

⁴⁸ Yuvalı, 2000, 103; Spuler, 2011, 85.

⁴⁹ Ağır, A.M. (2008), "Sultan Kalavun Devri Memlûkl - İlhanlı Münasebetleri II. Humus Savaşı H 679/M. 1281" Akademik Bakış Uluslar Arası Sosyal Bilimler E- Dergisi, S. 15 Ekim, s.7. Turan, 2001, s.198; Yuvalı, 1988, 8.

Han bu yenilgilerin üzüntüsü ile 1282 yılında Hemedan'da hayatını kaybetti⁵⁰. İlhanlılar Abâkâ Han'ı Sultaniye şehrinin 40 km güneyindeki Peygamber Dağı'na defnettiler.

İkinci İlhanlı sultanı Abâkâ Han İlhanlı taht varisleri arasından herhangi bir kimseyi yerine geçmesi için veliaht seçmeden ani bir şekilde hayatını kaybetmesi üzerine yeni İlhanı seçme işi devlet adamlarına kaldı. Hatunların ve emîrlerin desteğini alan Teküdar 1282 tarihinde Aladağ'da İlhanlı tahtına geçti⁵¹. Teküdar Hûlâgû Han'nın yedinci oğludur⁵². Büyük Moğol Hanı Kubilay 21 Haziran 1282 yılında Teküdar'ı İlhanlı Devleti'ninin üçüncü hanı olarak tanıdı⁵³.

Ancak Abâkâ Han'ın oğlu Argûn Teküdar'ın İlhanlığına itiraz etti. Argûn gerekçe olarak da Teküdar'ın İlhanlığa seçildiği cülus merasiminin kendi yokluğunda yapılmasını gösterdi. Önceden Horasan valiliğine gönderilen Argûn bu dönemde Teküdar'a açıktan itiraz etmese de babası Abâkâ handan sonra tahta geçme amacını gütmekteydi.

Teküdar hükümdar olduktan hemen sonra Yakın Doğu'da en geniş alana hükmeden İslamiyet'i kabul ederek iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştı. Teküdar İslamiyet'i kabul ettikten sonra ismini de değiştirerek Ahmed ismini kullandı. İlhanlılarda devlet yönetiminde siyaset ön plana alınarak dini düşünce ve hareketler ikinci planda tutulmaktaydı. Ahmed Teküdar'ın Müslüman oluşu da bu çerçevede değerlendirilebilir. Ahmed Teküdar İslam'ı seçtikten sonra Memlûklarla sorunları savaş yerine barışla çözmeyi denerdi⁵⁴.

İlhanlı hükümdarı 1282 yılının Ağustos ayında bu amaçla Sivas kadısı Kutbettin Şirazi'yi bir heyetle Kahire'ye gönderdi. Ahmed Teküdar bu heyetle Memlûk sultanı Kalavun'a Müslüman olduğunu ve amacının barış olduğunu bildirdi. Ancak Sultan Kalavun'dan beklediği cevabı alamadı. İlhan'ın Müslüman oluşu Mısır'da oldukça ilgisiz ve soğuk karşılandı⁵⁵.

Kalavun Ahmed Teküdar'ın Müslümanlığının samimi olmadığını ve Moğolların Müslümanlara karşı kötü muamelelerde bulunmalarını gerekçe göstererek İlhan'ın barış teklifine ihtiyatlı yaklaştı.

Esasen Kalavun'u bu fikre iten asıl sebep gayrimüslim bir devlete karşı Müslüman tebasını cihadı kullanarak daha rahat birleştirme düşüncesi olmalıdır. Yine de Kalavun bu barış

⁵⁰ Hamdullah Müstevfi, 2018, s.481; Spuler, 2011, 88; Yuvalı, 1988, 8.

⁵¹ Hamdullah Müstevfi, 2018, s.481; Glastyan, 2005, 141.

⁵² Reşidüddin, 2013, 127.

⁵³ Yuvalı, 2017, 240.

⁵⁴ Spuler, 2011, 89.

⁵⁵ Yuvalı, 2017, 240; Spuler, 2011, 89.

teklifini sıcak karşılamamasının sebebi olarak Moğolların Anadolu'da Müslümanları katletmelerini, kadın ve çocukları öldürmelerini gerekçe göstermiştir.

Her şeye rağmen Moğolların barış teklifi, iki devlet arasında tampon bölge olan ve tarafların güç mücadelesinin sahnelendiği Fırat Nehri kenarındaki bölgelerde kısmi bir barış ve huzurun yaşanmasına sebep oldu. Ancak bu barış teklifi iki devlet arasında asla bir ittifak anlamına gelmemekteydi. Hatta Ahmed Teküdar'ın gönderdiği söz konusu elçiler Memlûklar tarafından esir edilerek Ahmed Teküdar'ın saltanatı boyunca serbest bırakılmadılar⁵⁶ Ahmed Teküdar'ın saltanatının başından itibaren İlhanlı Devleti'nin Altın Ordu ve Memlûk Devletleri ile olan mücadeleler İlhanlıların aleyhinde gelişti.

Ahmed Teküdar'ın yaptığı din değişikliği dış siyasette Memlûkların tavrı nedeniyle başarıya ulaşamadı. Bu ihtida iç siyasette de kabul görmeyerek İslamiyet'e karşı gelen Moğol beylerinin tepkisini çekti. Bu din değişikliği en fazla İlhanlı Devleti'nin hâkimiyetinde yaşayan Hristiyanların tepkisini çekti. Böylece Ahmed Teküdar'ın Müslümanlığından rahatsız olan bu kesimler onu büyük Moğol Hanı Kubilay'a şikâyet ettiler. Böylece Ahmed Teküdar'ın saltanatına tepkiler gittikçe artmaktaydı.

Diğer taraftan Ahmed Teküdar da saltanatını güçlendiremeye çalışarak İlhanlı Devleti'ne büyük hizmeti dokunan Şemsettin Cüveyni'yi hapisten çıkartarak eski görevine iade etti. Cüveyni'nin rakibi Mecdül Mülk ise Ahmed Teküdar'ın aleyhine olarak şehzade Argûn'u destekleyen bir takım faaliyetlerde bulundu. Bunun sonucunda Mecdül Mülk 1282 tarihinde idam edildi. Argûn ise İlhanlı tahtına geçmek için harekete geçti. Ahmed Teküdar'ı gerçek anlamda sıkıntıya koyan olay ise Argûn'un bu yöndeki faaliyetleri oldu. Argûn devletin sivil ve askeri alandaki birçok yetkili devlet adamını kendi tarafına çekmeyi başardı⁵⁷. Bunlardan en önemlileri Tudavun Noyan ve onun oğlu Akboğa Noyan gibi isimlerdi. Ahmed Teküdar buna karşılık büyük bir ordu ile Argûn'nun şehzadelik yaptığı Horasan üzerine yürüdü. Rey şehri yakınlarında karşılaşan iki kuvvet arasında çıkan savaşta Argûn mağlup oldu.

Argûn yenilgi üzerine bir kaleye sığındı. Ancak Ahmed Teküdar onu affetti. Ahmed Teküdar'ın bu kararı onun sonunu getirdi. Argûn harekete geçerek amcası Ahmed Teküdar'ı bertaraf etmeyi başardı. Teküdar 10 Ağustos 1284 tarihinde idam edildi⁵⁸.

---

⁵⁶ Spuler, 2011, 90.

⁵⁷ Hamdullah Müstevfi, 2018, 482.

⁵⁸ Hamdullah Müstevfi, 2018, 482; Reşidüddin, 2013, 148; Glastyan, 2005, 143; Yuvalı, 2017, 243.

Abâkâ Han'ın büyük oğlu olan Argûn 1261-62 yılında dünyaya gelmiştir. Argûn Han 1278 yılında babası Abâkâ Han tarafından Çağataylılarla işbirliği yapan Nikudarileri cezalandırmak üzere görevlendirdi⁵⁹.

Argûn Han 11 Ağustos 1284 tarihinde büyük emîrler ve hanedan üyelerinin katıldığı kurultayda dördüncü hükümdar olarak İlhanlı tahtına çıktı⁶⁰. Böylece Ahmed Teküdar'ı bertaraf eden Argûn Han kendi iktidarı için tehlike arz eden diğer kardeşi Hülacu meselesini çözmek için harekete geçti. Şehzade Hülacu'ya dönemin önemli devlet adamları destek vermekteydi. Bu durumu bilen Argûn Han Hülacu meselesini düzenlediği bir kurultayda çözmek istedi. Durumun kendi aleyhine döndüğünü anlayan Hülacu istemese de kurultaya katılmak zorunda kaldı. Kurultayda Hülacu'yu hoş karşılayan Argûn Han, Hülacu'nun taht üzerindeki haklarından feragat etmesi karşılığında onu ve Geyhâtû'yu Anadolu valiliği ile görevlendirdi⁶¹. Böylece Argûn Han hanedan üyeleri arasında ölçülü davranarak bu sorunu çözdü.

Argûn Han'ın hükümdarlığında ilk icraatlarından bir tanesi iç meselelere açıklık getirerek devlet yöneticilerinin halka hoşgörülü davranmaları yönünde bir yarlık çıkarması oldu⁶². Bu yarlıkta aynı zamanda halkın da kendi işi ile uğraşmasını emretmekteydi. Argûn Han bu hoşgörüsüne rağmen selefi Ahmed Teküdar'ın yakın çevresini kendine tehlike olarak gördüğü için baskı altında tuttu. Ahmed Teküdar'ın yakın adamlarından olan Şemseddin Cuveyni de kendisinin cezalandırılacağını düşündüğü için Hindistan'a sığınmak üzere Kum şehrine gitti. Ancak Cuveyni'nin tecrübelerinden yararlanmak isteyen Argûn Han onu çağırarak emîr Buka ile birlikte vezirlik makamını verdi. Böylece İlk defa İlhanlılarda vezirlik makamı iki kişi arasında paylaştırıldı. Ancak Şemseddin Cüveyni bu görevinde uzun süre kalamadan ailesi ve yakınları ile birlikte idam edildi. Şemseddin Cüveyni'nin idamı beraberinde devlet işlerinin aksamasına ve bir düşüşün yaşanmasını getirdi⁶³.

Cüveyni'den sonra Argûn Han'ın saltanatı boyunca onun yerini doldurabilecek liyakatte bir devlet adamı göreve gelmedi. Dönemin büyük emîrleri diğer vezir Buka'yı sürekli olarak Argûn Han'a şikâyet etmeleri üzerine Argûn Han vezir Buka'yı 1289 tarihinde idam ettirdi⁶⁴.

⁵⁹ Sümer, F. (1991). "Argun" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi* C. 3, 355-78, 355.

⁶⁰ Hamdullah Müstevfi, 2018, 483; Reşidüddin, 2013, 151; Glastyan, 2005, 143; Yuvalı, 2017, 243, 244.

⁶¹ Yuvalı, 2017, 243, 245.

⁶² Reşidüddin, 2013, 151.

⁶³ Spuler, 2011, 90.

⁶⁴ Reşidüddin, 2013, 164; Yuvalı, 2017, 244.

Argûn Han Budist olmasına rağmen genellikle devlet yönetimini Hristiyan ve Musevi kimselere teslim etmekteydi. Bu kişilerden en önemlisi Yahudi kökenli bir tabip olan Saduddevleydi. Saduddevle'nin İlhanlılardaki ilk görevi saray danışmanlığıydı. Ancak Saduddevle kısa sürede önemli çalışmalar yaparak Argûn Han'ın gözüne girmeyi başardı. Argûn Han'ın bir numaralı adamı haline gelen Saduddevle Argûn Han tarafından 1289 tarihinde vezirlik ve Maliye nazırlığına tayin edildi. Türkçe ve Moğolca'yı iyi derecede bilen ve son derece zeki olan Saduddevle bu görevini aktif şekilde kullanarak yakınlarını İlhanlı sarayına yerleştirdi. Aynı zamanda Müslümanların haklarını da gözeterek onları yargılamadan muaf tutma cesaretini gösterdi. Saduddevle'nin diğer icraatlarından bazıları ise Maliye yönünde oldu. Saduddevle devlet adamlarının israfa varan harcamalarını kısıtlayarak, halktan ağır vergiler toplanmasını yasakladı⁶⁵.

Argûn Han'ın dış politikası Selefî Ahmed Teküdar'ın tam tersineydi. Argûn Han daha çok Hûlâgû ve Abâkâ Han ile aynı politikayı izleyerek Memlûk, Altın Ordu ve Çağataylılara karşı bir politika izlemiştir. Ahmed Teküdar döneminde Memlûklarla kurulmaya çalışılan dostluk politikasının işe yaramadığını gören Argûn Han söz konusu rakip devletlere karşı Hristiyan dünyası ile ittifak kurmaya çalıştı. Bu minvalde Hristiyan dünyası ile yazışarak Memlûklara karşı birlik olmayı teklif etti. Aynı zamanda doğudaki Çağataylılar ve Kuzeydeki Altın Ordu devletleriyle de sınırlarını koruma politikasını izledi⁶⁶.

Argûn Han hayatının son günlerinde dış dünya ile bağlantılarını keserek tıpkı dedesi Cengiz Han gibi hayatını uzatmanın çarelerini aradı. Bunun için döneminin tabiplerinden bir takım tedavi yöntemlerini uygulamaya başladı. Ancak bu yöntemler fayda etmeyerek sağlık durumu kötüye gitti. Argûn Han'nın rahatsızlığını fırsat bilen vezir Saduddevle de kendi konumunu güçlendirmek için birtakım tedbirler aldı. Ancak Saduddevle'nin rakipleri ona karşı birleşerek onu idam ettiler. Bundan kısa bir süre sonra 10 Mart 1291 tarihinde Argûn Han da vefat etti. Yerine kardeşi Geyhâtû İlhanlı tahtına oturdu⁶⁷.

---

⁶⁵ Yuvalı, 2017, 244, 245.

⁶⁶ Yuvalı, 2017, 246,247.

⁶⁷ Reşidüddin, 2013, 172; Hamdullah Müstevfi 2018, 486; Glastyan, 2005, 145; Spuler, 2011, 90; Yuvalı, 2017,248.

Abâkâ Han'ın oğlu olan Geyhâtû'nun çocukluk ve gençlik dönemi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Geyhâtû'nun gençliğinde aşırı içki ve eğlenceye düşkün olduğu kaydedilmektedir⁶⁸.

Argûn Han hükümdarlığının son dönemlerinde hastalanıp uzun bir süre hasta kalmasına rağmen kendi yerine geçecek kişiyi belirlemeden vefat etti⁶⁹. Bunun üzerine Argûn Han'dan sonra devletin başına geçecek kişiyi belirlemek devlet ricaline kaldı. Devlet ricali İlhanlı hanedanına mensup şehzadeler olan Geyhâtû, Baydu ve Gazan arasından birini seçmek durumundaydılar. Geyhâtû bu dönemde Anadolu Genel Valiliği görevini yapmaktaydı⁷⁰. Bundan dolayı İlhanlı başkentine oldukça uzak bir mesafedeydi. Geyhâtû Anadolu genel valiliği döneminde halktan aldığı ağır vergilerin büyük bir kısmını İlhanlı merkezindeki devlet adamlarına göndermek suretiyle Argûn'dan sonra tahta geçmek için kendisine taraftar toplamıştı⁷¹. Buna rağmen Emîr Togan, Tuğacar, Kancukbal gibi emîrlere şehzade Baydu'yu desteklemekteydiler⁷². Ancak Geyhâtû'nun Argûn Han'ın ölüm haberini daha önce öğrenmesi⁷³ üzerine Geyhâtû başkente gelerek 22 Temmuz 1291 tarihinde İlhanlı tahtına çıktı⁷⁴.

Geyhâtû devlet yönetebilecek basirete sahip olmamasının yanında ahlaki olarak da düşkün durumdaydı. Onu tahta çıkaran emîrlere kısa sürede hatalarını anlamışlarsa da iş işten geçmişti. Geyhâtû hükümdar olduktan sonra kendisine Celayir boyundan Şiktur Noyan'ı naip olarak tayin etti⁷⁵.

Argûn Han'ın ölümü üzerine Geyhâtû'nun Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen Karamanoğulları, Germiyanogulları ve Eşrefoğulları harekete geçerek İlhanlılara isyan ettiler. Bu dönemde İlhanlılara tamamen bağlı olan Anadolu Selçuklu hükümdarı ise Kayseri havalisinde bulunarak Türkmen akınlarını durdurmaya çalışmaktaydı. Ancak tek başına bu işin altından kalkamayacağını anlayınca Geyhâtû'ya haber göndererek kendisine yardım

⁶⁸ Hamdullah Müstevfi, 2018, 486; Yuvalı, A. 1996. "Geyhatu" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, C.14, 44.

⁶⁹ Spuler, 2011, 99; Kansu Ekici, (2012). "İlhanlı Hükümdarı Geyhâtû ve Zamanı" "Isparta: Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. 38.

⁷⁰ Reşidüddin, 2013, 177; Spuler, 2011, 99.

⁷¹ Spuler, 2011, 90.

⁷² Reşidüddin, 2013, 177.

⁷³ Dönemin kaynakları Geyhatu'nun Argun Han'ın ölüm haberini Emir Lakzî Kürgen'nin vasıtasıyla öğrediğini aktarmaktadırlar. Bkz: Mirhond, 1339, 363; Hondmir, 1333, 134; Ekici, 2012, 43,44.

⁷⁴ Hamdullah Müstevfi 2018, 489; Reşidüddin, 2013, 177; Glastyan, 2005, 145; Yuvalı, 2017, 249; Spuler, 2011, 99.

⁷⁵ Turan O. 2011. *Selçuklular Zamanında Türkiye. Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*. İstanbul. Ötüken Neşriyat. 630-631

etmesini istedi. Bunun üzerine Geyhâtû bu bölgeye bir ordu göndererek isyanı bastırmaya çalıştı. Gelen ordunun bir kısmı Akşehir'e giderken bir kısmı da Karaman üzerine yürüdü. Söz konusu Moğol ordusu Karaman Ereğli ve İçel dolaylarında büyük bir katliam yaparak çocuk ve kadınları esir aldı.

İlhanlı Hükümdarlarının en basiretsiz olarak bilinen Geyhâtû Anadolu genel valiliği görevi sırasında da bu bölgede halka büyük sıkıntılar çektirmiştir. Geyhâtû bütün beceriksizliğini etrafına altın ve rüşvet saçarak örtmeye çalışmaktaydı. Bundan dolayı devlet hazinesinin önemli bir kısmını yaptığı israflar sonucunda boşalttı. Geyhâtû'nun bu israfları kendi döneminde olduğu gibi devleti selefleri döneminde büyük sıkıntılara soktu⁷⁶.

Geyhâtû kendisi gibi basiretsiz olan Zencani'yi 18 Kasım 1292 tarihinde baş vezirliğe getirerek⁷⁷ devleti daha da sıkıntıya koydu. Böylece ekonomik kriz iyice kendini gösterdi. Geyhâtû ve yakın adamları bu duruma çare olarak Çin'de kullanılan ve Çav⁷⁸ denilen kâğıt parayı ülke genelinde tedavüle koydu⁷⁹. Böylece İlhanlılarda ilk defa 1292 tarihinde başta Tebriz olmak üzere önemli İlhanlı merkezlerinde kâğıt paralar basıldı. Geyhâtû aynı zamanda radikal bir karar alarak ülkedeki madeni paraların kullanılmasını da yasakladı. Geyhâtû'nun bu kararı ülke genelinde ticaretin aksamasına ve ekonomik hayatın olumsuz etkilenmesine sebep oldu⁸⁰. Bu dönemde çaresiz kalan halk şehirlerde yiyecek gıda bulamadığı için dağlarda ve ovalarda gıda aramaya çıktılar. Bu nedenle şehirler boşalma noktasına geldi. Böylece izledikleri politikanın yanlışlığını anlayan Geyhâtû ve adamları kararlarından vazgeçerek tekrar madeni paraya döndüler⁸¹. İlhanlı yöneticilerinin yanlış kararı ülke hazinesinin iyice boşalmasına ve halkın devlete olan mali güvencesinin sarsılmasına neden oldu⁸².

Geyhâtû iç politikada olduğu gibi dış politikada da yanlış siyaset izledi. Geyhâtû döneminde Anadolu'da halk büyük sıkıntılar ve mali bunalımlar yaşadı. Yine bu dönemde devlet mekanizmasının durma noktasına gelmesi İlhanlıların işini diğer Moğol ulusları Çağatay ve Altın Ordululara karşı da oldukça zorlaştırdı⁸³.

---

⁷⁶ Spuler, 2011, 100.

⁷⁷ Reşidüddin, 2013, 181; Spuler, 2011, 100.

⁷⁸ Yuvalı, 2017, 251; Spuler, 2011, 101.

⁷⁹ Hamdullah Müstevfi, 2018, 487; Ekici, 2012, 56,57.

⁸⁰ Hamdullah Müstevfi 2018, 487; Ekici, 2012, 56,57; Yuvalı, 2017, 251.

⁸¹ Yuvalı, 2017, 252; Spuler, 2011, 101.

⁸² Hamdullah Müstevfi, 2018, 487.

⁸³ Spuler, 2011, 101.

Geyhâtû iktidarının ilk günlerinden itibaren izlediği yanlış politikaları, aşırı müsrifliği ve gayri ahlaki tutumları yüzünden İlhanlı tahtının diğer varisleri olan Baydu ve Gazan'ın tepkisini çekti⁸⁴. 1295 yılına gelindiğinde Geyhâtû'ya en yakın olan emîrlere bile geleceklerinden emin olmadıkları için Baydu ile haberleşmeye başladılar. Aynı yılın mart ayında Baydu ve Geyhâtû karşı karşıya geldiler. Geyhâtû güvendiği adamlarının Baydu tarafına geçtiğini görünce Anadolu'ya kaçmak istedi. Ancak Toğaçar onu bu kararından vazgeçirerek Tebriz'e gitmesinin daha doğru olacağını söyledi. Neticede Geyhâtû Baydu'nun adamları tarafından yakalanarak 24 Mart 1295 tarihinde yayın kirişi ile boğdurularak idam edildi⁸⁵.

Baydu Geyhâtû'ya karşı kazandığı zaferin kendisine verdiği hakka dayanarak hükümdarlığını ilan etti. (24 Mart 1295)⁸⁶ Baydu ilk iş olarak naipliğine Emîr Toğaçar'ı atadı. Ardından bir ferman çıkararak Selefî Geyhâtû'nun öldürülmesini haklı çıkartmak istedi. Baydu bu fermanında Geyhâtû döneminde yapılan hatalardan ders çıkartıldığını ve bu hataları bir daha yapmayacağını taahhüt etmiştir. Ancak buna rağmen Baydu Gazan Han'ın güçlü muhalefeti ile karşılaştı. Sonuç olarak Baydu üç aydan fazla İlhanlı tahtında kalamayarak 5 Ekim 1295 tarihinde idam edilmiştir⁸⁷.

Geyhâtû döneminin İlhanlı Devleti'nde açtığı büyük yaralar selefî Baydu döneminde de etkisini göstermeye devam etti. Bu sıkıntılar Gazan Han döneminde sarılmaya çalışıldıysa da Gazan Han'ın kısa ömrü İlhanlıları eski gücüne kavuşturamaya yetmedi.

4 Kasım 1271 yılında Mazenderan'a bağlı Sultan Divin kışlağında dünyaya gelen⁸⁸ Gazan Han'ı İlhanlı Devleti'nin ikinci kurucusu olarak göstermek doğru olacaktır. Gazan Han İlhanlı Devleti'nin altıncı hükümdarı olmasına rağmen devletin kurucusu Hülâgû Han'ı temsil eden tek hükümdardır. Gazan Han Ahmed Teküdar, Geyhâtû ve Baydu dönemlerinde adeta yıkılma noktasına gelen İlhanlı Devleti'ni izlediği politika ve gerçekleştirdiği reformlarla tekrar güçlü bir devlet haline getirmiştir.

Argûn Han'nın Kûltâk Egeci⁸⁹ adındaki hatunundan doğan ilk oğlu olan Gazan çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim aldı⁹⁰. Gazan ilk eğitimlerini Moğol geleneklerine uygun

⁸⁴ Hamdullah Müstevfi, 2018, 487.

⁸⁵ Ekici, 2012, 137; Reşidüddin, 2013, 186; Spuler, 2011, 102.

⁸⁶ Spuler, 2011, 101; Glastyan, 2005, 145. Hamdullah Müstevfi bu tarihi Aralık 1294 olarak vermektedir. **Bkz:** Hamdullah Müstevfi, 2018, 487.

⁸⁷ Abul Ferec, 1999, 657; Spuler, 2011, 102-103.

⁸⁸ Özgüdenli, 2000, 5; Roux, 2001, 423; Yuvalı, 2017, 253.

⁸⁹ Reşidüddinin aktardığına göre Kûltak Hatun Durban kabilesinden Bitikçi'nin en küçük kızıydı. Argun Han Kûltak Hatun'a son derece düşküdü. **Bkz:** Reşidüddin, 2011, 189; Özgüdenli, 2000, 5.

olarak aldı. Barak Bahşi adındaki Budist bir rahipten Moğolca ve Uygurca'yı öğrenerek dini eğitim aldı. Gazan bu dönemde temel eğitiminin yanı sıra binicilik ve okçuluk gibi alanlarda da eğitim aldı. Gazan'a çocukluğunda özen gösteren diğer bir şahsiyet ise dedesi Abâkâ Han'dı. Abâkâ Han Gazan'ı Moğol gelenekleri üzerine yetiştirmeye özen göstermekteydi. Yine 1286 yılında Azerbaycan'da vefat eden Bûlûgân Hatun da Gazan'ın eğitiminde etkili olan diğer bir şahsiyettir. O şehzadelikliğini İlhanlılarda şehzade sancağı olarak bilinen Horasan'da geçirdi. Bu dönemde şehzade Gazan'ı önemli bir vezir olan Novrûz yetiştirdi. Novrûz, Gazan'a devlet yönetimi ile ilgili her türlü bilgi ve beceriyi kazandırdı.

Ahmed Teküdar İlhanlılarda İslam'ı ilk kabul eden hükümdar olsa da onun döneminde Budist gelenekten gelen beylerin etkili olması, dönemin şartlarının uygun olmaması ve iktidarının kısa sürmesi gibi nedenlerle İslamlaşma İlhanlılarda tabana yayılmamıştır. Ahmed Teküdar'dan sonra İslam'ı kabul eden İlhanlı Hükümdarı Gazan olmuştur. Gazan Han'ın yetiştirilmesinde payı büyük olan Emîr Novrûz aynı zamanda Müslüman olması içinde telkinlerde bulunmuştur. Novrûz Gazan Han'ı Müslüman olması durumunda Baydu ile gireceği iktidar mücadelesinde avantajlı duruma gireceğini beyan etmiş böylece Gazan Han'ın İslamı kabul etmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak Müslüman olan Gazan, Moğol devlet ricalinin Baydu'yu haksız bir şekilde Cengiz Han kanunlarına aykırı olarak tahta geçirdiklerini iddia ederek topladığı orduyla Baydu'ya karşı harekete geçti. Taraflar arasında barış sağlamak konusunda karşılıklı elçi teatileri cereyan etmiş hatta kısa süreliğine de olsa iki taraf arasında bir anlaşma sağlanmıştı⁹¹. Ancak bu anlaşma uzun süreli olmamış aynı yıl içerisinde taraflar tekrar karşı karşıya gelmişlerdir. Bunun neticesinde iki taraf arasında yapılan mücadeleyi Gazan Han kazanarak 23 Kasım 1295 tarihinde İlhanlı tahtına geçti. Gazan Han gibi güçlü bir şahsiyetin Müslüman olarak İlhan olması çevresindeki birçok yöneticinin İslam'ı kabul etmesini sağladı. Gazan Han döneminde Müslüman tebaa inançlarını yaymada önemli ölçüde serbest bırakıldı. Ancak bazı kaynaklar bu dönemde Yahudi Hristiyan ve Budist'lerin zorluk çektiğini ve söz konusu dinlere ait mabetlerin tahrip edildiğini aktarmaktadırlar⁹². Yine bu dönemde diğer İslam devletlerinde uygulandığı gibi Hristiyan ve Yahudilerin giyim kuşamlarına dair kısıtlayıcı bazı kurallar getirildi.

---

⁹⁰ Gazan Han'ın aldığı eğitimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: **Özgüdenli**, 2000, 9-14; **Yuvalı**, 2017, 253.

⁹¹ **Reşidüddin**, 2013, 226; **Özgüdenli**, 2000, 40, 41.

⁹² **Hamdullah Müstevfi**, 2018, 488.

Gazan Han nispeten kısa süren iktidar dönemini çok verimli kullanarak bir takım askeri ve ekonomik reformlar yaptı. Gazan Han'ın amacı bozulan devlet düzenini tekrar tesis etmek ve devleti eski askeri gücüne kavuşturmaktı. Gazan Han'ın en önemli reformlardan bir tanesi devlet kurumlarını merkezileştirerek yönetim kadrolarını güçlendirmek oldu. Büyük Moğollarda Ögeday ve Mengü dönemlerinde devlet yönetimini merkezileştirmek yönünde gerçekleştirilen reformlar İlhanlı Devleti'nde Gazan Han zamanında gerçekleştirilmiştir.

Gazan Han ilk icraatlarına kendisine karşı isyan ederek İlhanlı merkezini zora koyan şehzade ve emîrlerin isyanlarını tek tek bastırmakla başladı. Bu isyanların temel nedeni ise Gazan Han'ın İslam'ı kabul etmesi ve eski Moğol dini inancını reddetmesiydi. Bu çevrelere mensup kişiler güçlerini kaybetme korkusu ile Gazan Han'ın söz konusu faaliyetlerine karşı çıkmaktaydılar. Ancak Gazan Han taviz vermeden bu kişileri bertaraf etti.

Gazan Han'ın merkezi güçlendirmesi devlet içerisindeki bazı güçlü devlet adamlarını ortadan kaldırmaya bağlıydı. Gazan Han bunları basit bahanelerle ortadan kaldırdı. Bu kişilerden en önemlisi Geyhâtû ve Baydu döneminde aktif rol oynayan Tuğaçar'dı. Gazan Han, Tuğaçar'ın gücünü kırmak ve merkezden uzaklaştırmak için onu Anadolu'ya gönderdi. Gazan Han kısa bir süre sonra Anadolu'da yaptıkları faaliyetleri gerekçe göstererek Tuğaçar'ı idam ettirdi⁹³.

Bu dönemde devlet içinde son derece güçlü bir konuma gelen diğer bir devlet adamı ise Gazan Han'ın üzerinde büyük emekleri olan Emîr Novrûz'du. Gazan Han'ın iktidarının ilk yıllarında önemli görevler alan Emîr Novrûz devletin önemli yerlerine akrabalarını getirdi. Böylece konumunu ve gücünü daha da güçlendirdi. Novrûz'un devlet içerisinde gittikçe güçlenmesi kendisine rakip olan devlet adamlarının ona cephe almalarına neden oldu. Bundan dolayı her fırsatta Novrûz'u Gazan Han'a kötilediler. Ancak buna rağmen Gazan Han Novrûz'a karşı herhangi bir müdahalede bulunmadı. Gazan ile Novrûz'u karşı karşıya getiren olay Emîr Novrûz'un Baydu döneminde Memlûk Sultan'ına gönderdiği bir mektup sebebiyle oldu. Novrûz bu mektupta Baydu'nun kâfir Gazan'ın ise Müslüman olduğunu bildiriyor ve Baydu'ya karşı Gazan'ı desteklemek üzere Memlûklerden yardım talep ediliyordu. Memlûkların cevabı Novrûz'a ulaşınca Gazan Han mücadeleyi kazanmış ve İlhanlı tahtına geçmişti. Bundan dolayı Novrûz bu mektubu Han'dan sakladı⁹⁴. Ancak bu durumu bir şekilde öğrenen devlet adamları durumu Gazan Han'a söyleyerek Novrûz'un Memlûklarla gizlice

⁹³ Gazan Han ile Tuğaçar arasındaki anlaşmazlık için bkz: **Özgüdenli**, 2000, 68-71; **Hamdullah Müstevfi**, 2018, 488.

⁹⁴ Aştıyani A. İ. (1384) Târih-i Moğol (Ez Hamle-i Cengiz Han Ta Teşkil-i Devlet-i Timuri), 264; **Hamdullah Müstevfi**, 1339, 604.

haberleştğini iddia ettiler. Buna son derece öfkelenen Gazan Han, Novrûz'u Horasan'dan çağırdı. Ancak Novrûz durumundan korktuğu için gelmedi. Bunun üzerine Gazan Han bir taraftan Novrûz'un kardeşleri ve nedimlerini idam ettirirken diğer taraftan da Kardeşi Olcaytu'yu ve Emîr Kutluğşâh'ı Novrûz'un yakalanması için görevlendirdi. Uzun mücadeleler neticesinde Novrûz yakalanarak öldürüldü (11 Eylül 1297) ⁹⁵.

Gazan Han böylece kendisine ileride sorun teşkil edebilecek Novrûz ve Tuğaçar gibi güçlü devlet adamlarını bertaraf etti. Gazan Han'ın bu faaliyetleri diğer devlet adamlarına da büyük bir gözdağı oldu. Gazan Han kendisine her anlamda emekleri dokunan Novrûz'a bile acımadığını göstererek kendisine karşı gelenleri asla affetmeyeceğini göstermiş oldu.

Gazan Han döneminde kendisini bekleyen diğer bir sorun ise rakip devletlerle kurduğu dış münasebetlerdi. Gazan Han ilk olarak dikkatini Memlûklar üzerine çevirdi. İlhanlıların kuruluşundan beri bu iki devleti karşı karşıya getiren coğrafya Suriye'ydi. Gazan iktidarı boyunca Memlûklara karşı üstünlük kurmak istiyor ve onlardan seleflerinin öcünü almaya çalışıyordu. Bu doğrultuda Gazan Han Suriye'ye üç büyük askeri sefer düzenledi.

Kaynaklarda Gazan Han'ın tahta çıkar çıkmaz Memlûklar ile ilişkileri düzeltmek ve ticareti canlandırmak için elçi gönderildiği kaydedilmektedir. Ancak Memlûkların İlhanlılara tabi bulunan Anadolu'da ki Sülemiş (1297) isyanına el altından verdikleri destek ve 1299'da İlhanlı sınırlarında yaptıkları yağma faaliyetleri İlhanlı-Memlûk çatışmasını bütün şiddeti ile tekrar başlatmıştır⁹⁶.

Bütün bunların üzerine Gazan Han 1300 yılında güçlü bir ordu ile Suriye'ye girmiş ve Mecma'u'l-Muruc'ta önemli bir Memlûk ordusunu yok etmiştir. Ancak savaş sonrasında Dımeşk'ta bulunan İlhanlı ordusunun geri çekilmek zorunda kalması Gazan Han'ın bu başarısını gölgelemiştir. Yine de bu başarının ardından Gazan Han 1301 yılında dönemin Musul kadısı ile bir Moğol ve bir gulamdan oluşan üç kişilik bir elçilik heyetini Memlûk sultanı El Melik En Nasır'a gönderdi. Yumuşak üslupla yazılmış Gazan Han'ın mektubu Memlûk sultanına yüksek ses ile okunmuş ve O'ndan İlhanlıların yüksek hâkimiyetini tanınmasını istemiştir. Buna karşılık Memlûk sultanı El Melik En Nasır ise cevaben çok daha sert üslupla yazılmış olan mektubunu dönemin önemli devlet adamlarından oluşan bir heyet ile göndermiştir. Durumun iyice karmaşıklaştığı bu durumda Gazan Han meselenin barış ile halledilmesi için 1302 yılında yeni bir elçilik heyetini Mısır'a gönderdi. Ancak Gazan Han bu

⁹⁵ Hamdullah Müstevfi, 2018, 489; İkbâl, 1384, 264; Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 604; T.H. 1997, 388.

⁹⁶ Reşidüddin, 2013, 277.

heyetle Memlûkların İlhanlı Devleti'nin yüksek hâkimiyetini tanınması, yıllık vergi ödemeleri ve Memlûk ülkesindeki hutbelerin Gazan Han adına okunması gibi şartları yinelemiştir. Bu sırada Memlûk elçileri de İlhanlı sarayına ulaşmış ve iyi bir karşılama sonrasında toy tertip edilip huzura alınmışlardı. Ancak gerek Gazan Han'ın Memlûklara sunduğu ağır şartların Memlûklar nezdinde asla kabul görmeyeceği gerekse Memlûkların Suriye üzerindeki emellerinin İlhanlıların çıkarına ters düşmesi bu iki devletin meselelerini savaş ile halletmesinden başka seçenek bırakmıyordu. Bütün bunlar üzerine Gazan Han Memlûk elçilerini usule aykırı hareket ettikleri bahanesi ile tutuklatarak Tebriz Hisarı'nda hapsedirdi. Ardından 29 Ocak 1303 tarihinde ordusu ile Hille köprüsünden geçerek Şam'a hareket etti. Ancak Moğol ordusu bu sefer çok ağır bir yenilgiye uğradı⁹⁷. Gazan Han'ın bu üçüncü seferi tam bir hezimet ile son buldu. Bunun üzerine Melik en Nasır, 1304 tarihinde bir elçi heyeti ile İlhanlıların Suriye'deki Memlûk topraklarını terk etmelerini bildiren yeni bir mektup gönderdi⁹⁸.

Gazan Han'ı dış politikada uğraştıran diğer bir devlet ise Altın Ordu Devletiydi. Bu dönemde Azerbaycan toprakları aynı ulusa mensup iki devlet arasında sorun olmaya devam etti. Gazan Han bu sorunu çözmek ve Azerbaycan'daki kazanımlarını devam ettirmek için Batı (Hristiyan) dünyası ile Altın Ordu Devleti'ne karşı ittifak kurmaya çalıştı.

Genel olarak İlhanlıları uğraştıran en önemli devlet ise doğu komşuları Çağataylılar olmuştur. Memlûklar İlhanlıları defalarca yendilerse de hiçbir zaman İran'ı tehdit etmemişlerdir. Anadolu ve Suriye Memlûklar ile İlhanlılar arasında tampon bölge durumundaydı. Ancak Çağataylılar ile İlhanlılar doğrudan sınır komşularıydı. Üstelik Çağataylılar İlhanlıların kuruluşundan beri Horasan üzerinde hak iddia etmekteydiler. Bu nedenle Çağataylılar fırsat buldukça Horasan'a saldırılar düzenlemekteydiler. Ne var ki Çağataylılar hiçbir zaman İlhanlıları yenecek bir güce ulaşamadılar. Selefleri ve halefleri döneminde olduğu gibi Gazan Han döneminde de Çağataylıların gücü Horasan'a akın yapmak İlhanlı ordusunun gelmesi üzerine de geri çekilmekle sınırlı kaldı. Yine de bu akınlar Gazan Han'ın Suriye üzerindeki dikkatini dağıttı⁹⁹.

---

⁹⁷ Hamdullah Müstevfi, 2018, 491.

⁹⁸ Yuvalı, 2017, 258,259.

⁹⁹ Yuvalı, 2017, 260.

Gazan Han iktidarı boyunca idari, askeri, hukuki ve sosyal alanlarda önemli reformlar yaptı¹⁰⁰. Böylece onun dönemi askeri başarıların yanında siyasi hukuki mali ve sosyal alanda da önemli izler bıraktı. Bilindiği üzere Gazan Han'ın selefleri döneminde ülke genelinde bir iç savaş vardı. Bu durum devlet hazinesini boşaltmış ve zaferler yerini yenilgilere bırakmıştı. Bu durum vergi gelirlerini azalttığı gibi ganimetleri de bitirmişti.

Gazan Han'ın İlhanlı tahtına çıktıktan sonra yaptığı ilk icraatlarından bir tanesi de devlet gelirlerini artırmak için ülke topraklarının işlenmesini sağlamak ve bu toprakları işleyen çiftçinin haklarını korumak oldu. Gazan böylece üretimi artırmak ve halka refah sağlamayı amaçladı. Gazan Han'nın iktidarında yaptığı ve oldukça müspet sonuçlar doğuran diğer bir reformu ise göçebe kültüre mensup aileleri yerleşik hayata geçirmek oldu. İlhanlıların kuruluşundan beri İlhanlı coğrafyasında yerleşik kültür mensupları ile göçebe kültür mensupları arasında bir güç mücadelesi söz konusuydu. Bu çekişmelerde genellikle yerleşik kültür üstün gelmekteydi. Gazan Han bu konuda bir reform yaparak göçebe kültür ile yerleşik kültürü birbiri ile kaynaştırdı. Böylece İlhanlı Devleti'nde tebaa arasındaki gerilimin seviyesi düşerek halk güven içinde yaşadı¹⁰¹.

Gazan Han'nın yaptığı diğer önemli bir reform ise İslam'ı kabul ederek İlhanlı Devleti'ni klasik Türk-İslam devlet modeline dönüştürmek oldu. Esasen Gazan Han bu dönüşümün kaçınılmaz olduğunu görmüş ve bunu kontrollü yapmayı tercih etmiş olmalıdır¹⁰².

Dördüncü önemli reform ise devletin yaptığı resmi kayıtların arşivlenmesi ve defter usulünün tutulması oldu. Böylece yerleşik kültüre mensup devletlerin oldukça önem verdiği arşivlemeyi Gazan Han İlhanlılar için zorunlu hale getirdi. Gazan Han bu iş için eyaletlere bitikçiler gönderdi. Ayrıca Gazan Han resmi evrakların muhafaza edilip arşivlenmesini de emretti.

Gazan Han'ın beşinci önemli reformu ise devlet hazinesi ve saray giderleri ile ilgilidir. Gazan Han gelir ve giderlerin kayıt altına alınıp arşivlenmesini emretti. Esasen bu reformla devlet adamlarının yaptıkları yolsuzlukların önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Zira her hangi bir iddiada kayıtlardan her şey tespit edilebilecekti. Gazan Han'ın bu önlemleri kısa sürede etkisini göstererek devlet hazinesinde iyileşme baş gösterdi¹⁰³.

---

¹⁰⁰ Gazan Han'ın farklı alanlarda yaptığı reformlar konusunda son derece iyi bir çalışma için bkz: **Özgüdenli**, 2000, 173-278; **Yuvalı**, 2017, 262.

¹⁰¹ **Özgüdenli**, 2000, 248-252; **Yuvalı**, 2017, 265.

¹⁰² **Özgüdenli**, 2000, 259,260; **Yuvalı**, 2017, 263.

¹⁰³ **Özgüdenli**, 2000, 203; **Yuvalı**, 2017, 263,264.

Gazan Han'ın altıncı önemli reformları ise maliye konusundadır. Gazan Han vergilerin iltizam yolu ile toplanmasının yerine merkezden denetlediği adamları vasıtası ile vergiler topladı. Ayrıca hangi eyaletten ne kadar vergi alınacağını belirleyen listeleri de her kesin görebileceği yerlere astırdı. Ayrıca vergilerin ne zaman ve ne kadar toplanacağını da önceden belirleyerek hem halktan fazla vergi toplanmasının önüne geçildi. Hem de devlet adamlarının vergi kaçırmaları önlenmiştir¹⁰⁴.

Gazan Han'ın yedinci önemli reformu ise savaş ve isyanlar sonucunda tahrip edilmiş yerlerin tekrar mamur ve bayındır hale getirilmesi oldu. Yerleşim yerlerinin kale ve surların onarılması ile yerlerinden edilmiş halk büyük çoğunlukla yerlerine geri dönerek zirai işlerine devam ettiler. Böylece üretimde bir canlılık gerçekleşti¹⁰⁵.

Gazan Han'ın sekizinci önemli reform alanı ise askeri alan oldu. Gazan Han kendinden önceki üç sefeli döneminde tamamen bozulan askeri yapıyı tekrar güçlendirmek için birtakım reformlar yaptı. Böylece İlhanlı ordusu tekrar hiyerarşi içerisindeki düzenine kavuştu¹⁰⁶.

Reformist bir şahsiyete sahip olan Gazan Han'ın reformları bunlarla sınırlı değildi O İlhanlı Devleti'ni ilgilendiren her konuda önemli reformlar gerçekleştirerek İlhanlı Devleti'ni adeta tekrar kurmuştur. Gazan Han sağlığında kardeşi ve halefi Olcaytu'yu da reformlarının devam edicisi olması yönünde uyarmış ve bu konuda ondan söz almıştır. O bu hareketi ile kendi şahsından daha çok İlhanlı Devleti'ne önem verdiğini göstermiştir. Gazan Han 1304 baharında rahatsızlanmış ve kendisinden sonra yerine Olcaytu'nun geçmesini vasiyet ederek hayatını kaybetmiştir¹⁰⁷.

---

¹⁰⁴ Özgüdenli, 2000, 207-228.

¹⁰⁵ Özgüdenli, 2000,229; Yuvalı, 2017, 265.

¹⁰⁶ Özgüdenli, 2000, 231; Yuvalı, 2017, 2265,266.

¹⁰⁷ Hamdullah Müstevfi, 2018, 490.

2. KAYNAKLAR

2.1. Farsça Kaynaklar

Moğollar ve şube devletleri ile ilgili yapılacak çalışmalarda Moğollara has yazılı bir tarih anlayışlarının olmaması, yazılan kaynakların çeşitli sebeplerle yok olması, zamanla Moğolların tarihteki etkinliklerinin azalması gibi sebeplerden dolayı araştırmacıların işini kaynaklara ulaşma bakımından oldukça zorlaştırmaktadır.

Genellikle Moğollar özellikle de çalışmamızın ana konusu olan İlhanlı Devleti tarihini konu alan ana kaynaklar çoğunlukla Farsça kaynaklardır. Çalışmamızda istifade ettiğimiz Arapça kaynaklar ise daha çok Abbasi-Memlûk devletlerinin tarihini merkeze alan bir bakış açısıyla yazılan eserlerdir. Arapça eserlere daha ziyade İlhanlı Memlûk münasebetlerini anlatırken başvurduk. Arapça kaynaklar, Moğolların İslam âlemi nazarında nasıl bir mevkie sahip olduklarını göstermeleri açısından çalışmamız için vazgeçilmez eserler oldu. Çalışmamızda istifade ettiğimiz diğer önemli kaynaklar ise Ermeni ve Süryani vakayinameleri olmuştur.

Cüveyni, Tarih-i Cihan-Güşa

Cihan Fatihinin Tarihi anlamına gelen eser, İlhanlı tarihinin temel kaynaklarından. Farsça olarak kaleme alınan eserin müellifi, Alâeddin Ata Melik Cüveynî (623-681/1226-1283) olup bugünkü Afganistan-İran sınırında bulunan Cüveyn şehrinde 1226 tarihinde doğmuştur. Cüveyni, kültürlü bir aile çevresinde yetişmiş ve geniş imkânlarla sahip olarak iyi bir eğitim almıştır. Gençlik yıllarında İran, Irak ve Azerbaycan'ın umumi valisi Argûn'un özel kâtipleri arasına girmiştir. 1256 yılında Hûlâgû Han İran'a gelince onun itimat ve teveccühünü kazanan Cüveyni İlhanlı hanedanlığına önemli bir devlet adamı ve tarihçisi oldu. Hûlâgû Han'ın Nizarileri ortadan kaldırmak için yaptığı tüm seferlere katıldı ve Nizariler için önemli olan Alamut kalesinin zaptında bulundu. Kalenin meşhur kütüphanesi ve rasathanesinin yok olmasını önleyen Cüveyni, daha sonra Mezhep taassubuyla Nizarilerle ilgili bütün eserleri yaktırdı. Bağdat seferinden sonra Cüveyni'ye 1259 yılında Irak-ı Arap ve Huzistan eyaletlerinin idaresi verildi. Cüveyni, Hûlâgû sonra oğlu Abâkâ döneminde de İlhanlı hanedanına hizmet etti. 24 yıl boyunca İlhanlı devletine hizmet eden Cüveyni, bu görevi sırasında birkaç defa siyasi rakiplerinin iftiralarına maruz kaldı. Rakiplerinin başında Abâkâ'ya yakınlığı ile bilinen vezir Mecdûlmülk-i Yezdi gelir. Mecdûlmülk-i Yezdi'nin ağır

ithamları ve iftiralarından dolayı hapse atılarak aynı zamanda serveti de elinden alındı. İlhanlı hanı olan Ahmed Teküder tarafından eski görevine getirilen Cüveyni, eski itibarına tekrar kavuştu. Cüveyni, âlim ve şairlere büyük önem verir ve himaye ederdi. Döneminin önemli tarihçileri arasında kabul edilen Cüveyni'nin en önemli eseri Tarih-i Cihangüşa'dır. Müellif eserini 1252-1253 yılları arasında yazmaya başlamış, 1260 yılında tamamlamıştır. Eser sadece üslup bakımından değil, Moğol tarihinin siyasi, içtimai ve sosyo-kültürel alanlarını da ele alan İlhanlı döneminin birinci dereceden kaynaklarından. 1912-1937 tarihleri arasında İranlı âlim Mirza Muhammed Kazvini tarafından üç cilt şeklinde Leiden'de neşredilmiştir. Eser Boyle tarafından İngilizceye ve Mürsel Öztürk tarafından da Türkçeye tercüme edilmiştir¹⁰⁸.

Toplamda 24 yıl Bağdat'ı yöneten Argûn Han (1284-1291)'la beraber Karakurum'a ve birçok şehre yolculuk yapan Cüveyni, Argûn Han'la yaşadığı husumetlerin yol açtığı rahatsızlıklardan dolayı 1283 tarihinde Mugan'da vefat etmiş ve naaşı Tebriz'e defnedilmiştir. Çalışmamızda bu eserin 1998 tarihinde Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe tercümesinden faydalandık. Eser Moğolların Yakın Doğu'ya gelişleri ve bu coğrafyalardaki hükümetleri bakımından çalışmamız için kıymetli bilgiler içermektedir.

Reşidüddin Fazlullah, Camiü't-Tevârih

Hâce Reşidüddin Fazlullah b. İmaduddevle Ebu'l-Hayr Hemedanî (1247-1318)'nin eseri olan Camiü't-Tevârih¹⁰⁹, İlhanlı tarihi için en önemli ve kapsamlı eserlerin başında gelmektedir.

1248 yılında Hemedan'da doğan Reşidüddin, o dönemde ilim âleminde revaçta olan tıp tahsilini tamamladı. Abâkâ döneminde devlet hizmetine giren Reşidüddin Geyhâtû (1291-1295) döneminde dikkat çekerek saray tabipleri arasına alındı. 1303 yılında Gazan türbesi ve kurulan hayır kurumlarının idari işlerinde çalışan Reşidüddin'in bu görevde yaptığı başarılı hizmetler Gazan Han'ın dikkatini çekince, Sadreddin Savecî ile birlikte vezirlik makamını paylaştı. Reşidüddin (1304-1316) Olcaytu'nun vefatına kadar bu görevde kaldı. Bir süre sonra Sadreddin Savecî ile arasında başlayan rekabetin neticesinde rakibine üstünlük sağlayarak 1312 yılında Savecî'yi ortadan kaldırdı. Savecî'nin yerine vezirlik makamına getirilen Ali Şah-ı Gilani ile de bir süre sonra anlaşmazlık yaşayan Reşidüddin 1317 yılında vezaret

¹⁰⁸ Alâeddin Ata Melik Cüveynî. (1998). *Tarih-i Cihan-Güşa*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 14-43; Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. (Takdim eden: Ekmeleddin İhsanoğlu). İstanbul: İsar Yayınları, 165-166.

¹⁰⁹ Reşidüddin Fazlullah Hamedânî. (2013). *Câmiü't-Tevârih (İlhanlar Kısmı)*. (Çev. İsmail Aka, Mehmet Aslan, Ahmad Hesamipour Khelejeni). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

görevinden azledildi. Bu olaydan hemen sonra Olcaytu Hanı zehirlemekle suçlanan Reşidüddin, sultanın naibi olan Emîr Çoban tarafından sorgulanarak Temmuz 1318 yılında oğlu İzzeddin İbrahim ile beraber idam edildi. Katlinin ardından malları yağmalanarak Tebriz yakınlarında inşa ettirdiği Rab-ı Reşidi de tahrip edildi. Zeki Velidi Togan'ın yazdığı makalede¹¹⁰ Reşidüddin'in 14 eserine değinilmiştir. Bu çalışmada Reşidüddin'in bu eserleri hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Camiü't-Tevârih Reşidüddin'in en önemli eseridir Müellif eserini Gazan Han döneminde yazmaya başlamış ancak Gazan Han'ın vefatı sonrasında tamamlayarak yeni İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'a sunmuştur. Camiü't-Tevârih üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Cengiz Han döneminden Gazan Han'ın ölümüne kadar Türk ve Moğol kabileleri anlatılmıştır. İkinci bölümde dünyanın varoluşundan Olcaytu Han dönemine kadar cereyan eden siyasi olaylar anlatılmıştır. Üçüncü bölüm yani son kısım ise, günümüze kadar ulaşmamış olan coğrafya eseridir. Reşidüddin eserinde İslam tarihi dışında Çin, Hint, Moğol ve Frenk tarihlerini de ele almıştır. Eser Farsça, Arapça ve Moğolca olarak üç dilde yazılmıştır. Farsça ve Arapça olan nüshaları günümüze kadar gelmiştir.

Bu eser yalnız İlhanlılar için değil XIV. yüzyıla kadar yaşamış olan Türk devletleri tarihi açısından da son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu çalışmada *Camiü't-Tevârih*'in İlhanlılar kısmından yararlanılmış olup özellikle Olcaytu Han'ın çocukluk ve şehzadelik dönemi hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bilgiler bu eserden alınmıştır. Eser bu yönüyle çalışmaya büyük katkı sağlamıştır¹¹¹.

Kaşânî, Tarihi Padişah Said Gıyasü'ddünya ve' el din Olcaytu

Müellifi Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Ali b. Muhammed el- Kaşânî'dir¹¹². İlhanlı sarayında münşî, muhasib ve tarihçi olarak görev yapan Kaşânî'nin doğum tarihi net olarak bilinmese de vefat tarihi 736/1335-36 olarak tahmin edilmektedir. Reşidüddin Fazlullah'ın korumasında ve himayesinde olan Kaşânî, *Camiü't-Tevârih*'in yazılmasında ona yardımcı olmuş kişilerden birisidir. Hatta Kaşânî *Camiü't-Tevârih*'in kendi eseri olduğunu iddia etmiştir. Ancak bunu

¹¹⁰ Togan Z.V. (1988). "Reşid-üd-Din Tabîb. Raşid al-Din Tabîb (1248 -1318) Fazlallah B. 'İmâd al-Davla Abu 'L-Hayr B. 'Alî". İstanbul. *İslam Ansklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları*. C. IX, 705-7012.

¹¹¹ Günaltay Ş. (1991). *İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*. (Haz. Yüksel Kanar). İstanbul: Endülüs Yayınları, 301-302; Şeşen, 1998, 234-237.

¹¹² Ebul Kasım Abdullah bin Muhammed el Kaşânî. (1384 h.ş.). *Tarih-e Padişah Said Gıyasü'ddünya ve' el din Olcaytu Olcaytu*. (Yay. Haz. Mehin Hambeli) Tahran: Şirket-i İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi.

ispatlayamamıştır. Kaşânî'nin *Tarih-i Olcaytu*, adlı eseri Olcaytu Han'a özel olarak yazılmış yalnızca Olcaytu Han dönemini anlatan bir eserdir. Eser Gazan Mahmud Han (1295-1304)'ın ölümünden başlayarak, Olcaytu Han (1304-1316)'ın saltanata geçişinden 1317 yılına dek süren dönemin olaylarını detaylı olarak anlatmaktadır. Özellikle Gazan Han dönemi ile ilgili *Camiü't-Tevârih*'in bıraktığı boşluğu doldurmuş, hatta bu dönem için tek kaynak olmuştur.

İlhanlı sarayında görev alan ve Anadolu'ya gelen Uygurlar hakkında doğrudan bilgi veren tek kaynaktır. Uygur şahıslardan açıkça bahsetmesi ve dönemin olaylarında Uygurların rollerinden net bilgiler vermesi açısından önem arz etmektedir. Özellikle Uygur Eretna Bey ve ailesi (babası, kardeşleri, oğulları) hakkında da bilgilere ulaşılabilmektedir. Çalışmamızın her bölümünde bu eserden büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Benâketî Tarih-i Benâketî

Maveraünnehir bölgesinden olan Benâktî İlhanlıların hizmetine girdikten sonra Gazan Han'ın büyük teveccühünü kazanmış ve Gazan Han tarafından kendisine Melikü's- Şuara ismi verilmiştir. Benâktî Olcaytu Han döneminde önemini kaybetmiş fakat Ebu Said Bahadır Han döneminde tekrar yıldızı parlamıştır. Ebu Said Bahadır Han'ın isteği üzerine kaleme aldığı eseri *Ravzatu'l Ulil Erbab fi Tefuihi'l-Ekâbir* vel-Ensab bu şekilde ortaya çıkmıştır. Benâketî'nin *Camiü't-Tevârih*'in bir özeti niteliğinde olan bu eseri kısaca Tarih-i Benâktî olarak bilinmektedir. Eser'in 1317 tarihine kadarki olayları anlatması çalışmamız için oldukça faydalı olmuştur. Bu eser Olcaytu'nun eşleri ve çocuklarından bahseden birkaç eserden bir tanesi olması bakımından önemlidir¹¹³.

Hamdullah Mustevfi, Tarih-i Güzide

Eserin müellifi Kazvin şehrinde olan Hamdullah b. Tacu'd-din b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Nasr Müstevfi-i Kazvinî'dir¹¹⁴. Kazvini İlhanlı Sarayında Müstevfi olarak Reşidüddin Fazlullah'a yardımcı olduğu için Hamdullah Müstevfi olarak tanınmıştır. 1311 yılında Kazvin, Ebher ve Zencan müstevfiliğine atanan Hamdullah Müstevfi, Reşidüddin'in (1318) idamından sonra

¹¹³ Fahreddîn Davut, Benâketî. (1348 h.ş.). *Ravzatü Ulu'l-Elbab fi Marifeti't-Tevârih ve'l-Ensâb (Târîh-i Benâketî)*. (haz. Cafer Şear). Tahran; Şeşen, 1998, 240.

¹¹⁴ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî. (2018). *Târîh-i Güzide*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu; Hamdullah ibn Ebubekir ibn Ahmed bin Nasr Müstevfi Kazvini, (1381). *Târîh-i Güzide*. (Yay. Abdülhüseyn Nevai). Tahran: Müesese-i Çap ve İntişar-ı Emir Kebir.

oğlu Gıyaseddin Muhammed'in hizmetine girmiş, eserini de ona ithaf etmiştir. Gıyaseddin Muhammed'in 1335'de vefatından sonra zorluklar içinde yaşamış ve 1340 yılında Kazvin'de vefat ederek oraya gömülmüştür. *Tarih-i Güzide*, 1310 yılından 1330 yılına kadar olayların 1335 yılında yazılması ile ortaya çıkmıştır. Özellikle ilk bölümleri *Camiü't-Tevârih*'in özetidir. İlhanlı'nın son dönemlerini, devletin yıkılması ve sonraki gelişmeleri anlatması açısından değerli bir eserdir.

şabankareî, Mecmâü'l Ensâb

Eserin müellifi 1297 yılında şabankareî şehrinde doğan Muhammed b. Ali b. Muhammed şabankareî'dir. 1332 yılında yazılmaya başlanan. *Mecmâü'l Ensâb*¹¹⁵, Ebu Said Bahadır Hanın Rub-î Reşidî Mahallesi'nin yağması sırasında kaybolan eserini, 1342 yılında tekrar yazmış, Olcaytu Han (1304-1316) ve Ebu Said Bahadır Han (1316-1335) dönemi hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Hafız Ebrû, Zeyl-i Camiü't-Tevârih-i Reşidî

Eserin Müellifi Herât doğumlu olup 1430 yılında ölen ve Hafız Ebrû, olarak tanınan şihâbüddin Abdullah b. Lütfullah b. Abdür-reşid el-Hafî'dir¹¹⁶. Timur'un oğlu şahrub ile torunu Baysungur'un maiyetinde görev yapan Hafız Ebrû'nun eserleri Timur Devleti için son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Hafız Ebrû'nun bu çalışmada kullanılan eseri "Mecmû'a-i Hâfiz-ı Ebrû" adlı eserinin son bölümünü oluşturan ve Hanbaba Beyani tarafından Tahranda neşredilen *Zeyl-i Camiü't-Tevârih-i Reşidî*'dir. *Mecmua't-Tevârih*, Taberî *Tarihi*'nin Farsça Tercümesi, Reşidüddin'in *Camiü't-Tevârihi*' ve Nizameddin şâmi'nin *Zafernamesi*'nin özetlerinden meydana gelmektedir.

Dört kısma ayrılan eserin birinci kısmında Peygamberler tarihi, İran şehnamesi ve Arapların fethi, ikinci kısmında 1258 yılına kadar İslâm tarihi, üçüncü kısmında ise Selçuklular ve İlhanlı zamanında İran tarihi anlatılır. Eserin Olcaytu Han (1304-1316) ve Ebu Said Bahadır Han (1316-1335) tarihlerinden bahseden kısmı ise *Zeyl-i Camiü't-Tevârih-i Reşidî*'dir¹¹⁷.

¹¹⁵ Muhammed b. Alî b. Muhamed şabankareî. (1363). *Mecma'ü'l-Ensâb*, (haz. Mir Haşim Muhaddis), Tahran

¹¹⁶ şihabü'd-din Abdullah b. Lütfullâh bin Abdurreşid el-Havâfi el- Med'û be-Hafız Ebrû. (1317). *Zeyl-i Camiü't-Tevârih-i Reşidî*, (Nşr: Doktor Hanbaba Beyani). Tahran: Danişiyar-ı Tarih Danişgah-ı Tahran, şirketi Tezamuniyi İlmî.

¹¹⁷ Günaltay, 1991, 365-368; şeşen, 1998, 243.

Mecmua't- Tevârih, İlhanlı dönemi ile Moğolların Harezm topraklarında yeşeren yeni temsilcisi Timur ve Timur politikasının anlaşılması için bulunmaz bir kaynaktır¹¹⁸.

Vassâf, Tarih-i Vassâf

Abdullah b. Fazlullah el-Şirazi 1265 yılında Salgurlu'ların başşehri Şiraz'da doğdu. Vassâf iyi bir eğitim aldı. Edebi yeteneğini beğenen Reşidüddin onu himayesine aldı. Tecziyetü'l-emsar ve tecziyetü'l-a'sar (Tarihi Vassâf) adında 1298-99 yılları arasında 5 ciltlik eser yazmaya başlamıştır. Çalışmamız açısından son derece mühim olan bu eser Moğolların İran ve Türkistan'daki faaliyetlerini konu almaktadır. Müellif eserin ilk 3 cildini 1303 yılında Fırat Nehri kenarındaki Ani şehrinde Gazan Han'a takdim etmiştir. Vassâf eserin ikinci bölümünü ise Sultaniye'de Olcaytu Han'a takdim etmiştir. Bu eseri beğenen Olcaytu müellife Vassâf el-Hazra ünvanını vermiştir. Vassâf eserini vefatından iki yıl önce 1328 yılında tamamladı. Müellif eserinde Gazan Han döneminde, merkezde meydana gelen olayların yanında Fars Eyaleti hakkında siyasi, idari ve iktisadi alanda önemli bilgiler vermektedir. Müellifin merkezde idari görevde olmaması, onun halkın bulunduğu durumu ve sıkıntıları Reşidüddin'e oranla daha objektif bir şekilde eserinde işlemesine yardımcı olmuştur. Eserinde Moğolların haklı yanlarını anlattığı gibi haksız ve merhametsiz yönlerini de aktarmıştır. Eserin bu yönleri ilmi yönden değerini artırmıştır. Biz çalışmamızda eserin son bölümünden yararlandık. Eserde Olcaytu Han'ın doğum tarihi, İlhanlı tahtına çıkışı, ailesi, hatunları ve ölüm tarihi gibi çalışmamız açısından son derece önemli kayıtlar mevcuttur¹¹⁹.

Aksarayı, Müsameretu'l- Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar

Tarihi ve edebi eserlerin müellifin hayatı hakkında bahsetmemesinden dolayı biz müellifin hayatı hakkında pek bilgiye sahip değiliz. Aksarayı'nin hayatı hakkında ancak eserinde geçen bilgilerle sınırlıdır. Aksarayı eserinin önsözü ve yazdığı metinlerde hayatı, eğitim durumu ve ailesi hakkında bilgiler vermemektedir¹²⁰. Ancak Müellifin eserinde Aksaray'da meydana gelen olayları ayrıntılı olarak kaydetmesi ve kullandığı unvana bakılırsa Aksaraylı olması

¹¹⁸ Şeşen, 1998, 242-243.

¹¹⁹ Vassâf. (1346 h.ş.). *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*. (Sadeleştirerek nşr. Abdulmuhammed Âyetî). Tahran; Şeşen, 1998, 238-239.

¹²⁰ Özgüdenli, O.G. (2000). Gazan Han ve Reformları, (694/1295-703/1304). Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı*, İstanbul, 37.

ihtimali üzeinde durulmaktadır. Aksarayı XII./XIII. Yüzyılın XIII./XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da yaşamış ve döneminin önemli ilimlerini tahsil etmiştir. İlhanlı Hükümdarlarından Abâkâ ve Argûn Han dönemlerinde naiplik ve iktaların idaresi gibi önemli görevler üstlenmiştir. Aksarayı Danişmend ili valisi olan Mücirüddin Emrişah'ın hizmetinde bulunmuştur. Aksarayı Mücirüddin Emrişah'ın ölümüne kadar (1301) ona hizmet etmiştir. Aksarayı'nın en önemli eseri “*Müsameretu'l- Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar*” adlı eseridir¹²¹. Eser İbn Bibi'nin en önemli eseri olan “*El Evamürü'l- Alaiyye fi Umuru'l-Alaiyye*” eserinden sonra Türkiye Selçuklu devleti tarihi açısından ikinci önemli eserdir. Aksarayı eserini İlhanlı hanedanının son hükümdarı olan Ebu Said Bahadır Han döneminde Anadolu valisi olan Timurtaş Noyan'a ithaf ederek yazmıştır.

Dört kısımdan oluşan eserin birinci bölümü Rumi Harabi (Hicri) Melikşah döneminde yapılan Yezdiricird ve Çelali takvimlerinden oluşur. Eserin ikinci kısmı Hz. Peygamber döneminden başlayarak Emeviler dönemi Abbasi Halifeleri ve Bağdat Şehrinin Moğollar tarafından işgal edilmesine kadar olan mühim olayları özet olarak aktarır. Eserin üçüncü bölümü Büyük Selçuklu devletinin kuruluşundan başlayarak yıkılışına kadar olan olayları kaydetmiştir. Bu bölümde aynı zamanda Anadolu Selçuklu tarihinden de bahsedilmiştir. Eserin dördüncü ve son bölümünde ise Anadolu Selçuklu devletinin 75 yıllık tarihini ve XIII. Yüzyılın ilk yarısında olan olayları konu almıştır¹²².

Hasan Fehimi Turpal eserin Anadolu Selçuklu Devleti'ni konu alan kısmını Türkçe'ye tercüme etmiştir. Osman Turan 1944 yılında eserin tamamının tenkitli neşrini yayınlamıştır. Erdoğan Merçil de Ahmed bin Mahmud'un Selçuknamesini 1977 yılında İstanbul'da yayınlamıştır. Aksarayı eserinin dördüncü bölümünde resmi vesikalardan yararlanması eserin değerini artırmıştır¹²³. Çalışmamızda eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan tercümesinden faydalandık eser özellikle Anadolu beylikleri ve Anadolu Selçuklu Devletinin İlhanlı Hâkimiyeti altındaki durumlarını öğrenmemiz açısından son derece faydalı olmuştur.

---

¹²¹ Kerimü'd-din Mahmud-i Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Aksaraylı Mehmed oğlu Kerimü'd-din Mahmud (1999). *Müsâmeretü'l-Ahbâr (Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi)*. (Mukaddim ve Haşiyelerle tashih ve neşreden. Dr. Osman Turan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları;

¹²² Aksarayı, 2000, 13-17.

¹²³ Aksarayı, 2000, 13-17.

İbn Bibi, El-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umuri'l-Alâ'îye

Eserin müellifi Nasureddin Hüseyin bin Muhammed bin Ali el-Ca'ferî el-Ruğâdî, aslen Harezmlî olup daha çok İbnî Bibi olarak bilinir. Eserini Ata Melik Cüveynî'nin Rum ülkesinin fethinden başlayarak Türkiye Selçuklularının tarihini yazmasını emretmesiyle kaleme almıştır¹²⁴. Farsça yazılan eser, Türkiye Selçuklularının siyasî tarihi ve İlhanlılar hakkında doğrudan ve detaylı bilgi veren birkaç eserden birisidir. Eser İlhanlıların Anadolu Selçuklu Devleti ile münasebetleri hakkında yeri doldurulamayacak bilgiler ihtiva etmektedir.

Mirhond, Hamiddüddin Muhammed b. Handşah b. Mahmud el-Belh, Ravzat el- Safa fi siret el-enbiya ve'l-müluk ve'l hulefa

Aslen Buhara'lı olan Mirhand 1433 yılında Belh şehrinde doğdu. Çocukluğunda iyi bir eğitim alan Mirhond genç yaşta tarihe ilgisi olduğu için bu alanda ilerlemek istediği için arkadaşı vasıtasıyla dönemin ünlü veziri olan Alişir Nevai ile tanışmıştır. Müellifin *Ravzat el- Safa fi siret el-enbiya ve'l-müluk ve'l hulefa* adlı önemli bir eseri vardır. Yedi ciltten oluşan eserde yaratılıştan başlayıp 1523 yılına kadar gelir. Çalışmamız için önemli olan bölümler eserin dördüncü ve beşinci ciltleri olmuştur. Eserin dördüncü cildinde Abbasi Halifeliğinin tarih sahnesinde etkin rol oynadığı dönemde çağdaş devletler anlatılırken Beşinci ciltte Timur tarihi anlatılmıştır. Günümüze kadar ulaşan eser 1854 tarihinde Tahran'da yayınlanmıştır. Eserin üçüncü ve dördüncü ciltleri Rüstem Paşa'nın emriyle Mustafa b. Hasanşah tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir¹²⁵. Eserde Olcaytu Han dönemi dönemi ayrıntılı olarak ele alınmıştır bu kamından çalışmamız için büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada eserin Moğollar kısmını oluşturan sekizinci cildinden yararlanıldı.

Handmir, Gıyaseddin Muhammed b. Hamideddin Muhammed, Habib el-siyer fi ahbari efrad el-beşer

1475 yılına Herât'ta doğdu. Mirhand'ın torunudur. En önemli eser, Habib el-siyer fi ahbari efrad el-beşer adındadır. Farsça tarihidir. Eser 3 ciltten oluşur. Eser hilkatten başlar 1524

¹²⁴ İbnî Bibi. (1996). *El Evamir'ül-Ala'îye Fi'l-Umur'il-Ala'îye*. (Yayına Haz: Mürsel Öztürk). Ankara: C. I-II, Türk Tarih Kurumu, 4-5.

¹²⁵ Mirhond, Muhammed b. Havendşâh b. Mahmûd (1380 h.ş.). *Târîh-i Ravzatü's-Sefâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*. (Yayına Haz. Cemşid Kıyanfer). Tahran: I-VIII; Mirhond. (1339 h.ş.) *Ravzatu's-safâ fi sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'lhulefâ*, Cilt 5, 311/2 , (neşr. Abbas Perviz). Tahran; Şeşen, 1998, 247, 249.

tarihine kadar cereyan eden olayları anlatmaktadır. İlk iki cilt İslam tarihini anlatır. Üçüncü cilt ise Cengiz Han'dan sonraki Türk ve Moğol tarihini anlatmaktadır¹²⁶.

Makrizi, Takiyyuddin Ahmed b. Ali Kitabu's-Suluk li--Marifeti Duveli'I- Mülük

766/1365 yılında Kahire doğumlu Makrizi'nin en önemli eserlerinden biri olan *Kitabu's-Suluk li--Marifeti Duveli'I- Mülük*, 567/1171 yılında başlayarak 845/1441 yılına kadar devam eden olayları ihtiva etmektedir. Bu çalışmada Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde Tercüme bölümünde yer alan basılmamış Türkçe tercümesinden yararlanılmıştır¹²⁷.

2.2. Arapça Kaynaklar

Semerkindî, Matlau'sa'deyn

Kemaleddin Abdürrezzak Celaleddin İshâk es-Semerkindî 1413 tarihinde Herât'ta doğdu. İyi bir eğitim görmüştür. En önemli eseri Matla el-sa'deyn ve mecma el-bahreyn'dir. Eser Farsça yazılmış ve iki bölüme ayrılır. Birinci bölüm İlhanlı hanedanının son hükümdarı olan Ebu Said Bahadır Han'ın doğumundan (704/1304) Timur'un ölümüne kadar yaşanan olaylardan bahseder. Eser aynı zamanda İlhanlı hanedanlığı ile tarihine kadar Çağatay hanedanlığı arasındaki çıkan sorunlardan da bahseder. İkinci bölüm ise Timur dönemindeki olaylardan bahseder. Eser günümüze ulaşmıştır. M. Şefi tarafından 1949 tarihinde Lahor'da iki cilt halinde basılmıştır. Biz çalışmamızda eserin Doktor Abdülhüseyin Nevai tarafından Tahranda neşrinden istifade ettik¹²⁸.

¹²⁶ Hondmir, Giyaseddîn, (1333 h.ş.). *Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâd-i Beşer*. (nşr. Celaleddîn Humayî). Tahran: II; Şeşen, 1998, 248-250.

¹²⁷ Takiyyuddin Ahmed b. Ali Makrizi. (1957). *Kitabu's-Suluk li--Marifeti Duveli'I- Mülük*. (Tah. M. Mustafa Ziyade). Kahire

¹²⁸ Kemalettin Abdul Rezzak Semerkandi. (1370 h.ş.). *Matlau'sa'deyn ve Mücme'l Bahreyn*. (Nşr. Doktor Abdülhüseyin Nevai). Tahran Müesese-i Mutalaat ve Tahkikat-ı Ferhengiyi Pejoheşkah; Günaltay, 1991, 384-386; Şeşen, 1998, 244-245.

İbn Kesîr, el- Bidâye ve'n-nihâye,

Eser yaratılıştan başlayıp 1357 tarihine kadar olan olayları anlatır. Türkçe tercümesinden yararlandığımız bu eserin konumuz açısından önemi Moğolların İslam dünyasında yaptıkları tahribatı kaydetmesi bakımından olmuştur¹²⁹.

Ebu'l-Mehasin Cemaleddin bin Tağrıberdi, En Nucumu'z-Zahire

1411 tarihinde Kahire'de doğdu. Annesi Sultan Bergük'ün cariyesi olan el Mehasin, Sultan Bergük tarafından yetiştirilmiştir. Ebu'l-Mehasin Saray'a yakın bir şekilde yetiştirildi. O çocukluğundan itibaren tarih okumayı seven ve tarihe meraklı biriydi. Bundan dolayı dönemin önemli tarihçilerinden olan Makrizi ve el Ayni ile görüşmüştür. İbn Tağrıberdi de el Ayni gibi önemli bir tarihçi ve bilim adamı olmak arzusundaydı. Makrizi ve Ayni'nin XV. Yüzyıl ortalarında vefatlarından sonra İbn Tağrıberdi Mısır tarihçileri arasında döneminin önde gelen tarihçileri arasında sayılmıştır. İbn Tağrıberdi yaşadığı dönem boyunca Memluk devleti sarayına yakın bir konumda durarak gördüklerini kayıt altına almıştır. İbn Tağrıberdi Arapça ve Türkçeyi çok iyi derecede bildiği bu dillerde yazdığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. İbn Tağrıberdi 12 eser yazmıştır. Fakat bu eserlerin ancak 7 tanesi günümüze kadar gelmiştir. İbn Tağrıberdi en önemli eseri “*En Nucumu'z- Zahire fi Mülük-ı Mısır ve Kahir'e*”¹³⁰ adındaki eseridir. Bu eser 7 ciltten oluşmaktadır. Eserin içeriği Mısır'ın İslam tarafından fethinden başlayarak 1467 tarihine kadar olan olayları aktarmaktadır. İbn Tağrıberdi bu eserini Es-Sultan el Murucuu Muhammed bin Çakmak'ın özel ricası üzerine yazmıştır. Ahsen Batur tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandığımız bu eser Moğolların Memlûk Devleti nezdinde nasıl algılandıklarını anlamamız açısından son derece faydalı olmuştur. Ayrıca İbn Tağrıberdi bu eserinde Olcaytu'nun kullandığı isim ve lakapları da açıklamış ve bu konuda Sünnî¹³¹ bakış açısını ortaya koymasından önem teşkil etmiştir.

¹²⁹ İbn Kesir. (1995). *el-Bidâye ve'n-nihâye Büyük İslam Tarihi*. (Türkçeye trc. Mehmet Keskin). İstanbul c. XIV; Şeşen, 1998, 196-198.

¹³⁰ İbn Tağrıberdi. (2013). *En Nucumu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*. (Arapçadan Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

¹³¹ Olcaytu Han'nın dini yönü anlatılırken sıkça geçen Sünnî teriminden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Ehl-i Sünnet'e bağlı olanlara “sağlam ve doğru inancı benimseyenler” anlamında “Sünnî” adı verilir. Hz. Muhammed ile ashabın, dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında bir tabirdir. Sünnîler; Hz. Muhammed'den sonra devlet yönetiminin Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali olmak üzere dört Halife'nin velayetiyle devam ettiğine inanmaktadırlar. **Bkz:** Uykur R. (2017). “Moğol Kağanı Olcaytu

2.3. Süryani Kaynakları

Gregory Abul Farac Abul Farac Tarihi

Abul Farac 1226'da Malatya'da dünyaya gelmiştir. 1253 yılına kadar eğitimini tamamlayan bu tarihte Sfuyant Metropolit'i'ye tayin edildi. Hûlâgû Han'ın 1258 tarihinde Bağdat, Anadolu ve Süriye seferleri sırasında Abul Farac onun huzuruna çıkarak onun teveccühünü kazanmıştır. Bu görüşmede Farac Hûlâgû'den Süryanilerin korunması yönünde bir menşur almayı başarmıştır. 1264 yılında Doğu Metropolitliğinde görev alan Farac 1286 tarihinde Meraga'da vefat etmiştir. Abul Farac'ın en önemli eseri Süreyanice olarak kaleme aldığı ve yaratılıştan başlayarak 1284 yılına kadar olan olayları yazdığı genel vakayinamesidir. Eser bu çalışmaya Moğolların Hûlâgû Han döneminde Anadolu'ya gelişleri ve buradaki faaliyetlerini öğrenmemiz açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Çalışmamızda Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçe'ye çevrilen kitabı kullandık¹³².

2.4. Menakıbnameler

Ahmed Eflâkî Menâkibü'l-Ârifin

Eflâkî okuduğu, gördüğü, duyduğu olayları anlattığı eserini 1318-19 yılında Şeyh Çelebi'nin emri üzerine yazmaya başlayarak Şeyh Çelebi'nin 1353-54 tarihinde tamamlanmıştır¹³³. İlhanlı Devleti'nin Anadolu'daki siyasetlerinin ve uyguladıkları politikaların halkı ve sosyal hayatı nasıl etkilediğini anlatmak bakımında önemli bir başvuru kaynağıdır. Bu eserin çalışmamıza katkısı Olcaytu Han'ın Şii¹³⁴liğinin Anadolu'ya yansımaları öğrenmemiz noktasında olmuştur¹³⁵.

Han'ın Mardin Müzesinde Bulunan Bir Sikkesinde Şia Propagandası". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S, 12/35, ss. 433-446, 437.

¹³² Abû'l-Farac, Gregory. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*. (Çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları,

¹³³ Ahmet, Eflâkî. (2006). *Ariflerin Menkibeleri*. (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Kabalcı Yayınları, 7-9.

¹³⁴ Şia ise Hz. Muhammed'in vefatından sonra devlet yönetiminin Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlükte "tâbi olmak, desteklemek; şâyi olmak, çoğalmak" anlamlarındaki şiyâ kökünden türeyen Şia kelimesi: Taraftar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup manasına gelir. Müfredi Şii biçiminde kullanılır. Terim olarak: Hz. Muhammed'in vefatının ardından devlet başkanlığının Ali'ye ve onun evlâdından belli kimselere intikal etmesi gerektiğini savunan grupları ifade eder. **Bkz: Uykur**, 2017, 437.

¹³⁵ Ahmet, Eflâkî. (2006). *Ariflerin Menkibeleri*. (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

2.5. Ermeni Kaynakları

Müverrih Kiragos

Krikos'un 1241 yılında yazımına başladığı *Ereni Tarihi* adlı eserinde 40 yaşında olduğunu belirtmesine bakılırsa XII. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Müellifin ölüm tarihi ise 1272 senesidir. Müellif söz konusu eserinde Ermeni kilisesine ait gelişmelere, Moğolların zulüm ve tahribatlarında yer vermesi eserin çalışmamız açısından değerini artırmıştır¹³⁶. İngilizcesi *History of the Armenians* olan eserin 1928 yılında İstanbul'da *Türkiyat Mecmuasında* Osmanlıca olarak da yayınlanmıştır. Bu çalışmada ise Gürsoy Solmaz tarafından *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar* adıyla tercüme edilen eserden yararlanılmıştır¹³⁷.

Müverrih Vardan

En önemli eseri *Cihan tarihi* olan Vardan XIII. yüzyıl Ermeni müellifleri arasında yer olmaktadır. Hayatı boyunca sıradan bir rahip olarak kalan Vardan memleket ve kilise işlerinde önemli görevler almıştır. O İlhanlı hükümdarı Hülâgû'yle bizzat görüşerek onunla dertleşmiş ve Hülâgû'ye memleketin adil bir şekilde idare edilmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Vardan'ın 1272 tarihinde ölmüş ve naaşı Hağbat manastırına gömülmüştür.

Müellif adı geçen eserinde Hun, Hazar, İran, Roma ve Bizans gibi devletler ve coğrafyalar hakkında bilgi vermekle beraber eserin en önemli ve özgün kısmını Moğol istilası ve hâkimiyetini anlatan bölüm oluşturmaktadır. Müellif bu bölümde Moğol ordularının batıya ilerleyişini, Gürcistan ve Arran'a yaptıkları akınları anlatmasının yanında Gürcü ve Ermenilerin Kıpçaklara karşı göstermiş olduğu başarısız savunmalardan, Celaleddin Harzemşah'ın Moğollara karşı giriştiği uzun muharebeleri de aktarmıştır. Vardan'ın eserini bu çalışma için önemli kılan özelliklerinden bir tanesi ise Müellifin 1264 yılında yapılan Moğol kurultayına katılması ve bu kurultayda Hülâgû Han'la görüşmesini anlatması olmuştur. Vardan eserinin son kısmında bu kurultay ve Moğol adetlerinden bahsetmektedir. Bu

---

¹³⁶ Andriasyan, H. D.(1949). "Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları", *Tarih Dergisi* C.I, S.1. ss. 401-438. s. 112-113

¹³⁷ Müverrih, Kiragos (2009). *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, (Çev. Gürsoy Solmaz). Ankara. Elips Kitap

çalışmada Mahmud Kemal Ayas tarafından *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar* adıyla yapılan çevirisinden yararlanılmıştır¹³⁸.

Nerses Palients Vakayiname

XIV. yüzyıl önemli Ermeni Müverrihlerinden olan Nerses Palients eseri özellikle Moğol hâkimiyetinin zayıflamaya yüz tuttuğu dönemde Ermeniler ile Müslüman dünyası arasındaki münasebetleri aktaran önemli bir eserdir. Bizim çalışmamız için de Olcaytu Han tarafından Anadolu'ya gönderilen Bulargu'nun Kilikya Ermenileri üzerine yaptığı seferlere yer vermesi bakımından önemli bir eserdir. Biz çalışmamızda eserin İlyas Kamalov tarafından yapılan tercümesinden yararlandık¹³⁹.

Anonim Vakayiname

XII. yüzyılda yaşayan Samuel Aknertsı'nın eserinin devamı niteliğinde olan bu eser Orta ve Yakın Doğudaki Moğol hâkimiyetini Ermenilerin gözünden aktaran önemli bir eserdir. Eser çalışmamıza Olcaytu Han dönemi İlhanlı Ermeni münasebetlerini öğrenmemiz açısından katkı sağlamıştır. Biz çalışmamızda eserin İlyas Kamalov tarafından yapılan tercümesinden yararlandık¹⁴⁰.

Hetum Vakayinamesi

Kilikya Ermeni müverrihlerinden olan Hetum Ermeni müverrihleri arasında Avrupa'da tanınan ilk kişi olmuştur. Hetum'un eseri 1076 tarihinden başlayarak 1307 tarihine kadarki olayları anlatmaktadır. Bu eser Olcaytu Han dönemi Bulargu'nun Kilikya Ermenilerine yaptığı akınları anlatması bakımından önemlidir. Biz çalışmamızda eserin İlyas Kamalov tarafından yapılan tercümesinden yararlandık¹⁴¹.

---

¹³⁸ Andreasyan, 1949 112-113

¹³⁹ Glastyan, A. G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (Türkçeye Çev. İlyas Kamalov). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

¹⁴⁰ Glastyan, A. G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (Türkçeye Çev. İlyas Kamalov). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

¹⁴¹ Hetum, Korykoslu Hayton. (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. (Latince'den Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul: Selenge Yayınları; Glastyan, A. G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (Türkçeye Çev. İlyas Kamalov). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

2.6. Bizans ve Haçlı Kaynakları

Çalışmamızın İlhanlı-Bizans başlıklı kısmında sıklıkla başvurduğumuz dönemin Bizans kaynaklarından Pachymérès¹⁴² ve haçlı kaynaklarından Geoffroi de Villehardouin¹⁴³ ile Georgios Akropolites¹⁴⁴'in eserleri olmuştur.

2.7. Seyahatnameler

Toplumlar örf, âdet, gelenek, görenek ve ananelerini nesilden nesile aktararak yaşatılırlar. Bu durum aynı zamanda toplumların yazısız-sözlü tarihini oluşturmaktadır. Ne yazık ki siyasî tarihleri anlatan eserler genellikle bu konuları aktarmaya uzaktırlar. Bundan dolayı toplumların örf ve adetleri hakkında bilgiler ihtiva eden biyografiler, otobiyografiler, seyahatnameler, hatıratlar, şiirler, edebî ve tarihî eserler hatta küçük notlar ve mektuplar tarih yazıcılığı için son derece değerli eserlerdir.

Ch'ang-Ch'un, (1221-1224) Seyahatnamesi

Si-Yu-chi "Batı Seyahatnamesi" adı verilen eseri, *Ch'ang-Ch'un*'un talebesi Li Chi-Ch'ang (1193-1256) tarafından yazılmıştır. 1221 yılında yazımına başlanan eser 1224 yılında tamamlanmıştır. Kitapta *Ch'ang-Ch'un*'un geçtiği yerler ve sakinlerinin gelenekleri ayrıntılı bir biçimde aktarılmıştır. Taosit rahibin asıl amacı Taoizmi yaymaktı. Cengiz Han (1156-1227)'da onu bu dini anlatması ve tanıtmaları için ülkesine davet etti. *Ch'ang-Ch'un*'u Cengiz Han'ın sarayına götüreren, huzuruna çıkaran ve onun tercümanlığını yapan kişi ise Uygur *Çinkay* (Chin-Kai) olmuştur. Seyahatnamenin Türkçe'si Lin-Chen-Nan tarafından 1975 yılında doktora çalışması olarak dilimize kazandırılmıştır¹⁴⁵.

Johann De Plano Carpini, (1245-1247) Seyahatnamesi

Moğollara kilise tarafından gönderilen ilk elçi olan *Carpini* Papa IV. Innocentius'in kendisine verdiği elçilik görevini 65 yaşında olmasına rağmen kabul etmiştir. Carpini 16 Nisan 1245

¹⁴² Pachymérès, G. (2009). *Bizanslı Gözüyle Türkler* (Çev. Ilcan Bihter Barlas). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık

¹⁴³ Geoffroi de Villehardouin. (2008). *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*. (Fransızca aslından Çev. Ali Berktaş). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

¹⁴⁴ Georgios Akropolites. (2008). *Vekayinâme*. (Çev. Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

¹⁴⁵ İzgi, Ö. (1989). *Çin Elçisi Wang Ten-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*. Ankara.

Lyon'dan yola çıkmış, 22 Temmuz 1246'da Moğol imparatorluk sarayına ulaşmıştır. Carpini, burada Cengiz Han'ın torunu Güyük Han cülus törenine katılmıştır. 13 Kasım 1246'da oradan ayrılarak Rusya'ya gelmiş, tekrar Lyon'daki papanın yanına dönmüştür. Seyahati sırasında görmüş olduğu toprakları ve bu topraklarda yaşayan halk için düşüncelerini bir bir not tutan Carpini'nin izlenimleri yer yer paylaşılmıştır¹⁴⁶.

Simon St Quentin, (1245-1248) Seyahatnamesi

Papa IV: Innocent'in 1245 yılında Moğollara gönderdiği heyette rahip ve diplomat olarak keşİsidir. Simon Moğolların katliamlarına son vermeleri ve Hristiyanlığı kabul etmeleri yönündeki Papa'nın taleplerini içeren mektubunu ulaştırmakla görevlendirilmiştir. Seyyah Anadolu'da uzun süre kalmış, gözlemlerde bulunmuştur. *Simon St Quentin*'in Anadolu'daki gözlemleri Moğolların Anadolu'ya gelip yavaş yavaş keşif harakâtında bulunduğu dönemlere rastlamaktadır. Bu sebeple İlhanlı-Selçuklu arasındaki siyasî münasebetler bakımından çalışmamız için önemli bir kaynak olmuştur.

Wilhelm Von Rubruk, (1253-1255) Seyahatnamesi

Fransa Kralı IX. Ludwig'in görevlendirdiği Rubruk 1253 Mayısında İstanbul'dan deniz yolu ile Kırım'a gitmiştir. Buradan Mengü Han (1249-1260)'ın sarayı Karakurum'a gitmiştir. Elçi altı aydan fazla bir süre Karakurum'da kalmıştır. *Rubruk*, bu esnada ülkeyi tanıma fırsatı yakalamış ve Moğolların gelenek ve görenekleri hakkında önemli bilgiler edinmiştir. Bu tecrübeleri ışığında almış olduğu notlar ve çağdaşlarına aktardığı bilgiler, Avrupalıların görüş açılarını genişletmiştir. Rubruk tarihten coğrafyaya, etnolojiden etimolojiye kadar verdiği bilgiler sayesinde boylar tanınmış ve Moğollarla Tatarlar arasındaki fark anlaşılmıştır. Rubruk, seyahatnamesinde Moğolları adeta resmetmiş gibi ayrıntılı betimlemelerle anlatmış bunun sayesinde Avrupalılar Moğolları görmeden tanıma fırsatı yakalamışlardır¹⁴⁷.

---

¹⁴⁶ Carpini, J. P. (2000). *Moğol Tarihi ve Seyahatnâme 1245-1247*. (Çev. Ergin Ayan). Trabzon: Derya Kitabevi. 2000.

¹⁴⁷ Rubruk, W. V. (2012). *Moğolların Büyük Hanına Seyahat (1253-1255)*. (Çev. Ergin Ayan). İstanbul: Kronik Yayınları.

Marco Polo, (1260-1269 ve 1272) Seyahatnamesi

Orta-Asya'ya seyahati iki kez olmuştur. İlki babası ve amcasıyla Altın Ordu hükümdarı Berke'nin başkentine (1260) oradan da Buhara'ya gitmişler ve 1265 yılına kadar üç yıl Buhara'da yaşamışlardır. Daha sonra gemiyle Çin'e ulaşmışlar. 1266 yazı boyunca Kubilay Han (1260-1294)'ın sarayında kalmışlardır. Geri dönüşleri (1269) Akdeniz yoluyla olmuştur. İkinci seyahatinde ise amcasıyla beraber Papa IX. Gregorius'un emriyle Kubilay Han'a mektup teslim edilmek üzere görevlendirilmiştir. 1272 ilkbaharında başlayan seyahat, üç buçuk yıl sonra Kubilay Han'ın huzurunda son bulmuştur. Kubilay Han'ın verdiği görevle Anadolu'yu, Mezopotamya'yı, İran'ı, Türkistan'ı, Pamir Dağları'nı, Gobi Çölü'nü ve Çin'i görme ve dolaşma imkânına sahip olmuş, 2,5 yıl kadar süren bu yolculuğundan sonra doğu ülkelerinde bulunmuştur. Gezileri sırasında yine Kubilay Han'ın emriyle tarih, coğrafya, etnografya, sosyal ve kültürel alanlarda incelemeler yapmış ve notlar almıştır. 1295 yılında Venedik'e dönen *Marco Polo* 1324'de ölmüştür. *Marco Polonun* ikinci gezisinin oldukça renkli ve verimli olduğu yazdıklarından anlaşılmaktadır. Bu sebeple *Marco Polo*, iyi bir seyyah olmakla beraber iyi bir kültür elçisidir de¹⁴⁸.

Rabban Savma, (1287-1288) Seyahatnamesi

Savma diğer seyyahların aksine doğudan batıya gitmiştir. Argûn Han Memlûkları yenmek için Avrupalıların desteğine ihtiyaç duymuş bu nedenle *Rabban Savmayı* 1287 yılında Avrupa'ya göndermiştir. Cenova üzerinden Paris'e ulaşan *Savma*, Argûn Han'ın sarayından gelen bir elçi sıfatıyla Kudüs'ü ele geçirmek üzere yapılacak ittifak konusunda Uygur Alfabeti ile yazılmış mektubu Fransa Kralı IV. Philippe'ye sunmuştur. Ardından 1287 yılında İngiltere Kralı I. Edward ile görüşmüştür. Oradan dönüşte de Papa Ascoli'li Girolamo Masci ile görüşmüştür. Argûn Han bu mektubunda Memlûklara karşı Hristiyan dünyası ile birlikte hareket etme temennisinde bulunmuştur. Ravmanın bu seyahati İlhanlıların devlet politikası haline gelen Memlûk düşmanlığı ve buna karşı Batı dünyası ile işbirliği teşebbüslerini anlatması bakımından çalışmamız için de son derece önemlidir¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Marco Polo. (2003). *Dünyanın Hikâye Edilişi*. (Çev. Işık Ergüden ve Z. Zühre İlkelen). İstanbul: C. I-II, İthaki Yayınları.

¹⁴⁹ Morris Rossabi. (2008). *Kubilay Han'ın Seyahatı Doğu'dan Batı'ya Yolculuk*. (Çev. Ekin Uşşaklı). Ankara: İş Bankası Yayınları.

İbn Battuta, (1330-1355) Seyahatnamesi

1369 yılında vefat eden İbn Batuta “*Tuhfetu’n-Nuzzar fi Garaibi’l-Emsar ve Acâibi’l- Esfâr*” adlı Seyahatnamesinin 1330 yılında yazmaya başlayarak 1355 yılında tamamladı. Müellifin yazımı 25 yılı aşan ve kısaca İbn Batuta Seyahatnamesi¹⁵⁰ olarak bilinen eseri Anadolu’daki Ahilik kurumundan bahsetmesi bakımından önemlidir. Eser Olcaytu Han’ın kullandığı isim ve bu isimlerin anlamlarını vermesi bakımından bu çalışmaya büyük katkı yapmıştır. Çalışmamızda eserin A. Said Aykut tarafından yapılan Türkçe tercümesinden yararlandık.

2.8. Meskûkât

Numizmatik kaynaklar, İlhanlı Devleti’nin ekonomik hayatı hakkında oldukça mühim bilgiler vermektedirler. Çalışmamızda İlhanlı paralarına dair Aykut Tuncay ve Şennur Aydın¹⁵¹, Ömer Diler¹⁵², Eşref Buharalı¹⁵³, Nyamaa Badarch¹⁵⁴ ve M.A.Seyfeddin¹⁵² tarafından yayımlanan bulgulara müracaat edilmiştir.

2.9. Ferman ve Mektuplar

Olcaytu Han dönemi İlhanlı toplumunda yaşanan gelişmeler hakkında bize en önemli bilgileri bizzat Olcaytu Han tarafından çıkartılan fermanlar vermektedir. Bu ferman¹⁵⁵ların muhtevası oldukça geniş olup İlhanlı Devleti’ninin siyasi sosyal, kültürel ve ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedirler. Çalışmamızda Gazan Han’ın Olcaytu’yu veliaht ilan ettiği ferman, Olcaytu Han’ın hükümdarlığının ilk yıllarında yaptığı atamalar ile ilgili ferma ve Olcaytu’nun sikke ve hutbelerin Şii akidesine uygun olarak okunmasını emrettiği ferman gibi Olcaytu Han’a ait birçok ferman bulunmaktadır.

Olcaytu Han tarafından diğer milletlere gönderilen mektuplar ise bu dönemde İlhanlı Devleti’nin diğer milletlerle olan münasebetlerini anlamamız için bize son derece değerli bilgiler sunmaktadır. Bu mektuplarda kullanılan uslub ve ifadeler münasebetlerin seviyesini

¹⁵⁰ İbn Battuta. (2000). *İbn Battuta Seyahatnamesi*. (Türkçeye Çeviri ve Notlar: A. Said Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtları Dizisi, Cilt: I.

¹⁵¹ Tuncay, T., Aydın Ş. (1992). *Ak Akçe (Moğol ve İlhanlı Sikkeleri)*. (Edt. Aykut Tuncay, Şennur Aydın). İstanbul. Yapı Kredi Koleksiyonları.

¹⁵² Diler Ö. (2006). *İlkhanlar: Coinage of the Persian Mongols*, İstanbul.

¹⁵³ Buharalı, E. (1996). “İlhanlılar Zamanına Ait İslami Sikkelerin Tahlili İncelemesi (Abaka Han Devir)”. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 28.

¹⁵⁴ Badarch N. (2006). *The Coins of Mongol Empire and Clan Tamgha of Khans* (XIII-XIV), Ulaanbaatar.

¹⁵⁵ Ayan E. (2016). “İlhan Olcaytu Devrine Ait İki Fermân”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. c. I, S. 1.

ve izlenen politikalar hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Olcaytu Han tarafından Memluk ve Bizans Çağatay ve Altınorda ve Hristşyan Avrupa devletlerine gönderilen mektupların içeriğine dönemim ana kaynakları vasıtası ile ulaştık. Bu mektuplardan Papa ve Hristiyan devletlerine gönderilen mektubun bir nüshası ise çalışmamızın ekler kısmında verildi.

2.10. Modern Araştırmalar

Olcaytu Han'ın hükümdarlık dönemiyle ilgili olarak yararlandığımız modern eserlerin sayısı burada her biri hakkında tek tek bilgi veremeyeceğimiz kadar fazla olduğundan, bunların bazıları hakkında bilgi vermek doğru olacaktır. Bu eserleri yurtdışı ve yurtiçi olarak iki sınıfa ayırmayı uygun gördük.

Henry H. Howorth Bu çalışmada yararlandığımız en önemli eserlerden bir tanesi Henry H. Howorth tarafından kaleme alınan *History of the Mongols*¹⁵⁶ isimli eserdir. Olcaytu Han dönemini en kapsamlı şekilde bu eserin üçüncü cildinde ele alınmıştır. Çalışmamızda kullandığımız nüsha dipnotta verilmiştir

İran Moğolları İlhanlı tarihi için son derece faydalı ve özel bir çalışmadır. Bertold Spuler İlhanlı Devleti'nin 1220-1350 yıllarındaki siyasetini, devlet idaresini, dinini, askerî teşkilâtını, kültürünü tüm yönleriyle inceleyerek 1939 yılında ilim dünyasına kazandırmıştır. Zamanın en önemli kaynak eserlerini araştırmış olan Spuler, siyasal tarihe Cengiz Han (1156/57-1227)'la başlar, Ebu Said Bahadır Han (1316-1335)'dan sonra gelen beylerle bitirir¹⁵⁷. Yurt dışında İlhanlı Tarihi ile ilgili çalışmaların yapıldığı önemli ülkelerden biri de İran'dır. İran'da başta Şirin Beyani¹⁵⁸ olmak üzere Alâeddin Âzerî¹⁵⁹ Hasan Cevâdî¹⁶⁰ ve Abdu'l-Huseyn Nevâ'î'nin¹⁶¹ eserlerini burada özellikle belirtmemiz gerekir.

¹⁵⁶ Howorth Hery H. (1890). *History of the Mongols: From The 9th To The 19th Century, Part II*, Longmans Gren And Co, London.

¹⁵⁷ Spuler, B. (2011). *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350)*. (Çev. Cemal Köprülü). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

¹⁵⁸ Beyani, Ş. (1389 h.ş.). *Din ve Devlet der İran Akhd-ı Moğol* (Hukümet-ı İlhanlı; Nebord-ı Meyan-ı du Ferheng). Tahran. Merkez-ı Neşr-ı Danişgahi, Cilt 2

¹⁵⁹ Âzerî, A. (1349). "Revâbit-i İlhanân-i Mogûl bâ derbâr-i Vâtîkân", *BT*, V/2, Tahran 1349 57-102; Âzerî, A. (1347). "Revâbit-i Mogûlhâ bâ derbâr-i Vâtîkân", *BT*, III/3, Tahran 275-288.

¹⁶⁰ Cevâdî, H. (1351). "İrân ez-Dîdgâh-i Seyyâhân-i Orûpâ'î der-Dovre-yi İlhan". Tahran: *BT*, VII/4. s. 13-42

¹⁶¹ Nevâ'î, A. (1977). "Târîh-i Revâbit-i İrân bâ Keşverhâ-yi Magrib-zemîn. der-Dovre-yi Mogûl", *BT*, XII/1, Tahran

Yurt içinde İlhanlı tarihi ile doğrudan veya dolaylı olarak birçok değerli çalışma yapılmıştır. Çalışmamızda faydalandığımız bazı yurtiçi kaynaklar şunlardır; *Anadolu'da Moğollar*, Faruk Sümer¹⁶² tarafından kaleme alınan bu çalışma İlhanlı döneminin Anadolu'su hakkında detaylı ve doyurucu bilgileri veren neredeyse tek araştırmadır. Nejat Kaymaz tarafından tenkitli bir yazının neşredilmiş olması¹⁶³ kaynağın değerini azaltmamaktadır. *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Zeki Velidi Togan tarafından kaleme alınan çalışma Türk Tarihi hakkında çok fazla kaynak eserden faydalanarak Türkistan ve burada yaşayan Türk boyları özellikle de Uygurlar hakkında genel bilgi vermektedir. Türkiye Selçuklu ve İlhanlı dönemi ile sonrasında Anadolu'da Uygurların yaşadıklarını dile getiren önemli ve değerli başvuru kaynaklarından¹⁶⁴.

Türkiye'de Olcaytu Han Dönemi ile ilgili doğrudan çalışma yapan yegane tarihçilerden birisi de İlhan Erdem'dir. Çalışmaları genel itibari ile İlhanlı ve Moğol sahasına inhisar eden İlhan Erdem'in *Olcaytu Han Devrinde Horasan'da İlhanlı-Çağataylı Mücadeleler* ile *Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılarda Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Dogu'ya Etkileri*, "İlhanlılar'da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular" ve "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları" adlı makaleleri ile *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)* adlı doktora tezi çalışmamız için son derece faydalı olmuştur¹⁶⁵.

Çalışmamıza eserleri ile büyük katkıda bulunan bir diğer müellif ise Abdulkadir Yuvalıdır. Yuvalı 1979 yılında hazırladığı İlhanlı Devleti'nin Kuruluşu: *Hülâgü Han ve Zamanı* adlı doktora tezini 1994 yılında *İlhanlılar Tarihi, I, Kuruluş Devri* başlığıyla yayınlanmıştır. Bu çalışma Türkiye'de İlhanlı Devleti tarihi üzerine yayınlanan ilk müstakil araştırma olması açısından mühimdir.

Yuvalı'nın İlhanlı ve Moğol tarihini konu alan diğer çalışmaları bazı araştırmaları ise şunlardır; *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Moğollar, İlhanlı Hükümdarlarının Hristiyan Dünyası*

¹⁶² Sümer F. (1970). "Anadolu'da Moğollar". Ankara: *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, C.I, s.1-147.

¹⁶³ Nejat Kaymaz. (1968). "Anadolu'da Moğollar Adlı Bir Yazı Dolayısıyla". Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXVI/ 3-4, 135-155.

¹⁶⁴ Zeki Velidi Togan. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: C. I,II. Enderun Yayınları.

¹⁶⁵ Erdem İ. (1962). *Olcaytu Han'ın Ölümüne Kadar İlhanlılar'da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Dogu'ya Etkileri*. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.20; Erdem İ. (1997). "Olcaytu Han Devrinde Horasan'da İlhanlı-Çağataylı Mücadeleler". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.3, ss.106-112; Erdem, İ. (1995). "Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri (1258-1308)". *Ankara Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (Basılmamış Doktora Tezi); Erdem İ. (2004). "İlhanlılar'da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular" Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 35 s. 103-111. Erdem İ. (2003). "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları" Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 33, s. 49-67.

ile Münasebetleri, Moğolların Yakınoğu Politikası ve İsmâîliler'in Akıbeti Üzerine Bazı Bilgiler, XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti, Osmanlı Müesseseleri Üzerindeki İlhanlı Tesirleri, XIII. Yüzyılda Önasya'daki Siyasî Bloklaşma, Anadolu'nun Demografik ve Dinî Yapısı Üzerindeki Moğol Tesirleri ve İlhanlı Hükümdarlarının Dinlere Bakışı ve Bu Konudaki Uygulamaları başlıklı makaleleri ile Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yayımlanan *İlhanlılar*, *Çağatay Hanlığı* ve *Gazan Han* maddelerini saymak mümkündür¹⁶⁶.

Çalışmaları İlhanlı sahasına inhisar eden diğeri bir önemli yazar ise Mustafa Uyar'dır. Uyar'ın 2007 yılında hazırladığı İlhanlı Devleti'nin Askerî Teşkilâtı başlıklı doktora tezi¹⁶⁷, alanında uzun zamandır ihtiyaç duyulan önemli bir boşluğu doldurmuştur. Araştırmalarını daha çok İlhanlı devleti askerî, dinî ve idarî-kültürel tarihi üzerine üç farklı alana yoğunlaştıran Uyar'ın çalışmamızda kullandığımız başlıca çalışmaları arasında; "İlhanlı Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", "İlhan Ölceytü'ye Verilen Hurbende İsmiinin Kökeni Ve Anlamı Hakkında Yeni Bir Yaklaşım", "Gazan Han'ın İlhanlı Ordusunu Reformasyonu", "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunun Birimleri", "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi"¹⁶⁸ adlı çalışmaları çalışmaları olmuştur.

Son zamanlarda yurt içinde Moğol ve İlhanlı tarihi sahası ile ilgili değerli çalışmalar yapan bir diğeri araştırmacı ise Osman Gazi Özgüdenli'dir. Çalışmamızda Özgüdenli'nin Gazan Hân ve Reformları (694/1295-703/1304) başlıklı doktora çalışması, Turco-Iranica: Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları başlıklı makale külliyatı ve Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yayımlanan "Moğollar", "Merv", "Olcaytu Han", "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî" ve "Tümen" adlı maddelerden istifade ettik.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Yuvalı A. (1989). "Moğolların Yakınoğu Politikası ve İsmâîliler'in Akıbeti Üzerine Bazı Bilgiler". İstanbul. *TDAD*, S.58, S. 92-93; Yuvalı, A. (2000). "İlhanlılar" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt XXII. S. 102-105; Yuvalı, A. (1988). "Abaka" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.I.; Yuvalı, A. (1998). "Hülegü" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. XVIII. Ss. 473-475; Yuvalı, A. (Ocak. 2017). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı; Yuvalı, A. (1988). "İlhanlı Hükümdarlarının Hristiyan Dünyası ile Münasebetleri", Elazığ. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. II, S. 2, s. 267-278; Uyar M. 2016 "İlhan Ölceytü'ye Verilen Hurbende İsmiinin Kökeni Ve Anlamı Hakkında Yeni Bir Yaklaşım" *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXXI / 2, 595-607

¹⁶⁷ Uyar, M. (2007) İlhanlılarda Askerî Teşkilat. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı*.

¹⁶⁸ Uyar M. (2009). "İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer ve Nitelikleri" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49/1, 33-47; Uyar, M. (2001). "İlhanlı Devleti'nde Argün Han Dönemi (1284-1291)". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

¹⁶⁹ Özgüdenli, O. G. (2004). "Merv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.XXIX, s. 221-22; Özgüdenli O. G. (2012) "Tümen" İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42. ss. 461-462; Özgüdenli, O. G. (2008). "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. XXXV. Ss.19-21; Özgüdenli, O. G. (2017). "Türkiye'de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)". Mutad. IV./II, ss.460-512.

Yine Derya Örs'e ait olan "Târîh-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)" adlı basılmamış yüksek lisans tezi, Abdulcelil Işık'a ait olan "*Hafız Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt -Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcaytu ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar*"¹⁷⁰ adlı basılmamış yüksek lisans tezleri çalışmamızda faydalandığımız diğer eserler olmuştur.

---

¹⁷⁰ Abdulcelil Işık, Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt -Tevârîh-i Reşîdî'sinde Sultan Olcâytû ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar. Şanlıurfa: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, **Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.**

3. OLCAYTU HAN'IN HÜKÜMDARLIK ÖNCESİ HAYATI

3.1. Olcaytu'nun Doğumu

İlhanlıların sekizinci hükümdarı olan Hudabende Muhammed Olcaytu 24 Mart 1281¹⁷¹ tarihinde Merv¹⁷² ve Serahs¹⁷³ arasındaki, kurak ve bataklık bir bozkırda dünyaya gelmiştir¹⁷⁴. Şehzade Olcaytu'nun dünyaya geldiği tarih Abâkâ Han'ın hükümdarlık döneminin son zamanlarıydı. Olcaytu'nun Babası Argûn Han 1282 tarihinde Uruk Hatun ile birlikte Horasan'da bulunuyordu. Kanaatimize göre dönemin ana kaynaklarının şehzade Olcaytu'nun doğumu ile ilgili farklı tarihleri göstermeleri de bu şartlarla alakalı olmalıdır. Çünkü Olcaytu bu dönemde İlhanlı tahtının bir varisi olsa da gerek babasının İlhanlı tahtında olmaması, gerekse Ahmet Teküdar'ın hayatta olması Olcaytu'nun hükümdarlık sırasını oldukça gerilere atmıştı. Bu nedenle Olcaytu'nun dünyaya gelişi hem İlhanlı sarayında hemde dönemin kaynaklarında bir şehzadenin dünyaya gelmesinden ziyade sıradan bir çocuğun dünyaya gelmesiyle eş tutulmuştur. İlhanlı tarihinin en ayrıntılı ana kaynağı olan Reşidüddin'in "*Camîu't Tevarih*" adlı eseri Abâkâ, Argûn ve Gazan gibi önemli İlhanlı hükümdarlarının dönemini ayrıntılı olarak ele almasına rağmen Olcaytu'nun doğumuna yer vermemesi de bu yaklaşım şekliyle açıklanabilir. Şehzade Olcaytu'nun doğumu ile ilgili rivayetler ise daha çok Olcaytu'nun hükümdarlık döneminde İlhanlı sarayında görevli olan müelliflerin eserlerinde geçmektedir. Bu müellifler ise Olcaytu'nun doğumu olayını sıradan bir çocuk olarak değil bir hükümdarın dünyaya gelişi nazarıyla ele almışlardır.

Şehzade Olcaytu'nun doğumu ile ilgili rivayetlere geçmeden önce onun doğum tarihi konusundaki kayıtlara değinmek gerekir. Çalışmamız için en önemli iki kaynak olan Kaşânî ve Hafız Ebru, Olcaytu'nun doğum tarihini bir rivayete dayandırarak h. 680 (m.1281/1282) yılının bahar mevsimi olarak kaydetmektedirler¹⁷⁵. Hamdullah Müstevfi ise Olcaytu'nun

¹⁷¹ Benâketî, 1348, 472; Kaşânî, 1384, 16; Hamdullah Müstevfi, 2018, 478; Kaşânî, 1384, 16; Yuvalı, 2017, 270; Örs, D. (1992). "Târîh-i Olcaytu (İnceleme ve Çeviri)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 101; T.H. (1997). "Olcâyâtü". Eskişehir: *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. IX, 387.

¹⁷² Merv'in tarihi için ayrıntılı bilgi için bkz: Özgüdenli, O. G. (2004)."Merv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, C.XXIX. ss. 221-224, 211.

¹⁷³ Serahs İran, Afganistan ve Türkmenistan olmak üzere üç ülkenin sınırları içinde bulunan tarihî Horasan bölgesinin Güney Türkmenistan kesiminde yer alan bir şehirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sayan, Y. (2009). "Serahs" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, Cilt XXXVI, 540.

¹⁷⁴ Hamdullah Müstevfi 2018, s.478; Özgüdenli 2007, s. 345; Yuvalı, 2017, 270; Bkz; Kaşânî, 1384, 16; Örs, 1992, 60.

¹⁷⁵ Kaşânî, 1384, 16.

İlhanlı tahtına 20 Temmuz 1304 tarihinde 23 yaşında geçtiğini aktarmaktadır¹⁷⁶. Dönemin bütün kaynakları Olcaytu'nun 1304 yılında İlhanlı tahtına geçtiği konusunda ittifak halindedir. Bu durumda 23 yaşında tahta oturan Olcaytu'nun doğum tarihinin de h. 680 (1281/1282) yılı olduğu kesin olarak ortaya çıkmaktadır¹⁷⁷.

Olcaytu'nun doğum yeri ve doğumu esnasında kaynaklarda zikredilen bazı olağanüstü olaylar ise şu şekildedir.

Şehzade Olcaytu Merv ve Serahs arasındaki kurak ve bataklık bir ovada¹⁷⁸ Uruk Hatun'dan dünyaya gelmiştir. Bu konuda dönemin bütün kaynakları hemfikirdirler. Ancak söz konusu kaynakların bazıları uzun süren bir kuraklıktan sonra aniden yağmur yağması gibi bir doğa olayının meydana gelmesini Olcaytu'nun doğmasına bağlamışlardır¹⁷⁹. Bundan dolayı Olcaytu'nun doğumuyla Moğol halkına şans ve bereket getirdiği kanaatinde idirler.

Toplumların nezdinde en değerli şeyler genellikle yaşamlarını sürdürmeleri için en çok ihtiyaç duydukları şeylerdir. Su kaynaklarının çok az olduğu bozkır toplumlarında yağmur o kadar hayatidir ki uzun süren kuraklıklar genellikle bozkır toplumlarının her şeyi geride bırakıp göç etmelerine sebep olmaktadır. Kaynaklardan öğrendiğimiz kadarıyla Şehzade Olcaytu'nun doğumundan önce Merv ve Serahs arasındaki bölgede uzun süren bir kuraklıktan sonra insanlar suyu bulamadıkları için korku ve endişe içerisinde iken Olcaytu'nun doğduğu gün bölgede şiddetli yağmurlar yağmıştır¹⁸⁰. 24 Mart 1281 tarihinde Olcaytu'nun dünyaya geldiği ovada böyle bir doğa olayının olup olmadığını dönemin kaynaklarına başvurmanın dışında tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Bizim için önemli olan dönemin kaynaklarının böyle bir olayı şehzadenin doğumu ile ilişkilendirip ona bir kutsiyet atfetmeleridir. Bu olayı Kaşânî “*O ufuk perdesinden ve bulutların arasından parlayan, gök yarığında doğuş ışıkları saçan bir yıldız gibi Uruk Hatun'dan dünyaya geldi.*”¹⁸¹ Şeklinde aktarırken Hafız Ebrû Olcaytu'nun doğumunu “*Ayağı uğurlu ve mübarek*”¹⁸² olarak aktarmaktadır.

¹⁷⁶ Hamdullah Müstevfi, 2018, 491.

¹⁷⁷ Şihabü'd-din Abdullah b. Lütfullâh bin Abdurreşid el-Havâfi el- Med'û be-Hafız Ebrû. (1317). *Zeyl-i Camiü't-Tevârih-i Reşidî*. (Nşr: Doktor Hanbaba Beyani). Tahran: Danişiyar-ı Tarih Danişgah-ı Tahran Şirket-i Tezamuniyi İlmi, 7; Işık, A. “Hafız-ı Ebru'nun Zeyl-i Cami'üt -Tevârih-i Reşidî'sinde Sultan Olcâyütü ve Ebû Sa'îd Dönemlerine Dair Kayıtlar” Şanlıurfa: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Tarih Anabilim Dalı, 27; Örs, 1992, 60.

¹⁷⁸ Günümüzde güney Türkmenistan'da bulunan bu bölge gerçekten de kurak bir ovadır. Bu bölgenin uydu fotoğrafı Resim-I'de gösterilmiştir. **Bkz:** Resim-I.

¹⁷⁹ Hafız Ebrû, 1317,7; Işık, 2012, 27; Kaşânî, 1384,17; Örs, 1992, 61.

¹⁸⁰ Kaşânî, 1384,16; Örs, 1992, 60.

¹⁸¹ Kaşânî, 1384, 17; Örs,1992, 61.

¹⁸² Hafız Ebrû, 1317, 7; Işık, 2012, 27; Kaşânî, 1384, 17; Örs, 1992,61.

Olcaytu'nun bir evliya olmadığını bildiğimize göre, Olcaytu ile çağdaş olan ve İlhanlı sarayından fayda bekleyen müelliflerin eserlerinde geçen bu methiyelere Olcaytu'ya yaranmak için söylenmiş sözler olarak bakmak gerekir. Çünkü müellifler eserlerini Olcaytu'nun doğduğu zamanda değil onun hükümdarlık zamanında kaleme aldıkları için hükümdarlık katından bir hediye beklentisi içerisine girmişlerdir.

3.2. Olcaytu'nun İsim ve Lakapları

Olcaytu'nun hayatı boyunca kullandığı birbirinden çok farklı isimlere geçmeden önce Moğolların isim koyma geleneklerinden kısaca bahsetmemiz gerekmektedir. Moğolları isim koymada etkileyen faktörlerden bir tanesi din faktörüydü. Bilindiği üzere Moğollar farklı dinlere hoşgörü ile yaklaştıkları gibi din değiştirmekte de genellikle bir mahsur görmemekteydiler. Ancak Moğollar ihtida ettiklerinde tıpkı diğer kavimler gibi dünyaya gelen çocuklarına tercih ettikleri yeni dine uygun adlar verirlerdi. İslamiyet'i kabul eden Ahmet Teküdar, Gazan, Olcaytu ve Ebu Said Bahadır'ın İslami isimler almaları bu şekilde açıklanmalıdır¹⁸³. Moğolları isim vermede etkileyen diğer bir faktör ise yine dini inançlar sonucunda şekillenen Moğol gelenekleridir. Bu duruma örnek ise Moğolların dünyaya gelen çocuklarına eve ilk giren kişinin ismini veya söz konusu kişinin icra ettiği mesleğin adının verilmesi gösterilebilir¹⁸⁴. Moğolları bu konuda etkileyen üçüncü faktör ise doğum esnasında meydana gelen doğa olaylarıydı. Moğollarda çocuğun dünyaya gelişi deprem, şimşek çakması veya sel gibi tahrip edici bir doğa olayına denk gelmesi durumunda Moğollar verdikleri ismin uğursuzluğuna inanarak bu ismi değiştirirlerdi.

Moğollarda çocuk ebeveynleri tarafından verilen ismi hayatı boyunca kullanmak zorunda değildi. Eğer isim çocuğu memnun etmiyorsa kişi kendi ismini değiştirmekte özgürdü. Yine bir ismi taşıyan ünlü biri genç yaşta ölürse Moğol toplumu bu ismin uğursuzluğuna inanır ve bu ismi taşıyanlar isimlerini değiştirirdi¹⁸⁵.

Bu kısa girişten sonra Olcaytu'nun doğumundan ölümüne kadar kullandığı isimler ve bunların anlam ve kullanım maksatlarına bakacak olursak;

---

¹⁸³ Bilindiği üzere Teküdar (Ahmed), Olcâyâtü Hudabende (Muhammed), Gâzân (Mahmud), Arpe (Muizzeddin), Ebusaid (Alaaddin) isimlerini almışlardır. **Bkz:** Seyyad Marandi M.H. (2015). "İlhanlıların İran'daki Siyasi Faaliyetleri ve Eserleri (1256-1336)". Erzurum: Basılmamış Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 7.

¹⁸⁴ İbn Tağrıberdi, 2013, s.112,113.

¹⁸⁵ Spuler, 2011, 199.

Olcaytu, hayatı boyunca diğer birçok İlhanlı hükümdarı gibi muhtelif isimler kullanmıştır¹⁸⁶. Ancak Olcaytu bu hükümdarlar arasından ismi üzerinden ideolojik tartışmaların yapıldığı tek isimdir¹⁸⁷. Kaşânî'ye göre; Olcaytu'ya doğduğu zaman şans ve bereket getirdiği için Moğolca'da “*mutlu ve mesut*” anlamına gelen “*Olcaytu Buka*”¹⁸⁸ adı verildi. Ancak daha sonra başına bir kötülük gelmesinden korkulduğu için Moğolcada “*cehennemlik*” manasındaki “*Matmudar*”¹⁸⁹, bir müddet sonra ise göz değmesinden korktukları için Farsçada “*eşek bakıcısı*”¹⁹⁰ anlamına gelen “*Harbende*”¹⁹¹ isimleri verildi¹⁹². Yine Olcaytu Han'ın çocukluğunda “*Olcaytu Buka*”¹⁹³, “*Timur*”¹⁹⁴ ve “*Nicolauss*”¹⁹⁵ isimlerini kullandığı da bilinmektedir. Bu isimlerden “*Nicolaus*”, Olcaytu'ya annesi Uruk Hatun tarafından Hristiyanlık dini mucibince vaftiz edildikten sonra verilmiştir.

Olcaytu'nun hükümdar olduktan sonra 1310 yılında bastırıldığı paralarda “*Olcaytu Sultan Gıyaseddünya veddin Hudabende Muhammed*”¹⁹⁶ lakabını kullanmasına bakılırsa kötü manalardaki isimlerini bırakarak daha çok Muhammed Hudabende Olcaytu adını kullandığı anlaşılmaktadır ki, bu da onun Müslüman olması ile alakalı olmalıdır.

3.2.1. Harbende Adının Anlamı ve Olcaytu Tarafından Kullanılması

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Olcaytu hayatı boyunca, kendinden önce ve sonraki birçok sultan gibi farklı isim, unvan ve lakaplar kullanmıştır. Bu isim unvan ve lakapların iki tanesi dışındakiler güzel ve hoş manalara gelmektedirler. Ancak Olcaytu'nun yukarıda anlamlarını

¹⁸⁶ T.H.1997, 388; *Benâketî*, 1348: 472-473.

¹⁸⁷ Şahin, 2012, 117.

¹⁸⁸ Bu ad Moğolca'da “Mutlu, Mesut” anlamına gelmektedir. Olcaytu'nun annesi Uruk Hatun bu isim ve anlamını fazlasıyla özümsemiş olacak ki digger çocukları olan üç kızı ve bir oğluna da Moğolca'da aynı anlama gelen Olcaytu, Olcay Timur, Kutluk Timur ve Yisi Timur adlarını vermiştir. Bkz: *Reşidüddin Fazlullah*, 2013, 150; Şahin, 2012, 117.

¹⁸⁹ Kaşânî, 1384, 17,18; Örs, 1992, 61.

¹⁹⁰ T.H. 1997, 388.

¹⁹¹ Kaşânî, 1384, 17,18; Hafız Ebrû, 1317, 7; Togan, Z.V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 301; Sümer, F. (1999). *Türk Devletlerinde Şahıs Adları I*. İstanbul: Türk Araştırmaları Vakfı Yayınları, s.303; Uyar, M. (2016). “İlhan Ölceytü'ye Verilen Harbende İsmi'nin Kökeni ve Anlamı Hakkında Yeni Bir Yaklaşım” . *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXI / 2,595-607, 603; Örs, 1992, 61; T.H. 1997, 388; Şahin 2012, 117.

¹⁹² Kaşânî, 1384, 17,18; Örs, 1992, 61.

¹⁹³ Kaşânî, 1384, 17,18; Örs, 1992, 61.

¹⁹⁴ Hafız Ebrû, 1317, 7; T.H. 1997, 388.

¹⁹⁵ T.H. 1997, 388; Şahin 2012, 117; Yuvalı, 2017, 270.

¹⁹⁶ İbn Haldun, Ebû Zeyd Velîyü'd-dîn ‘Abdu’r-Rahmân b. Muhammed İbn Haldûn. (1383). *el-İber. Târîh-i İbn Haldûn*. (F. Çev. ‘Abdu’l-Muhammed Âyetî). Tahran c. IV; 911; Aykut, T. (1992). Ak Akçe (Moğol ve İlhanlı Sikkeleri). (Edt. Tunçay Aykut, Şemur Aydın). İstanbul. Yapı Kredi Koleksiyonları. 84; Hafız Ebrû, 1317, 7

verdiğimiz “*Matmudar*” ve “*Hârbende*” adlarını kullanması bazı tartışmalara sebep olmuştur. Zira bu isimler toplumda kullanıldığında ismin sahibine hakaret sayılabilecek kötü çağrışımlar yapmaktadır. Olcaytu’nun bu isimleri neden kullandığı ile ilgili tartışmaları ele alacak olursak; Öncelikle cehennemlik anlamına gelen “*Matmudar*” ismini kullanış sebebini Moğol inancına bağlayabiliriz. Zira Moğollar güzel kabul ettikleri değerli kişi ve eşyaların başına kötü bir şey gelmemesi için o kişi veya eşyaya kötü bir ismin verilmesi gerektiğine inanırlardı.

Yukarıda bahsettiğimiz ideolojik tartışmalar ise Olcaytu Han’ın kullandığı “*Hârbende*” adı ile alakalıdır. İlhanlı hükümdarı Olcaytu tarafından kullanıldığı kesin olarak bilinen “*Hârbende*” ismi o günden bugüne kadar tartışılmamış ve adeta tarihi bir mesele halini almıştır. Bu isim ile alakalı olarak gerek muasır gerek ise modern kaynaklarda birbirinden farklı rivayetler mevcuttur. Olcaytu’nun kullandığı bu isim hakkında tarihi kaynaklarda geçen beş farklı görüş vardır. Bu görüşlerden dördü ismin Farsça olduğunu kabul edip Olcaytu tarafından kullanılış maksadıyla alakalıdır. Mustafa Uyar’a ait olan beşinci görüş ise; iki kelimedenden oluşan bu ismin ilk kelimesinin “*kara*” kelimesinden gelen Türkçe bir sözcük ikinci kelimenin “*Kul, Hizmetçi Bakıcı*” anlamlarına gelen Farsça bir sözcük olduğu iddia edilmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere asırlardır tartışılmakta olan bu ismin İlhanlı hükümdarı Olcaytu tarafından kullanılması ile ilgili kaynaklarda geçen farklı rivayetler sırası ile şöyledir. Bu rivayetlerden ilki ve en yaygın olanı Moğol geleneği ile alakalıdır. Moğol geleneğine göre yeni doğan çocuğu nazardan korumak ve ileriki hayatında başına kötü olayların gelmesini engellemek için kimsenin kullanmadığı kötü bir isim ile adlandırmak yaygındı. Aynı gelenek Türklerde de mevcut olup, Türkler çocukları daha uzun yaşasın diye çocuklarına “*Yaşar, Dursun, Ölmezbay, Taştan, Kürç*” ve benzeri isimler vermişlerdir. Bunun nedeni, Türkler ve Moğollar arasında yaygın olan Azrail’in kötü adı olanlardan iğrendiği inancıdır. Kırgızlarda “*İtalmas*” (melek değil, köpek dahi onu almaz!), “*Çoçkabay*” (domuz), “*Kabanbay*” (yaban domuzu) gibi adlar hep bu inançtan dolayı verilmiştir. “*Sorkaktani*” (çiçek hastalıklı kız) ve “*Bücir-Ebügen*” (yaşlı, pis adam) gibi adlar da aynı amaçla kullanılan Moğolca adlardır¹⁹⁷. İlhanlı tarihi ile ilgili ana kaynakların birçoğunda bu görüşü destekler nitelikte kayıtlar yer almaktadır. Bu kaynakların en önemlileri aşağıda belirtilmiştir.

Bu rivayeti aktaran ilk ve en eski müellif Olcaytu’nun çağdaşı Kaşânî’dir. Kaşânî eserinde bu konu ile ilgili şu kaydı aktarmaktadır: “... *Adını “Olcaytu Buka” koydular daha uygun ve*

¹⁹⁷ Uyar. 2016, 603; Kaşânî, 1384, 17,18.

layık bir ad buluncaya kadar bu kaldı. Daha sonra adını Matmodar koydular. Sonra da onu göz değmesinden korumak için ona “harbende” adını verdiler. Ulus tahtına oturduğu ve memleket işlerini hale yola koyduğu sırada ise ona Olcaytu Sultan demek istediler ancak o kabul etmedi tıpkı Cengiz Han gibi.”¹⁹⁸

Yukardaki ifadelerden anlaşıldığı gibi Kaşani, Olcaytu’ya “harbende” adının verilmesinin sebebi olarak başına kötü bir şeyin gelmesinden korkulmasını göstermektedir. Muellif bu durumun Moğollarda bir gelenek olduğunu ise Cengiz Han’a önce “Cavutkari” sonra da “Çengiz” (Çinggis) Han unvanlarının verilmesine benzeterek vurgulamıştır¹⁹⁹.

Hafız Ebru, ise *Zeyl-i Camiu’t-Tevarih* adlı eserinde yukarıdaki bahsettiğimiz nazar değmesinden korkulduğu için Olcaytu’ya isim verildiğini söylemekte ancak bu ismin Harbende değil “Temür” olduğunu söylemekte ve durumu şu kayıtlarla aktarmaktadır:

“Bahar mevsiminde, insanlar suyun olmadığı, mecburi bir yerde korku içinde iken doğarken aniden bir bulut belirdi ve çok fazla yağmur yağdı. Ayağı uğurlu ve mübarek olduğundan onun ismini Olcây Bûkâ koydular. Bir süre sonra Moğol âdeti olduğu üzere değerli olan bazı erkek çocuklarına isim verirlerdi. Onların inanışına göre kem gözlerin uzaklaştırılmasına sebep oluyordu. İsmi “Timur” koydular. Ondan sonra Harbende dediler.”²⁰⁰ “Harbende tahta geçtikten sonra da ona Olcaytu Sultan yani pâdişâh-i mubârek diye hitap ettiler. Çoğunlukla ise Olcaytu Sultân Muhammed Hüdabende şeklinde yazdılar.”²⁰¹

Bu konu ile ilgili diğer bir rivayet ise Şii âlimi Fasîh-i Hâfi’ye aittir. Hâfi İlhanlı sultanının bu ismi kullanma sebebini şu şekilde açıklar: “onun ayağı mübarek olduğundan, adını Olcaytu koydular. Evlatlarının saygın olması için nazar değmesin diye Temüder ismini verdiler. Bir süre sonra ise Harbende adını koydular. Büyüyüp Müslüman olduğunda ona Hüdabende dediler.”²⁰²

Devletşah Semerkandi’nin *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ* adlı eserinde ise bu konuda birbirinden farklı iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yukarıdaki iki rivayetle aynı olup şu şekildedir; “Bir çocuk çok güzel yüzlü olduğunda, nazar değmemesi için baba ve annesi ona çirkin bir isim koyar. Ona bu yüzden Harbende demişlerdir.”²⁰³ İkinci rivayet ise şu şekildedir; “Argûn Han’dan sonra Gazan Han hükümdar oldu ve Olcaytu ondan kaçtı. Birkaç yıl sonra Kirman

¹⁹⁸ Kaşânî, 1384, 17,18; Örs, 1992, 62.

¹⁹⁹ Uyar, 2016, 596,597.

²⁰⁰ Hafız Ebrû, 1317, 7; Işık, 2012, 27.

²⁰¹ Hafız Ebrû, 1317, 7; Uyar, 2016, 599.

²⁰² Uyar, 2016, 598.

²⁰³ Uyar, 2016, 598.

ve Hürmüz nahiyelerinden Harbendegân “eşek sürücüleri /bakıcılar” ile birlikte geri döndü. Bu yüzden ona Harbende dediler.”²⁰⁴ Bu rivayetin gerçekle bir alakası yoktur. Dönem kaynaklarında bu rivayeti teyit edecek bilgiye rastlanmamıştır.

Moğollar arasında çocukları kötülüklerden korumak için çirkin isim verilmesi ile ilgili görüşü destekleyen bir diğer tarihçi de İbn Tagrıberdi’dir. Onun bu konudaki kaydı şöyledir:

“ona bu ismi vermelerinin sebebi, babasının bir çocuğunun küçük yaşta ölmesi hadisesidir. Bazı Türkler ona, ‘Çocuk doğduğunda ona çirkin bir isim verirsen yaşar.’ dediler. Bunun üzerine o da, bu çocuk doğduğunda ona görünüşte “Harbenda” ismini verdi; asıl ismi ise Obhayû (Olçaytu’nun muharrefi) idi. Harbenda büyüüp ülkesinin idaresine geldiğinde bu adı çirkin bulup sevmedi ve ismini Hüdabende yaptı.”²⁰⁵

Bu ismin kullanılması ile ilgili kayıtlarda geçen ikinci bir görüş ise yine Moğol gelenekleri ile alakalı olarak aktarılmıştır. Bu görüşe göre Moğol geleneğine göre bir bebek doğduktan sonra ebeveynleri ilk olarak kimi görür ise çocuğa onun ismi verilirdi. Olçaytu doğduktan sonra içeriye ilk olarak bir eşek bakıcısı girmiş bundan dolayı Olçaytu’ya bu isim verilmişti.

Bu rivayeti Arap seyyah İbn Batuta nakletmekte ve eserinde Ebu Said Bahadır Han ile ilgili bilgiler anlattığı sırada Olçaytu hakkında da şu açıklamayı yapmaktadır;

“İrakeyn diye bilinen bölgenin ve Horasan’ın hükümdarı, Ebû Said Bahadır Han’dır. ‘Han buralıların dilinde ‘hükümdar’ anlamına geliyor. Bu adamın babası Tatar hanlarından İslamiyet’i kabul etmiş Muhammed Hüdâbende’dir. Bu isimde ihtilaf vardır. Bazıları Hüzabende şeklinde okumuşlardır. Fakat bende kelimesinin okunuşunda hiçbir ihtilaf yoktur. O aynen durmaktadır. Bu şekliyle kelime, Allah’ın kulu anlamına geliyor. Çünkü Hûda, Fars dilinde Allah demektir. Bende ise hizmetçi, köle ve benzeri anlamlara geliyor.²⁰⁶ ...Yalnız bazıları şunu söylemekten geri durmuyorlar: Bu adamın ismi Harbende’dir. Har’ Farsça eşek anlamına geliyor. İsmi ise şöyle çeviriyoruz: Eşeklere bakan hizmetçi. İki anlam arasındaki aykırılık ne büyük! Harbende şekli ünlenmiştir. ... Hükümdar, Tatarlık taassubu sebebiyle Hüdabende şeklini bırakıp bu isme dönmüştür. Bazıları şöyle diyor: Tatar Han’ları dünyaya yeni gelmiş çocuğa isim verirken o anda eve ilk giren adama itibar ederlermiş. Anlaşılan hükümdar doğarken eve eşeklere bakan hizmetçi girmiş. Bu yüzden bu adı almış imiş.” ... Harubende yahut Hudabende, neyse işte onun biraderi Kazgan’dır. Halk ona Kazan diyor. Kazan yahut Kazgan buralıların dilinde büyük, geniş tencere demektir. Onun doğumu esnasında içeriye giren cariyenin elinde kazan varmış. Bu yüzden söz konusu ismi almış diyorlar²⁰⁷.”

²⁰⁴ Devletşah Semerkandi. (1977). *Devletşah Tezkiresi (Tezkiretu’s-Şuara) II*. (Çev. Necati Lugal). Tercüman 1001 Temel Eser. 270,271.

²⁰⁵ İbn Tağrıberdi, 2013, s.112,113; Uyar, 2016, 597.

²⁰⁶ İbn Batuta. (2000). *İbn Batuta Seyhatnamesi*. (Türkçeye Çeviri ve Notlar: A. Said Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtları Dizisi, Cilt: I. 321. Uyar, 2016, 597.

²⁰⁷ İbn Batuta, 2000, 322; Uyar, 2016, 598.

Bu şekilde açıklama yapan İbn Batuta Moğollardaki söz konusu geleneğe vurgu yaparak hem Gazan Han'ın hem de Olcaytu Han'ın isimlerini bu gelenekten dolayı aldıklarını iddia etmektedir.

Kaynaklarda geçen üçüncü görüş ise XIX. yüzyılda Şii âlimi Hansari'ye ait olan şu görüştür. Olcaytu'nun mezhep değiştirip Sünnî'likten Şii'liğe geçmesi Sünnî'lerin devlet yönetimindeki etkilerini kaybetmeleri ve bazı baskılara maruz kalmaları sonucunu doğurmuştur. Bunlara birde İlhanlı paralarına 12 Şii imamının isimlerinin adı eklenmesi ve hutbelerin Şii akidelerine göre değiştirilmesiyle Sünnî'ler Olcaytu'dan nefret etmeye başlamışlardır. Daha sonra bütün mezheplerin ortak görüşü sonucu kendisine verilen "*Hudabende*" ismini "*Harbende*" şekline dönüştürerek toplumun gözünde Olcaytu'yu cezalandırmak istemişlerdir²⁰⁸.

Kaynaklarda geçen dördüncü bir rivayet ise Olcaytu'nun babasının ölümünden sonra Gazan Han'ın korkusundan kaçıp gittiği Şiraz ve Kirman dolaylarında harbendelerin ve katırcıların arasına katılması şeklindedir. Bu rivayete göre Olcaytu burada bu katırcı ve eşekçilerle birlikte uzun zaman Hürmüz taraflarına gidip geldiği için ona halk tarafından bu lakap verilmişti. Ancak Olcaytu hükümdar olduktan sonra bu lakap "*Hudabende*" olarak değiştirilmiştir²⁰⁹.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki bu ismi yalnız Olcaytu kullanmamıştır. Ancak her dönemde olduğu gibi ortaçağda da bir işi sıradan bir kişinin yapması ile bir hükümdarın yapması arasında büyük farklar vardır. İşte bu ismin kullanılması konusu da her ne kadar tarih boyunca birçok farklı kişi tarafından kullanıldı ise de en büyük yankıyı Olcaytu tarafından kullanılması yapmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi kaynaklara Olcaytu'nun "*Harbende*" adının neden kullanmadığı konusu birbirinden farklı dört rivayet şeklinde yansımıştır. Söz konusu müellifler eserlerinde "*Harbende*" isminin kökeni ve anlamı konusunda ise hemfikir olup "*Harbende*" isminin Farsça olduğunu birleşik bir sözcük olduğunu vurgulamışlardır. İki kelimededen oluşan bu ismin ilk kelimesinin "*her, har*", "*eşek*" ikinci kelimesinin ise "*bende*", "*kul*" ya da "*erbap*" anlamında olduğunu bildirmişlerdir. Ancak Muasır kaynaklarda bu bilgilerin geçmesi söz konusu ismin kökeni ile ilgili tartışmalara son vermeye yetmemiştir.

²⁰⁸Hânsârî. Muhammed Bakır b. Zeynelabidin b. Cafer el-Musevî (1972). *Ravzâtü'l- Cennât fi Ahvâli'l- Ulemâ ve's- Sâdât*, Tahran: 279-286.

²⁰⁹Devletşah Semerkandi, 1977, 270,271.

Modern araştırmacılar “*Harbende*” isminin kökeni ve anlamı konusunda birbirinden farklı tezler ortaya atmışlardır. Bu çalışmalarda ismin kökeni ve neden kullanıldığı ile ilgili dört görüş vardır.

Bu görüşlerden ilki Edgart Blochet’e ait olup “*Harbende*” isminin Moğolca “üç” manasındaki “*ghorbanda*” veya Ordos diyalektiğindeki “*khorbanda*”dan geldiđidir²¹⁰. Moğol çocuklarına sayılardan isim verildiği gerçek olup bu durumun örneği olarak *Yisüy*, “*Yisügey*”, “*Yisüder*”, “*Yisüncin*”, “*Yisülün*”, “*Yisüngge*”, gibi isimlerin Moğollar arasında yaygın olarak kullanılması gösterilebilir. Zira “*Yisü*” Moğolca’da dokuz anlamına gelmektedir. Edgart Blochet Olcaytu’nun Argûn Han’nın üçüncü oğlu olmasını ortaya attığı tezine gerekçe olarak göstermiřtir²¹¹. Ancak İhanlılarda “*Yisü*” isminin sadece dokuzuncu sırada dünyaya gelen çocuklara verilmediği gerçeği göz önünde bulundurulunca Blochet’in tezi zayıflamaktadır. Örneğin Olcaytu’dan önce dünyaya gelen öz ağabeyinin adı “*Yisü Timur*”²¹²’dur. Ancak bu çocuk Argûn Han’ın ikinci çocuğudur. Aynı şekilde Kongurtay’ın oğlu İsen Timur’un da “*Harbende*” adını kullanması ve söz konusu bu kişinin birinci çocuk olması da Blochet’e ait bu tezini çürütmektedir. Zaten Blochet’nin ortaya attığı bu teze Modern araştırmacılar olan Muhammed Ruřen²¹³ ve Mustafa Uyar da itiraz etmiřlerdir²¹⁴.

İkinci görüş, “*Harbende*” sözcüğünün “*Har*”(eşek) ve “*Bende*” (*köle, kul*) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen “*Har-bende*” (*eşeğin kulu-eşek sürücüsü/bakıcısı*) olduğu şeklinde dir. Söz konusu tez yukarıda zikrettiğimiz Türklerde ve Moğollarda mevcut bulunan kişinin uzun ömürlü olması ve nazardan korunması geleneğinden kaynaklanmaktadır. Bu

²¹⁰ Blochet, E. (1910). *Introduction à l’Histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-Din*, Leyden. 264.

²¹¹ Olcaytu Gazan ve Yisi Timurdan sonra dünyaya 3. sıradan oğludur. **Reşidüddin**, 2013, 150.

²¹² **Reşidüddin Fazlullah**, 2013,150.

²¹³ Mustafa Uyar’ın naklettiği Muhammed Ruşen’e ait olan itiraz şöyledir. “Ruşen *Harbende* isminin Blochet tarafından verilen Moğolca “üçüncü” anlamının mümkün olmadığını söylemekte; İddiasını kanıtlamak adına iki yorumunu ileri sürmektedir: Birinci yorumu, “üç” kelimesinin eski Moğolcada qurban-qurav, fakat “üçüncü” kelimesinin ise qurvadüger/qurbadüger olduğudur. Ruşen bu kelimenin *Harbende* biçimine dönüşmesini mümkün görmemektedir. İkinci savı ise, modern Moğolcada “üç defa” anlamına gelen ve *Harbende* kelimesine benzeyen qurvanta=qurbanta ibaresinin Farsça eserlerde *Harbende* biçiminde değil, *gürbendâ* veya *kürbendâ* şekillerinde yazılmış olması gerektiğidir. Ruşen, Reşidü’ d-din’in Moğolca isimleri Farsçaya aktarırken sesletime çok dikkat ettiğini ve harfleri özenle seçtiğini özellikle vurgulamaktadır. Ardından Türklerin isim verme geleneklerine değinen Ruşen, Türklerde ve onlardan etkilenen Moğollarda çocuklara çirkin isim verme âdetinin varlığından bahsetmekte; dolaylı olarak kendisinin de *Harbende* isminin bu geleneğe binaen verildiğine inandığını ortaya koymaktadır” . **bkz: Uyar**, 2016, 601.

²¹⁴ Mustafa Uyar’a göre Moğolcada üç anlamına gelen “*ghorbanda*” şeklinde değil “*gürbendâ*” veya “*krbendâ*” biçiminde kullanılması gerekmektedir. **Uyar**, 2016, .602.

görüŖe baŖta KaŖânî, Hafız Ebru, İbn Batuta, Muhammed RüŖen, Pfeiffer ve daha birçok araŖtırmacı katılmaktadır²¹⁵.

Üçüncü görüŖ, İbn Batuta'nın yukarıda zikrettiğimiz rivayetinde de geöen, çocuk doğduğunda eve ilk giren kiŖinin yahut göze ilk çarpan nesnenin adını verme geleneğidir. Çocuklara nesnelerin ismini vermek, ismi verilen nesnedeki ölümsüzlüğün ve kalıcılığın çocuğa geötiğine inanmakla alakalıdır²¹⁶. Gazan Han'a verilen isim, zikredilen iki görüŖle de açıklanabilirken “*Harbende*” ismi bu tanımlara uymamaktadır.

Dördüncü görüŖ ise bu konuda son derece değerli bir alıŖması bulunan Mustafa Uyar'a aittir. Uyar alıŖmasında yukarıda zikrettiğimiz bütün tezleri sıraladıktan sonra bu ismin kökeninin iddia edildiği gibi Farsça değil ilk kelimesinin Türkçe siyah anlamındaki “*kara*” kelimesinin Türkçe ve Moğolca'daki dönüşümlerinde aranması gerektiğini söyler. Ardından bu kelimenin zamanla: “*kara-hara-har*” Ŗeklini aldığını aktarır. “*Bende*” kelimesinin anlamı ise “*köle, hizmetkâr veya vassal*” olduğunu ve Pehlevi dilinde “*bendeg*” Ŗeklinde mevcut olduğunu söyler. Uyar *Bende* kelimesinin Türkçe karŖılıđı ise “*kul*” olduğunu söyleyerek Türkçede ve Moğolcada bulunan “*karakul*” kelimesi “*sıradan, köle/kul/halk*” anlamına geldiğini belirtir. Uyar son olarak ortaçağa ait Yarkend'de bulunan bazı Arapça belgelerde, birinci kelimesi Türkçe “*kara*”, ikinci kelimesi ise “*bende*” olan, “*Harbende*” isminin bir prototipi sayılabileceğini ve “*kara-bend*” tamlamasına rastlandığını aktarır. Bundan dolayı Olcaytu “*Harbende*” ismi, “*karakul*”un veya yine aynı anlamdaki “*karau/harau*”nun karŖılıđı Ŗeklinde kullanıldığını iddia eder. Böylece, Türk-Moğol inancına göre, Olcaytu'ya nazar değmemesi için verilen çirkin, en azından mütevazı ismin anlamının “*eŖek bakıcısı, eŖek sürücüsü veya eŖeđin kulu*” değil, “*kara (sıradan) kul*” yani “*halk tabâkâsından kiŖi*” olması ihtimalini ortaya atar.

Son olarak bu konudaki tartıŖmalar günümüze kadar eŖitlenerek devam etmiŖtir. Bu ismin Olcaytu tarafından neden kullanıldığı ve ismin kökeni hakkında kesin bir yargıda bulunmak imkânsız gibi görünmektedir. Zira hem ismin neden kullanıldığı hem de ismin kökeni hakkında oldukça mantıklı görünen birbirinden farklı rivayetler mevcuttur. Ancak bu rivayetlerden bazıları diğerlerinden daha mantıklı görünmektedir. Öncelikle ismin neden kullanıldığı konusunda bir sonuca varacak olursak Ŗu rivayetlerin bize daha mantıklı geldiğini

²¹⁵ Pfeiffer, j. (1999). “Conversion Versions: Sultan Öljejtü's Conversion to Shi'ism (709/1309) in Muslim Narrative Sources”, *Mongolian Studies*, XII, s.35-67, 37.

²¹⁶ Bu gelenek Özbek ve Türkmen kadınların doğumdan sonra dışarıya bakarak ilk gördüğü Ŗeyin ismini çocuğuna verme geleneği mevcut idi. *Dağbay, Atbay* gibi. Uyar, 2016, 602.

belirtmek durumundayız. Yukarıda zikrettiğimiz Olcaytu'nun bu ismi kullanması babasının ölümünden sonra Gazan Han'dan korktuğu için Şiraz'a gittiği ve burada eşekçi ve katırcılarla kaldığı için ona bu ismin verildiği yönündeki rivayetin dışındaki üç rivayetin de gerçek olması muhtemeldir. Zira Moğolların Şamanizm'den gelen bazı geleneklerden dolayı kötü ruhlardan oldukça çekindikleri bundan dolayı çocuklarına bu tür isimleri vermiş olabildikleri mantıklı gelmektedir. Bu gelenek günümüze kadar farkında olmadan gelen eski Türk toplumundaki bir gelenekle oldukça benzerlik göstermektedir.

Yine diğer bir Moğol geleneği olan doğum sonrası karşılaşılan ilk kişi veya nesne adının verilmesi de muhtemeldir. Zira Gazan Han'ın da ismini doğum sırasında içeri giren bir kazancı olduğu için bu ismi aldığı kayıtlarda geçmektedir.

Diğer bir rivayet olan Sünnî'lerin Olcaytu'yu cezalandırmak için "*Hudabende*" İsminin "*Harbende*" olarak değiştirmeleri de söz konusu dönemde İslam mezheplerinin arasındaki amansız mücadele ve iktidarda daha fazla söz sahibi olma hırsları göz önünde tutulduğunda muhtemel olarak görünmektedir. Zira çalışmamızın *Olcaytu'nun Dini Yönü* başlığında ayrıntılı bahsettiğimiz gibi Olcaytu'nun Şiiliğe geçmesi Sünnîlerin devlet yönetimindeki rollerini oldukça sıkıntıya sokmuştur. Yine Olcaytu'nun bastırıldığı paralarda 12 İmamın isimlerini zikretmesi ve hutbelere Hz Ali'nin dışındaki dört halifenin isimlerini çıkarması gibi eylemleri Sünnîlerin nefretini kazanmasına yol açmıştır. Bundan dolayı Sünnîlerin yukarıda bahsettiğimiz gibi Olcaytu'nun ismini değiştirmiş olabileceği imkân dâhilinde gözükmektedir.

Gelelim ismin kökeni meselesine; bu konuda da kesin bir sonuca varmak çok zordur. Zira söz konusu isim Olcaytu'nun çağdaşı Kaşânî'nin eserinde "*Harbende*" olarak geçmektedir. Yine başta Zeki Velidi Togan ve Berthold Spuler gibi önemli araştırmacılar bu ismin Farsça olduğundan şüphe duymamaktadırlar. Bize göre de isim Farsça olmalıdır. Zira Mustafa Uyar'ın iddia ettiği gibi "*Kara*" kelimesinin kısa surede "*Har*" kelimesine dönüşmesi imkânsızdır. Eğer Uyar'ın iddia ettiği gibi öncesinde bu dönüşüm gerçekleştiyse bile söz konusu dönemde Olcaytu'ya isim verenlerin Farsça bildiği varsayılırsa "*sıradan kul*" anlamında kullanılmak istenen bu sözcüğün Farsça'da "*eşek bakıcısı*" anlamlarına geleceğini bilmeleri gerekiyordu. Bundan dolayı da bu durum Mustafa Uyar'ın iddia ettiği gibi çocuklarına mütevazı bir isim vermek isteyen bu aileyi bu düşüncelerinden vaz geçirtirdi.

3.3. Olcaytu'nun Şehzadelik Dönemi

Olcaytu'nun şehzadelik hayatı ile ilgili dönemin kaynakları pek az bilgi aktarmaktadırlar. Bu dönemin en önemli kaynağı olan Kaşânî'nin eseri bile bu konuda “*Olcaytu bebeklikten çocukluğa ve gençliğe geçmekle şahlara ve sultanlara yakışır bir şekilde her türlü sanat ve âdeti öğrendi*”²¹⁷ demekle yetinmiştir. Kaynaklarda İlhanlı şehzadelerinin eğitimi ile ilgili doyurucu bilgiler bulunmasa da şehzadelerin küçük yaşlardan itibaren dil ve askeri eğitim aldıkları bilinmektedir. Olcaytu daha şehzadelığının ilk yıllarında, Farsça ve Moğolca'yı öğrenmiş bunun yanısıra binicilik ve okçuluk eğitimlerini de almıştır²¹⁸. Yine Olcaytu'nun, Annesi Uruk Hatun tarafından küçük yaşta vaftiz edildiğini ve ona dönemin itibarlı devlet adamları tarafından savaş sanatının öğretildiğini bilmekteyiz²¹⁹.

Ancak Olcaytu'nun babası Argûn Han'ın ölümünden sonra Olcaytu'nun kimin himayesinde yaşadığı ve ne tür faaliyetlerde bulunduğu gibi konulara hiç değinilmemiştir. Özellikle Argûn Han'dan sonra İlhanlı merkezinde Geyhâtû, Baydu ve Gazan arasında yaşanan hükümdarlık mücadelesinde İlhanlı tahtının bir varisi olan Olcaytu'nun nasıl etkilendiği veya başına gelebilecek bir felaketten nasıl korunduğu konusu açıklanması gereken önemli bir sorudur. Ancak bu soruya cevap bulabilmek için her şeyden önce dönemin kaynaklarının bize aktardığı ölçüde bilgilenmekteyiz. Şimdi kaynakların bize verdiği imkân dâhilinde yukarıdaki soruları cevaplandırmaya çalışalım;

Olcaytu'nun annesi Uruk Hatun Kerait kabilesinden Saruca Noyan'ın²²⁰ kızı idi. Hristiyan olan Uruk Hatun, Argûn Han'ın hükümdarlığı döneminde aktif rol oynamış Hristiyan batı dünyası ile yakın ilişkiler kurmuştu. Bundan dolayı Şehzade Olcaytu'yu da belli bir yaşa kadar Hristiyanlık dini terbiyesi üzerine yetiştirmiştir. Batı dünyası ile olan ittifak çabaları sırasında annesi tarafından 1289 senesinde vaftiz edilen Olcaytu'ya Papa IV. Nicolaus'ya izafeten Nicolaus²²¹ adı verilmiştir²²². Olcaytu annesinin ölümüne kadar Hristiyan olarak yaşamıştır²²³.

²¹⁷ Kaşânî, 1384, 17,18; Örs, 1992, 61.

²¹⁸ Kaşânî, 1384, 17.

²¹⁹ T.H. 1997, 388.

²²⁰ Saruca veya Sarımca Kerayit kabilesinden olup, Hülâgû Han'ın hanımı Nasturi Hristiyan'ı olan Büyük Hatun Dokuz Hatun'un kardeşidir. Onun diğer oğlu ise Olcâyâtû döneminde uzun süre Anadolu valiliği yapmış olan İrincin Noyan'dır. (Kaşânî, *Tarih-i Olcaytu*, 52.)

²²¹ Papa IV. Nicolaus'un 21 Ağustos 1291 tarihinde Argun Han'a yazdığı mektuplarından anlaşıldığı kadarıyla hanüz 9 yaşında olan Olcaytu vaftiz edilerek ona IV. Nicolaus'a ithafen Nikola adı verilmiştir. Aynı tarihlerde haricinde Argûn Han'ın baş hatunlarından olan Uruk'da vaftiz edilmiştir. Nasturi Uruk Hatun ve Nasturi Patriği Mar Yablaha III'ün Olcaytu'nun vaftiz ettirilmesinde önemli rol oynadıkları muhakkaktır. 1288-1292 tarihleri arasında Papalık görevini yapan Nicolaus İlhanlı başkentinde yaşanan bu gelişmeleri memnuniyetle karşılamıştır. **Bkz:** Kirişoğlu A. (2018). “İlhanlı Avrupa İlişkileri”. Isparta. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bu da bize Uruk Hatun'nun İlhanlılarda çok etkili bir şahsiyet olduğunu açıkça göstermektedir. Uruk Hatun'un bu güçlü şahsiyeti yukarıdaki soruları cevaplandırma noktasında da bize yardımcı olmaktadır. Argûn Han'ın ölümünden sonra çıkan ilk kargaşalarda Olcaytu'yu herkesten önce annesinin korumuş olması muhtemeldir.

Bilindiği üzere Argûn Han'ın ölümünden sonra Geyhâtû ve Baydu arasında taht mücadeleleri baş gösterdi. Bu dönemde Olcaytu henüz 11 yaşında bir çocuktur. Ancak vefat eden İlhanlı hükümdarının oğlu olması Cengiz Han yasalarına göre onun da İlhanlı tahtına varis olması demektir. Dolayısıyla taht için mücadele eden Geyhâtû ve Baydu'nun da rakibi konumundaydı. Ancak Argûn Han'ın diğer oğlu olan Gazan'ın hayatta olması ve Olcaytu'dan yaşça daha büyük olması bütün dikkatleri onun üzerine çekmişti. Zaten Reşidüddin'in aktardığı kayıttan da anlaşıldığı kadarı ile bu kargaşa esnasında Olcaytu'nun en büyük hamileri annesi Uruk Hatun ve baba bir ağabeyi şehzade Gazan'dı. Buna göre Baydu'nun Geyhâtû'yu öldürerek İlhanlı tahtına oturması olayına Gazan Han tahtın bir varisi olarak karşı çıkmış ve Geyhâtû'nun Cengiz Han'ın kanunlarına aykırı bir şekilde öldürüldüğünü iddia ederek ordusu ile beraber Baydu'ya karşı savaşmak üzere Azerbaycan'a doğru hareket etmiştir. Neticede Baydu ve Gazan Han arasında elçiler vasıtası ile birden çok görüşme olmuş en son iki taraf sorunları çözmek ve kan dökülmesini engellemek için iki tarafı temsil eden heyetlerin görüşmesine ikna olmuşlardır. 1295 yılının Mayıs ayında gerçekleşen bu görüşme esnasında henüz 14 yaşında olan Olcaytu'un annesi Uruk Hatun'la birlikte Baydu'nun elinde bulunduğu anlaşılmaktadır²²⁴. Savaşın eşiğine gelen Baydu ve Gazan'ın heyetleri arasında yapılan söz konusu toplantıda Baydu, Bülûgân Hatun, Uruk Hatun, şehzade Olcaytu ve diğer bazı şehzadeleri Gazan'ın yanına göndermeyi ve Gazan Han'a Irak Horasan, Kum, Mazenderan eyaletlerinin tamamının ve Fars Eyaleti'nin bir kısmının hâkimiyetini vermeyi kabul etmiştir. Buna karşılık Gazan Han ise ordusu ile geri dönmeyi kabul etmiştir²²⁵. Böylelikle Olcaytu bu tarihten sonra ağabeyi Gazan Han'ın yanına intikal etmiş ve 1296 sonlarına kadar yaklaşık iki sene Gazan Han'ın yanında kalmıştır.

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. 208, 209; Lupprian Karl-Ernst. (1981). Die Beziehungen der Päpste zu islamischen und mongolischen Herrschern im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma 269, 272.

²²² Spuler, 2011 216; Togan, 1981, s.362.

²²³ es-Seyyâd, Şarku'l-İslam, 346.

²²⁴ Özgüdenli, 2000, 41.

²²⁵ Reşidüddin, 2013, 226.

Dönemin kaynaklarında bahsedilmese de Olcaytu Gazan Han'ın yanında kaldığı süre zarfında devlet yönetimi ile ilgili çeşitli eğitimlerin yanında binicilik okçuluk ve askeri eğitimleri de almış olmalıdır. Zira daha öncede belirttiğimiz gibi Gazan Han'ın erkek çocuğu yoktu. Dolayısı ile Gazan'dan sonra İlhanlı tahtına çıkabilecek en yakın isim kardeşi Olcaytu'ydu. Olcaytu'nun bu durumu onun gerçek bir veliaht gibi devlet yönetmeye hazır hale getirecek eğitimler almasını zorunlu hale getirmekteydi. Gazan Han tahta geçtikten yaklaşık bir yıl sonra 27 Ekim 1296 yılında Olcaytu'yu Horasan Bölgesi²²⁶ne şehzade olarak gönderdi²²⁷. Olcaytu Horasan'a gönderildiğinde henüz 15 yaşındaydı.

Horasan Bölgesi İlhanlıların kuruluşundan itibaren ülke sınırlarının içindeydi. Bu eyalet İlhanlıların doğusundaki Çağataylılar ile İlhanlı sınırını oluşturuyordu. Çağataylıların sürekli olarak zengin otlak ve doğal kaynakları²²⁸ olan Horasan'ı ele geçirme planları olduğu için bu bölgeyi tehdit etmekteydiler. Nitekim bu bölge çok defa İlhanlı Devleti ile yabancı güçlerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştu. Horasan'ın bu durumu İlhanlıların Horasan'a şehzade sancağı gözüyle bakmalarını sağlamıştı. İlhanlı şehzadeleri devletin başına geçmeden önce Horasan eyaletine gönderilerek burada devlet yönetimi öğrenir ve her türlü kabiliyeti kazanırlardı. İlhanlıların Horasan'a verdikleri önemi mevcut hükümdarın kendisine halef olarak gördüğü şehzadeyi Horasan'a göndermek ile göstermekteydiler. Bilindiği üzere Argûn Han oğlu Gazan'ı, Gazan kardeşi Olcaytu'yu, Olcaytu da oğlu Ebu Said Bahadır'ı hükümdarlıklarında, dönemlerinin önde gelen devlet adamlarının eşliğinde Horasan'a idareci göndermişlerdir. Gazan Han'ın kardeşi Olcaytu'ya gösterdiği bu teveccüh, daha hükümdarlığının ilk yıllarından itibaren kendisinden sonra devletin başına Olcaytu'nun geçmesini istediğini göstermektedir. Nitekim Gazan bu niyetini daha sonraları sözlü olarak ifade edeceği gibi devlet erkânına da yazdıracaktır.

Dönemin tarihçisi Kaşânî Horasan'ın İlhanlılar için önemini ve Olcaytu'nun buradaki başarılı icraatlarını özetle şu ifadelerle aktarmaktadır;

“Olcaytu Han'dan önceki bütün şehzadeler döneminde Horasan bölgesinde türlü savaş ve fitne meydana geldiği bilinen bir şeydir. Ancak Olcaytu'nun oraya gitmesi ile Horasan'ı devletin merkezi ve saadet huması haline getirdi. Böylelikle Olcaytu'nun

²²⁶ Horasan bölgesi günümüzde İran Afganistan ve Türkmenistan sınırlarında kalan tarihi bir bölgedir. **Bkz:** Çetin, O. (1998). “Horasan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: XVIII., 234-241; Sayan, Y. (2009). “Serahs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXVI, 540.

²²⁷ Spuler bu tarihi Mart 1297 olarak vermektedir **bkz: Reşidüddin**, 2013, 266; **Spuler**, 2011, 375.

²²⁸ **Erdem**, 1997, 107.

döneminde birkaç defa yabancı askerler tarafından buraya akınlar düzenlenmesine rağmen hiçbiri Olcaytu'ya karşı başarılı olamadılar. Bu saldırılardan ilkinin 50 bin atlı asker ile Çağatay şehzadelerinden Saruban, Kebek, İlçigiday ve Uygurtay birleşerek Horasan'a gerçekleştirdiler. Bu haber Olcaytu'ya ulaşınca ordusunun azlığına rağmen büyük bir cesaretle onlara karşı koymayı kararlaştırdı. Düşman orduları Tus'a kadar ilerlediler. Ancak bu sırada kış mevsimi olması ve her tarafın yoğun karlar ile kaplı olması onların işlerini fazlasıyla zorlaştırdı. Bunun üzerine birde Olcaytu'nun askerleri ile üzerlerine geldiğini duyunca aralarına tefrika girdi ve daha savaşmadan geri çekilmeye başladılar. Böylece Olcaytu'nun cesareti ve heybeti sayesinde İlhanlılar bu tehlikeyi kolaylıkla atlattılar. Bu sırada Gazan Han da Mısır ve Şam tarafına büyük bir ordu sevk etmişti. Elçiler ona bu zafer haberini ulaştırdıklarında çok sevinerek kardeşinin varlığı ile gurur duydu.²²⁹

Her ne kadar Kaşânî bize Memlûkler ile Çağatay saldırılarını birbirinden bağımsız iki olay olarak aktarsa da İlhanlılara karşı aralarında ittifak bulunduğunu bildiğimiz bu iki gücün bir birleri ile irtibatlı olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Gazan Han'ın Suriye tarafına sefere çıkmasını fırsat bilen Çağataylılar, İlhanlılara doğudan saldırarak onları hazırlıksız yakalamayı böylece tarih boyunca hak iddia ettikleri Horasan eyaletine hâkim olmayı hedeflemişlerdir. Yine böyle bir saldırı Suriye'deki Gazan Han'ın da dikkatini dağıtacak ve Memlûklara karşı önemli bir başarı sağlanmasına engel olacaktır. Bütün bunları göz önünde tuttuğumuzda Olcaytu gibi yetenekli ve cesaretli bir şehzadenin İlhanlıların doğu sınırında bulunup burayı muhafaza etmesi İlhanlılar için oldukça hayatidir.

Gerçekten de Olcaytu Horasan'a gittiği 1297 tarihinden itibaren bu bölgeyi oldukça başarılı bir şekilde yönetmiş ve Çağataylılara karşı Horasan'ı, Gazan Han'ın Suriye ve Mısır seferleri esnasında başarıyla savunmuştur. Olcaytu Horasan'da bulunduğu esnada her zaman Gazan Han'a sadık ve bağlı kalmayı tercih etti. Olcaytu'nun Horasan'a gittiği ilk yılda Gazan Han ve emîr Novrûz'un aralarının bozulması²³⁰ üzerine Gazan Han emîr Novrûz'u huzuruna çağırdı. Ancak Novrûz hayatından endişe duyduğu için Gazan'ın huzuruna gitmeyince Gazan, Novrûz'un Hacı Bey, Lekzi ve Satılmış adlarındaki üç kardeşini idam ettirip²³¹ Olcaytu'yu da Novrûz'u takip etmekle görevlendirdi²³². Emîr Novrûz'un gerek Gazan gerek kendisinin üzerinde pek çok emekleri olmasına rağmen Olcaytu, Gazan'ın bu emrini yerine getirmekte tereddüt göstermeyerek derhal Novrûz'u takibe başladı. Novrûz bu takibatı haber alınca

²²⁹ Kaşânî, 1384, 18,19; Örs, 1992, 61,62.

²³⁰ Gazan Han'ın Emîr Novrûz ile aralarının bozulmasının sebepleri çalışmamızın XXXIII. sayfasında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu konuda ayrıca bilgi için Bkz; İkbâl, 1384, 264; Hamdullah Müstevfi, 1339, 604.

²³¹ İkbâl, 1384, 264; Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 604.

²³² Spuler, 2011, 108.

Herât'lı Fahreddin Kert'in yanına kaçtı²³³. Fahreddin onu İhtiyareddin kalesine gönderdi. Kutluğşâh'ın 70 bin²³⁴ kişilik ordusu Herât'ı kuşatınca Fahreddin, Emîr Novrûz'u onlara teslim etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Kutluğşâh Novrûz'u öldürüp kesik başını Gazan Han'a gönderdi (11 Eylül 1297)²³⁵.

Olcaytu'nun şehzadeligi döneminde gerçekleşen bir diğer önemli olay ise şöyledir: Çağatay hanedanına mensup Duva'nın oğlu Kutluğ Hoca önce Hindistan'a birden çok akın düzenleyerek kendi çevresinde gücünü artırınca konumunu güçlendirdi. Gazan Han'ın 1298-99 tarihlerinde Suriye işleri ile uğraşmasını da fırsat bilerek 10 bin kişilik bir ordu ile İlhanlılılara tabi Fars Bölgesi'ne saldırdı. Bunun üzerine burada bulunan Timurbuğa komutasındaki İlhanlı ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Kutluk Hoca'nın ordusu Şiraz şehrine kadar ilerleyerek Şiraz'ı teslim aldı²³⁶. Gazan Han bu olaylar esnasında Memlûk sınırında bulunduğu için bu tehlikeyi bertaraf etmesi için kardeşi Olcaytu'ya haber gönderdi. Bunun üzerine Olcaytu derhal harekete geçerek emrindeki ordu ile beraber Kutluk Hoca'nın üzerine gitti. Emîr Sevinç ve Emîr Kudak'ında yardımcıları ile Olcaytu, Kutluk Hoca'yı büyük bir yenilgiye uğrattı²³⁷. Böylece Kutluk Hoca'nın bu saldırısı sonuçsuz kaldı. Olcaytu'nun Kutluk Hoca'ya karşı gösterdiği bu başarı Gazan Han'ı çok mutlu etti.

Yukarıda anlattığımız sebeplerle Horasan'a gönderilen ve burada son derece başarılı faaliyetler yürüten Olcaytu, burada 1299 Mayıs'ına kadar kaldı. 28 Mayıs 1299 tarihin de Olcaytu İlhanlı merkezine gelerek ağabeyi Gazan Han ile görüştü. Gazan Han kardeşi Olcaytu'nun gelişi şerefine bir kurultay düzenledi. Bu kurultayda iki kardeş kutlama yaparak eğlendiler²³⁸. Bu kayıttan da anlaşılacağı gibi halef selef sultanların birbiri ile kardeşlik hukuku ve birbirlerine duydukları güven tamdı.

Olcaytu 23 Ağustos 1300 tarihine kadar Gazan Han'ın yanında kaldıktan sonra tekrar Gazan Han'ın emri ve izni ile Horasan'a gönderildi²³⁹. Bu tarihten Gazan Han'ın vefatına kadar Horasan'da kalmaya devam eden Olcaytu buradaki başarılı icraatlarına devam etti.

---

²³³ Spuler, 2011, 109.

²³⁴ İkbâl, 1384, 264.

²³⁵ Hamdullah Müstevfî 2018, s.489; İkbâl, 1384, 264; Hamdullah Müstevfî, 1336-39, 604; T.H. 1997, 388; Spuler, 2011, 109.

²³⁶ Spuler, 2011, 116,117.

²³⁷ T.H. 1997, 388.

²³⁸ Reşidüddin, 2013, 276.

²³⁹ Reşidüddin, 2013, 283.

1303 yılında Çağataylılar tarafından tekrar Horasan'a bir saldırı gerçekleştirildi. Bu saldırılar Olcaytu'nun yönettiği İlhanlı kuvvetleri tarafından rahatlıkla püskürtüldü. Olcaytu bir elçi vasıtası ile bu esnada Suriye'de bulunan İlhanlı hükümdarına Çağatay saldırısı ve aldığı önlemi bildirdi²⁴⁰. Kaynağın aktardığına göre Gazan Han bu haber karşısında son derece sevinerek kardeşi Olcaytu ile gururlanmıştır²⁴¹. İlhanlıların Memlûklarla Suriye'de yaptıkları savaşlarda başarısız olmalarının en önemli sebeplerinden bir tanesi Çağataylıların sürekli olarak Horasan bölgesini tehdit etmeleriydi. Ancak Olcaytu gibi becerikli bir şehzadenin bu bölgede bulunması Çağatay tehlikesine karşı bu bölgenin güvende olmasını sağlamış ve Gazan Han'ın bütün dikkatini Suriye seferine vermesini imkân vermiştir. Gazan Han'ın gelen elçi haberine fazlaca sevinmesi de bu minvalde değerlendirilmelidir.

3.3.1. Gazan Han'ın Olcaytu'yu Veliht Seçmesi ve Vefatı

1304 yılı baharı Gazan Han'ın iktidarının son zamanlarıydı. Gazan Han bu esnada hastalanıp zayıf düşmüştü. Vefat edeceğini anlayan Gazan Horasan'da en zor zamanlarda sınırlarındaki Çağatay tehlikesini bertaraf etmeyi başararak güvenini kazanmış olan kardeşi Olcaytu'yu kendine veliaht ilan etmek istedi²⁴². Kaşânî bu durumu Gazan Han'ın Olcaytu'ya düşkünlüğü olarak aktarsa da Gazan Han'ı bu davranışa iten etkenlerin başında onun erkek çocuğunun olmaması gelmekteydi. Kaşânî'in aktardığı "*Gazan Han ömrünün bu son demlerinde gizliden gizliye kardeşine gelişini bildiren elçiler gönderiyor ve kardeşinin adını anıyordu*"²⁴³ şeklindeki malumatı da Olcaytu'nun Gazan'ın ölüm haberini casusları vasıtası ile öğrenmesi gerçeği göz önünde tutulduğunda pek olası gelmemektedir. Yine Kaşânî, Gazan Han'ın bu amaçla ilk önce Şeyh Behlül'ün yanına gitmesini ve oradan büyük bir ordu ile Rey ve Kazvin arasındaki Bişkil Dere mevkiine varmasını da sağlığında Olcaytu'yu görme arzusu olarak yorumlamıştır²⁴⁴.

Bu haberlerin doğruluğundan daha ziyade bizim için önemli olan Gazan Han'ın daha hayatta iken Olcaytu'yu veliahtı olarak göstermesi, üstelik bunu dönemin devlet adamları huzurunda

²⁴⁰ Bu elçilik heyeti 23Aralık 1303 tarihinde Gazan Han'ın huzruna ulaştı. Elçilik heyetinin başında Ermeni Bala adında biri bulunuyordu. **Bkz: Reşidüddin**, 2013, 292,293.

²⁴¹ **Reşidüddin**, 2013, 293.

²⁴² Şebankareî Gazan Han'ın ölmeden dört ay önce Olcaytu'ya haber gönderip yanına gelmesini istediğini aktarmaktaysa da bu malumata ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Zira Olcaytu'nun Gazan'ın rahatsızlığını sarayda bulunan adamları tarafından öğrendiği açıktır. **Bkz: Muhammed b. Alî b. Muhamed Şebankareî**. (1363). *Mecma'ü'l-Ensâb*. (haz. Mir Haşim Muhaddis). Tahran: 270.

²⁴³ **Kaşânî**, 1384, 10; **Örs**, 1992, 55.

²⁴⁴ **Kaşânî**, 1384, 11; **Örs**, 1992, 56.

hem sözlü olarak hem de yazılı olarak ifade etmesidir. Kaşânî'ye göre bu olay şöyle gerçekleşti: “Gazan Han’ın hastalığı ağırlaşınca ölüm halinde, buhranlar ve sekerat içindeyken veliahtlık işinin ismarlanmasını, sınırlarını belirlemek üzere etrafındakileri huzura çağırdı. Bundan birkaç yıl önce sözüyle vasiyet ettiği veliahtlığı, yine hatunların, değerli emîrlerin, itibarlı vezirlerin, devlet noyanlarının ve bütün memleket erkânının huzurunda tekrarlayarak onlara güzel öğütlerde ve kıymetli tavsiyelerde bulduktan sonra, sözlerini yeniden yazdırıp inşa ettirdi.” Ve şöyle dedi. “Nicedir düşünüyorum, kendi görüşümle bakıyorum da tacıma ve tahtıma kardeşimden daha layık bir kaim makam, ulus tahtına ondan daha yakışır bir kimsenin oturabileceğini sanmıyorum.”²⁴⁵

Gazan Han kendi imlası ile tanzim edilen vasiyetini, *Al Damga*²⁴⁶ ile mühürlettirerek bütün emîr ve vezirlere birer nüsha gönderilmesini emretti. Gazan Han, ilgili fermanının başında ve sonunda uzun uzadıya yaptığı icraatları anlatarak devlet görevlilerinin tamamını halka karşı adaletli olmaları ve halkı yüksek vergi ve kötü muamele ile ezmemeleri hususunda uyarıyordu. Söz konusu fermanın ortasında ise bizim çalışmamız için çok büyük öneme sahip Olcaytu’yu kendine veliaht kıldığı şu cümleleri bulunmaktadır:

“...şimdi hepinize nasihat ve vasiyet ediyor her birinizin boynuna bir ağıt ve misak ahdini vacip kılıyorum ben hakir bu iki kapılı saraydan geçip ebedi âleme göçüyorum. Hiç kimse başkalarıyla düşmanlık yolunu tutmasın. Dört yıldır veliaht ve vasi kıldığım, bu işe en layık, bu önemli göreve en gerekli kişi olduğunu defalarca söyleyip karar kıldığım kardeşimi, en kısa sürede benim yerime ulusun ve ülkenin tahtına geçirin. Öteki kullar da birlik ve beraberlik içinde onun emrini dinleyip itaat edip fermanına boyun eğsinler. Ve bu durumdan hiç kuşkunuz olmasın. Ona muhalefet etmeyin, zorluk çıkartmayın buyurduğum hüküm ve yarlıkları dikkatlice uygulayın. Hiç biriniz bundan yüz çevirmeyin. Bu sınırları aşıp, yan çizmeyin...”²⁴⁷

Gazan Han fermanı yazdırma işini bitirip orada bulunanlara söylediklerini teyit ettirdikten sonra 17 Mayıs 1304’te Pazar günü Rey ile Kazvin arasında bulunan Pişkele²⁴⁸ mevkiinde

²⁴⁵ Kaşânî, 1384, 11; Mirhond, C.8, 4254; Örs, 1992, 56.

²⁴⁶ Devlet yazışmalarında kullanılan mühürdür. Bkz: Örs, 1992, 269; Halaçoğlu Y. (1993). “Damga”. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8. ss. 454-455.

²⁴⁷ Dönemin Bizans tarihçisi Georges Pachymérès Gazan Han’ın ölmeden önce Olcaytu’yu yanına çağırıp onu kendine veliaht seçtiğini ve yaptığı reformlara devam etmesi için ondan söz aldığını yazmaktadır. Bkz: Pachymérès, G. (2009). Bizanslı Gözüyle Türkler (Çev. İlcan Bihter Barlas). İstanbul: İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, 95; Kaşânî, 1384, 13; Mirhond, C.8, 4254; Örs, 1992, 58.

²⁴⁸ Özgüdenli, 2000, 289.

vefat etti²⁴⁹. Onun naaşını ve tabutunu Tebriz'deki (Gunbed-i) Şam türbesine naklederek defnettiler.

3.3.2. Şehzade Alâfirenk ve Emîr Horkudak'ın Öldürülmeleri

Gazan Han İlhanlı tahtına geçtikten kısa bir süre sonra kardeşi Olcaytu'yu Horasan Emîrliğine tayin etti (1296)²⁵⁰. Horasan'a tayin edilen şehzadeye veliaht gözüyle bakıldığı için farkında olan Olcaytu, ağabeyinin muhtemel ölüm haberini en kısa sürede öğrenmek için İlhanlı sarayında bu iş ile görevlendirdiği casuslar bulunuyordu. Bu casuslardan olan Emir mulay 1304 baharında Gazan Han'ın ölüm haberini hızlı bir şekilde Horasan'da bulunan Olcaytu'nun atabeyi Emîr Sevinç'e ulaştırdı²⁵¹. Emîr Mulay bu haberinde ayrıca şehzade Alâfirenk²⁵² ve Emîr Horkudak tehlikesinden de bahsediyordu²⁵³. Çünkü Alâfirenk de Olcaytu kadar İlhanlı tahtının varisiydi. Üstelik daha Gazan Han döneminde İlhanlıların Memlûklarla uğraşmasını fırsat bilmiş ve ona (Gazan) karşı isyan etmişti. Ancak Gazan ona karşı tedbir alarak onu yakalamış ve affederek Olcaytu'nun yanına Horasan'a göndermişti²⁵⁴. Bütün bunlardan haberdar olan Olcaytu, Emîr Mulay'ın da tavsiyeleri üzerine Gazan Han'ın ölüm haberini

²⁴⁹ **Kaşânî**, 1384, 14; **Glastyan**, 2005, 156; **Benâketî**, 1348, 470; Kâdî Âhmed Gaffârî Kazvîni, (1343). *Târîh-i Cihân Ârâ*. (Neşr. Muctebâ Minovî). Tahran, 214; Ebu'l-Fidâ', el-Meliku'l-Mu'eyyed 'Îmâdu'ddîn İsmâ'il b. 'Alî b. Muhammed b. 'Omer b. Şehinşâh (1349). *Takvîmu'l-buldân*. (F. Çev. 'Abdu'l-Muhammed Âyetî). Tahran: 43; **Spuler**, 2011, 117; **Örs**, 1992, 59. İbn Kesir eserinde Gazan Han'ın zehirlenerek öldürüldüğünü iddia edenler vardır dedikten sonra Onun ölüm tarihini 703 h. yılının 4, 11 veya 13 Şevval'inde olduğunu kaydetmektedir. **İbn Kesir**, 1995, 6735; Gazan Han'ın vefat tarihi için ayrıntılı bilgi için **Bkz: Özgüdenli**, 2000, 289.

²⁵⁰ **Hafız Ebrû**, 1317, 2; **Işık**, 2012, s 25.

²⁵¹ **Hamdullah Müstevfi**, 1381, 606; **Hafız Ebrû**, 1317, 3; **T.H.** 1997, 388.

²⁵² Alâfirenk Geyhatu'nun çocuğu olup annesi Celayir boyundan Döndi Hatundur. Alâfirenk Geyhatu'nun hüküdarlık döneminde İlhanlı iç siyasetinde öneli roller üstleniş ve Muhtemelen kendisine veliaht gözü ile bakıldığı için Hosaran bölgesinde şehzade olarak gönderilmişti. Alâfirenk Gazan Han'nın hüküdarlık döneminde Gazan Han'ın rakipleri ile işbirliği yapmıştır. Ancak Gazan Han iktidarı ele geçirince birçok rakibini idam ettirerek bertaraf etmişti. Alâfirenk ise bu esneda çıkan karışıklıklardan faydalanarak kendisini Gazan Han'a affettirmeyi başarmıştı. Alâfirenk'in adı ikinci defa Gazan Han'ın ölümüne yakın geçirdiği ağır hastalığı sırasında karşımıza çıkmaktadır. Gazan'ın söz konusu hastalığı sırasında Şehzâde Alâfirenk ile Onu emelleri için kullanmak isteyen Tebrizli Pir Yakup'u Bâgbânî adında bir şeyh arasında bir yakınlaşma başlamıştı. Ancak Şehzade ile Şeyh arasındaki yakınlaşma ve şeyhin emelleri İlhanlı merkezinde propaganda yapmakla görevli şeyhin bir müridinin olayı ağızından kaçırmasıyla Gazan Han'ın adamları tarafından öğrenilmiş. Müridin Gazan Han'ın huzurunda durumu itiraf etmesi üzerine Gazan Han durumu araştırtmış bunun sonucunda Pîr Ya'kûb-i Bâgbânî, Nasruddin İlçî, Şeyh Habîb ve Seyyid Kemâlu'd-dîn idam edilmiştir. Bu seferde İlhanlı Şehzadesi Alâfirenk kendisini Gazan Han'a affettirmeyi başarmıştı. Ancak Gazan Han Alâfirenk ile ilgili tedbir almaktan geri kalmamış ve onu Horasan'a kardeşi Şehzâde Olcâyту'nun yanına göndererek kontrol altında tutmayı uygun görmüştü. Gazan Han'ın ölümünden sonra Alâfirenk, Olcaytu hükümdarlığı için bir tehdit kabul edildiğinden dolayı Horasan'da 24 Şevvâl 703/30 Mayıs 1304'de katledilerek ortadan kaldırılmıştır. **Bkz; Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 606; **Reşidüddin Fazlullah**, 2013, 176; **Özgüdenli**, 2000, 285-287.

²⁵³ **İkbal**, 1384, 319; **T.H.** 1997, 388.

²⁵⁴ **Hamdullah Müstevfi**, 1339, 605.

duyurmadan şehzade Alâfirenk ve Horkudak²⁵⁵ gibi İlhanlı tahtında gözü olan kişiler için bir tedbir almayı uygun gördü²⁵⁶.

Olcaytu bir müddet düşünüp danıştıktan sonra biri Emîr Esen Kutluğ, diğeri Emîr Kerci ve üçüncüsü Kartka Bûğa olmak üzere üç kişiyi bu taht müddeilerini bertaraf etme işi ile görevlendirdi. Söz konusu bu emîrlere Alâfirenk'in yanına vardıklarında henüz Gazan Han'ın ölümünden habersiz olan Alâfirenk onları büyük bir saygı ile karşıladı. İlk başlarda niyetlerini belli etmeyen emîrlere Alâfirenk ile baş başa kaldıklarında Emîr Kerci fırsattan istifade ederek onu bir kılıç darbesi ile öldürdü.(30 Mayıs 1304)²⁵⁷ Böylece Alâfirenk'den kurtulan Olcaytu kendi adamlarının da onayını alarak kendisine rakip gördüğü ve Kaşânî'nin iddiasına göre Olcaytu'nun fermanına yüz çeviren emîr Horkudak'a yöneldi. Bu sırada Emîr Horkudak tıpkı Alâfirenk gibi her şeyden habersiz durumdaydı. Hatta kendisine Olcaytu'nun kendisini öldürmek üzere ordu gönderdiği söylenmesine rağmen O, Olcaytu'ya hiçbir kötülük yapmadığını bundan dolayı Olcaytu'nun böyle bir şeyi asla yapmayacağını söyleyerek bu doğru haberlere inanmadı. Emîr Horkudak adamları ile bu sohbetleri yaptığı esnada Olcaytu'nun ordusu ansızın onları kuşattı. Artık her şey için geç kalan Emîr Horkudak ve emîr Şâdî Şekercî, İlbây, Temûrtâş ve Belâ Ermeni gibi adamları Olcaytu'nun ordusuna karşı koydular çıkan çatışmada daha önce emîr Alâfirenk'i öldüren Emîr Kerci'yi öldürmeyi başardılar da hepsi esir düşmekten kurtulamadılar. Bu esirler Olcaytu'nun huzuruna götürüldüklerinde Olcaytu Horkudak'ın kızı hariç bütün adamlarını yasaya²⁵⁸ kavuşturdu (Mayıs 1304)²⁵⁹. Horkudak ve Alâfirenk'in bu esnada Gazan Han'ın ölümünden habersiz olmaları ve daha sonra cereyan eden olayları ve bu şahısların akıbetlerini görünce, Olcaytu'nun İlhanlı sarayında casus bulundurması ne derece akıllıca olduğunu daha iyi

²⁵⁵ Hamdullah Müstevfi, 1339, 606; Hafız Ebrû, 1317, 5.

²⁵⁶ Hafız Ebrû, 1317, 5; Işık, 2012, 25; Spuler, 2011, 119.

²⁵⁷ Hafız Ebrû, 1317, 5; T.H. 1997, 388; Işık, 2012, 25, 64.

²⁵⁸ Moğollarda farklı anlamlarda kullanılan "yasa" kelimesi daha çok hükümdar tarafından sadrolanan emir ve fermanlar için kullanılmıştır. Moğollar bu kelimeyi ceza ve idam anlamında da kullanmışlardır. Bu kelime Türk devletlerinde ise töre, tüzük ve kanunla eş veya yakın anlamlı kullanılmıştır. Moğollarda ilk defa 1206 kurultayında Cengiz Han tarafından kullanıldığı tahmin edilmektedir. *Yasınışi* sözcüğü de *yasa*'dan alınan bir sözcük olup tanzim etmek, idare etmek ve nizama koymak anlamındadır. Aynı şekilde Araplar ve İranlılar tarafından kullanılan siyaset kelimesi de bu sözcükten türetilerek kanuna göre cezalandırmak anlamını taşımaktadır. Yasa kelimesi ve bu kelimenin kullanım amaçları için ayrıntılı bilgi için **Bkz:** Gedikli F. (2013). "Yasa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*. C. 43. ss.336-340; Uzunçarşılı, a.g.e., 266-272; Mir Secad Seyid Müsevi "Yasa ve Berresiyi an der Camiu't-tevarih", *Kongre-i Terh-i İhyayı Rebb-ı Reşidi ve Ferheng ve Temedon-e İren der Asre İlhani*, 177; Arsal, S.M. "Çengizin Yasası" *Türk Hukuk Tarihi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını*, 167 - 177, 168.

²⁵⁹ Hafız Ebrû, 1317, 5; Işık, 2012, 25, 64; Spuler, 2011, 119.

kavramaktayız. Şayet Olcaytu önceden böyle bir tedbir almamış olsaydı Alâfirenk ve Horkudak ile aynı akıbeti paylaşması muhtemeldi.

4. OLCAYTU'NUN HÜKÜMDARLIĞI DÖNEMİNDE DÂHİLİ GELİŞMELER

4.1. Olcaytu'nun İlhanlı Tahtına Geçmesi ve İlk İcraatları

Olcaytu yukarıda bahsettiğimiz şekilde iktidarına tehdit olarak gördüğü Alâfîrenk ve Horkudak'ı ortadan kaldırdıktan sonra Horasan'da kendi yerine Bektut ve Yasavul adında iki adamını bırakarak²⁶⁰ İlhanlı başkenti Tebriz'e doğru hareket etti²⁶¹. Olcaytu'ya bu yolculuğunda Türk ve Tazik(Acem) Noyanlar eşlik etmekteydiler. Böylece Olcaytu ve beraberindekiler büyük bir görkem ile 9 Temmuz 1304 tarihinde başkent Tebriz'e yakın bir yerde vilayet olan Ucan'a vardılar²⁶². Burada Ucan halkı ve devlet erkânı Gazan Han'ın Olcaytu'yu veliaht gösteren fermanına uygun olarak hazırlıklarını yapmış ve Olcaytu'nun gelişini beklemekteydiler²⁶³.

Olcaytu Ucan'a vardığında halk ve devlet erkânı tarafından resmi törenle karşılandı. Yol yorgunluğunu üzerinden atmak için burada bir kaç gün dinlendikten sonra Tebriz'e gitti. İlhanlı şehzadesi 19 Temmuz 1304 Çarşamba günü Tebriz'de büyük bir toy verilmesini emretti. Moğol geleneklerine uygun olarak düzenlenen bu toyda tıpkı selefleri gibi toya katılanların huzurunda devlet tacını başına geçirerek²⁶⁴ Kaşânî'nin ifadesi ile hiç kimsenin burnu bile kanamadan memleket gelinine damat oldu²⁶⁵.

Neticede 19 Temmuz 1304 tarihinde İlhanlı hükümdarı olan Olcaytu'nun işini Gazan Han'ın fermanı oldukça kolaylaştırdı. Hatunlar, şehzadeler, emîrler ve noyanlar Olcaytu'nun hükümdarlığına hiç bir itiraz göstermeden bölük bölük ona tebrik ve hayır dileklerini iletiler. Olcaytu Moğol geleneklerine uygun bir tören ile İlhanlı tahtına çıktı²⁶⁶.

²⁶⁰ Kaşânî, 1384, 21,23; Örs, 1992, 65.

²⁶¹ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 606.

²⁶² Hafız Ebrû, 1317, 7; Kaşânî, 1384, 23; Örs, 1992, 66; Işık, 2012, 27; T.H. 1997, 388.

²⁶³ Kaşânî, 1384, 23; Örs, 1992, 66.

²⁶⁴ Şebankareî, 1363,269; Hafız Ebrû, 1317, 7; Kaşânî, 1384, 23; Aksarayı, 2000, 252-257; Roux, 2001, 355; Spuler, 2011, 122; Örs, 1992, 66; Işık, 2012, 27; Yahyâ b. 'Abdu'l-Latîf-i Kazvîni. (1363). *Lubbu't-tevârih, İntişârât-ı Bunyâd û Gûyâ*. Tahran, 240; İbn Kesir Olcaytu'nun ölümünden sonra İlhanlı tahtına Olcaytu'nun geçtiğini, Ona Melik Gıyaseddin lakabının verildiğini ve Irak ve Horasanda çevresinde adına hutbe okunduğunu aktarmaktadır. Bkz: İbn Kesir, 1995, 6735.

²⁶⁵ Kaşânî, 1384, 24; Örs, 1992, 67.

²⁶⁶ Hafız Ebrû, 1317, 7; Kaşânî, 1384, 23; Şebankareî, 1363,270; Örs, 1992, 66; Işık, 2012, 27.

Bu törende emîrler boyunlarına kemer takarak otağın içinde ve dışında Olcaytu'ya dokuz defa diz çöktüler²⁶⁷. Olcaytu ise bu dilek ve iyi niyetlere karşılık olarak tebasına herkesi olduğu görevde bırakacağını ve adalet ile hükmedeceğine dair sözverdi²⁶⁸. Yine halka Gazan Han döneminde yürürlükte olan herşeyin devam edeceğinin de müjdesini vererek ahalinin gönlünü ferahlattı.

Gerek Olcaytu'nun İlhanlığına itiraz edecek taht varislerinin olmaması gerekse Gazan Han'ın kurduğu düzenle İlhanlı Devleti'nin tekrar istikrara kavuşması yeni İlhanlı hükümdarının elini güçlendirmişti. Bu nedenle Olcaytu İlhanlı tahtına çıkmış olmanın verdiği sevinç ve mutlulukla *"İkbal müsait, günler muradımızsa; bugün eğlenmeyeceğim de ne zaman eğleneceğim"*²⁶⁹ dedi.

Eğlenmeyi oldukça seven Olcaytu verdiği toydan sonra halkına lutuf ve nasihatlarla bulundu. Kısa süre sonra İlhanlı hükümdarı kendisine hükümdarlık yolunu açan Gazan Han'ın vasiyetine uygun olarak aşağıdaki iki fermanı çıkardı.

"Her durumda reayanın hakları gözetilmeli, koruma ve teyakkuz şartları göz önüne alınmalıdır; Çünkü reaya hakkını gözetmek âlem gerdanlığının düzeni ve âdemoğlu çıkarlarının nizamının ve kurtuluşunun kıvamıdır"²⁷⁰.

"Sizi ağırlamakta ve yardım etmekte, sizden hiçbir şey esirgemeyeceğim. Olayların gelişmesinde sizinle uzatıp bekletme yolu yerine kolaylaştırma ve güzelleştirme yolunu tutacağım. Bu anlamda yüce atalarımın ve babalarımın yoluna tutunarak aşağıda olanı bulunduğu yerden daha yüksek bir makamlara çıkartacağım"²⁷¹.

Olcaytu Han'ın bu söz ve vaatleri başta Gazan Han dönemi devlet erkânı olmak üzere genel olarak halkın gönlünü ferahlatmış olmalıdır. Zira devlet adamları konumlarını kaybetmenin korkusunun aksine daha iyi yerlere gelmenin umuduyla daha fazla çalışmış ve Olcaytu'nun gözüne girme konusunda birbirleri ile yarışmışlardır.

Olcaytu düzenlediği tahta çıkış merasimi ve eğlence işi tamamlanınca memleket işleri ile ilgilendi. Öncelikle askerlerin maslahatları hakkında bilgi topladı²⁷². Sonra tahta çıkışını

²⁶⁷ Emirlerin Olcaytu Han'a bu şekilde diz çökmesi Moğol devlet geleneği ile ilgilidir. Bu hareketleriyle İlhan'a itaat ettiklerini göstermekteydiler. **Bkz: Hafız Ebrû**, 1317, 7; **Kaşânî**, 1384, 23; **Aksarayi**, 2000. 252-257; **Roux**, 2001, 355; **Örs**, 1992, 66; **Işık**, 2012, 27.

²⁶⁸ **Hafız Ebrû**, 1317, 7; **Kaşânî**, 1384, 23; **Örs**, 1992, 66; **Şebankareî**, 1363, 270; **Işık**, 2012, 27.

²⁶⁹ **Kaşânî**, 1384, 26; **Örs**, 1992, 69.

²⁷⁰ **Kaşânî**, 1384, 26; **Örs**, 1992, 69.

²⁷¹ **Kaşânî**, 1384, 27; **Örs**, 1992, 70.

²⁷² **Kaşânî**, 1384, 27; **Örs**, 1992, 70.

bildiren ulakları bütün İlhanlı şehirlerine gönderdi. Bu işlerden sonra toya katılan melik ve tabi sultanlara işleri ile ilgilenmek üzere kendi bölgelerine dönmeleri hususunda izin verdi²⁷³.

Devlet işleri ile ilgili olarak büyük emîrlerden olan Kutlugşâh Noyan ve Çoban Noyan'ı Moğol ordusunun başına getirdi. Olcaytu vezirlik görevini ise Gazan Han dönemine benzer olarak akıllı ve becerikli iki devlet adamı olan Reşidüddin Fazlullah ve Sadeddin Savecî arasında bölüştürdü²⁷⁴. Daha sonra her anlamda kendilerine güvendiği, iyi huy ve dindarlıkları ile tanınan birkaç emîri kendisine dost ve nedim olarak seçti²⁷⁵.

Olcaytu, hükümdar olduktan sonra kendisinden önceki İlhanlı hükümdarları zamanında olduğu gibi diğer hanedan üyelerinin tahtta hak iddia ederek harekete geçmemiş olmaları, onun devlet işlerini kısa surede düzene sokup hâkimiyetini güçlendirmesini sağlamıştır. Dönemin tarihçisi Kaşânî'nin iyi bir talih olarak nitelendirdiği ve Olcaytu'nun talihli gelişi ile ilişkilendirdiği bu durum daha önce de belirttiğimiz gibi Olcaytu'nun aldığı tedbirler sayesinde olmuştur. Zira önceden tedbir alıp şehzade Alâfirenk ve büyük emîr Horkudak'ı öldürtmemiş olsaydı Olcaytu'nun tahta geçişi de selefleri gibi sancılı ve kanlı olması kuvvetle muhtemeldi²⁷⁶.

Olcaytu ağabeyi ve selefi Gazan Han'a olan sevgisi ve kardeşlik hukukuna riayet ettiği için ağabeyinin onu kendisine halef seçme minnetini ödemek istiyordu. Bunu Gazan Han'ın başlattığı reformları devam ettirme ve Gazan Han dönemde göreve başlayan devlet erkânının Gazan Han töresince kendi görevleri ve makamlarında kalmalarını kararlaştırarak bütün emîr ve vezirlere izzet ve ikramlarda bulunarak yaptı (21 Temmuz 1304)²⁷⁷.

4.2. Gilan Seferi (1306-1307)

Gilan Bölgesi²⁷⁸ Moğolların İran'a hâkim olmalarından sonra gerçekten müstakil kalmış tek eyalet olmuştur²⁷⁹. Moğollar burada hâkimiyetlerini temsilen bir vali bile

²⁷³ Kaşânî, 1384, 28; Örs, 1992, 71; Yuvalı, 201, 272.

²⁷⁴ Kaşânî, 1384, 28; Örs, 1992,71; Yuvalı, 2017, 272; Uykur R. (2017). "Moğol Kağanı Olcaytu Han'ın Mardin Müzesinde Bulunan Bir Sikkesinde Şia Propagandası", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/35, p. 433-446. 442.

²⁷⁵ Kaşânî, 1384, 29; Örs, 1992,71. Bu emir ve bağlı buldukları kabilelerin bazıları şöyledir. "Tay boyundan Tokacak oğlu Kunucak oğlu Emir Tokmak, Bayıtmış oğlu emir Ali Kuşçi Ultay Soldısı oğlu Emir Mirze Muhammed, Anende Ulusundan Sorokan Başkırdı Taştemur ve kendi soyundan Bucay Noyan"

²⁷⁶ Kaşânî, 1384, 29; Örs, 1992, 71.

²⁷⁷ Kaşânî, 1384, 29,30; Örs, 1992, 72.

²⁷⁸ "Kaynaklarda Cil veya Cilan, Geylan, Varena adlarıyla anılan Gilan, Antikçağ'da Gil adında bir kabilenin yaşadığı bölgedir. Bölgenin sınırları Ortaçağ'da güneydoğuda Çaluş, doğuda Çabükser ve kuzeydoğuda Taliş ile çevreliydi. Günümüzde Sefidrud Nehri'nin ikiye böldüğü bölgenin batısında Doğu Azerbaycan eyaletleri,

bulunduramamışlardı. İlhanlılar İran ve çevresine hâkim olmalarından itibaren kendilerine başkent olarak yaylak ve kışlak olmak üzere Irak ve Azerbaycan yörelerini seçmişlerdi. Gilan bölgesi ise İlhanlıların merkezine oldukça yakın olmasına rağmen İlhanlıların tahammül edemeyeceği kadar ıslak ve sıcak bir memleketti. Yine dönemin tarihçisi Kaşânî'nin deyişi ile “*Bir kartalın bile kıvrımları arasında güçlükle uçtuğu bulutların derecesine erişmekte geri kaldığı dağların tepelerinde Gilan'ın yüksek kemere benzeyen zirvelerinde, karınca yolundan daha dar, ve kör gözden daha karanlık*”²⁸⁰ çetin yolları, sık ağaçlı ormanları ve doğal korunaklı coğrafi yapısı sayesinde İlhanlılara tabi olmamış²⁸¹ ve şimdiye kadar her türlü vergiden kurtulmuş bulunuyordu. Gilan halkı ve yöneticileri de kendilerini vergi vermektan ve İlhanlılara tabi olmaktan uzak görüyorlardı²⁸². Olcaytu'nun seleflerinden hiçbiri Gilan bölgesini fethetme teşebbüsünde bulunmamıştı²⁸³.

İlhanlılar için son derece stratejik bir yer olan bu bölgenin hâkimiyet altına alınması Olcaytu için son derece önemli bir iş olacaktı zira bu bölgenin fethi Olcaytu'nun seleflerinden hiçbir İlhan'a nasip olmamıştı²⁸⁴. Bundan dolayı Olcaytu'nun burayı fethetmesi onun savaş ününü artıracak gibi Horasan ile olan irtibatını da kolaylaştıracaktı²⁸⁵. Çağatay Han'ı Duva'nın ölümü dolayısıyla 25 Ekim 1306'da İlhanlı topraklarına gelen elçi Ardai Kazan, Olcaytu Han'a Duva'nın çevresindeki kişilerin Gilan gibi küçük ve ülkenin merkezine yakın bir bölgenin hala ele geçirilememesi hakkında ileri geri sözler sarf ettiklerini iletmiştir²⁸⁶. Bu söylentiler

---

kuzeyinde Hazar denizi ve Azerbaycan Cumhuriyeti, güneyinde Zencan eyaleti yer almaktadır. Gilan, İran yaylası ile Hazar denizi arasında yaklaşık 22 km. uzunluğunda ve 25 ile 10 km. arasında değişen genişlikte halka şeklinde bir bölgeyi kaplar. Bölgenin güney kısmında sahile paralel olarak Elburz sıradağları uzanır. Bu dağlık bölgeye IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda Deylem deniyordu. Akarsu bakımından zengin olan bölgede başta Sefidrud olmak üzere Pulrud, Samanrud, Huşkrud, Şelmanrud, Şifarud, Gürganrud vb. nehirler yer alır. Gilan'ın dağları zengin ormanlarla kaplıdır. Astara'dan Lengerud'a kadar uzanan 720.000 hektarlık bir alan ormanla örtülüdür. Yüzölçümü 14.709 Kilometrekare, nüfusu 2.081.037. **Kaşânî** eserinde Gilan bölgesinin şehirlerinden bu şehirlerin coğrafi sınırlarından, burada yaşayan halktan, bu halkın mezhepleri gelenek ve göreneklerinden yine bu bölgenin hâkimlerinden ve bu hâkimlerin kullandıkları ünvanlardan uzun uzadıya bahsetmetedir.” **Bkz: Kaşânî**, 1348, 56-62; Tahsin Yazıcı, “Gilân” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 14, ss, 68-69, 1996, 68.

²⁷⁹ **Hafız Ebrû**, 1317, 10; **İbn Kesir**, 1995, 6755; **Spuler**, 2011, 184.

²⁸⁰ **Örs**, 1992, 101

²⁸¹ **Şebankareî**, 1363, 270; Howorth, 1880, 539.

²⁸² **Örs**, 1992, 95.

²⁸³ **Spuler**, 2011, 122.

²⁸⁴ **İkbal**, 1384, 388.

²⁸⁵ **Spuler**, 2011, 122.

²⁸⁶ **Hafız Ebrû**, 1317, 10,11; **Howorth**, 1880, 539.

Olcaytu'ya ulaşınca²⁸⁷ diğer bütün işlerini bir kenara bırakarak, dikkatini tamamen bu bölgenin fethine yöneltti²⁸⁸.

Gilan bölgesi bu dönemde her biri kendi bölgelerine hükmeden 12 mahalli beyin elinde bulunuyordu. Örneğin Halhal bölgesine Şerefeddin Halhali hükmederken Gilan'ın batı tarafında bulunan Kesker, Fumen²⁸⁹ ve Biyapiş ve çevresine Emîr Dibac'a bağlı bir kadın hükmediyordu²⁹⁰.

Esasen Olcaytu ağabeyi ve selefi olan Gazan Han gibi Mısır tarafına ordu göndermek niyetindeydi. Ancak yukarıda bahsettiğimiz gerekçeler Olcaytu'ya evvela Gilan'ın fethi meselesini halletmesi gerektiğini düşündürdü. Bunun üzerine etrafındakilere “*Sarayımızın kapısında hükmümüzü dinlemeyen bir topluluk varken başka bir memlekete ordu götürmek münasip değildir*”²⁹¹ diyerek emîrleri çağırdı. Bu durumu tartıştıklarında naipler önce Gilan bölgesi hâkimlerine elçiler gönderip itaate davet edilmelerini eğer itaat etmeyi kabul etmezlerse o zaman onlara (Gilan'lılara) karşı ordu göndermeyi önerdiler²⁹². Olcaytu bu teklifi uygun gördü ve eski adet üzerine Gilan bölgesinde bulunan 12 yerel hâkime kendisine tabi olmalarını ve sarayında görünmelerini istedi²⁹³.

Olcaytu'nun söz konusu fermanına ilk önce Gilan bölgesinin en azametli yönetici olan Emîr Dibac uydu ve Olcaytu'nun ordugâhına hareket etti.²⁹⁴ Bir süre sonra diğer Gilan yöneticileri de bu yönde hareket ettiler. Emîr Dibac Orduy-ı Hümayuna ulaştığında ona pek çok izzet ve ikram gösterdiler. Bir süre sonra Emîr Dibac Olcaytu'nun Gilan'ın başta ipek olmak üzere zenginliklerine göz diktiğini görünce hastalığını bahane ederek ansızın ülkesine (Fümen) geri

---

²⁸⁷ **İkbal**, 1384 **Keşani** bu konuda şu kaydı akyatmaktadır; “İran ülkesinin hanı şefkati, cesareti ve heybeti âlemin uzak yakın her yanına ulaşmış olan Sultan Gıyasud-din Muhammed nasıl olur da, eni boyu, uzunluğu genişliği otuz fersah tutan ve ülkesinin tam ortasında bulunan Gilan ormanlarını kendisine muti kılıp fethedemez? Nasıl olur da bu işe bir tedbir çaresi bulmaktan aciz kalır? Hal böyle iken nasıl olacak da Şam ve Mısır diyarlarını fethedip, kendisine itaat ettirecek” diyorlardı. Bu yuvarlak sözlerin aşağılamasından padişahın öfke ve gazap ateşi tutuşup alevlendi, gayrek ve kızgınlık közü kızardı. **Bkz; Örs**, 1992, 94,95; **Hafız Ebrû**, 1317, 10,11.

²⁸⁸ **Spuler**, 2011, 122.

²⁸⁹ Gümüzüde hala aynı ismi taşıyan şehir İran'ın Gilan Eyaleti'ne bağlı bulunmaktadır. Şehrin 2006 yılı resmi sayımına göre nüfusu 27.763 kişidir.

²⁹⁰ **İkbal**, 1384, 312.

²⁹¹ **Hafız Ebrû**, 1317, 10,11.

²⁹² **İbn Kesir**, 1995, 6755

²⁹³ **Spuler**, 2011, 122; **İkbal**, 1384, 312; **Işık**, 2012, 30.

²⁹⁴ **Spuler**, 2011, 122.

döndü²⁹⁵. Bu durumu Olcaytu'ya arz edildiğinde, canı oldukça sıkıldı. Bunun üzerine Gilan bölgesini itaat altına almayı kararlaştırdı.

Kaynağın belirttiğine göre daha önce Gilan bölgesine gitmiş olan Giray²⁹⁶ adındaki bir kişi Olcaytu'ya söz konusu bölge hakkında “*Gilan on iki şehirdir ve her birinde bağımsız bir emîr oturmakta ve emrinde bol miktarda ordu bulunmaktadır. Eğer padişah o memleketi tamamıyla ele geçirirse hazineleri yeteri kadar artar ve Horasan yolunu yakınlaştırır*”²⁹⁷ dedikten sonra bütün gün bölgenin zenginliklerini anlatarak Olcaytu'nun dikkatini tamamen Gilan'a çekti. Bütün bunlar üzerine Emîr Çoban, Kutluğşâh, Doğan ile Mumen ve bizzat Olcaytu'nun emîr ve kumandasında dört taraftan taarruza başladılar²⁹⁸. İbn Kesir bu seferde Moğol İlhanlı ordusunun sayısının 60 bin kişi olduğunu aktarmaktadır²⁹⁹.

Yapılan plana göre Emîr Çoban'ın liderliğini yaptığı ordu Erdebil ve Taliş yolundan, Kutluğşâh'ın liderliğini yaptığı ordu Halhal tarafından, Emîr Togan ve Mümen'in başında bulunduğu ordu Kazvin yolundan Gilan'ı kuşatacaklardı. Olcaytu Han ordusuyla Gilan'a Lahican tarafından girmeyi kararlaştırdı³⁰⁰. Söz konusu plan dâhilinde İlhanlı orduları dört taraftan Gilan'a yöneldi. (Nisan 1307) Emîr Çoban Sitâre ve Sefehbed bölgesine ulaştığında bu bölgenin hâkimi ve yöneticisi Rükneddin Ahmed onu karşıladı ve şartlarını yerine getirdi. Ona gücü ölçüsünde haraç ve hediyeler sundu. Emîr Çoban ordusu ile oradan Kesker'e hareket ederek Kesker havalisini kolaylıkla ele geçirerek yağmaladı. İlhanlı askerleri yakaladıkları herkesi öldürdüler. Kesker'e vardıkları vakit Emîr Şerefuddevle Şârâm Âbâ pek çok değerli hediyeyle Emîr Çoban'ı karşıladı ve onu kendi makamına götürerek İlhanlı Hükümdarına itaatini bildirdi. Böylelikle Emîr Çoban başında bulunduğu İlhanlı ordusu ile tayin olduğu hudutlardan pek çok ganimet elde ederek bu bölgeleri kolaylıkla ele geçirdi³⁰¹. Daha sonra söz konusu bu bölgelerin hâkimlerini itaati altına alarak daha Olcaytu Han Lehican³⁰² bölgesine varmadan ona katıldı³⁰³.

²⁹⁵ **Hafız Ebrû**, 1317, 10,11; **İkbal**, 312.

²⁹⁶ Olcaytu Han'ın tarım şihnesi; **Işık**, 2012, 31.

²⁹⁷ **Hafız Ebrû**, 1317, 12; **Hafız Ebrû**, 1317, 11.

²⁹⁸ **Şebankarê**, 1363, 270; **İbn Kesir**, 1995, 6755; **Spuler**, 2011, 122.

²⁹⁹ **İbn Kesir**, 1995, 6755.

³⁰⁰ **Aştıyani**, 312,13; **Hafız Ebrû**, 1317, 12.

³⁰¹ **Hafız Ebrû**, 1317, 12; **Işık**, 2012, 32.

³⁰² Lahican, günümüzde İran'ın kuzeyinde Gilan Eyaleti'ne bağlı şehir. Şehrin nüfusu 2006 yılı resmi nüfus sayımına göre 71.871'dir.

³⁰³ **Hafız Ebrû**, 1317, 12; **İkbal**, 312,13.

4.2.1. Kutlugşâh'ın Gilan'a Gitmesi ve Öldürülmesi

Gilan bölgesini diğer bir koldan kuşatmak ile görevlendiren Emîr Kutlugşâh Halhal bölgesine ulaştığında buranın hâkimi Şerefeddin Halhal onun hizmetine girdi. Ona Gilan Bölgesi hakkında malumatlar verdi³⁰⁴. Gilan'ın fethinin yavaş ve ihtiyatlı hareket ederek ele alınmasını önerdi³⁰⁵. Ancak kendi kuvvet ve kudreti ile gurur duyan emîr Kutlugşâh ona itibar etmeyerek Emîr Fûlâd Kabâ'ya öncülük etmesini emretti. Böylece Emîr Fûlâd Kabâ'nın öncülüğünde Gilan ordusu ile üç zorlu savaş yapıldı. Her üçünde de İlhanlı ordusu zafer kazandı. Bunun üzerine başta Emîr Dibâc'ın Gilan'lıları ve diğer yerlerin yöneticileri Emîr Fûlâd Kabâ'nın yanına adamlar göndererek, itaat ettiklerini bildirdiler. Emîr Fûlâd Kabâ da onlara rağbet edip bu durumu Emîr Kutlugşâh'a bildirdi. Kaynağın bildirdiğine göre Emîr Kutlugşâh da anlaşma yapma taraftarıydı. Ancak Emîr Kutlugşâh'ın oğlu söz konusu bölgeye gelmişken bu işin kökünden halledilmesi gerektiğini söyleyerek³⁰⁶ anlaşmaya karşı çıktı. Oğlunun bu sözlerine kanan Emîr Kutlugşâh, Emîr Fûlâd Kabâ'yı görevinden azlederek Emîr Siyavci'ye öncü kuvvetlerini komuta etmesini emretti³⁰⁷. Emîr Siyavci intikam ile hareket ederek Fümen yakınına ulaşıncaya kadar hiçkimseye acımadı ve Gilan halkından sayısız insanı katletti. Böylece anlaşmadan ümitleri kesilen Gilanlılar'ın hepsi birleşerek Tulem ve Reşt³⁰⁸ yakınında bulunan yerde Moğollar ile savaşa giriştiler. Böylece Emîr Siyavci'nin ordusunda çözüme başladı. Moğolların atları bataklıkta kalarak askerlerinin çoğu bu savaşta telef oldu. Kısa süre sonra da Gilan ordusu Moğol ordusuna karşı zafer kazandı. Bu haber Emîr Kutlugşâh'a ulaştınca sersemledi ve ordusunu cesaretlendirmek istedi. Ancak askerleri ona inanmadılar bunun üzerine askerlerinden bir kısmını (97 kişi) yasaya kavuşturdu. Ancak bu da fayda vermedi. Gilanlılar EmîrKutlugşâh'ın ordusuna ulaştılar. Buna rağmen o az bir

³⁰⁴ Hafız Ebrû, 1317, 1; İkbâl, 314.

³⁰⁵ Hafız Ebrû, 1317, 13; Işık, 2012, 32. Emir Halhal'ın önerisi Hafız Ebru'da şöyle geçmektedir. "Gilân işi aceleye gelmez, yolları güçtür ve Gil halkı düşman ordusu görmemiş, padişahın ordusu ve büyüklüğü onların gönlünde yerleşmiş. Bu iş sertlik ve öfkeye gelmez. Ağır ve tedbirli davranarak ilerlemek gerekir"

³⁰⁶ Hafız Ebrû, 1317, 13; Işık, 2012, 32. "Hergün bu vilayete bir ordu getiremeyiz. Buraya ulaştığımız bugün bütün Gilânlıların kökünü kazıyıp Gilân'ı tamamen ele geçirmek gerekir" dedi. Babasına, "eğer biz Emîr Fûlâd Kabâ'nın sözüyle hareket edip Gilânlılarla sulh yaparsak bundan hiç şöhret ve şeref kazanamayız" dedi.

³⁰⁷ İkbâl, 1384, 313.

³⁰⁸ Bu şehir günümüzde hala aynı ismi taşıyıp İran'ın kuzeybatısında bulunup Gilan Eyaleti'nin yönetim merkezidir. Hazar Denizi kıyısında önemli bir ticaret ve turizm merkezidir. Kentin nüfusu 2012 resmi sayımına göre 1.010.193 kişidir. Bu şehir İran'ın Avrupa'ya açılan kapısıdır.

kuvvetle, tek başına kalıncaya kadar direndi. Ancak Gilanlılar onu ok darbeleriyle öldürdü ve ordunun bütün ağırlıklarını ganimet olarak aldılar³⁰⁹ (Haziran 1307).

Gilan bölgesine başında Emîr Togan ve Emîr Mûmen'in bulunduğu İlhanlı ordusu Kazvin yolundan girdi. Gilan'ın bu bölgedeki hâkimi Hinduşah Tevazu yolunu tuttu ve emîrlerin yanına gönderdiği adamlarla, "*padişahın itaatkârı ve bağıslıyım, istediği vergi (mali)'yi vereyim ve memleketi teslim edeyim*" dedi. Bunun üzerine Ümera, "*biz seni padişahın yanına götürürüz ve yeniden bu ülkenin hükümdarlığını senin için alırız.*" diye vaatte bulundular. Emîr Hindû Şâh emîrlerin yanına gelip hizmetlerine girdi. Böylece söz konusu emîrler bu bölgeleri ele geçirdiler³¹⁰.

Yukarıda belirttiğimiz gibi İlhanlı orduları Gilan'ın fethi ile meşgul olurken Olcaytu da başına Fûlâd Cenksan'ı komutan tayin ettiği kalabalık bir ordu ile Sultaniye'den Gilan'a hareket etti (Mayıs 1307). Önce Tarım Vilayeti'ne oradan da Tarfak Dağı'na vardılar. Burada üç gün kaldıktan sonra ordusunu düzene koyup Lehicana yönelerek Lehicana hâkimine bir elçi gönderdi. Olcaytu'nun elçisi Lehicana'ya ulaştığında buranın hâkimi Şahtu, İlhanlı hükümdarına bağlılığını bildirdi³¹¹. Olcaytu Han Lehicanda 4 gün kaldı. Bu sırada Emîr Togan ve Mûmen beraberlerinde Gilan'ın Kazvin hâkimi Emîr Hinduşah ile geldiler ve Olcaytu'ya tayin oldukları bölgelerde İlhanlı hâkimiyetini sağladıklarını bildirdiler³¹².

Olcaytu Han Lehicana'da bulunduğu sırada Emîr Sutay, Emîr Ali Kurci, Emîr Tugay Gurgan ve Emîr Toktimur'u Temican vilayetinin zaptı için görevlendirdi. Bunu duyan Temican yöneticisi Emîr Muhammed onlara karşı koyamayacağını düşünerek İlhanlı emîrlere Olcaytu'ya itaatini ve hanın istediği vergi miktarını vermeye hazır olduğunu bildiren bir elçi gönderdi. Ancak bu sırada söz konusu emîrlerin eline Gilan'lılardan bir kişi esir düşmüştü. Bu esirin Temican halkının zenginlikleri hakkında detaylı bilgi vermesi üzerine bölgeyi yağmalamak için harekete geçtiler. İlhanlı emîrlерinin bu tamahkâr tavrı karşısında Temican

³⁰⁹ **Hafız Ebrû**, 1317, 13; **Şebankareî**, 1363,269; **Işık**, 2012, 33; **İkbal**, 313; **Kaşânî**, eserinde Kutlugşâh'ın Gilanlı'lara karşı son ana kadar kahramanca savaştığını kaydetmiştir. Yine **Kaşânî**'nin naklettiği diğer bir rivayete göre "*Emir Kutlugşâh ölmeden önce yaralanmış ve Gilan emirlerinden Rikabzen'e esir düşmüş. Bu esnada Rikabzen önce onu Olcaytu'ya gönderme niyetini taşımış ardından Emir Kutlugşâh'ın daha önce Emir nevroz'u öldürmeleri hatırına gelince ona "seni çuha giymekten, kırmız ve ayran içmekten zor işlerde çalışmaktan kurtarıp övünç elbisesine, tesbihe kurke kavuşturan şeker ve tatlı yediren, İran Ülkesinin ulus ve yönetimini emirliğine erdiren o değil miydi."* diyerek ona önce Emir Nevruz'a yaptıklarını hatırlatmış daha sonrada kendisini Nevruzun öc alıcısı olarak tanımlayarak onu öldürmüştür. **Bkz; Örs**, 1992, 106

³¹⁰ **Hafız Ebrû**, 1317, 14; **İkbal**, 313; **Işık**, 2012, 34.

³¹¹ **Hafız Ebrû**, "Ben, bende ve hizmetkârımın. Sultan'ın bizzat bu diyara gelmesinin ne gereği vardı? Gönderdiğin en değersiz köleni bendeniz ferman nedeniyle baştan ayağa donatırdım "dedi.

³¹² **İkbal**, 313; **Işık**, 2012, 34.

hâkimi Muhammed asker toplayarak, azametine güvenen Moğol ordusu ile savaşa tutuştular. Her iki tarafta savaşı kazanmak için büyük çaba gösterdi. Savaş devam ederken Emîr Toktimur'un kendisine isabet eden bir ok sonucunda ölmesi üzerine Moğol ordusu dağıldı böylece Gilan ordusu İlhanlılara karşı bir kez daha zafer kazandı³¹³.

Olcaytu Han Lehican'da meclisini toplayıp şükür namazı kıldığı sırada Emîr Kutlugşâh'ın öldürüldüğü haberi ulaştı. Bu habere üzülen³¹⁴ İlhanlı hükümdarı, Emîr Sendâve, Şeyh Behlûl ve Emîr Ebabekir'i yaklaşık üç bin seçkin süvarinin de içinde bulunduğu bir ordu ile Emîr Kutlugşâh'ın intikamını almaları için görevlendirdi. Bu emîrler bölgeye gittiklerinde Fûmen, Reşt ve Tûlîm halkı birbirleriyle ittifak halinde toplanmışlardı. Moğol ordusunu yenmiş olmanın verdiği cesaretle tekrar savaştan yana tavır aldılar. Böylece başlayan savaşta iki taraf da büyük kayıplar verdi. Bunun üzerine meşverette bulunan Moğol emîrleri durumu Olcaytu'ya bildirip ondan yardım istemeyi uygun gördüler. Haber kendisine ulaştığında Gilan işinin bu denli uzamasına oldukça canı sıkılan Olcaytu Emîr Hüseyin ile Emîr Sevinç'i yardım için görevlendirdi. Yine Emîr Hây Tîmûr ve daha önce Fûmen, Tûlîm ve Reşt taraflarına hareket eden ordunun da o tarafa yönelmelerini emretti. Böylece Moğol yardım kuvvetleri Temican bölgesine ulaştıklarında şiddetli bir savaş yaşandı. Kaynağın bildirdiğine göre savaşın şiddeti ölümlerden bir tepe olacak kadar büyüktü³¹⁵. Bu savaşın sonunda Gilan ordusunun neredeyse tamamı imha edildi. Daha sonra Moğol ordusu Fûmen, Reşt ve Tulim bölgelerine girdiler böylece bütün Gilan Olcaytu'nun mülküne dönüştürüldü (Haziran 1307)³¹⁶. Gilan'ın zaptından sonra Olcaytu, bölge halkını her yıl devlet hazinesine bir miktar ipek vermeleri karşılığında affetti³¹⁷.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Gilan'ı fethettikten sonra Olcaytu ordusu ile Sultaniye'ye döndü. (29 Haziran 1307)³¹⁸ O burada, yargıçlara emîrlerin öldürülmesi işinde hatalı olanlar ile Gilan seferinde suç ve kusur işleyenleri bütün yönleriyle araştırıp teftiş etmelerini ve yargılamalarını emretti³¹⁹. O meselede evvela fitneyi çıkaran Emîr Kutlugşâh'ın oğlu Emîr Siyâvcî söz

³¹³ **Hafız Ebrû**, 1317, 14,15; **Işık**, 2012, 35.

³¹⁴ İlhanlı kaynakları Olcaytu'nun Emir Kutlugşâh'ın ölümüne son derece üzüldüğünü aktarsalarda İbn Kesir Olcaytu'nun bu habere sevindiğini çünkü Kutlugşâh'ın Olcaytu'yu öldürmeye çalıştığını aktarmaktadır. Ancak İlhanlı sultanının gerek savaş sonrası emir Kutlugşâh'ın öldürüldüğü olayda suçu bulunan ilhanlı emirlerini yargılatması gerekse Gilanlılardan onun intikamını almaya çalışması bu dönemde Emir Kutlugşâh'a önem verdiğini göstermektedir. **Bkz: İbn Kesir, 1995, 6755.**

³¹⁵ **Hafız Ebrû**, 1317, 15-17; **Işık**, 2012, 36

³¹⁶ **Hafız Ebrû**, 1317, 15-17; **Örs**, 1992, 109.

³¹⁷ **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 607.

³¹⁸ **Örs**, 1992, 109; **Hafız Ebrû**, 1317, 15-17.

³¹⁹ **Hafız Ebrû**, 1317, 17,18.

dinlemediğinden, Büyük Emîr Kutlugşâh'ın öldürülmesine neden olduğundan suçlandı. Ondan sonra, yine Temîcân'da anlaşmaya razı olan emîrleri anlaşmadan vazgeçiren ve pek çok insanın ölümüne neden olan Mamentifi suçlu bulundu. Diğer emîrlerin bazısı da yaptıkları hatalar nedeniyle suçlandılar. Yargılama sonucu Olcaytu'ya ahzedilince İlhanlı sultanı bu olayda suçlu gördüğü Mamentifi ve birkaç emîri idam ettirdi³²⁰. Suçu daha az olan bazılarına sopa ile dövülmeleri cezasını verdi³²¹. Emîr Siyâvcî'yi yargılama gereğince ölüm cezasına çarptırılmakla beraber onu babasının ruhuna bağışladı. Fakat onu babasının tümeninden azletti ve o tümen emîrliğini Emîr Çoban'a verdi³²². Yargılama işi sona erince Gilan emîrlere ipek vergisi yükledi. Böylece Gilan bölgesi İlhanlılara bağlanmış oldu.

Yukarıda belirttiğimiz gibi ilk başlarda Olcaytu Han ve İlhanlı ordusunun diğer büyük emîrlere Gilan bölgesinin fethini kolay bir iş olarak görüp basite aldılar. Ancak Gilan Bölgesinin doğal korunaklı coğrafi yapısı ve Gilanlıların azimeti üzerine İlhanlı ordusunun peyderpey yenilgiye uğratılması İlhanlılara önemli ordu komutanlarından emîr Kutlugşâh ve ordusunun önemli bir kısmının öldürülmesi gibi ağır bedeller ödetmiştir. Sonuç olarak Olcaytu'nun son kuşatması ile Gilanlıların birçoğu kılıçtan geçirilmiş ve İlhanlı ordusu geri çekilmiştir. Bölgede ise hiçbir şey eskisinden farklı olmamasına rağmen Olcaytu burayı yeni bir fetih saymıştır³²³.

4.3. Herât Seferi

Olcaytu İlhanlı tahtına çıktığında bütün devlet adamları onu tebrik için gelmesine rağmen Herât³²⁴ hâkimi Fahreddin Kert gelmemiştir³²⁵. Bu durum İlhanlı devlet geleneğinde isyan demektir. Üstelik Olcaytu'nun şehzadeligi döneminde Çağataylılar Horasan'ı istila edince Fahreddin Kert de onlara meyletmişti³²⁶. Fahreddin'in bu ihanetini unutmayan Olcaytu onun cülus törenine katılmamasını bahane ederek 1307 yılında komutanlarından Danişmend

³²⁰ Işık, 2012, 36. Bu isimler için Bkz. Kaşânî bu isimleri “Bamdekin, Küldekin, Sülemiş” olarak kaydetmektedir. Kaşânî, 1384, 101.

³²¹ Kaşânî bu isimleri “Bukacuk, Togan, Şıbka ve Cokçay” olarak kaydetmiştir. Kaşânî, 1384, 101.

³²² Işık, 2012, 36.

³²³ Hafız Ebrû, 1317, 15-17; Spuler, 2011, 122. İkbâl, 311.

³²⁴ Herat günümüzde Afganistan'ın batısında bulunmaktadır. Herat nüfus bakımından Afganistan'ın ikinci büyük şehri olup 2013 yılı tahminlerine göre şehrin nüfusu 1,436,300 kişidir.

³²⁵ Grousset, 2014, 424; Subaşı, Ö. (2016). “Olcâyâtü Sultan Döneminde Herât Muhasarası ve Siyasî Vakalar (706/1306-1307)” *The Journal of Academic Social Science Studie*, 43, 289-311, 291.

³²⁶ Subaşı, 2016, 291.

Bahadır'ı 10 bin askerle Herât meliki Fahreddin Kert'i tedip için görevlendirerek Horasan'da hâkimiyetini pekiştirmek istedi³²⁷.

Vakit kaybetmeden harekete geçen Danişmend Bahadır Horasan hududuna ulaştığında adamlarından Giray'ı Melik Fahreddin'e göndererek itaat etmesini istedi³²⁸. Giray Fahreddin'e Danişmend Bahadır'ın, “*Büyük Emîr Danişmend Bahâdır ağır bir orduyla ulaştı. Cihan Fatihî Sultan Olcaytu (Cihângüşây Olcaytu Sultân)'nun fermanının emriyle bu ülkede ordugâh kuracak, bütün işlerde ve genel hallerde ülkenin (mülk) mu'âvini olacak*”³²⁹ mesajını ilettiler. Ancak Fahreddin bu teklife uyup uymamak konusunda kararsız kaldı. Bu sırada Herât'a ulaşan Danişmend itaat teklifini yineledi. Ancak melik Fahreddin'in bu teklifleri reddetmesi, üstelik elçilere de kaba davranması Emîr Danişmend'in Nişabur'u kuşatmasına sebep oldu³³⁰. Taraflar arasında şiddetli çarpışmalar devam ederken İlhanlı emîri Herât hakimi Fahrettin'e teslim olması için bir teklif daha götürdü. Taraflar arasında karşılıklı elçi trafiği sonucunda Melik Fahreddin Danişmend Bahadır'ın kararlı tutumunu görünce şehrin kaderi ile ilgili kararı kentin Şeyhülislamına bıraktı³³¹.

Şeyhülislam Kutbeddin ise daha fazla Müslüman kanının dökülmemesi için Herât'ın Danişmend Bahadır'a teslim edilmesini uygun gördü. Danişmend Bahadır bunu duyunca çok sevindi ve şehri teslim alması için oğlu Togay'ı görevlendirdi³³². Ancak Gurlular arasında etkin bir kişi olan şehrin naibi Muhammed Sam şehri teslim etmek istemiyordu. Fakat Herât melikinin ısrarları karşısında o da bir şey yapamadı. Neticede taraflar arasında sulh sağlanarak İlhanlı ordusu Herât'a girdi. Muhammed Sam ve diğer önde gelen Gurlular, Melik Fahreddin'in sarayında Danişmend Bahadır'ı görkemli bir törenle karşıladılar³³³. Danişmend Bahadır Gurlular'ın bu davranışından oldukça memnun olduysa da Muhammed Sam'ın davranışları onu kızdırmıştı. Danişmend verilen ziyafette içkiyi fazla kaçırınca Muhammed Sam'a hakaret ve tehditler savurarak içini rahatlatmıştı³³⁴. Ancak Sam bu olayı bir gurur

³²⁷ **Hafız Ebrû**, 1317, 18; **Erdem**, 1997, 108; **Subaşı**, 2016, 292; **Işık**, 2012, 36.

³²⁸ **Subaşı**, 2016, 292.

³²⁹ **Hafız Ebrû**, 1317, 18-20.

³³⁰ **Erdem**, 1997, 108.

³³¹ **Erdem**, 1997, 108; **Işık**, 2012, 39,40. **Hafız Ebrû**, 1317, 19-23.

³³² **Subaşı**, 2016, 301-303; **Erdem**, 1997, 108; **Işık**, 2012, 39,40. **Hafız Ebrû**, 1317, 19-23.

³³³ **Subaşı**, 2016, 301-303.

³³⁴ **Erdem**, “Horasan'da İlhanlı Çağataylı Mücadeleleri” , 1997, 108; **Işık**, 2012, 45. **Hafız Ebrû**, 1317, 19-23. Ayrıntılı bilgi için **Bkz**; Danişmen Bahadır Muhammed Sama şunları: “*Ey Tazik! Hangi cesaret ve yetkiyle yanuma gelmezsin? Senin Melik'in, bütün büyüklük ve azametiyle benim sözüme karşı çıkamadı ve Adil Padişah Olcâyütü Sultân'in emrine candan bağlanıp itaat etme gereğini duydu ve ordunun Emîrleri'nin isteklerine uydular. Tanınmayan birkaç Tazik ile neye güvenerek bu Hisâr'a sığınıp kendini Cihân Padişahının*

meselesine dönüştürdü. Ertesi gün Danişmend Bahadır şehir içinde gezintiye çıktığı sırada Sam onu ve adamlarını tuzağa düşürerek katletti³³⁵. Danişmend'i öldürenler arasında Taceddin Yıldız ve Ebubekir Şedid gibi önde gelen Gurlu emîrler de vardı³³⁶. Olay kentte duyulunca iki taraf arasında büyük bir çatışma çıktı ve iki taraftan da birçok kişi öldü. Moğollar mağlup olarak iç kaleye sığındılarsa da Gurlular buraya da girdiler ve İlhanlı emîrlerinin kadın ve çocuklarını esir alarak aralarında paylaştılar. Gurlular şehirde buldukları her Moğol askerini öldürdüler. Bu savaş ve çatışmalardan İlhanlı ordusundan sadece Tutlak Bala ve Melik Niyaltekin ile birkaç adamı kurtulabildi³³⁷.

Adamları Olcaytu'ya Herât'daki gelişmeleri haber verince son derece hiddetlenen İlhanlı hükümdarı acilen tedbir alması gerektiğini düşündü. Zira Horasan sınırları içerisinde bulunan Herât'da herhangi bir hâkimiyet zaafı, Çağataylıları harekete geçirebilir ve İlhanlıların Horasan'daki işlerini oldukça zora koyabilirdi. Bu ihtimali ortadan kaldırmak için Olcaytu tedbir olarak Emîr Yasavul'u Horasan valiliğine atamanın³³⁸ yanı sıra bu sırada Anadolu'da bulunan maktul Danişmend'in oğlu Emîr Bucay'ı çağırarak babasının intikamını alması için Herât'a gönderdi. Ne var ki Çağataylıların hükümdarı Duva 1306 yılında ölmüş ve Çağataylı Devleti içinde karışıklıklar çıkmıştı. Bundan dolayı her fırsatı değerlendiren Çağataylılar bu fırsattan istifade edemediler³³⁹.

Emîr Yasavul, Bucay'ın intikam hissi ile harekete geçmesinin Horasan ve çevresi için güvenliği bozucu bir etki yapacağını düşünüyordu. Emîr Yasavul bu durumu önlemek için Bucay'dan önce hareket ederek Mehmed Dulday adında bir adamını Herât'a gönderip Muhammed Sam ve arkadaşlarını himaye etmek istedi. Dulday Herât'a ulaştığında Melik Fahreddin Kert'in vefat ettiğini ve Sam'ın bütün şehri ele geçirdiğini öğrendi. Bunun üzerine Yasavul'un kendilerine sığınmaları durumunda onları Emîr Bucay'a karşı koruyacağına yönelik teklifi Muhammed Sam'a sundu. Bu teklif Muhammed Sam'a cazip geldiği için Sam teklifi kabul etti³⁴⁰.

---

düşmanlarının yolunda görürsün? İstiyorsan emredeyim kılıç darbeleriyle canına okusunlar ve bu hisâr'ı yerle bir etsinler.” dedi.

³³⁵ **Subaşı**, 2016, 301-303.

³³⁶ **Erdem**, 1997, 108.

³³⁷ **Hafız Ebrû**, 1317, 26.

³³⁸ **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 607; **Subaşı**, 2016, 303.

³³⁹ **Erdem**, 1997, 108.

³⁴⁰ **Erdem**, 1997, 109. Bu teklifin tam metni için **Bkz; Hafız Ebrû**, 1317, 47,48; Yasavul'un Sam'a gönderdiği haberde ona şunları: “Emîr Yesâvul, Olcaytu Sultan'ın emir ve fermanı mucibince Horasan hâkimiyeti ile

Ancak bu esnada Emîr Bucay Herât'a ulaşmış şehri kuşatmış üstelik adamları vasıtası ile Sam ile Yasavul arasındaki haberleşmeden de haberdar olmuştu. O Sam'ın Yasavul'a teslim olmasını önlemek için taktik geliştirerek Sam'a gönderdiği ahitnamede³⁴¹ teslim olması karşısında hiçbir şekilde kendisine dokunulmayacağına söz verdi. Bucay bu ahitnameyi ordusundaki ileri gelen adamları ve kardeşine de imzalatmıştı. Esasen Bucay'ı bu karara sevk eden şey Sam'ın Dulday'a teslim olması ihtimaliydi. Bu durum Emîr Bucay'ın bütün zahmet ve planlarını boşa çıkartacaktı³⁴². Bu arada da kuşatma sebebiyle kentte kıtlık baş göstermişti. Halk Sam'a başvurarak erzak bulmak için kapıların açılmasını istedi. Emîr de 5000 kişiye dışarı çıkmaları için izin verdi. Herâtlıların kentten çıkışlarını gören Moğol emîri Bucay derhal ahalinin üstüne saldırdı ve onları kente kaçırttı. Yapılan son başarısız hareketten sonra Sam, Emîr Bucay'a teslim olmaya karar vererek önce Emîr Bucay'ın kardeşi Togan'ın yanına gitti. Burada iki taraf arasında ahalinin şehirden çıkarılması, kale duvarların yıktırılması ve ondan sonra da İlhanlı askerinin şehre girmesi şartlarını ihtiva eden bir anlaşma sağlandı³⁴³. Anlaşma şartları yerine getirildikten sonra İlhanlı askeri 23 Haziran 1307'de Herât'a girdi.

Yapılan anlaşmanın hükümleri gereğince önce şehrin burç ve kale duvarları yıktırıldı. Ardından bütün Herât halkı şehirden çıkartıldı. Daha sonra Muhammed Sam Emîr Bucay'ın huzuruna çıktı. Bucay babasının kanından geçip onu affettiğini söyledi. Sam ise verilecek her türlü cezayı kabul etti. Bucay onu ziyafet masasına davet etti. Bucay bir süre sonra içkiden sarhoş olunca asılması için Sam'ı hisara gönderdi. Tam bu sırada Horasan'dan gelmiş olan Emîr Yasavul duruma müdahale ederek Sam'ı idamdan kurtardı. Bunun üzerine Bucay, Sam'ı tekrar Herât'a gönderdi. Bu sırada Yasavul beş bin adamıyla şehir önüne gelmişti. Yasavul Muhammed Sam'a haber göndererek kendisine teslim olmasını istedi. Yasavul'un Sam'a gönderdiği haberde Bucay'a hakaret etmesi ve onu Bucay'dan koruyacağını bildirmesi Sam'a cazip gelince Yasavul'a teslim oldu³⁴⁴.

Ancak Yasavul'un amacı Muhammed Sam'ı korumak değil emîr Bucay'ın bölgede etkinlik kurmasını önlemektir. Bundan dolayı Muhammed Sam yanına gidince onu ve adamlarını Buca'ya teslim etti. Yasavul aynı zamanda Buca'ya bir haber göndererek Olcaytu'nun hükmü gereğince babasının katillerini elde ettiği için Herât'ı terk etmesini istedi. Bu isteğe uymaktan

---

görevlendirilmiş ve beni göndermesinin sebebi seni Bûcây ve Dânişmendliler'den himaye edip koruyabilmesi için onun yanına gelmendir. Öyleki onlardan sana zarar gelmesin." iletti. **bkz: Işık**, 2012, 48.

³⁴¹ **Hafız Ebrû**, 1317, 26.38-40.

³⁴² **Işık**, 2012, 48.

³⁴³ **Erdem**, 1997, 109.

³⁴⁴ **Işık**, 2012, 49,50; **Erdem**, 1997, 109.

başka seçeneği olmadığı için Emîr Bucay, Muhammed Sam'ı da yanına alarak Herât ovasını terk etti. Yolda Muhammed Sam Emîr Fahreddin'in emriyle Danişmend Bahadır'ı öldürdüğünü itiraf etti. Bunun üzerine Emîr Bucay onu Olcaytu'nun yanına göndermeye karar verdi. Ancak bundan Emîr Yasavul'un haberi olunca Muhammed Sam'a kurduğu tuzağın ortaya çıkmasından korktu. Yasavul derhal yüz adamını Muhammed Samı tekrar yanına getirmeleri için görevlendirdi. Bu adamlar Sam'a Tus şehri yakınlarında ulaşarak onu tekrar Emîr Yasavul'un yanına götürdüler. Emîr Yasavul Sam'ı yargıya çektikten sonra onu yasaya kavuşturdu. Böylece Emîr Bucay, intikamı alınmış bir eda ile Firuzabad'a giderken, Horasan valisi Emîr Yasavul da Badgis'i mekân seçti. Böylece Olcaytu döneminde Herât'da İlhanlı hâkimiyeti sağlanmış oldu³⁴⁵.

Yasavul böylece tehlikeyi atlattıktan sonra Herât halkının tekrar yerlerine dönemlerini emretti. Yasavul yaşanan savaşlar yüzünden harap hale gelen şehirde imar yapmaya çalıştıysa da Herât'lı Hafız Ebru'nun aktardığına göre hiç bir zaman eski haline gelemedi³⁴⁶.

4.4. Olcaytu Döneminde İlhanlı Vezirlerinin Nüfuz Mücadeleleri

İlhanlı Devleti'ni kurduktan sonra Moğolların karşılaştıkları en önemli mesele hâkimiyet kurdukları coğrafyaları nasıl yönetecekleri meselesiydi. Ne var ki bu coğrafyalara uzun zamanlardan beri yerleşmiş bir anlayış vardı. Tarih boyunca İran'da kurulan bütün devletler buradaki tecrübeli devlet adamlarından istifade etmişlerdir. İran'da güçlü ve köklü aileler uzun zamandan beri devlet yönetiminin içinde bulunmuş ve yerleşik kültürün kendilerine sunduğu imkânlardan istifade ederek her türlü yönetimi ve siyaseti öğrenmişlerdi. Moğollardan önce bu ailelerden yararlanmak suretiyle güçlü bir imparatorluk kuran son hanedan Selçuklulardı³⁴⁷. Hâkim oldukları coğrafyaları yönetme sorununu ortadan kaldırmak için Moğollar da bu ailelerin yardımına başvurdu. Üstelik söz konusu bu aileler Olcaytu'nun da deyişi ile hâkim sever kişilerdi³⁴⁸. İlhanlılar'a vezir olanlar arasında Taceddin Ali Şâh hariç herkes idam edildiyse de söz konusu kişiler vezir olmak için hep yarıştılar³⁴⁹. İlhanlılar da ilk zamanlardan itibaren bu bölgeleri İranlı bürokratlar sayesinde yönettiler. Olcaytu Han'a kadar İlhanlılarda

³⁴⁵ Işık, 2012, 49,50; Erdem, 1997, 109; T.H. 1997, 388.

³⁴⁶ Hafız Ebrû, 1317, 26.38-40; Erdem, 1997, 109.

³⁴⁷ Ahmed Furuğbehş, "Vezaret der Ahd-i Moğol", Rişte-i Amuşeş-e Tarih, Sal-ı Sevvom, Şomare 6. 2010, 15.

³⁴⁸ Hafız Ebrû, 1317, 60,61; Semerkandi, 1372, 54; Işık, 2012, 56,57.

³⁴⁹ Javad Abbasi and Fatemeh Hajiabady, (Spring 2016) "Premiership in Fifteenth-Century Iranian Provincial Dynasties: From the Decline of the Ilkhanids to the Rise of the Timurids," *Iran Nameh*, Series 2, Volume 1, Number 1, 174-198, 1.

sırası ile Şemseddin Cüveyni, Buka, Sadedüdevle Ebheri, Sadreddin Zencani, Cemaleddin Zencani, Şerefeddin Simnani ve Cemaleddin Destercani vezirlik yaptılar.

Olcaytu Han dönemine damgasını vuran başlıca devlet adamları arasında onun üç veziri vardır. Bunlar Sadeddin Savecî³⁵⁰, Reşidüddin Fazlullah³⁵¹ ve Hâce Tâcüddin Ali Şâh Gîlânî³⁵²’dir. Bu vezirlerin her biri devlet idaresinde son derece mahirdiler. Adı geçen vezirlerin her biri kendi dönemlerinde Olcaytu’yu kendi etkisi altına alarak onu siyasi dini ve kültürel olarak yönlendirmeyi başarmışlardır. Ancak hepsinden önemlisi vezirlerin kendi aralarındaki amansız mücadelelerdir. Söz konusu vezirler devlet yönetiminde daha fazla söz sahibi olup konumlarını güçlendirmek için rakiplerini suçlamaktan geri durmadıkları gibi birbirlerine karşı komplolar da kurmuşlardır. Bundan dolayı bu vezirleri sırasıyla anlatmak çalışmamız açısından faydalı olacaktır.

4.4.1. Sadeddin Savecî

Doğum tarihi net olarak bilinmeyen ancak Save’li olduğu tahmin edilen Saadeddin Savecî İlhanlı tarihi açısından gerek vezaret suresi gerekse gerçekleştirdiği icraatlar açısından en istikrarlı vezirler arasındadır. Şabankareî eserinde Savecî’nin son derece bilgili biri olduğunu ve Türkçe Moğolca ve Farsça’yı iyi bildiğini aktarmaktadır³⁵³.

Savecî genç yaşta Horasan’da bulunan İlhanlı Devleti’ne bağlı memurların beğenisini kazanarak Divan işlerinde hizmet etmeye başlamıştır. Bu görevleri esnasında Horasan’da bulunan şehzade Gazan’ın takdirlerini toplayan Savecî, Gazan Han tarafından Horasan Mazenderan, Kumis ve Rey bölgelerinin ikta, ordunun tagarı ve hazineden sorumlu kişi olarak

³⁵⁰ **Bkz;** Sadeddin Savecî’nin Kaynalarda şu isimleri “Hâce Sa’düddin Muhammed Âvecîve Hâce Sa’düddin Muhammed el-Savecî, Hâce Sadüddin Muhammed Müstevfi Savecî, Sa’düddin Savecî, Hâce Sa’düddin Muhammed Savecî, Sahibi-i Azam Hâce Sa’düddin, Sa’düddin Âvecî, Sa’dül-Hakk v’üddin Muhammed el-Save-yî,” geçmektedir. **Kaşânî**, 28; **Hafız Ebrû**, 1317, 41; Reşidüddin Fazlullah, 2013, 274; Ankhbayar Danuu, (2016)“İlhanlı Devleti’nde Vezaret”, Basılmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Tarih Anabilimdalı (Ortaçağ) Tarihi Bilim Dalı**, Ankara: 224.

³⁵¹ **Bkz;** Reşidüddin de dönemin kaynaklarında farklı isim ve lakaplarla anılmıştır. Bu lakap ve isimler şöyledir. “Hamdullah Kazvini ve Kirmani, Hâce Reşidülhak ve’ el din, Vassaf Reşidül-hakk ve’ el din, Handmir, Hâce Reşidüddin Tabib ve Hâce Reşidüddin Fazlullah Hamedani ve Hafız Ebrû, Hâce Reşidüddin ve-üddin Tabib, Abdullah Kaşânî, Hâce Reşidüdevle, Akilli, Hâce Reşidüddin Tabib ve Benâketî, Hâce Reşidüddin,” olarak nakletmişlerdir. **Hafız Ebrû**, 1317, 41; Reşidüddin Fazlullah, 2013, 274; **Danuu**, 2016, 234.

³⁵² **Bkz;** Tâcüddin Ali Şâh kaynaklarda farklı isim ve lakaplarla anılmıştır. Bu isimler şöyledir; “Hâce Tâcüddin Ali Şâh Cilanî, Seyid Hâce Tâcüddin Ali Şâh Tebrizi, Tacü’l-hakk ve-iddin Hâce Ali Şâh, Ali Şâh Tebrizi (Cilan) ve Hâce Tâcüddin Ali Şâh” **bkz;** **Hafız Ebrû**, 1317, 41; **Danuu**, 2016, 249.

³⁵³ **Şabankareî**, 1363,271.

atandı³⁵⁴. Daha sonra Savecî 1292 yılında Gazan Han tarafından vergilerden sorumlu divan reisi konumuna getirildi³⁵⁵.

Reşidüddin'in aktardığına göre Savecî, şehzadeligi döneminde her zaman Gazan Han'a karşı sadık kalarak ona karşı her türlü fedakârlığı göstermiştir. Bu icraatlarını göz önünde bulunduran Gazan Han 1298 yılında Savecî'yi vezirlik makamına getirdi³⁵⁶. Gazan Han aynı zamanda Sadeddin Savecî'ye yardımcı ve vezirliğe ortak olarak Reşidüddin Fazlullah'ı görevlendirdi. Bu görev dağılımında Sadeddin Savecî maliye işlerini yürütürken Reşidüddin Fazlullah kanun işlerini yürütmekle görevlendirildi³⁵⁷. Böylece İlhanlı tarihinde ilk defa vezirlik makamına iki kişi getirdi³⁵⁸. Savecî kısa sürede çeşitli yöntemlerle saray giderlerinde önemli ölçüde tasarruf sağlayarak devlet bütçesine katkıda bulundu. Bu icraatıyla Gazan Han'ın takdirini daha da kazandı. Gazan Han 1301 yılında Sadeddin Savecî'ye Al Damga kullanma yetkisini vermek suretiyle onu devlet yönetiminde kendinden sonra en yüksek mertebeye getirdi³⁵⁹. Savecî'nin bu yetkileri dönemin önemli devlet adamlarını rahatsız etti³⁶⁰. Başlarını Kadı Şeyh Mahmut Şirazlı Seyyid Kutbettin, Muineddin Horasani, Sadeddin Habeş ve Eminüddin İdaci'nin çektiği bir grup devlet adamı Sadeddin Savecî aleyhinde harekete geçerek onu Olcaytu Han'a kötilediler. Bu kişiler Reşidüddin ve Sadeddin'in usulsüz harcamalar yaptıklarını iddia ederek Sadeddin'in vezirlikten azledilmesini istediler. Ancak Gazan Han bunlara inanmayarak Şeyh Mahmut dışında hepsini öldürdü. Şeyh Mahmut ise Bûlûgân Hatun'un şefaati sayesinde kurtulabildi³⁶¹.

Olcaytu 1304 yılında İlhanlı tahtına çıktığında başta vezirler olmak üzere Gazan Han döneminden kalan birçok memurun görevlerine devam etmelerini emretti Ancak bu sefer Reşidüddin Fazlullah görev olarak daha üst düzeyde yer aldı. Olcaytu Han döneminde Savecî Gazan Han'ın mali yöndeki reformlarını takip etmek ile görevlendirildi. Böylece devletin maliyesinden sorumlu hale gelen Savecî Bağdat başta olmak üzere birçok önemli eyaletlere atama ve azilleri gerçekleştirme yetkisini de aldı³⁶².

---

³⁵⁴ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 211; Danuu, 2016, 234.

³⁵⁵ Danuu, 2016, 225.

³⁵⁶ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 274.

³⁵⁷ Danuu, 2016, 225-226.

³⁵⁸ Furuğbeş, 2010, 18.

³⁵⁹ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 285; Danuu, 2016, 226.

³⁶⁰ Danuu, 2016, 227.

³⁶¹ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 285.

³⁶² Kaşânî, 28; Hafız Ebrû, 1317, 66; Danuu, 2016, 229.

Savecî Moğol beyleri ile de arasını iyi tutarak 1305 yılında Emîr Tunnas'ın kızını kendi oğlu Hacı için istemiş böylece Emîr ile dünürlük kurarak kendini güvence altına almayı hedeflemiştir³⁶³. Bununla da yetinmeyen Sadeddin Savecî 1307 tarihinde Olcaytu'nun Hamedan'da gerçekleştirdi av merasiminin hemen ardından büyük bir toy düzenleyerek konumunu daha da güçlendirmenin arayışına girmiştir³⁶⁴.

Ancak Sadeddin Savecî aldığı bütün tedbirlere rağmen rakipleri tarafından kendisine karşı kurulan komplolardan kurtulamamıştır. 1306 yılında İlhanlı Devleti'nin üst düzey memurlarından biri olan Taceddin adındaki biri diğer bazı devlet adamlarının da desteğini alarak vezir Sadeddin ve Reşidüddin aleyhinde Olcaytu'yu etkilemeye çalıştılar. Başta sultanın da itibar ettiği bu davada söz konusu kişiler Sadeddin Savecî ve Reşidüddin Fazlullah'ın aralarında anlaşarak 100000 dinar parayı hesaplarına geçirdikleri ve memleket hesabını doğru beyan etmediklerini iddia ettiler³⁶⁵. Ancak Olcaytu'nun huzurunda müddeiler iddialarını ispat edemedikleri için Taceddin öldürülmüş diğer kişilere de 100 sopa vurularak cezalandırılmışlardır.

Olcaytu'nun iktidarında devletin iktisadi ayağını oluşturan ve icraatlarıyla refah ve ferahlığın mimarı olan Sadeddin Savecî tarih boyunca devlet adamlarının birbirlerine karşı başvurmaktan çekinmedikleri yeni bir komplo ile karşılaştı. Sadeddin Savecî bu sefer Olcaytu'ya yakınlığı ile bilinen İlhanlı veziri Taceddin Ali Şâh ile karşı karşıya geldi. Bu esnada Sadeddin Savecî ile Reşidüddin'in de arası açılmıştı. Hafız Ebru bunun sebebinin Sadeddin Savecî'nin herkesin ortasında Reşidüddin'in aleyhinde konuşmasına bağlamaktadır³⁶⁶. Bunun üzerine Reşidüddin bir süre divanlara katılmamıştır. Reşidüddin ile Sadeddin'in arasındaki soğukluğu fırsat bilen Taceddin Ali Şâh, Olcaytu'nun huzuruna çıkarak Savecî'nin devlet hazinesinden mal kaçırdığını beyan etti. Ali Şâh bunlara ek olarak Olcaytu'ya her üç günde bir devlet hazinesine 20 Tümen girdiğine şahit olduğunu da söyledi. Sadeddin Savecî hakkında üçüncü defa aynı şeyleri duyan Olcaytu bu defa Reşidüddin'in de telkinleri ile ikna oldu. Olcaytu Sadeddin Savecî'yi huzuruna çağırarak İlhanlı hazinesinin gelirini sordu. Savecî Olcaytu'ya cevaben hazine gelirinin 500 tümene ulaştığını ifade etti. Savecî'nin cevabına ikna olmayan Olcaytu, onun yargılanmasını emretti. Bu yargılama

---

³⁶³ Danuu, 2016, 231.

³⁶⁴ Danuu, 2016, 232.

³⁶⁵ Danuu, 2016, 232.

³⁶⁶ Hafız Ebrû, 1317, 41-46; Işık, 2012, 51.

sonucunda Savecî'nin suçu sabit görülmediyse de³⁶⁷ Reşidüddin'in etkisinde kalan Olcaytu 19 Şubat 1312 yılında Bağdat'ta Savecî ve naiplerinin idam edilmelerini emretti³⁶⁸.

Kaşânî eserinde Savecî'nin yargılanıp öldürülmesini şu kayıtlarla aktarmaktadır:

“Olcaytu Bağdat'a vardktan sonra Sadeddin Savecî'nin ve naiplerinin yakalanıp yargılanması için ferman çıkardı. Bir gün sonra emîrler onları yargıladılar. Bu emîrler yargıladıkları kişiyi yemin ettirmek sureti ile suçlu olup olmadığını anlamaya çalıştı. Yargılamada hiçbir suç ve ceza sabitlenmedi. Ancak Sadeddin Savecî durumun tamamen aleyhine döndüğünü, sultanın kendisine karşı ilgisizliğinin ve hışmının izlerini görüyordu. Bundan dolayı onun içine bir korku ve kaygı düştü. Durumdan kurtulmak için bir çare ve sığınak aradı. Reşidüddin'den başka sığınacak kimseyi bulamadığı için Reşidüddin'e sığındı.”³⁶⁹

“Padişahın kaza etkili fermanı çıktı. Vezir Sadeddin'i 20 Şubat 1312 Pazar günü ikinci vakti birkaç acımasız celladın eline verdiler. Devlere benzeyen o adamlar yok ediş çengelini sıkıştırdılar. Onlar Sadeddin Savecî'nin eski hukukunu tamamen terk ettiler. Su damlasına, ateş kıvılcımına, şimşek yalımına benzeyen bir kılıçla o eşsiz veziri şehit ettiler. Ondan sonra ona yakın ve hassası olan mübarek Şah Savi, Zeynüddin Mastari, Calalüddin Duri'nin oğlu Nasiruddin Yahya, güzel ahlaklı Davud Şah ve Kerimuddin adlı beş adamı da teker teker şehit ettiler³⁷⁰.”

Savecî'nin hazineden kaçırdığı malları karşılamak içinde idam edilen kişilerin ev ve mülkleri müsadere edildi³⁷¹.

4.4.2. Reşidüddin Fazlullah

İlhanlı tarihinin en parlak simalarından biri olan Reşidüddin kaynaklarda Reşidüddeve, Reşidüddin ve Reşidül-hakk lakapları³⁷² ile karşımıza çıkmaktadır. Reşidüddin tartışmasız İlhanlı Devleti'nin en etkili devlet adamıdır. Daha çok tabiplikte ün kazanan Reşidüddin ve çocukları tıpkı Cüveyni ailesi gibi İlhanlı siyasetine ve kurumlarına damgasını vurmuştur. Reşidüddin çok yönlü bir şahsiyet olup tarih ve siyaset ilimlerinde de maharetini göstermiştir³⁷³.

³⁶⁷ Şebankareî, 1363,271.

³⁶⁸ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 608; Hafız Ebrû, 1317, 43-45; Şebankareî, 1363, 271.

³⁶⁹ Kaşânî, 1384, 127.

³⁷⁰ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 608; Kaşânî, 1384, 127,128.

³⁷¹ Furuğbeş, 2010, 18,19; Danuu, 2016, 233.

³⁷² Beyani, 1389, 490; Danuu, 2016, 234; Furuğbeş, 2010, 18.

³⁷³ Beyani, 1389, 490.

1248 yılında Hamedan’da tabib bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen³⁷⁴ Reşidüddin çocukluğunda ailesinden tıp ilmini öğrendi³⁷⁵. Hûlâgû’nün İran seferi sırasında Reşidüddin ve Nasireddin Tusi İsmaililerin himayesindeki Kuhistan kalesinde bulunmaktaydılar. Hûlâgû 1256 tarihinde İsmailileri yenilgiye uğrattıktan sonra Reşidüddin ve Nasireddin Tusi Moğolların hizmetine girdiler³⁷⁶.

Abâkâ Han devrine kadar tıp ilmi ile uğraşan Reşidüddin bu dönemde devlet hizmetine girdi³⁷⁷. Argûn Han döneminde devlet meselelerinde etkili olmaya başlayarak Hindistan’a elçi olarak gönderildi³⁷⁸. Reşidüddin bu görevinde İlhanlıların barış ve iyi ilişkiler kurma yönünün deki mesajını Hindistan sultanına ileterek başarılı bir şekilde Tebriz’e döndü³⁷⁹. Argûn Han’ın veziri Sa’düddeve Ebherî, bu görevini başarı ile yerine getiren Reşidüddin’in, yetkileri artırılarak ülkenin umumi işleri meşveretine katılması sağladı.

Argûn Han’ın halefi Geyhâtû döneminde daha çok tabiplik görevini yürüten Reşidüddin bu dönemde oldukça zenginleşti³⁸⁰. Bu dönemde şehzade Gazan’ın dikkatini çeken Reşidüddin Gazan’ın himayesine girerek 1296 yılından itibaren vezir Sadrüddin Zencanî ile birlikte divanda görev almaya başladı. Bu tarihten 1298 yılına kadar Reşidüddin Fazlulah ile Sadrüddin Zencanî uyum içinde görevlerine devam ettiler. Bu yılda çeşitli sebeplerle söz konusu iki kişinin arası bozuldu bunun neticesinde de vezir Sadrüddin Zencanî idam edildi³⁸¹. Bundan sonra vezirliğe Sadeddin Savecî getirilirken kendisine yardımcı olarak da Reşidüddin atandı³⁸². Bu görev dağılımında Reşidüddin’in başlıca görevleri arasında kanun ve hayır kurumu işleriydi.

Reşidüddin 1297-1303 yılları arasında hazineden 1000 dinar harcayarak Şenb-i Gazan adında bir mahalle inşa etti³⁸³. Bu mahallede mescit, Hankah, darüşifa, beytülmutevelli, kitaphane, rasathane, eğitim merkezi, havuz, beytel-siyade (seyidler evi) ve benzeri olmak üzere 12 tane

³⁷⁴ Osman Gazi Özgüdenli, “Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedâni”, *TDVİA*, yıl: 2008, cilt: 35, sayfa: 19-21 s. 19.

³⁷⁵ Togan Z.V. (1988). “Reşid-üd-Din Tabîb Raşid al-Din Tabîb (1248-1318) Fazlallah b. 'İmâd al-Davla Abu'l-Hayr b. Alî”. İstanbul. *İslam Ansklopedisi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. C. IX. Ss, 705-712; **Özgüdenli**, 2008 19.

³⁷⁶ **Beyani**, 1389, 490; **Togan**, 1988, 705.

³⁷⁷ **Özgüdenli**, 2008, 19.

³⁷⁸ **Furuğbeş**, 2010, 18,19; **Danuu**, 2016, 235-236.

³⁷⁹ **Danuu**, 2016, 238; **Furuğbeş**, 2010, 18,19.

³⁸⁰ **Bkz:** Reşidüddin bu dönemde serveti o kadar artmış ki devletin kasasında para kalmadığı için kendi servetinden saray mutfağı için on binlerce koyun ve erzak satın almıştır. **Abûl-Farac**, 1999, 644.

³⁸¹ **Furuğbeş**, 2010, 19; **Danuu**, 2016, 238.

³⁸² **Reşidüddin Fazlullah**, 2013, 274.

³⁸³ **Beyani**, 1389, 490.

yapı vardı. Ayrıca bu mahalle ve içerisinde bulunan kurumların giderleri için yıllık 100 tümen vilayet vergilerinden alınarak Reşidüddin'in emrine verildi³⁸⁴.

Reşidüddin'in yapılacak hayır işlerinin başına getirilmesi onun bu konudaki yetkilerini artırdı. Reşidüddin'in vasıtası ile birçok âlim ve tarihçi İlhanlı sarayına alındığı gibi kendilerine sağlanan maddi destekler sayesinde ilimlerini icra etmeleri sağlandı. Bir süre sonra Gazan Han'nın siyasi danışmanı haline gelen Reşidüddin savaşlarda da Gazan Han'ın yanında yer aldı³⁸⁵. Reşidüddin Gazan Han'ın 1301 ve 1303 yıllarında Suriye'ye gerçekleştirdiği birinci ve üçüncü Suriye seferlerine katıldığı bilinmektedir³⁸⁶. Üçüncü seferde İlhanlı ordusu Memlûklarla savaşmış halk ise Rahbe Kalesine sığınmıştı. Bunun üzerine Reşidüddin İlhanlı elçisi olarak görev alarak halkın teslim olmasını sağladı³⁸⁷.

Bundan sonra Gazan Han'ın takdirini daha da kazanarak adeta onun sırdaşı oldu. Reşidüddin'in siyaset adamı yanında çok yönlü bir âlim olması Gazan Han'ın onunla uzun uzun sohbetler yapmasını ve yeni kabul ettiği İslam dini hakkında ondan bilgi almasını sağlıyordu³⁸⁸. Dönemin tarihçileri Reşidüddin'in Sultan'a bu denli yakınlığını gerekçe göstererek ona *Niyabet-i Cihanbani* (*Sultan vekili*) demişlerdir³⁸⁹.

Yukarıda belirttiğimiz şekliyle Gazan Han'nın yerine İlhanlı tahtına çıkan Olcaytu döneminde Reşidüddin birinci derece yetkili vezir olarak atandı³⁹⁰. Olcaytu'nun emriyle başlayan Sultaniye'nin inşasında, Reşidüddin'e (Gazan Han döneminde yaptığı Rubb-i Reşidi'deki başarısı göz önünde tutularak) 1000 Hanelik bir mahalle inşa etme görevi verildi³⁹¹. Devlet adamlarının güçlerini yaptıkları yapılarla yarıştırdıkları Sultaniye şehrinde Reşidüddin'in bu denli büyük bir görevi başarıyla tamamlaması bile ne derece güçlü olduğunu göstermektedir. Reşidüddin bir süre sonra Olcaytu'yu kendi etkisi altına alarak onun Şafii mezhebine geçmesini sağladı. Ardından Şafii âlim Nizamüddin Abdü'l-melik'i Kadı-i Kudat olarak tayin etti. Reşidüddin böylece devrin Hanefi âlimlerine karşı konumunu oldukça güçlendirdi³⁹².

³⁸⁴ Şihâbüddin Abdullah bin Fazlullâh Şîrâzî, *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, 210-212. **Danuu**, 2016, 238.

³⁸⁵ **Furuğbeş**, 2010, 18,19; **Danuu**, 2016, 239.

³⁸⁶ **Özgüdenli**, 2008, 20; **Danuu**, 2016, 239-240; **Furuğbeş**, 2010, 18.

³⁸⁷ **Reşidüddin Fazlullah**, 2013, 295.

³⁸⁸ **Furuğbeş**, 2010, 17-19.

³⁸⁹ **Vassâf**, 1346, 193; **Danuu**, 2016, 239-240.

³⁹⁰ **Kaşânî**, 1384, 28; **Hafız Ebrû**, 1317, 66; **Danuu**, 2016, 229; **Özgüdenli**, 2008, 19.

³⁹¹ **Togan**, 1988, 706.

³⁹² **Togan**, 1988, 707.

Reşidüddin'in bu yükselişi her şeyden evvel Sadeddin Savecî'yi rahatsız etti. Bunun üzerine bir de Kaşânî'nin ifadesi ile yaptığı her işi Olcaytu'nun hoşuna giden Taceddin Ali Şâh'ın Savecî hakkında muhalefet etmesi Reşidüddin ile Savecî'nin arasını iyice açtı.

Olcaytu'nun huzurunda gerçekleşen şiddetli tartışmada Savecî, Reşidüddin'e tüm hayatının yalan ve hileden ibaret olduğunu, Moğol şehzadelerini ürküten sihirbazlık faaliyetleri ve hatta Yahudilik dinini yaşadığını öne sürdü. Reşidüddin son derece sakin ve kendinden emin olarak ve “*Ey Sa'düddin! Bugüne kadar paha biçilmez bir bendeniz vardı, Hamdullah ki onu azad ettin*” dedi³⁹³. Bu tartışmaların sonunda yukarıda anlattığımız şekilde Savecî ve naipleri öldürüldü³⁹⁴. Gazan Han'dan beri İlhanlılarda çift vezirlik benimsendiği için Olcaytu Reşidüddin'e danışarak Taceddin Ali Şâh'ı vezirliğe atadı³⁹⁵.

Bu seferde Reşidüddin, Ali Şâh'dan mertebe olarak daha üstündü. İlk zamanlarda iki vezir birbiri ile uyum içinde çalıştılar. Bu süreçte Reşidüddin'in nüfuzu gün geçtikçe ülke çapında artmaktaydı. Reşidüddin 1313 yılında kendi oğlu Abdullatif'i şehzade Ebu Said'in atabeyi olan Emîr Sevinç'in veziri olarak tayin etti³⁹⁶.

Reşidüddin'in bu durumu Ali Şâh'ı rahatsız etmiş olacak ki Olcaytu'ya daha çok yakınlık kurdu. Bir müddet sonra önemli işlerde bile Reşidüddin'e sormadan hareket etmeye başladı. 1315 yılına geldiğinde iki vezir arasında ciddi ihtilaflar çıkmaya başladı³⁹⁷. Bunun üzerine Reşidüddin Olcaytu'nun huzuruna çıkıp Ali Şâh'ı kendisine danışmamak ile suçladı. Ona ya tüm yetki ve sorumluluğun Tâcüddin Ali Şâh'a verilmesin ya da Ali Şâh'ın divan işlerine karışmasını sonlandırıp tüm yetki ve sorumluluğun kendisine verilmesine ya da ülkeyi ikiye bölüp her iki vezirin kendi bölgesinde tüm yetki sahibi olması yönünde üç öneriden birini kabul etmesi için Olcaytu'yu sıkıştırdı. Zor durumda kalan Olcaytu, Reşidüddin'e cevaben “siz ikiniz de devlete hizmette bulunmaktasınız. Reşidüddin'in âlimliği, bilgeliği, sanatkârlığı ve pirligi ve Tâcüddin Ali Şâh'ın gençliği, çalışkanlığı ve yetenekliliği ile sulh içinde devleti yönetmeye devam etmesi ve karşılıklı olarak birbirine saygı göstermesini tavsiye etti³⁹⁸. Bu ihtilaf sonucunda ceza almadan çıkan Ali Şâh, Reşidüddin ile hayır işlerinde yarışacak derecede güçlendi. Devlet adamlarının güçlerini hayır kurumlarında yarıştırması bu dönemin olumlu bir özelliği idi. Ne var ki bu durum sıklıkla aynı devlet adamlarını birbirlerine karşı

³⁹³ Kaşânî, 1384, 123.

³⁹⁴ Kaşânî, 1384, 127,128.

³⁹⁵ Kaşânî, 1384, 127,133.

³⁹⁶ Togan, 1988, 707.

³⁹⁷ Hafız Ebrû, 1317, 115-116.

³⁹⁸ Hafız Ebrû, 1317, 115-118.

güç mücadelesi içerisine de sürüklenmekteydi. İlk zamanlarda devleti oldukça uyumlu yöneten Reşidüddin ve Taceddin'in 1315 yılından itibaren karşı karşıya gelip birbirlerini kötülerine de bu çerçeveden bakmak gerekir.

İki vezirin birbirlerine karşı olan muhalefeti 1315 yılında düşmanlığa dönüştü. Bu düşmanlığı ortaya çıkaran hadise ise Horasan'a şehzade olarak gönderilen Ebu Said'in Çağatay tehlikesine karşı ordusunun maaşını ödeyebilmek için ard arda Olcaytu'ya elçiler göndererek kendisine 50 tümen para göndermesini istemesi oldu³⁹⁹. Olcaytu oğlunun bu talebini karşılamaları için iki vezirine emir verdi. Ancak kısa bir süre sonra İlhanlı hazinesinde bu parayı karşılayacak kadar nakit olmadığı anlaşıldı. Bu durum adı geçen vezirler arasında yeni bir gerilimin çıkmasına sebep oldu. Reşidüddin Olcaytu'nun huzuruna çıkarak "*Padişahın bütün ülkesine benim ya da adamlarımın adına berat verilse, bütün âlem malını karşılamak benim üzerimedir*" dedi. Ve kendisinin maliye ve hazine işlerinden sorumlu olmadığını belirtti. Reşidüddin bu işin tek sorumlusunun Taceddin Ali Şâh olduğunu da belirterek onu beceriksizlik ve yolsuzlukla suçladı. Ali Şâh ise savunmaya geçerek Olcaytu'ya "*İşte ben, işte vezirlik ve işte eski püskü, ödünç elbiselerim. Bir kuruşa bile muktedir değilim padişahın bağışlamasından başka*" dedi. Bunun üzerine Olcaytu Reşidüddin'e "*Reşid sende bundan sonra divan alameti taşı*". Diyerek; Sahib-i Divanlığa geçmesini önerdi. Taceddin'i iyice köşeye sıkıştırmak isteyen Reşidüddin Olcaytu'ya Taceddin'i kast ederek "*Ben böyle bir kimseyle nasıl ortak olayım ki bir vilayetin malını alsa ya da amilini telef etse, verdiği cevap benim elim kısa tabiatım zayıf ve elbiselerim bile eski sözlerinden ibarettir*" dedi. Yine bu konuşmasında Reşidüddin Taceddin'e dönerek "*Senin naip ve adamların eskiden bir kuruşa bile malik değildiler. Şimdi hepsi birer karun oldular*"⁴⁰⁰ dedi. Reşidüddin bu sözleri ile Taceddin'nin yetkilerini azaltmayı amaçlamaktaydı. Zaten boşalan devlet hazinesini de kısa sürede toparlayabilmesi pek mümkün değildi. Yukarıdaki tartışmaların neticesinde çaresiz kalan Olcaytu bu sorunu Reşidüddin'in daha önce önerdiği gibi ülkeyi iki vezir arasında bölüştürmekle çözmeyi uygun gördü⁴⁰¹. Böylece İlhanlılarda ilk defa bir birbirinden bağımsız iki vezir ortaya çıktı. Olcaytu'nun emriyle Taceddin'nin naibliğine İzzeddin Kuhedî, Reşidüddin'in naibliğine ise Alaaddin Muhammed bin İmadüddin Müstevfi Horasanî atandı.

³⁹⁹ Kaşânî, 1384, 194; Örs: 1992, 221.

⁴⁰⁰ Kaşânî, 1384, 194.

⁴⁰¹ Bu taksimatta Reşidüddin'in emrine "Miyane'den Irak-i Acem, Fars, Kirman, Şebankare, Luristan'dan Horasan sınırına kadar bölgeyi" verirken Taceddin Ali Şâh'ın emrine ise "Tebriz, Irak-i Arab, Diyarbakır-i Rabia, Muğan, Arran, Bağdad, Basra, Vasit, Hille ve Küfe'yi" verdi **Bkz:** Kaşânî, 1384, 195.

Olcaytu'nun hoşuna gitmediği anlaşılan bu taksimat ülkeyi bölünme tehlikesi ile karşı karşıya bıraktı.

Olcaytu'nun çözümü iki vezir arasındaki husumeti sonlandırmadığı gibi daha da şiddetlendirdi. Reşidüddin bundan kısa bir süre sonra hastalanarak yaklaşık 4 ay yatakta kaldı. Kaşânî'den ayak ağrısı hastalığı olduğunu öğrendiğimiz Reşidüddin'in hastalığı Taceddin'e Olcaytu'nun nezdinde kaybettiği itibarını tekrar kazanması için fırsat doğurdu. Reşidüddin'in divan toplantılarına katılmamasını fırsat bilen Taceddin gece yarısı Olcaytu'nun huzuruna çıkarak ağlayarak hazinenin boş olmasından günahsız olduğunu söyledi. Ardından da Reşidüddin'in kendisine tuzak kurduğunu beyan etti.

Neticede Olcaytu'yu kendisine inandırdı⁴⁰². Yine Reşidüddin'in yokluğundan istifade ile devlet hazinesinin boşalma sebebini Reşidüddin'in yaptığı yolsuzluklara bağladı. Neticede Reşidüddin'in malının araştırılması için Olcaytu'yu ikna etti. Bu araştırma sonucunda Reşidüddin ve ailesinin çeşitli masraflar adı altında devletten yılda yaklaşık 400 tümen mal kaçırdıkları ortaya çıktı⁴⁰³. Taceddin'e inanan Olcaytu Reşidüddin'in yargılanması için ferman çıkardı. Ancak Taceddin tekrar devreye girerek Reşidüddin yaşlandığını devlet üzerinde emekleri olduğunu bunun için affedilmesini Olcaytu'dan istedi. Taceddin böylece hem Reşidüddin'i idam ettirebileceğini hem de onu affettirebileceğini kanıtladı. Durumun vahametini anlayan Reşidüddin, Ebu Said Bahadır'ın istediği 50 tümenlik nakdi kendi servetinden gönderdi⁴⁰⁴.

1316 tarihinden itibaren Taceddin'in nüfuzu gün geçtikçe artarken Reşidüddin ise devlet içerisindeki gücünü yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Aralık 1316 tarihinde Olcaytu av merasiminde iken hastalandı. Kısa bir süre sonra da hayatını kaybetti⁴⁰⁵. Bu sırada Horasan'da bulunan şehzade Ebu Said Bahadır getirilerek İlhanlı tahtına geçti⁴⁰⁶.

Ebu Said'in İlhan olduğunda henüz 12 yaşında olması Emîr Çoban'ın kısa sürede onu etkisi altına alıp devletin bir numaralı adamı olmasına sebep oldu. Bu dönemde vezirlik makamı hala Taceddin ve Reşidüddin'deydi. Ancak Reşidüddin'in etkisi iyice azalmıştı. Buna rağmen Emîr Çoban Reşidüddin ile eskiye dayanan dostluğunu göz önünde tutarak onun lehine

---

⁴⁰² Kaşânî, 1384, 195.

⁴⁰³ Kaşânî, 1384, 196.

⁴⁰⁴ Kaşânî, 1384, 197.

⁴⁰⁵ Kaşânî, 1384, 122.

⁴⁰⁶ Semerkandi, 1372, 54.

hareket ediyordu. Emîr Çoban'ın Reşidüddin'e olan desteğini gören birkaç devlet adamı⁴⁰⁷ Reşidüddin'e müracat ederek Taceddin'in ortadan kaldırılması teklif ettiler. Ancak Reşidüddin iktidar kavgasından iyice bıktığı için bu teklifi reddederek bu emîrlerin teklifini de Taceddin'e iletteceğini bildirdi. Bu durum karşısında paniğe kapılan söz konusu divan üyeleri taraf değiştirerek Taceddin'in safına geçtiler. Taceddin de bu durumdan istifade ile Çoban Noyan'ın Reşidüddin'e karşı olan görüşlerini değiştirmek için çaba harcadı. Bu çabasında kısmen başarılı olunca Reşidüddin'in 1317 yılında görevinden azledildi⁴⁰⁸.

Emîr Çoban kısa süre sonra Reşidüddin'in eksikliğini hissetti devlet idaresinin Reşidüddin olmadan çok zor olduğunu anlayan ve aldığı karardan pişman olan Emîr Çoban tekrar Reşidüddin'in görevine dönmesini istedi. Çoban Reşidüddin'i Sahib-i divan olmaya davet ettiği görüşmede ona hitaben *“yemeğe tuz gerektiği gibi siz de devlete lazımsınız”* gibi iltifatlarda bulundu. Ancak bu iltifatlara rağmen Reşidüddin devlet işlerinden bıktığını ve artık sakın bir hayat sürmek istediğini beyan ederek Çoban'ı reddetti.

Reşidüddin cephesinde bu gelişmeler yaşanırken Taceddin Ali Şâh durumun tekrar kendi aleyhine dönmesinden korktuğu için harekete geçti. Taceddin, Reşidüddin'in kendi oğlu ve şerbetdar olan Hâce İbrahim'e talimat vererek Olcaytu'ya zehir içirme suretiyle suikast düzenlediğine dair söylenti çıkardı. Bu söylentilere Çoban Noyan da inanınca derhal Reşidüddin ve oğlu gözaltına alınarak 17 Temmuz 1318 tarihinde idam edildiler⁴⁰⁹.

Böylece üç hükümdara vezirlik yapan ve devlet içerisinde adeta hükümdar kadar güçlenen Reşidüddin'in hayatı sonlandırıldı. Bununla da yetinmeyen devlet adamları âleme ibret olsun diye Reşidüddin'in vücudunu parçalara ayırarak her bir parçasını bir vilayete gönderdiler⁴¹⁰.

4.4.3. Taceddin Ali Şâh

Kendi eceli ile ölen tek İlhanlı veziri olan Taceddin Ali Şâh Gilani İlhanlı vezirleri arasında en güçlüsü olmuştur⁴¹¹. Kaynaklarda yukarıda ki gibi farklı isimler alan Taceddin Ali Şâh'ın ne zaman doğduğu net olarak bilinmemektedir. Taceddin'in kullandığı Gilani kelimesinden yola çıkılarak onun Tebriz'li olduğu tahmin edilmektedir.

⁴⁰⁷ Bunlar “Ziyaüddin Ziyaülmülk, Hâce İzzeddin Kuhedî, Hâce Alaaddin Hindu ve Hâce Alaaddin Muhammed” gibi bazı divan üyeleridirler.

⁴⁰⁸ Hafız Ebrû, 1317, 127.

⁴⁰⁹ Hafız Ebrû, 1317, 129.

⁴¹⁰ Danuu, 2016, 248.

⁴¹¹ Beyani, 1389, 499.

Taceddin İlhanlıların hizmetine girmeden önce cevahir ticareti yapan bir tüccardı. Ali Şâh bu mesleği sayesinde İlhanlı sarayında mücevher alımında arabuluculuk yapıyordu. Oldukça akıllı, bilgili ve uyanık olan Taceddin Ali Şâh mücevher işinin onu İlhanlı sarayına koyacağını biliyordu. Nitekim bu sayede dönemin aristokratlarının gözüne girmeyi de başardı⁴¹².

Taceddin Ali Şâh'ın tasarruflu biri olduğu ve ticareti iyi bildiği gibi konularda ünü Olcaytu'ya ulaşınca Olcaytu onu 21 Şubat 1311 de izzet ve ikram göstererek divan üyeleri arasına koydu. Taceddin divanda Emîr Hüseyin Gürkan'ın mülazımı olarak görev yapıyordu⁴¹³. Aynı zamanda ona Tebriz'in vezirliğini de veren Olcaytu, Kaşânî'nin deyişi ile "*onun alınanda başarının izlerini görüyordu.*"⁴¹⁴ Taceddin Ali Şâh Hüseyin Gürkan'ın da vasıtası ile bu tarihten itibaren Sultan ile daha çok yakınlaştı. Ancak Taceddin'in Olcaytu ile yakınlaşması Sadedin Savecî'yi oldukça rahatsız etti. Savecî önlem olarak Taceddin'i İlhanlı merkezinden uzaklaştırmayı uygun gördü. Bu nedenle Savecî Taceddin'i Bağdat'ta Firdevsi adlı bir işyerinin⁴¹⁵ inşası ile görevlendirdi⁴¹⁶. Savecî böylece onu Olcaytu'dan uzaklaştırdığını düşünürken o bu inşaat⁴¹⁷ görevini 4000 zanaatkâr çalıştırarak 13 gün gibi çok kısa bir sürede tamamladı. Üstelik bu inşaat Taceddin'in tek başarısı da değildi O Sultaniye'de gideri az geliri fazla bir pazar yeri kurmuştu. Bu pazar yeri diğer vezirlerin fazlaca para harcayarak yaptırdıkları binalardan daha fazla devlete para kazandırmıştı⁴¹⁸. Taceddin'in bu başarıları Olcaytu'yu fazlasıyla etkilemiş ve Kaşânî'nin tabiri ile yaptığı her iş hükümdarın hoşuna gitmeye başladığı için onu sarayda eğitim ve öğretim hizmetine getirmişti⁴¹⁹.

Taceddin Ali Şâh bizzat Olcaytu'dan takdir toplamasına rağmen Sadedin Savecî ona her hangi bir konuda saygı göstermeyerek kendisinin ondan büyük olduğunu her fırsatta dile getiriyordu. Böylece Savecî ve Ali Şâh arasında gerilim gittikçe artmaktaydı. Bu esnada yukarıda da bahsettiğimiz gibi Sadedin Savecî ile Reşidüddin'in de arası bozulmuştu. Bu nedenle Reşidüddin, Taceddin'den yana tavır takınarak Sadedin Savecî'ye karşı cephe aldı. Taceddin Ali Şâh bu durumu ustalıklarla kendi lehine çevirdi. O Olcaytu'nun huzuruna çıkararak yukarıda

---

⁴¹² **Beyani**, 1389, 499.

⁴¹³ **Kaşânî**, 1384, 121.

⁴¹⁴ **Hafız Ebrû**, 1317, 109.

⁴¹⁵ Kaşânî bu işyerinden Firdevs KarkHanesi olarak bahsetmektedir. Bkz: **Kaşânî**, 1384, 121.

⁴¹⁶ **Kaşânî**, 1384, 122.

⁴¹⁷ Bu yapı 600 gezl uzunluğunda ve 100 gez genişliğinde inşa edildi. Bina içi nakkaş ve süsleme işlemi de 40 günde tamamlandı. Bina yapımında kullanılacak mermer taşı da Fırat nehrinden özel olarak getirildi. **Bkz: Vassaf**, 279-280.

⁴¹⁸ **Kaşânî**, 1384, 123.

⁴¹⁹ **Kaşânî**, 1384, 122.

bahsettiğimiz gibi Savecî'nin yolsuzluklarını anlattı⁴²⁰. Böylece İlhanlı vezirine karşı giriştiği hâkimiyet mücadelesinde Taceddin Ali Şâh başarıyla çıktı. Bunun sonucunda da Savecî öldürüldü⁴²¹.

Taceddin Ali Şâh 1312 tarihinden itibaren Reşidüddin ile ortak vezirliğe atandı⁴²². Bu atamada vezaret nişanı olarak adlandırılabilen kayıt tescili, hazine havalesi ve geliri ve divan muhasebatı başta olmak üzere önemli görevler Taceddin Ali Şâh Gilani'nin yetkileri arasındaydı⁴²³.

Vezirliğinin ilk yıllarında Taceddin Ali Şâh, Reşidüddin ile tam bir uyum içinde yaşadı. Taceddin akıllılığı ve ileri görüşlülüğünü kullanarak Olcaytu'nun imar işlerine önem verdiğini kestirdiği için onun takdirini daha fazla kazanmak için bu tür işlere daha fazla ihtimam gösterdi. Daha önce imar işlerinden bahsettiğimiz Ali Şâh'ın Sultaniye'de kurduğu pazar yerinde 1312 yılında bir yangın çıkmış bu nedenle tahrip olmuştu. Taceddin bu pazar yerini bir haftada onardığı gibi Bağdat'ta da Firdevsi iş yerini, Siyariyye ve Gıyasiyye adında iki medreseyi ve Şatiye sarayını da hizmete açtı⁴²⁴. O yine 1314 yılında Sultaniye'de ihtişamlı bir bahçe yaparak Olcaytu'nun beğeni ve takdirlerini topladı.

Ali Şâh'ın diğer İlhanlı sarayında başlattığı önemli faaliyetlerinden bir diğeri ise Olcaytu'nun yetkilendirmesi ile İlhanlı sarayında başlattığı yolsuzluklar ile mücadelesidir. O bu konu ile ilgili araştırmalar yürütmüş bu araştırmaları neticesinde bazı yolsuzlukların olduğunu ve devlet adamlarının devlet gelirlerini az gösterip kendi üzerlerine geçirdiklerini fark etmişti. Bu dönemde gerçekten de devlet adamları arasında rüşvet ve yolsuzluk son derece yaygındı. Kaşânî eserinde 1313 yılında Fars eyaletinden gelen 300 tümenlik vergi gelirinin ancak 35 tümenin devlet hazinesine girdiğini geri kalan paranın tamamının devlet adamlarına rüşvet olarak verildiğini kaydetmektedir. Bu vesile ile durumdan haberdar olan Ali Şâh Fars Eyeleti'ne konuyu araştırmak üzere bir müfettiş görevlendirdi⁴²⁵. İşte Ali Şâh'ın rüşvet ve yolsuzluğun önünü almak istemesi bu yönden önemlidir.

Ali Şâh'ın bütün çabalarına rağmen İlhanlı hazinesi sıkıntılar yaşamaktaydı. Bu duruma sebep olarak emîrlerin üst düzeydeki masrafları gösterilebilir. Devlet içerisinde etkin olan her bir

---

⁴²⁰ Kaşânî, 1384,124-126.

⁴²¹ Hafız Ebrû, 1317, 97-98.

⁴²² Furuğbehş, 2010, 18.

⁴²³ Kaşânî, 1384,136; Danuu, 2016, 253.

⁴²⁴ Vassaf, 280.

⁴²⁵ Kaşânî, 1384, 136; Danuu, 2016, 155,156; Furuğbehş, 2010, 18.

emîr hükümdarının gözüne girmek için hayır kurumları yapıyor ve bu masrafları da bir şekilde devletten tahsil ediyordu. Ayrıca emîrlerin maaşları da oldukça fazlaydı. Kaşânî 1315 yılında Emîr Çoban'ın bir toy için bir tümen para harcadığını⁴²⁶ yine onun üç yıllık maaşının 300 tümene ulaştığını kaydetmektedir⁴²⁷.

Devlet hazinesinin rüşvet ve yolsuzluklar sonucu boşalması devlet maliyesinden sorumlu Ali Şâh'ı Olcaytu'ya karşı zora sokmaktaydı. Bu nedenle Ali Şâh ne pahasına olursa olsun bu yolsuzlukların önüne geçmesi gerektiğini biliyordu. Özellikle Reşidüddin ve ona yakın olan Emîr Çoban gibi adamların mal varlıklarının araştırılması için hükümdarı ikna etti. Ali Şâh her şeyden evvel Olcaytu'nun tam güvenini kazanmak için mücevherler hediye ederek onun hoşuna gidecek şekilde imar işlerine önem verdi. Böylece İlhanlı sarayında Olcaytu'nun gözünde bir numaralı adam oldu. O artık hiç kimseye danışmadan geceyin bile Olcaytu'nun huzuruna çıkıyor ve ona her türlü meramını anlatıyordu. Ancak onun hükümdara bu denli yakınlığı diğer emîrleri rahatsız etti. Emîr Çoban onun kimseye danışmadan hükümdar ile görüşmesinin dönemin kaidelerine aykırı olduğunu iddia ederek serzenişte bulundu⁴²⁸. Yine yukarıda ayrıntılı olarak verdiğimiz şekilde hazinenin boşluğu Reşidüddin ve Ali Şâh'ı da karşı karşıya getirmiş bu kavgadan Ali Şâh Reşidüddin'in idam fermanını çıkararak başarı ile çıkmıştı. Ali Şâh'ın Olcaytu'yu kuşatan etkisi emîrlerin bütün itirazlarını boşa çıkardı. Neticede Ali Şâh, Olcaytu'ya öyle bir güven verdi ki Olcaytu vasiyetinde oğlu Ebu Said'i kendisine veliaht, Taceddin Ali Şâh'ı da onun naibi olarak tayin etti.

Reşidüddin ile Ali Şâh'ın rekabeti Ebu Said Bahadır Han dönemine kadar devam etti. Uzun mücadeleler sonunda Ali Şâh, Reşidüddin'i Olcaytu'yu zehirlemekle suçlayarak idam ettirmeyi başardı. Böylece, tek başına İlhanlı Devleti'nin mutlak veziri oldu. Taceddin vezirliği esnasında imar işlerini aralıksız devam ettirdi. O naiplerini seçerken bile imar işinin ehli olanlar arasından seçmekteydi⁴²⁹.

4.5. Olcaytu Döneminde Diğer Devlet Adamlarının Nüfuz Mücadeleleri

İlhanlı Devleti'nde kuruluşun itibaren karşılaştığımız devlet adamları arasındaki nüfuz mücadeleleri Olcaytu döneminde de aynı şekilde devam etmiştir. Yukarıda İlhanlılarda hükümdardan sonra en yetkili kurum olan vezirlik makamından ve Olcaytu Dönemi İlhanlı

⁴²⁶ Kaşânî, 1384, 178.

⁴²⁷ Kaşânî, 1384, 196.

⁴²⁸ Kaşânî, 1384, 195.

⁴²⁹ Danuu, 2016, 254,255.

vezirlerinden bahsettik. Şimdi ise Olcaytu Han dönemi İlhanlı Devleti'nde etkili olan diğer devlet adamlarından bahsedeceğiz.

Çalışmamız için birinci derecede önemli kaynak olan Tarih-i Olcaytu'nun yazarı Kaşânî "*Devlet erkânı ve yöneticiler insan vücudundaki organlara benzerler her biri birbirine bağlı ve birbirini tamamlayıcı niteliktedir*" ifadelerini kullandıktan sonra söz konusu devlet adamlarını önem sırasına göre eserinde aktarmaktadır⁴³⁰. Kaşânî'ye göre dönemin devlet adamları ve kendi aralarındaki önem sıralaması şöyledir;

4.5.1. Emîr Kutlugşâh Noyan

Emîr Kutlugşâh Noyan, Mangıt⁴³¹ soyundandır. Olcaytu tahta çıktığı sırada onu karşılayan devlet adamları arasında bulunuyordu. Emîr Kutlugşâh aynı zamanda Olcaytu'nun baba bir ablası İlkutluğ ile evliydi⁴³². Bu durum onu doğrudan doğruya İlhanlı soyu ile akraba yapmaktaydı. Bu döneme bakıldığında emîrlar arasında İlhanlı hanedanı ile evlilik yolu ile akrabalık kurma yarışı olduğu rahatlıkla görülecektir. Bu ortamda emîr Kutlugşâh Noyan en üst düzeyde olacak şekilde İlhanlılar ile akraba olmuştur. Emîr Kutlugşâh Noyan, Olcaytu'nun şehzadeligi döneminde Emîr Novrûz'a karşı gönderilen orduda görev almış ve bunun sonucunda Novrûz öldürülmüştü⁴³³. Kutlugşâh Noyan'ın kaynaklarda geçen İlhanlı Devleti'nde üstlendiği diğer bir görevi ise 1296-1297 yıllarında Anadolu'da isyan eden Baltu tedib etmek üzere bir ordu ile Anadolu'ya gelmesidir. Kutlugşâh, Kırşehir dolaylarında Baltu'yu yenilgiye uğratarak tekrar Gazan Han'nın yanına gitmiştir⁴³⁴. Olcaytu İlhanlı tahtına geçtiğinde yaptığı ilk işlerden bir tanesi Emîr Kutlugşâh Noyan ve Emîr Çoban'ı Beylerbeylik makamına getirmesi oldu⁴³⁵. Olcaytu'nun 1306 da Gilan bölgesine gönderdiği ordu da görev alarak İlhanlı ordusunun dörtte birini idare etti. Kutlugşâh Gilan'da Halhal bölgesini başarı ile kuşatıp ele geçirdi. Ardından onun idaresindeki İlhanlı ordusu Fumen'e kadar olan Gilan topraklarını hâkimiyet altına aldı. Ancak Reşt ve Tülem mevkiinde Gilanlılar, Emîr Kutlugşâh Noyan'ın idare ettiği İlhanlı ordusuna pusu kurarak büyük bir kısmını öldürdüler ve bu savaşta Kutlugşâh Noyan'da kendisine isabet eden bir ok ile öldü. Olcaytu Kutlugşâh Noyan'a son

⁴³⁰ Kaşânî, 1384, 8; Örs, 53.

⁴³¹ Mangıtlar Cengiz Han zamanından beri Moğollar arasında önemli bir sülaledir.

⁴³² Reşidüddin Fazlullah, 2013, 176.

⁴³³ Reşidüddin, 2013, 266.

⁴³⁴ Aksarayı, 2000, 252-257. Tuysuz, 2004, 60.

⁴³⁵ Kaşânî, 1384, 28; Örs, 1992, 71.

derece önem vermekteydi. Bundan dolayı Gilan savaşından sonra mahkeme kurarak tedbirsizlikleri ile Kutluğşâh Noyan'ın ölümüne sebep olanları yargılayarak idam ettirdi⁴³⁶.

4.5.2. Emîr Çoban

Emîr Çoban Suldus⁴³⁷ boyundandı. Kaşânî'nin ifadesi ile O Acem ve Türk'ün öncüsüydü. Emîr Çoban'ın babasının adı Melik Tozan'dı. Kaşânî Çoban'ın mertlik ve bahadırılıkta çağının en önde gelenleri arasında olduğunu söylemektedir.

Argûn Han'dan sonra Geyhâtû ve Baydu'nun giriştiği taht mücadelesinde Emîr Çoban, Baydu'yu desteklediyse⁴³⁸ de onun İlhanlı Devleti içerisindeki ilk önemli faaliyeti Gazan Han döneminde oldu. Çoban Emîr Novrûz ile birlikte Horasan'a gönderilmişti. Ancak onlar daha yolda iken Gazan Han'a muhalif bir gurup Moğol beyinin saldırısına uğradılar. Gazan Han'a karşı yapılan bu isyanda emîr Çoban büyük bir başarı göstererek Novrûz ile birlikte isyancıları yenilgiye uğrattı⁴³⁹.

Gazan Han, hükümdarlığının ilk yıllarında kendisine son derece önem verdiği Emîr Novrûz ile arası açılınca Novrûz İlhanlı hükümdarına isyan etti. Bunun üzerine Gazan Han, Emîr Çoban'ın da içinde bulunduğu bir orduyu Novrûz'un yakalanması için görevlendirdi. Yukarıda çalışmamızın birinci bölümünde ayrıntılı olarak anlattığımız gibi Gazan Han eş zamanlı olarak şehzade Olcaytu'yu da Novrûz isyanını bastırmakla görevlendirmişti. Neticede Emîr Novrûz, Çoban'ın ısrarlı takibi sonucunda yakalanarak öldürüldü⁴⁴⁰. Emîr Çoban'ın Olcaytu'nun burada birbirlerine yakınlaşmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Emîr Çoban'ın kaynaklarda geçen diğer bir görevi ise 1297 yılında Gazan Han tarafından büyük bir ordu ile Anadolu'ya gönderilmesidir. Çoban, Anadolu'ya Sülemiş isyanını bastırmak için gönderildiğinde Emîr Mulay ve Emîr Sutay gibi diğer önemli devlet adamları da emrine verilmişti. Çoban Akşehir'de Sülemiş ile karşı karşıya gelmiş ve burada ona büyük bir yenilgi yaşatarak İlhanlılar açısından bozulan Anadolu düzenini tekrar tahsis etmiştir. Emîr

⁴³⁶ Hafız Ebrû, 1317, 13; Işık, 2012, 33; İkbâl, 313.

⁴³⁷ Sulduslar Cengiz Han zamanından beri Moğollar arasında önemlibir sülale olmuşlardır. Suldusların kökeni hakkında Türk veya Moğol oldukları noktasında farklı görüşler varsada Suldusların Moğol oldukları kuvvetle muhtemeldir. Nitekim önemli konu ile çalışmaları olan önemli tarihçiler Suldusları Moğolları oluşturan önemli kabilelerden bir tanesi olarak görmektedir. **Bkz: Grousset**, 1997. 190,191.

⁴³⁸ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 177.

⁴³⁹ Tuysuz, 2004, 57.

⁴⁴⁰ Reşidüddin, 2013, 266.

Çoban'ın bu başarısı ününü artırdığı gibi Gazan Han'ın da beğenisini kazanmasını sağladı⁴⁴¹. Böylece Gazan Han, Memlûklara karşı yaptığı savaşlarda İlhanlı ordusunun büyük çoğunluğunu idare etme görevini emîr Çoban'a verdi. 1301 yılında Memlûklar ile yapılan savaşta Emîr Çoban'ın çabaları ile Gazan Han'nın ordusu Memlûklara karşı büyük bir zafer kazandı. Ancak kısa bir süre sonra Memlûklar tekrar saldırıya geçerek 1303 yılında bölgede bulunan İlhanlı askerlerine ani bir baskın düzenleyerek onları yendiler. Bu sırada Emîr Çoban ordusunu muhafaza ederek Hemedan'a çekilmeyi başardı. Savaş sonucunda Gazan Han bu yenilginin müsebbipleri olarak pek çok kumandanı cezalandırırken Emîr Çoban'ı ise ödüllendirdi⁴⁴².

Emîr Çoban Gazan Han döneminde yukarıdaki gibi önemli görevler aldıysa da, O en önemli görevlerini Olcaytu döneminde icra etti. Hatta denilebilir ki, onun Olcaytu döneminde karşı konulamaz yükselişi, Olcaytu'dan sonra Ebu Said Bahadır Han döneminde de devlet içerisinde en kudretli devlet adamı olmasını sağladı. Kaşânî'nin aktardığı malumatlara bakılırsa Çoban Olcaytu'nun iktidarının ilk yıllarında Emîr Kutluğşâh Noyan'dan sonra gelerek ikinci sırayı almaktaydı. Ancak O cesaret ve bahadırılıkta her zaman ilk sırayı alıyordu.

Olcaytu 1304 yılında tahta çıktığında ordu komutanlığına Gazan Han döneminde bu görevi yapan Emîr Kutluğşâh Noyan'ı getirdi⁴⁴³.

Emîr Çoban ise ondan sonra gelmekteydi. 1306 yılında yapılan Gilan seferinde Emîr Çoban'da görev almış ve kendi bölgesini başarı ile Gilanlılardan alarak Sultaniye'ye dönmüştür. Bu seferde Emîr Kutluğşâh Noyan 1307 ölünce Kutluğşâh'ın bütün yetkileri Emîr Çoban'a aktarıldı⁴⁴⁴. Emîr Çoban bu tarihten itibaren Olcaytu Han iktidarında her geçen gün güçlenmeye devam etti. Emîr Çoban Olcaytu'nun kızı Dolandı ile de evlenerek İlhanlı Hanedanlığı ile akraba oldu⁴⁴⁵. Böylece İlhanlı iç siyasetinde de etkili olmaya başladı. Olcaytu'nun 1312 yılında çıktığı Suriye seferinde de Emîr Çoban Beylerbeyi olarak görev aldı⁴⁴⁶. Bu sefer sonucunda İlhanlı ordusu Memlûklardan Rahbe kalesini aldı⁴⁴⁷. Kale barışla teslim olmadığı için Olcaytu kale halkının katledilmesini istedi. Ancak Emîr Çoban Müslüman

⁴⁴¹ Aksarayi, 292,293; Tuysuz, 2004, 63.

⁴⁴² Tuysuz, 2004, 63,64.

⁴⁴³ Kaşânî, 1384, 28; Örs, 1992, 71.

⁴⁴⁴ Hafız Ebrû, 1317, 17,18; Işık, 2012, 35.

⁴⁴⁵ Uzuncarşılı, İ. H. (Ekim 1967). "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belleten* C. XXXI/124, 601-646, 602.

⁴⁴⁶ Hafız Ebrû, 1317, 53; Işık, 2012, 52.

⁴⁴⁷ Hafız Ebrû, 1317, 53,54; Işık, 2012, 52.

oldukları için Rahbe kalesi sakinlerinin af edilmelerini Olcaytu'dan istedi. Bunun üzerine halk af edildi. Bu zaferden sonra Sultaniye'ye dönen Olcaytu birçok kişiye yeni görevler verirken Emîr Çoban'ı görevinde bıraktı⁴⁴⁸.

Emîr Çoban'ın diğer önemli bir görevi ise Olcaytu tarafından 1314 yılında Anadolu'ya gönderilmesidir. Bu dönemde Anadolu'da ki halk Olcaytu tarafından Anadolu valisi olarak tayin ettiği İrencin Noyan'ın koyduğu ağır vergiler ve haksız tavırlarından bıkarak İlhanlılara karşı isyan etmişti. Bu isyanın başını Karaman, Germiyan Hamit ve Eşrefoğulları Beylikleri çekmekteydiler. Söz konusu Türkmen beylikleri İlhanlı zulmüne karşı İrencin'e isyan ettiler. Bu duruma karşı Olcaytu Emîr Çoban'ı görevlendirerek büyük bir ordu ile Anadolu'ya gönderdi. Emîr Çoban'ın geldiğini duyan Karamanoğullarının dışındaki Türkmen beyleri ona karşı koyamayacaklarını düşünerek Sivas ve Erzincan arasındaki Karanbük mevkiinde bağlılıklarını bildirdiler. Karamanoğulları ise Emîr Çoban'a itaat etmeyerek önceden ele geçirdikleri Konya'da savunmaya geçtilerse de Emîr Çoban aynı sene içerisinde Konya'yı kuşatarak aldı. Böylece Türkmen isyanını büyük bir direniş ile karşılaşmadan bastırdı. Yaklaşık bir sene Anadolu'da kalan Emîr Çoban oğlu Timurtaş'ı İlhanlıların Anadolu genel valisi tayin ederek Sultaniye'ye döndü. Bu gelişmeler Emîr Çoban'ın ününü daha da artırdı⁴⁴⁹.

Bu görev Emîr Çoban'ın Olcaytu iktidarında aldığı son önemli görevdir. Ancak Emîr Çoban'ın aldığı her görevi başarı ile yürütmesi onun Olcaytu'nun sonsuz güvenini kazanmasını sağladı. Nitekim Olcaytu iktidarının son dönemlerinde bir ferman çıkartarak bütün emirlere kendisinden sonra oğlu Ebu Said Bahadır'a itaat etmelerini ve onu kendisinden pek çok iyilik gören Emîr Çoban'a emanet etmelerini istedi⁴⁵⁰. Olcaytu'nun bu fermanı Emîr Çoban'a ne kadar çok güvendiğinin en açık delilidir. Bu ferman aynı zamanda henüz 12 yaşında İlhanlı tahtına çıkan Ebu Said Bahadır Han döneminde Emîr Çoban'ın bütün devlet yetkilerini ele almasına sebep oldu. Emîr Çoban Ebu Said Bahadır Han döneminde elde ettiği bu yetki ve gücü ile adeta devlet içerisinde tek adam oldu⁴⁵¹. Emîr Çoban bu yetkilerini kullanarak oğlu Timurtaş'a tekrar Anadolu genel valiliğine atadı.

Emîr Çoban, Ebu Said'in iktidarında icra ettiği görevlerinden en önemlilerinden birisi Emîr Hüseyin Gürkan ile birlikte Çağatay ulusuna bağlı olup Olcaytu'nun ölümden sonra Horasan'da İlhanlılara isyan eden Çağatay şehzadesi şehzade Yasavul'u bertaraf etmesidir.

⁴⁴⁸ Hafız Ebrû, 1317, 53,54; Işık, 2012, 52,53.

⁴⁴⁹ Tuysuz, 2004, 66,67.

⁴⁵⁰ Hafız Ebrû, 1317, 69; Işık, 2012, 61.

⁴⁵¹ Hafız Ebrû, 1317, 73,74; Işık, 2012, 63.

Yukarıda ayrıntısıyla anlatıldığı gibi Olcaytu döneminde, şehzade Yasavul, Kebek ve Davut Hoca ile birlikte İlhanlı mülkü olan Horasan'a saldırı düzenlemişlerdi⁴⁵². Ancak sefer sırasında Yasavul ve Kebek'in arası bozulduğu için Yasavul Olcaytu'ya sığınmış Olcaytu ise onun Herât dolaylarında kalmasına müsaade etmişti. Ancak Olcaytu ölünce bu bölgede bir iktidar boşluğu oluşunca Yasavul durumdan istifade ederek İlhanlı Devleti'ne karşı tekrar isyan etmiştir. Üstelik bu sefer İlhanlılar, kuzeyden Altın Ordu, batıdan Memlûklar ve doğudan da Çağatay devletlerinin yapmış oldukları saldırıların ortasında kalmışlardı. Bu üçlü ittifakın saldırıları karşısında İlhanlı Devleti'nin zor zamanlar yaşadığı bir dönemde Emîr Çoban'ın, devlet için büyük önem arz eden Çağatay sınırını korumakla görevlendirilmesi onun devlet adamları içerisindeki konumunu göstermesi bakımından önemlidir. Zaten Emîr Çoban'ın gücünü bilen şehzade Yasavul da Çoban'ın üzerine geldiği haberini alınca derhal geri çekildi⁴⁵³. Ancak İlhanlı ordusu onun peşini bırakmayarak takibe devam etti. En son Kebek'in saldırısı ile iki kuvvet arasında kalan Yasavul yakalanarak öldürüldü⁴⁵⁴.

Böylece Emîr Çoban üstlendiği bir görevini daha başarıyla tamamladı. Bu esnada Kuzeyde Altın Ordu Han'ı Özbek ile savaşan Ebu Said'in zor durumda olduğunu öğrenen Emîr Çoban derhal ordusu ile ona yardıma gitti. Burada da Emîr Çoban'ın geldiğini duyan Altın Ordu ordusu geri çekilince kuzey sınırındaki tehlike de bertaraf edildi. Her iki cephede de emîr Çoban'ın kudretinden kaynaklanan bu durum onun ününü ve devlet içerisindeki kudretini daha da artırdı.

Emîr Çoban'ın devlet içerisindeki güç ve kudretinin her geçen gün artması Başta Emîr İreincin ve Emîr Kurmişi'i olmak üzere devlet içerisindeki bazı emîrleri rahatsız etti. Esasen bu durum Ebu Said'inde pek hoşuna gitmiyordu. Zira Ebu Said adeta kukla hükümdar durumuna düşmüştü. Bu durumu az çok sezen emîrler Çoban'ı ortadan kaldırmak için hükümdarı ikna etmek istediler. Neticede söz konusu emîrler Çoban'ın Gürcistan seferi sırasında ona bir suikast düzenlediler. Planları gereği onu bir toya davet ettiler. Ancak Çoban bu suikast planından haberdar olunca emîrler bu defa 10 bin kişiyle Çoban'ın ordusuna açıkça saldırdılar. Buna karşılık Çoban geri çekilerek vezir Taceddin Ali Şâh'ın vasıtası ile Ebu Said ile görüştü. Hükümdar emîrlerin bu planı kendisinden habersiz yaptıklarını ifade ederek onları

---

⁴⁵² Hafız Ebrû, 1317, 56; Işık, 2012, 53; Erdem, 1997, 109.

⁴⁵³ Tuysuz, C. 2004, 69.

⁴⁵⁴ Hafız Ebrû, 1317, 77-76; Işık, 2012, 64-66.

cezalandırması için Çoban'a izin verdi. Böylece sultanın desteğini arkasına alan Çoban söz konusu emîrlerle savaşarak onları ortadan kaldırdı⁴⁵⁵.

Bu durum Emîr Çoban'ın ününü İlhanlı Devleti içerisinde artırdığı gibi dışarda da tanınmasını sağladı. Emîr Çoban bu tarihten sonra Ebu Said Bahadır Han'ı adeta avucunun içine aldı. O artık dış devletlerle de yazışarak adeta İlhanlı hükümdarı gibi davranıyordu. Devlet içerisinde yaptığı faaliyetler diğer devlet adamlarının hoşuna gitmese de söz konusu emîrlerin akıbetlerini düşündükleri için ona karşı gelmeye hiçbiri cesaret edemiyordu. Emîr Çoban devlet içerisindeki bütün görevlere kendi oğulları ve akrabalarını getirdi. Böylece Emîr Çoban'ın gücü ve yükselişi 1323 yılına kadar artarak devam etti.

Bu tarihten itibaren Emîr Çoban'ın sonunu getirecek gelişmeler yaşandı. 1323 yılında 20 yaşına gelen İlhanlı hükümdarı Ebu Said, Emîr Çoban'ın Bağdat Hatun adındaki kızına âşık oldu ve bu kızla evlenmek istedi. Emîr Çoban, hükümdarın bu talebini kızının Şeyh Hasan ile evli olmasını gerekçe göstererek reddetti. Böylece Sultan ve Emîr Çoban arasında başlayan soğukluk vezir Sayın'ın da kışkırtmaları ile kısa zamanda düşmanlığa dönüştü. Ebu Said Bahadır Han, başta Emîr Çoban olmak üzere devlet içerisinde görevli Çoban ailesinin bütün fertlerinin öldürülmesini emretti. Bu açık saldırı karşısında kendi ve ailesinin hayatını kurtarmak isteyen Emîr Çoban İlhanlı Devleti'ne isyan etti. Ancak bu isyanında başarılı olamayan Emîr Çoban'ın kendisi Herât'da öldürüldükten sonra ileriki yıllarda Alilesinin diğer fertleri de ortadan kaldırılarak malları müsadere edildi⁴⁵⁶.

4.5.3. Olcaytu Döneminde Görev Alan Diğer Önemli Devlet Adamları

4.5.3.1. Şeyh Barak

Şeyh Barak Olcaytu döneminde oldukça aktif rol oynayan Babai çevrelerine mensup bir kalenderi Türkmen Dervişidir⁴⁵⁷. Barak Baba olarak bilinen Şeyh Barak, Tokat yakınlarında bir köyde doğmuş zengin bir ailenin çocuğuydu. O genç yaşta müritliğe merak salmış ve Sarı Saltık'ın müridi olmuştur. Ardından bütün Anadolu'yu gezen Şeyh Barak Gazan Han döneminde İlhanlıların hizmetine girmiştir.

⁴⁵⁵ Ayrıntılar için bkz: Tuysuz, 2004, 70-74.

⁴⁵⁶ Ayrıntılar için bkz: Tuysuz, 2004, 74-79.

⁴⁵⁷ Ocak A.Y. (1992) "Barak Baba" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt V, 61.

Olcaytu İlhanlı tahtına çıktığında Memlûk sultanına cülusunu bildirmek ve barış temenni etmek üzere bir elçilik heyeti göndermişti. Bu elçilik heyetinin içinde Şeyh Barak da görev almıştır. Şeyh Barak'ın giyim kuşamı inancına uygun olarak farklıydı. Şeyh Barak'ın bu farklı tarzı dönemin tarihçisi İbn Tağrıberdi'nin oldukça tuhafına gitmiş olacak ki ondan özetle şu cümlelerle bahsetmiştir. “*Tatar ülkesinden Dimaşk'a yanında yüz kadar Dervişin bulunduğu Şeyh Barak adında tuhaf bir kişi geldi... Bunların başlarında üzerinde sarık bağlanmış keçe külahlar, külahların kenarında da manda boynuzuna benzer keçe boynuzlar varmış ve çan asılıymış. Hepsinin sakalı bıyık altına kadar tıraşlıymış. Elleri beyaz keçedenmiş. Boyunlarına üst pilesi kesik inek ökçesi dizilmiş kolyeler takıyorlarmış. Kırk yaşlarında olan şeyhleri son derece cüretkâr, irade sahibi biriymiş.*”⁴⁵⁸

Şeyh Barak'a Olcaytu tarafından verilen diğer bir görev ise 1307 yılında Gilan'a gönderilmesidir⁴⁵⁹. Şeyh Barak, Gilanlılar ile İlhanlı arasında arabuluculuk yapması ve Gilanlıların Olcaytu'ya tabi olmalarını istemesi göreviyle Gilan'a gönderildi. Ancak Şeyh Barak müritleri ile birlikte Gilan'a gittiğinde Gilanlılar tarafından ani bir baskına uğrayarak müritleri ile birlikte öldürülmüştür⁴⁶⁰. Kaşânî'nin aktardığına göre Barak ve Gilanlılar arasında şöyle bir konuşma geçmiştir.

Barak Gilanlılara seslenerek “*ey cahiller ben Barak'ım hactan geliyorum benim canıma kastetmekten sıkılmazmısınız?*”⁴⁶¹ demiştir. Gilanlılar ise Barak'a seslenerek “*ey Tatar şeyhi kendi ayağınla hoş geldin. Allah'a dua edip senin gelmeni bekliyorduk. Kutluluk ve bereket getirmesi için seni öldüreceğiz*”⁴⁶² demişleridir. Şeyh Barak'ın naaşı Olcaytu'nun emriyle Sultaniye'de defnedilmiş ve yüksekçe bir türbe yapılmıştır. Ayrıca Barak'ın müritleri için hazineden aylık bağlanmıştır⁴⁶³. Olcaytu Şehy Barak'a son derece bağlı olduğu için ölen oğlu Süleymanşah'ın naaşını onun türbesine defnettirmiştir⁴⁶⁴.

⁴⁵⁸ İbn Tağrıberdi, 213, 113.

⁴⁵⁹ İbn Kesir, 1995, 6755.

⁴⁶⁰ Kaşânî, 1384, 70; İbn Kesir, 1995, 6755; Örs, 1992, 108; Ocak, 1992, 61.

⁴⁶¹ Kaşânî, 1384, 70; Örs, 1992, 108.

⁴⁶² Gilan halkının gerek Kutluğşâh'ı gerekse Şeyh Barak'ı öldürmeleri ve Emir Nevruz'un öcünü aldıklarını idea etmeleri onların inançlarıyla alakalı olmalıdır. Zira İbn Kesir'in aktardığına göre bu dönemde Gilan halkı Hanbeli Mezhebinden olup Emir Kutluğşâh ve Şeyh Barak'a bidatçi gözüyle bakmışlardır. Bu nedenle onları öldürmekten çekinmemişleridir. Bkz: İbn Kesir, 1995, 6755; Kaşânî, 1384, 70.

⁴⁶³ Kaşânî, 1384, 70; Örs, 1992, 108.

⁴⁶⁴ Benâketî, 1348, 473.

4.5.3.2. Diğer önemli devlet adamları

Kaşânî'nin kayıtlarına bakıldığında Olcaytu Han döneminde Emîr Kutluğşâh ve Emîr Çoban'dan sonra devlet kademlerinde görev alan diğer önemli devlet adamları ve görevleri şöyledir: Kaşani eserinde bu devlet adamlarını önem sırasına göre sıralamıştır. Ona göre ilk iki sırada Emîr Kutluğşâh ve Emîr Çoban gelmektedir.

Kaşani üçüncü sırada Emîr Pûlâd'ı⁴⁶⁵ zikreder. Dörben boyundan olan Emîr Muaazam Pûlâd Çingseng, ölüm tarihi olan 1313 yılına kadar İlhanlı sarayında kalmış ve Büyük Moğol Hanlarının elçisi olarak görev yapmıştır. Ancak Gazan ve Olcaytu dönemlerinde İlhanlıların Büyük Hanlara bağlılıklarının zayıflamasına paralel olarak onunda önemi azalmıştır. Gazan Han devrinde hükümdarı koruyan nöbetçi muhafızların kumandanı olarak görülen Pûlâd Olcaytu döneminde de beş büyük emîr arasında yerini almıştır⁴⁶⁶.

Dördüncü sırada Celayir boyundan Akbuka Gürkan'ın oğlu Emîr Hüseyin Gürkan gelirdi. Çalışmamızın muhtelif yerlerinde ismi geçen Emîr Hüseyin Gürkan'ın dedesi İlgey Noyan, Argûn ve Abâkâ Hanlar döneminde İlhanlı Devleti içerisinde muteber bir şahsiyetti. İlgey Noyan'dan sonra Akbuka Gürkan, Gazan Han döneminde etkisini sürdürdüğü gibi Emîr Hüseyin Gürkan'da, Olcaytu Han döneminde önemli şahsiyetler arasındaydı. Emîr Hüseyin'den sonra da onun oğlu Şeyh Hasan, Ebu Said Bahadır Han döneminde etkili olmuştur. İlhanlı Devleti'nin her aşamasında etkili olan bu ailenin yurtları ise Arran ve civarı olduğu tahmin edilmektedir⁴⁶⁷.

Beşinci sırada Uygur boyundan Emîr Sevinç Aka gelir. Emîr Sevinç de Emîr Hüseyin Gürkan gibi Olcaytu'nun Horasan'daki şehzadeligi döneminde onun yakın adamlarından biriydi. Bu nedenle Olcaytu hükümdar olunca onu beş büyük emîrden biri olarak tayin etmiştir. Şehzâde Ebû Said'in doğumundan (2 Haziran 1305) bir hafta sonra eğitiminin Sevinç'e tevdi edilmesi onun İlhanlı Devlet'i içerisindeki önemini daha da artırmıştır. Olcaytu'nun hayatta kalan tek oğlu Ebu Said Bahadır 7 Nisan 1315'te Horasan ve Mazenderan'ı idare etmeye başlayınca Sevinç de bu bölgeye Ebu Said'e yardımcı olmak üzere komutan olarak tayin edilmiştir. Bu konumu onun Ebu Said Bahadır Han döneminde en önemli devlet adamları arasına girmesini

⁴⁶⁵ Pûlâd, Farsçada "çelik" manasına gelmektedir.

⁴⁶⁶ Kaşânî, 1384, 8; Örs, 1992, 54; Sümer, 1969, s.18; Ayan E. (2016). "İlhan Olcaytu Devrine Ait İki Fermân", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. C. 1, S. 1, 31-32.

⁴⁶⁷ Kaşânî, 1384, 8; Ayan 2016, 32; Sümer, 1969, s.18; Örs, 1992, 54.

sağlamışsa da Emîr Çoban ile karşı karşıya gelmek istemediği için arka planda kalmayı tercih etmiştir. Sevinç, 24 Ocak 1318'de Bağdat'ta vefat etmiştir⁴⁶⁸.

Altıncı sırada Dokuz Hatun'un kardeşi, Sarıca'nın oğlu Emîr-i Kebir İrencin Noyan⁴⁶⁹ gelirdi. Yedinci sırada Büyük Emîr Muiziddin Esen Kutluğ gelirdi. Sekizinci sırada Bağdat Tümen Emîri Togan gelirdi. Bu Geyhâtû'nun karısı Ayşe Hatun ile evlenmiştir. İşte Olcaytu ile aynı dönemde Horasan'da bulunan Alâfirenk Ayşe Hatun'un oğludur.

Daha sonraki sıralamada ise Emîr Ali Kuşçi, Diyarbakır emîri Emîr Sutay ve Rum tümen emîri Körboğa Noyan gelmektedir. Kaşani eserinde bu sıralamada yer alan emîrleri 24'de kadar götürerek bu emîrlerin adlarını ve görevlerini kısaca zikretmektedir. Bu liste Olcaytu dönemi İlhanlı devlet teşkilatını ve hiyerarşik düzenleme ve sıralamayı göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır⁴⁷⁰

---

⁴⁶⁸ Kaşânî, 1384, 9; Ayan 2016, 32-33, 108; Sümer, 1969, s.18; Örs, 1992.

⁴⁶⁹ Olcaytu Han'ın dayısı olan İrencin İlhanlı Devleti içerisinde son derece önemli görevler almıştır. Çalışmamızın İlhanlı-Anadolu Selçuklu Münasebetleri başlığında İrencin'den ayrıca bahsedilmiştir. Kaşânî, 1384, 9; Örs, 1992, 108; Sümer, 1969, 19

⁴⁷⁰ Kaşânî, 1384, 9; Sümer, 1969, 20; Örs, 1992, 54.

5. OLCAYTU HAN DÖNEMİNDE İLHANLILAR İLE DİĞER DEVLETLER ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

5.1. Türkiye Selçuklu Devleti İle Münasebetler

Olcaytu Han dönemi İlhanlı-Anadolu Selçuklu münasebetleri tâbî metbu ilişkisi kapsamında başlayarak devam etmiştir. Çalışmamız açısından son derece önemli olan bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Olcaytu Han dönemi İlhanlı Selçuklu münasebetlerini ele almadan önce genel olarak Moğol-Anadolu Selçuklu münasebetlerini ele almayı uygun gördük.

5.1.1. Olcaytu Han'dan Önce Moğol-Anadolu Selçuklu Münasebetleri

Şüphesiz Moğol Selçuklu münasebetleri Olcaytu Han devrinden hatta İlhanlı Devleti'nin kuruluşundan önce başladı. Moğolların tarih sahnesine çıkmaları ve hızlı bir şekilde dünyaya yayılmaları Orta Asya, Çin, İran, Azerbaycan Irak ve Suriye için nasıl bir tahribat oluşturduysa aynı durumu Anadolu Selçuklu Devleti için de meydana getirdi. 1232 tarihinde Harzemşahları takip eden Moğollar Anadolu Selçuklu Devleti'nin doğu sınırlarına kadar gelerek Sivas ve çevresini yağmaladılar. Bu dönemde Selçuklu tahtında bulunan Alâeddin Keykubad (1220-1237) Moğol tehlikesinin farkındaydı. Selçuklu hükümdarı bu tehlikeyi bertaraf etmek ve Moğolların Sivas dolaylarında yarattıkları kargaşayı ortadan kaldırmak için bölgeye Kemalettin Kamyar kumandasında bir ordu gönderdi⁴⁷¹. Alâeddin Keykubad Moğol tehlikesini son derece ciddiye almaktaydı. Bu nedenle Ahlat'tan Tiflis'e kadar olan hatta güvenlik tedbirlerini artırdı⁴⁷². Buna rağmen 1237 yılında Moğollar Alâeddin Keykubad'a bir elçi göndererek kendisine tabi olmasını istediler⁴⁷³. Selçuklu Sultan'ı Moğolların dostluk tekliflerini kabul ederek Moğol tehlikesini bertaraf etmek niyetindeydi ancak yaklaşık üç ay sonra Alâeddin Keykubad 1 Haziran 1237 yılında vefat edince⁴⁷⁴ yerine son derece dirayetsiz biri olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) geçti. Bu dönemde Malatya civarında yaşayan

471 **İbn Bibi**, 1996, 420; Tokuş, Ö. (2017). "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Cilt:117 Sayı: 230 Sayfa: 177-208, Yıl: Eylül-Ekim, 179.

472 **Tokuş**, 2017, 180.

473 **Kaya**, A. (2013). "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası" . *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 2, 297.

474 **Erdem**. İ. (2003). "Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri ve Sonuçları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33, 49-67, 49; **Tokuş**, 2017, 180.

Baba İshak Horasani⁴⁷⁵ adındaki bir Yesevi dervişi Türkmenleri II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı ayaklandırdı. Selçuklu kuvvetleri bu isyanı 1240 yılında zorlukla bastırabildi. Moğollar ise bu isyanı baştan sona dikkatle takip etmekteydiler. Selçukluların isyan karşısında zor duruma düştüklerini fark edince vakit kaybetmeden Anadolu üzerine saldırıya geçtiler⁴⁷⁶. Neticede takvimler 26 Haziran 1243 yılını gösterdiğinde Moğollar Anadolu'ya büyük bir orduyla gelerek Köseadağ Savaşı'nda⁴⁷⁷ Selçukluları yenilgiye uğrattılar. Savaştan sonra iki taraf arasında bir anlaşma sağlanarak Anadolu Selçukluları Moğollara tabi oldu⁴⁷⁸. İlhanlılar 1256 yılında İran'da devletlerini kurduklarında, Anadolu İlhanlılara bağlı durumdaydı. Hülâgû Han 1258 Bağdat seferi sırasında Anadolu Selçuklu sultanları İzzeddin ve Rüknedin'le görüşerek Anadolu'yu ikisi arasında bölüştürmüş böylece iki Selçuklu sultanı Moğollara hizmette adeta birbirleri ile yarışır duruma gelmişlerdir⁴⁷⁹.

Hülâgû Han'dan Olcaytu Han'a kadar bütün İlhanlı sultanları tarafından Anadolu'ya valiler ve noyanlar gönderilerek buradaki halktan ağır vergiler alınmıştır. Gelen valiler de keyfi uygulamalarda bulunarak zaten ağır olan şartları daha da ağırlaştırmışlardır. Bu yüzden yaklaşık bir asır boyunca Anadolu'da zulüm ve kargaşa devam etti. Anadolu'nun bu durumu ve İlhanlı merkezine uzak olması ise buraya gönderilen valilerin bir süre sonra İlhanlı hükümdarlarına karşı isyan etmeleri sonucunu doğurmaktaydı. Gazan Han döneminde Baltu Noyan, Sülemiş Noyan ve Olcaytu Han döneminde yaşanan Timurtaş Noyan'ın isyanları bu sebeplerden dolayı çıkan isyanlardır⁴⁸⁰.

5.1.1.2. İrencin Noyan dönemi

Gazan Han'dan güçlü ve hazinesi dolu bir devlet devralan Olcaytu daha ağabeyi Gazan Han'ın sağlığında ona reformlarının devam ettiricisi olacağına, İslam dini üzerine olacağına ve

⁴⁷⁵ Baba İlyas Horasani olarak biline bu kişi Horasan bölgesinden olup Yesevi tarikatından idi. Moğollar burayı kuşatınca Moğol baskısından kaçıp Anadolu'ya gelmiş ve Malatya civarında tarikatını yaymıştır. **Bkz: Kaya**, 2013, 299,300.

⁴⁷⁶ **Kaya**, 2013, 299,300.

⁴⁷⁷ **İbn Bibi**, 1996, 70; **Tokuş**, 2017, 180; Köseadağ savaşı ile ilgili geniş bilgi için **bkz: Koca**, S. (2015). "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 37, 35-84; Anonim Selçuknâme'ye göre Köseadağ Savaşı 8 Safer 641 (28 Temmuz 1243) tarihinde gerçekleşmişti. **Bkz. Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)**, 43; **Fleet K.** (2012). *Türkiye Tarihi 1071-1453* (Çev. Ali Özdamar) İstanbul, Kitap Yayınevi, 46.

⁴⁷⁸ Bu anlaşmaya göre: "Selçuklular Moğoların işlerine karışmamaları karşılığında yıllık 360.000 dinar para ile belirli miktarda köle, at, koyun ve değerli mallar Moğollara ödemeyi kabul etmişlerdir. Moğol elçilerinin geliş gidiş masrafları da Selçuklulara ait olacaktı!. **Bkz: Erdem**. 2003, 49.

⁴⁷⁹ **Erdem**, 2003, 50; **Aksarı**, 2000, 45,46.

⁴⁸⁰ Bu isyanlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için **bkz: Tokuş**, 2017, 177-208.

halktan “Nemari ve Tabkur”⁴⁸¹ gibi avarız vergilerini almayacağına dair söz vermişti. Yukarıda söylediğimiz şekilde tahta geçen Olcaytu kısa bir süre sonra hem dayısı hem de kayınpederi olan İrencin Noyan’ı⁴⁸² Anadolu işleri ile ilgilenmesi ve Gazan Han’ın vefatından sonra burada çıkan otorite boşluğunu doldurması için Anadolu’ya gönderdi. (28 Haziran 1305)⁴⁸³ İrencin Noyan ise kendisinden önce 500 süvari ile Bulargu’yu Anadolu’ya gönderdi⁴⁸⁴ ve ardından kendisi de Anadolu’ya gitti. İrencin Noyan Anadolu’ya gelir gelmez isyancılar üzerine hareket etti. Bu sıralarda Konya civarında bulunan bir hana sığınan İlyas adındaki bir Türkmen emîri teslim olmayı kabul etmiyordu. İrencin Noyan 20.000 kişilik ordusu ile dönemin savaş araçları olan arrade ve mancınıklarla hanı kuşattıysa da iki ay geçmesine rağmen bir türlü teslim alamıyordu. Bu durumu gören Moğol idaresinden memnun olmayan diğer bazı emîrlere de her biri kendisine sığınacak bir yer bularak Moğol noyanına karşı isyan yolunu tuttular. Böylece karışıklıklar Anadolu’nun her tarafına yayıldı.

Yine 1305 yılında vezir Sadeddin Savecî’in kardeşi Şerefeddin de vergi toplamak üzere beraberinde Horasan ve Kirman havalisinden yardımcıları ile Anadolu’ya geldi⁴⁸⁵. Zaten birçok isyan ve karışıklık içinde bulunan ahali İlhanlıların belirlediği resmi vergileri bile ödeyemez durumda iken birde bu kişilerin fazladan vergi talepleri karşısında iyice çaresiz duruma düşmüşlerdi. Bundan dolayı Şerefeddin Anadolu’dan hiçbir şey toplayamadan geri dönmek zorunda kaldı⁴⁸⁶.

Yaklaşık bir yıl Anadolu’da kalan İrencin Noyan beraberinde birçok hediye ve iyi koşumlu atlar ile Temmuz 1306 tarihinde İlhanlı merkezine gitti⁴⁸⁷. Olcaytu tarafından iyi karşılanan İrencin, Olcaytu ile beraber Gilan seferine çıktı. Sefer dönüşü Olcaytu İrencin Noyan’ı tekrar Anadolu valiliği ile görevlendirdi.(1307)⁴⁸⁸ Bazı kaynaklar Olcaytu’nun ikinci defa İrencin Noyan’ı Anadolu’ya göndermesini Bizans’a yardım olarak değerlendirmektedirler. Buna gerekçe olarak da Olcaytu’nun Bizans imparatoru Andrikanos’un kızı ile evlenmesini

---

⁴⁸¹ Bu vergi İlhanlılarda olağanüstü durumlarda halktan alınan ek vergidir. Moğolca’da Nemârî, neme, “eklemek, artırmak, güçlendirmek” kökünden türetilmiştir. Tabkur vergisi ise bir çeşit şehir vergisidir. Bkz: **Togan** 1981, 302.

⁴⁸² **Ebul Fazıl Rızavi**, 2015, s.6; İrencin Noyan bu tarihte Memluklar tarafından serbest bırakılmıştır.

⁴⁸³ **Aksarı**, 2000, 242; **Erdem**, 1995, 394; **Ebul Fazıl Rızavi**, 2015, 68; **Kaya**, 2013. 299,319; **Fleet** 2012, 115.

⁴⁸⁴ **Ebul Fazıl Rızavi**, 2015, s.68.

⁴⁸⁵ **Erdem** 1995, 395.

⁴⁸⁶ **Erdem**, 1995, 396.

⁴⁸⁷ **Fleet**, 2012, 115.

⁴⁸⁸ **Erdem**, 1995, 396.

göstermektedirler⁴⁸⁹. Ancak bu kuvvetlerin Anadolu'da Bizans'a herhangi bir yardımı dokunmadığı gibi İreçin Noyan'ın Doğu Anadolu Bölgesi'nde, gerçekleştirdiği zulümlerden kaçan Türklerin Batı Anadolu'da kurulan beyliklere katılarak askeri destek sağlamaları Bizans için daha da tehlikeli bir durum oluşturmuştur. Bu yönüyle de Bizans için beklentinin tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır.

5.1.1.3. Anadolu'da Emîr Çoban dönemi

Yukarıda bahsettiğimiz gibi İreçin Noyan döneminde Anadolu'da Moğol tahakkümü son derece artmıştı. Bu durum Anadolu halkı üzerinde oldukça yıpratıcı bir etki yapmış ve adeta halk canından bezmişti. İlhanlıların bu kötü yönetim ve zulmü Anadolu'da yaşayan Karaman, Eşref, Germiyan, Hamid ve Candaroğulları gibi Türkmen beylerinin bu zulümlerden kurtulma yolları aramaya sevk etmiştir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan önce olduğu gibi yıkılışından sonra da Anadolu'ya yoğun bir Türk göçü gerçekleşmiştir. Bu göçler sonucunda Anadolu'nun birçok yerinde Türkmen beylikleri kuruldu. Ancak İlhanlıların Anadolu'da gösterdikleri kötü yönetim yaklaşık bir asır boyunca Anadolu halkının büyük sıkıntı ve yokluk çekmesine sebep oldu. Bu durumdan kurtuluş çareleri arayan Türk beylikleri gerek Anadolu'da İlhanlılara karşı isyan eden İlhanlı valililerinin Anadolu'da asayişi bozması gerekse Olcaytu Han'ın 1312'de Memlûklarla savaşa girişmesi isyan için aradıkları fırsatı yakalamışlardı⁴⁹⁰. Bu Beyliklerin başını Karamanoğulları çekmekteydi. Karamanoğulları kendilerini Anadolu Selçuklu Devleti'nin varisi olarak görmekte ve Anadolu'da Türk birliğini sağlamaya çalışarak İlhanlıları tanımamaktaydı. Bu dönemde Karamanoğullarının başında Yahşi Bey bulunmaktaydı. Karamanoğullarının İlhanlılara karşı yürüttükleri bu faaliyetler o dönemin diğer beyliklerinde de İlhanlılara karşı bir serbestilik hareketinin yayılmasını sağladı. Yahşi Bey 1312 yılında Konya'yı ele geçirerek İlhanlıların Anadolu hâkimiyetine ağır bir darbe indirdi. Karamanoğulları amaçlarını gerçekleştirmek için Memlûklarla da haberleşerek İlhanlılara karşı Memlûklarla iş birliği yapmaktaydı. Bu durum Anadolu'da İlhanlı hâkimiyetinin gittikçe zayıflamasına sebep olmaktaydı.

---

⁴⁸⁹ Fleet 2012, 115.

⁴⁹⁰ Taşkıran H. (2016). **Mirasçı Bir Beylik Karamanoğulları Hristiyan Devletlerle İlişkileri**. Ankara Gece Kitaplığı, 117.

Yukarıda bahsettiğimiz gelişmeler İlhanlı merkezinden de dikkatle takip edilmekteydi. Olcaytu İlhanlılar için meydana gelen bu olumsuz havayı ortadan kaldırmak için Haziran 1314 yılında Emîr Çoban'ı güçlü bir ordu ile Anadolu'ya gönderdi⁴⁹¹. Emîr Çoban'ın büyük bir orduyla Anadolu'ya geldiğini duyan Karamanoğullarının dışındaki Türkmen beylikleri Sivas ve Erzincan arasında bulunan Karanbük'te Emîr Çoban'ı karşılayarak tekrar itaatlerini bildirdiler. Emîr Çoban'ı karşılamaya gelenler arasında Ermeni kralı da bulunmaktaydı⁴⁹².

Emîr Çoban böylece itaat eden Türkmen beyliklerini affetti. Ancak kendisini karşılamaya gelmeyen ve Konya'yı kuşatan Karamanoğullarını cezalandırmak için harekete geçerek Konya'yı kuşattı. Bir süre sonra şehirde açlık baş gösterdi. Bunun üzerine kuşatmaya daha fazla dayanamayan Karamanoğulları şehirden çekilmek zorunda kaldılar. Bunun sonucunda Çoban Aralık 1314 tarihinde Konya şehrini tekrar ele geçirmeyi başardı⁴⁹³.

Çoban bundan sonra Anadolu'da asayişini tekrar tesis etmek için yaklaşık bir sene orada kaldı. Ardından Oğlu Timurtaş Noyan'ı Anadolu genel valisi olarak kendi yerine bırakarak tekrar İlhanlı merkezine gitti. Timurtaş Noyan kendisine Kayseri'yi merkez yaparak Anadolu'yu buradan yönetti⁴⁹⁴. Timurtaş Noyan döneminde Anadolu diğer İlhanlı valilerine oran ile rahat bir nefes aldı. Ancak Ebu Said Bahadır Han döneminde Emîr Çoban ile İlhanlı sultanının araları bozulduğu için İlhanlı Hükümdarı Emîr Çoban'ın bütün ailesini cezalandırmış bundan Timurtaş Noyan da nasibini almıştır.

5.2. Olcaytu Dönemi Ermeniler ile Münasebetleri

Daha önce de değindiğimiz gibi Moğollar batı seferine çıktıklarında kendilerine tabi olan milletlerden bir tanesi de Ermeniler olmuştur. Ermenilerle Moğollar arasındaki idari ilişkiler Kilikya ve Kafkasya coğrafyasında birbirinden farklı gelişmiş, Kafkasya Ermenileri 1220'li yıllarda başlayan Moğol akınlarına karşı koyma yolunu seçerek savaş ile Moğol hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Ancak Moğollar buradaki idarecileri değiştirmeyerek kendilerine vergi ve asker vermeleri koşuluyla tabiiyetlerini kabul etmiştir. Kilikya Ermenileri ise Moğol idaresini Köseadağ Savaşı sonrasında kendi rızaları ile kabul etmişler ve buradaki idarecilere Moğollar tarafından dokunulmamıştır.

⁴⁹¹ Benâketî, 1348, 473; Tuysuz, 2004, 66-67.

⁴⁹² Aksarayî. 2000, 251,252; Kaşânî, 1384 169.

⁴⁹³ Kaşânî 1384, 169,170.

⁴⁹⁴ Aksarayî. 2000, 251,252; Taşkiran 2016, 118.

Ermeniler, Moğol idare sistemi içerisinde Gürcü ve Abbasilere elçi olarak gönderilmeleri ve Divin vadisindeki bir kalenin idare edilmesi haricinde yüksek bir göreve getirilmemişlerdir. Ancak kendilerinden asker ve kılavuz olarak İlhanlıların İslam'ı kabulleri sonrasında bile faydalanılmıştır. Moğollar, Ermenileri iyi bir müttefik olarak görmüşler ve onları kullanmaktan çekinmemişlerdir. Ermenilerde Moğolların politikalarını yönlendirerek yaşadıkları bölgelerde Türklere ve Müslümanlara karşı güç kazanmak için Moğol idaresinde sıkı bir gayret göstererek hizmet etmişlerdir.

Ermenilerin Moğollarla olan ekonomik ilişkisine baktığımızda ise Kafkasya Ermenileri en çok baskı altında kalıp, ağır vergiler ödemek zorunda kalan kesim olmuştur⁴⁹⁵. Kilikya Ermenileri ise yaşadıkları coğrafyanın kendilerine vermiş olduğu avantaj ve yürüttükleri politika sayesinde Moğolların uygulamış oldukları ağır vergilerden uzak olmuşlar, ancak Moğollar ile Memlûklar arasında kalmalarından dolayı sürekli Memlûkların saldırılarına ve ağır vergilerine maruz kalmışlardır⁴⁹⁶. Esasen Kilikya Ermeni Krallığının tarihine bakıldığında kendisini çevreleyen Müslüman baskısı hemen görülür. Kilikya Ermenileri Müslümanlara karşı Avrupalı devletler ve Papalıktan defaatle yardım talebinde bulunmuşlardır. Ancak bu güçler Ermenilere yapacakları yardıma şart olarak Ermenilerin Katolik mezhebine geçmeleri şartına Ermeniler olumlu cevap vermedikleri için bu yardımlar bir türlü gerçekleştirilememiştir⁴⁹⁷. Olcaytu Han döneminde Bulargu'nun yoğun baskıları karşısında çaresiz kalan Ermeniler batının bu talebini kabul ederek kiliseleri birleştirme kararı almışlardır. Ermenilerin bu kararı batıda Katoliklerin zaferi olarak yankı uyandırdıysa da Ermenilere söz verilen destek güçler gönderilmemiştir⁴⁹⁸.

Olcaytu Han İlhanlı tahtına geçtiği tarihte Kilikya Ermenilerinin İlhanlılara tabiiyetleri sürmekteydi. Zira bu tabiiyetin bir gereği olarak Ermeni Kralı önceden Memlûklara verdiği

---

⁴⁹⁵ Dönemin Ermeni kaynaklarından olan Anonim Vakayiname Gazan Han'ın vefatından sonra Olcaytu'nun İlhanlı tahtına çıktığını ve Gazan Han döneminde Hristiyanlardan alınmayan Haraç vergisini tekrar almaya başladığını bu vergilerin halka çok ağır geldiğini hatta halkın bir kesiminin çaresizlikten hayvan derisinden kendilerine elbiseler yaptığını aktarmaktadır. **Bkz: Glastyan, Anonim Vakayinamede Pasajlar.** 2005, 156.

⁴⁹⁶ Demirel, A. (2015). "İdari ve Mali Alanda Ermeni – Moğol Münasebetleri" , *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 65-75, 70.

⁴⁹⁷ Kilikya Ermeni Krallığı'nın Müslam Türklerle olan münasebetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ersan M. (2014). *Türk-Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)*. *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, II, Türk. Ankara: Tarih Kurumu. 161-202; Gökhan İ. (2012). "Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler" *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 70-108; Ersan. M. (2007). *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; Morvsiyan, A. (2017) *Ermenistan Tarihi (Özet Kitap)*. (Türkçeye Çev. Marta). Minasyan). Yerevan. Yerevan Devlet Üniversitesi Yayınları, 76.

⁴⁹⁸ Morvsiyan, 2017, 76.

vergiyi ödemekten vazgeçti. Bunun üzerine 1304 yılında Halep hâkimi Kara Sungur önderliğinde bir Memlûk birliği Ermeniler üzerine sefere çıktı. Bu ordu Sis dolaylarında Ermenileri katlederek bu civarı yağmaladılar. Ancak Ermeniler bu dönemde İlhanlılara tabi oldukları için Anadolu'da bulunan bir İlhanlı ordusu söz konusu Memlûk ordusunu Derbent'de baskına uğrattılar. İki gurup arasında çıkan çatışmada Memlûk ordusu birçok ölü ve esir ile yenilgiye uğradı. En Nasır bu yenilgi haberini alınca Emîr Bektaş silahtar ve Emîr Baybars Davadarî komutanlığında dört bin kişilik bir orduyu derhal Ermeni Kralığı'nın üzerine gönderdi. Ancak Memlûk ordusu Ermeni topraklarına ulaştığında Ermeni kralı, birçok hediye ve mal ile onları karşılayarak özür diledi. Memlûklar ile çıkan savaşta kendi suçunun olmadığını Moğolların bu savaşı yaptığını söyleyerek elindeki esirleri serbest bırakacağını ve ödemediği vergiyi de ödeyeceğini vadetti. Bunun üzerine Memlûk ordusu yağma yaparak geri döndü⁴⁹⁹. Ermeni Kralı da önceki savaşta esir edilen Memlûk askerlerini serbest bıraktı.

Önce Sultan Gazan ardından da Olcaytu'nun Müslümanlığı kabul etmiş olması arkalarındaki Moğol gücüne güvenerek Müslümanlara karşı akınlar düzenleyen ve bu yolla ganimetler toplayan Ermenilerin işlerini iyice zorlaştırdı. Zira bundan böyle artık Moğol hükümdar ve komutanları Ermenilerin Müslümanlara karşı bu akınlara karşı çıkıyor ve açıkça Müslümanların tarafını tutuyorlardı. Bunun en açık örneklerinden bir tanesi Olcaytu Han döneminde İrencin Noyan tarafından kendisine öncü olarak Anadolu'ya gönderdiği Bulargu'nun faaliyetleri oluşturmuştur. Olcaytu Dönemi İlhanlı Ermeni münasebetlerini büyük ölçüde Bulargu'nun Ermenilere karşı uyguladığı davranışları belirlemiştir.

İyi bir dindar olan Bulargu ordusu ile Kozan (Sis) havalisine geldiğinde Ermenilerin Müslüman mabetlerinde domuz beslediklerine⁵⁰⁰ şahit olunca son derece üzüldü. Bunun üzerine Ermeni tekfurunu yanına çağırarak bu hareketlerinden dolayı onu azarladı. Aynı zamanda Olcaytu'ya da bir haber göndererek burada Müslümanlar için bir mescit yapmak için ondan izin istedi. BulArgûn'nun bu isteği ve çabası Olcaytu'nun da hoşuna gitti⁵⁰¹. Olcaytu'nun ona izin vermesi üzerine faaliyetlere girişti⁵⁰².

Bu arada Bulargu'nun Ermenilere karşı Müslüman haklarını savunan davranışlarından rahatsız olan Ermeni Kralı Hetum Bulargu'yu ortadan kaldırmak için planlar kurdu⁵⁰³. Bir taraftan

---

⁴⁹⁹ Rızavi, 2015, 68.

⁵⁰⁰ Kaşânî, 1384, 77; Örs, 1992, 115.

⁵⁰¹ Kaşânî, 1384, 78; Örs, 1992, 116.

⁵⁰² Rızavi, 2015, 68; Erdem 1195, 396

⁵⁰³ Kaşânî, 1384, 78; Erdem, 1995, 396; Rızavi, 2015, 68.

Olcaytu'ya bir elçi göndererek Bulargu'nun Memlûklar ile yazıştığını ve Memlûk tarafına geçmeye niyetlendiğini söylerken diğer taraftan da Memlûklara elçi göndererek kendilerine göndereceği vergiyi Bulargu yüzünden gönderemediğini söyleyerek onları Bulargu üzerine sefere davet etti⁵⁰⁴. Ermeni Kralı bu tedbirlerin yanında birde maiyetindeki Ermenilere birçok hediye göndererek Bulargu'yu ortadan kaldırmak için kendisine yardım etmelerini istedi ise de kimse buna yanaşmadı⁵⁰⁵.

Ancak Ermeni Kralı Hetum'un bütün çabaları sonuçsuz kaldı. Olcaytu bu iddialara inanmadığı için Bulargu'ya bir elçi gönderdi. Memlûklar de bu olayın doğru olup olmadığını öğrenmek için Bulargu'ya bir elçi gönderdiler. Yine Bulargu'yu ortadan kaldırmaya da kimse yanaşmadı. Üstelik Kralın bütün bu komplolarından Bulargu da yanına gelen İlhanlı ve Memlûk elçileri vasıtası ile haberdar oldu⁵⁰⁶. Bu durum Bulargu'yu hemen harekete geçirdi. Bulargu Ermeni Kralını yakalamak için Erzene Kalesi'ne 20 kadar muhafız yerleştirdi⁵⁰⁷. Ardından da kralın ziyafet vereceğini ilan ederek yanına çağırdı⁵⁰⁸. Bulargu adamlarına Kral geldiğinde onu yalnız bir şekilde kendisinin yanına getirmelerini emretti. Bu emîr üzerine Ermeni Kralı Bulargu'nun yanına geldiğinde Bulargu derhal kılıcını çekerek tekbir getirdi ve onu öldürdü⁵⁰⁹. Bulargu'nun adamları tekbir sesini duyunca bir kişi hariç Ermeni Kralı ile gelen herkesi öldürdüler⁵¹⁰.

Bulargu'nun elinden sağ kurtulan bir Ermeni derhal Erzene kalesine giderek olan biteni buradaki Ermenilere anlattı. Böylece krallarının öldürüldüğünü haber alan Ermeniler ise Erzene Kalesi'ndeki yirmi Moğol muhafızını öldürüp kalede ateş yakarak duman çıkarttılar⁵¹¹. Bir müddet sonra bölgedeki diğer Ermeni şehirleri de durumu öğrendi. Onlar da Erzene'deki Ermenilerle birleşerek Bulargu'nun da etrafını sardılar. Ermenilere karşı Moğolları ise Selçuklulardan bir birlik korudu. İki taraf bir süre savaştıktan sonra iki tarafın komutanı da meseleyi Olcaytu'ya anlatmak üzere geri çekildi. Bu sırada Ermeni kralının kardeşi ağabeyinin öcünü almak için harekete geçti. Ancak Bulargu onun Sivas'ta olduğunu öğrenince

⁵⁰⁴ Kaşânî, 1384, 78; Örs, 1992, 116; Rızavi, 2015, 68,69; Erdem, 1995, 396,97; Togan 1981, 244,245.

⁵⁰⁵ Kaşânî, 1384, 79.

⁵⁰⁶ Kaşânî, 1384, 78; Örs, 1992, 116; Erdem, 1995, 397; Rızavi, 2015, 69.

⁵⁰⁷ Kaşânî, 1384, 78; Erdem, 1995, 397; Rızavi, 2015, 69.

⁵⁰⁸ Glastyan, *Anonim Vakayinamede Pasajlar*. 2005, 150; Erdem, 1995, 397; Rızavi, 2015, 69; Glastyan, *Nerses Palients Vakayinamesinden Pasajlar*. 2005, 178.

⁵⁰⁹ Kaşânî, 1384, 79; Glastyan, *Anonim Vakayinamede Pasajlar*. 2005, 150; Glastyan, *Nerses Palients Vakayinamesinden Pasajlar*. 2005, 178; Togan, 1981, 244.

⁵¹⁰ Kaşânî, 1384, 79; Glastyan, *Anonim Vakayinamede Pasajlar*. 2005, 150.

⁵¹¹ Kaşânî, 1384, 79.

onu orada yakalatıp hapse attı. Böylece Tebriz'e gidip kendisini Olcaytu'ya şikâyet etmesini önledi⁵¹².

Anadolu'da bu olaylar yaşanırken İrencin Noyan gelerek olaya el koydu. Ermeni Kralının kardeşini serbest bıraktığı gibi Bulargu'ya da iyi davrandı⁵¹³. İrencin Noyan Anadolu'da olan bu olayları olduğu gibi Olcaytu'ya aktardı. Bunun üzerine Olcaytu Bulargu'yu alması için Emîr Horkudak'ı görevlendirdi. Bulargu Anadolu'da kısa bir süre kalmasına rağmen gönlünden gaza ruhu hala canlı olan Anadolu insanının gönlünde taht kurmuştu. O İran'a gitmek üzere yola çıktığı sıralarda geçtiği güzergâhta halk onu tekbir ve salalar ile karşıladı. Böylece İlhanlı merkezinde yargılanan Bulargu ilk başlarda Olcaytu'nun affına mazhar oldu ise de daha sonra onunun konumuna göz diken emîrler Olcaytu'nun ona karşı görüşünü değiştirerek onu 1308 yılında öldürülmesine sebep oldular⁵¹⁴.

Bu olaylardan sonra Kilikya Ermenilerinin İlhanlılara bağlılıkları gittikçe zayıflamıştır. Emîr İrencin Noyan İlhanlı yönetimini bu bölgelerde güçlendirmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamamıştır. Son olarak Ebu Said Bahadır Han döneminde 1325 yılında Memlûklar Ermeni topraklarına bir sefer düzenleyerek buraları tamamen yağmalamışlardır. Bu sefer sonucunda ermeni Kralı Oşin ölmüş onun yerine V. Leon tahta geçmiştir. Bu dönemde de Ermeniler Memlûklara karşı Papadan yardım istediler ancak bekledikleri yardımı alamadılar⁵¹⁵. Son olarak 1335, 1359 ve 1374 yıllarında Memlûklar tarafından Kilikya Ermenilerinin topraklarına seferler düzenledi ve Kilikya Ermeni Krallığı ortadan kaldırıldı⁵¹⁶.

5.3. Olcaytu Dönemi Büyük Moğol Hanlığı İle Münasebetler

Bilindiği üzere İlhanlı Devleti Cengiz Han'ın selefi Mengü Han'ın Hûlâgû'yü batı seferi ile görevlendirmesi sonucu kurulan bir devlettir. Hûlâgû İran seferine çıktığı sırada oğullarından birini Ağabeyi Mengü'nün yanında bırakarak ona bağlılığını göstermişti⁵¹⁷. Böylece iki taraf arasındaki ilk ilişkiler tâbî metbu statüsünde başladı.

1259 tarihinde Mengü Han vefat ettiği için Suriye'de Hûlâgû Ayn-ı Calut savaşının hemen arifesinde ordusunun önemli bir kısmını yanına alarak Karakurum'a gitmiş ve burada yapılan

⁵¹² Rızavi, 2015, 69; Erdem, 1995, 397,

⁵¹³ Kaşânî, 1384, 80.

⁵¹⁴ Erdem, 1995, 398; Rızavi, 2015, 69; Togan 1981, 245.

⁵¹⁵ Rızavi, 2015, 69,70.

⁵¹⁶ Rızavi, 2015, 70.

⁵¹⁷ Yuvalı A. (1989). "Moğolların Yakındoğu Politikası ve İsmaililerin Akıbeti Üzerine Bazı Bilgiler" . İstanbul. *TDAD*, S.58, S. 92-93.

kurultayda Kubilay'ı desteklemiştir⁵¹⁸. Bu yüzden İlhanlı ordusu Memlûklularına karşı az sayıda kalmış ve Ayn-ı Calut savaşında İlhanlılar kaybeden taraf olmuşlardır. Ancak Kubilay Han Hûlâgû'nün desteği ile seçildiği için İlhanlıların Altın Ordu ve Çağataylılar karşısında yaşadıkları anlaşmazlıklarda İlhanlıları desteklemiştir. Gerçekte ise İlhanlılar ile Büyük Moğollar menfaatleri kesiştiği için İktisadi ticari ve askeri işbirliği yaptılar⁵¹⁹.

Gazan Han'a kadar İlhanlı Devleti'nin başına geçen her İlhanlı hükümdarı başta hükümdarlıkla ilgili önemli meseleler olmak üzere birçok konuda Büyük Moğol hanının onayını almak zorundaydı. Örneğin Abâkâ, İlhanlı Devleti'nin başına geçmesine rağmen Büyük Han'dan gelen hükümdarlığının onaylandığını bildiren yarluk eline ulaşana kadar İlhanlı tahtına geçmeyerek bir sandalyede oturmuş, Argûn Han da aynı şekilde hükümdarlığının Kubilay Han tarafından onaylandığında ikinci defa cûlus merasimi yapmıştır⁵²⁰.

Ancak iki devletin coğrafi uzaklığı ve İlhanlı Devleti'nin gittikçe güçlenmesi gibi nedenler İlhanlıların Büyük Moğollara bağlılıklarını gittikçe zayıflattı. Bu ilişkiler Gazan Han döneminde kopma noktasına gelerek İlhanlı Devleti Büyük Hanlardan bağımsız hareket etmeye başladı. Üstelik Gazan basılan İlhanlı sikke ve fermanlarından Büyük Moğol Hanlarının adını kaldırarak adeta Moğol hanlarına karşı bağımsızlığını ilan etti⁵²¹. Bunda etkili olan en önemli unsur ise şüphesiz Gazan Han döneminde İlhanlı Devleti'nde yaygınlaşan İslam dini ve Kubilay Han'ın ölümünden (1294) sonra Büyük Moğolların başına geçen Timur Han'ın (1297) İlhanlıları kendilerine bağlı tutacak güce sahip olmamasıydı⁵²².

Gazan Han'ın bağımsızlık ilanına rağmen Büyük Moğol Hanları İlhanlılara büyük bir tepki göstermedi ve iki taraf arasındaki ilişkiler sakin bir seyirde devam etti. Gazan Han 1298'de Timur Han'a değerli hediyelerle birlikte bir elçilik heyeti göndererek onun teveccühünü kazandı⁵²³.

⁵¹⁸ Cevvadi, A. Cihan, Z. (1391) "Ez Tebriz ta Pekin Berresiyi Münasebet-i İlhanân ba Han-ı Bozorg-ı Moğol" *Fasılname-i Tarih Revabit-ı Harici*. Yıl. 13. Sayı. 50. Ss.69-90. 72.

⁵¹⁹ Cevvadi, Cihan, 1391, 73.

⁵²⁰ Özgüdenli, 2008, 159.

⁵²¹ 694 h. yılına kadar basılan İlhanlı Paralarında genellikle "Kaan" veya "Büyük Kaan" ünvanıyla Büyük Moğol Karhanlarının adı yazılırken Gazan Han dönemindeki paralarda bu adlar kaldırarak Bastırdığı paralarda kendisi için "Sultanu'l Azam Gazan" tabirini kullanmıştır. Aynı şekilde bu paralarda "Tengri-yin küçündür" ibaresini de kullanmıştır. Gazan Han döneminde çıkan fermanlardan da önceden kullanılan "Kaan-ı Azam" tabiri kaldırılarak yerine "Ferman-ı Sultan Muhammed Gazan" tabiri getirildi. Bkz: Cevvadi, Cihan, 1391, 74.

⁵²² Cevvadi, Cihan, 1391, 74; Özgüdenli, 2008, 159.

⁵²³ Cevvadi, Cihan, 1391, 75.

Olcaytu Han döneminde Büyük Han ile ilk münasebetler Büyük Han tarafından Olcaytu Han'ın hükümdarlığının ilk yılında İlhanlılara gönderilen elçilik heyeti ile başladı. Bu heyet ile Timur Han Cengiz evlatlarının kendi aralarındaki anlaşmazlıklara son vermelerini isteyerek İlhanlılarla iyi ilişkiler kurmayı temenni etmekteydi⁵²⁴. Olcaytu Han bu elçilik heyetini son derece iyi karşılayarak değerli hediye ve dostluk temennileri ile uğurlamıştır. Olcaytu Han'ın Büyük Moğolların destek ve dostluğuna son derece önem verdiği, Fransa kralına gönderdiği mektupta Büyük Han'ın desteğini aldığını belirtmesinden anlaşılmaktadır⁵²⁵.

Olcaytu döneminde iki taraf arasında gerçekleşen ikinci temas ise Olcaytu Tarafından 1307 tarihinde Büyük Moğol Han'ı Timur'a bir elçilik heyeti göndermesiyle gerçekleşmiştir. Bu heyet yaklaşık dört sene Çin'de kalarak Timur Han'ın nazarında İlhanlılara karşı iyi düşünceler beslemesini sağladı⁵²⁶.

Sonuç olarak denilebilir ki Moğol şube devletleri arasında Büyük Moğollarla en iyi ilişkileri kuran devlet İlhanlılar olmuştur. Bu iki devlet hiçbir zaman savaşmadığı gibi iki taraf arasındaki iyi ilişkiler İlhanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir.

5.4. Olcaytu Dönemi Altın Ordu Devleti ile Münasebetler

19 Temmuz 1304 tarihinde İlhanlı tahtına oturan Olcaytu Han iktidarının ilk yıllarında bölgedeki siyasi şartlar İlhanlıların lehineydi. Olcaytu iktidarının başından 1312 tarihine kadar Altın Ordu Devleti'nin başında Toktay, 1312 senesinden sonra ise Özbek Han bulunmuştur. Olcaytu Han döneminde iki taraf arasında ilk münasebet Altın Ordu hükümdarı Toktay'ın 1304 yılında İlhanlı başkenti Tebriz'e gönderdiği elçilik heyetinde dostluk ve barış temennisinde bulunmasıyla başlamıştır. Olcaytu da bu elçileri hoş karşılayıp aynı temenni ile geri göndermiştir. Böylece iki devlet arasında dostane ilişkiler başlamıştır. Bu dönemin en önemli müelliflerinden olan Vassâf, bu konu ile ilgili bizlere şöyle bir kayıt aktarmaktadır. *“Olcaytu Sultan'ın tahta oturmasının uğurlu olduğundan dolayı, Cengiz Han hanedanı arasında sağlam bir birlik kuruldu ve kervanlar gidip gelmekle meşgul oldu”*.⁵²⁷ Bu ifadeler benzer olarak Kaşânî de şu kaydı; *“Sultan'ın kutlu doğumu özelliklerinden birisi de, atalarının, babalarının, amca ve dayılarının ve diğer padişahların zamanlarının aksine,*

⁵²⁴ Özgüdenli, 2008, 159,60.

⁵²⁵ Cevvadi, Cihan, 1391, 75.

⁵²⁶ Cevvadi, Cihan, 1391, 75,76.

⁵²⁷ Vassâf, 277.

saltanat tahtına oturduğu sırada bütün âlemde tam bir huzurun olması, hiçbir fitne ve kargaşanın çıkmamasıydı. Ötekilerden her birisinin devleti başlangıçta korkunç intikamlarla, vahşetli ıstıraplarla aniden karışıyor, şehzadeler, emîrlere değerli başlarını gurur rüzgârına kaptırıyorlardı. Can yakıcı kılıcın ateşinde yanıyorlardı. Köklü hanedanları katliam, zorbalık ve yağma ile kökünden kesilip yok oluyordu. Bu adaletli Sultan'ın ömrü ebedi olsun, ulus ve mülkten nasibini alsın- devleti sırasında feleğin serkeş atı yeryüzü olaylarının toprağından ve musibetlerin muhalif rüzgârının tozundan bir hadiseye sebebiyet vermedi. Aksine Sultan'ın devletinin eseri, ikbalinin ve saadetinin özelliğı yüzünden İran ülkesinde eller hareketsiz kalıp, ayaklar hareketlendi”⁵²⁸ aktarmaktadır.

Bu kayıtlar Olcaytu Han döneminde, bir zamanlar en güçlü rakiplerinden olan Altın Ordu Ulusu tarafından kendilerine yönelen ciddi bir tehdit yaşanmadığını bize göstermesi açısından önemlidir. Ancak durum böyle olması söz konusu iki devlet arasında hiç sorun yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. İlhanlıların tarih sahnesine çıkmasından itibaren bu iki devlet farklı cephelerde saf tutmuşlardı. Bundan dolayı bu dönemde de her iki devletin yöneticileri bir diğerine karşı her an kendini kötü senaryoya hazırlıklı tutup ihtiyatı elden bırakmamayı uygun görmekteydiler. Dönemin kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre Olcaytu'nun iktidarında iki farkı Moğol ulusu olan İlhanlı ve Altın Ordu devletleri arasında farklı tarihlerde bazı gerginlikler yaşanmışsa da iki devlet arasında elçiler vasıtası ile diyalog kanalları açık tutulmuş böylece çıkması muhtemel bir savaşın önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Esasında Olcaytu Han döneminde İlhanlı Altın Ordu devleti münasebetlerini 1313 öncesi ve sonrası olmak üzere iki safhaya ayırmak daha doğru olacaktır. Yukarıda da değindiğimiz üzere bu tarihten önce Altın Ordu tahtında Tokta otururken bu tarihten sonra Özbek Han tahta geçmiştir. Toktay döneminde ilişkiler daha sakin ve dostane geçerken Özbek döneminde Altın Ordu eski bazı iddiaları tekrar gündeme getirmiş ve Olcaytu'ya adeta gözdağı niteliğinde bir mektup göndermiştir.

Olcaytu Han'ın İlhanlı tahtına çıkmasından yaklaşık altı ay sonra (9 Aralık 1304 tarihinde Altın Ordu hükümdarı Toktay tarafından gönderilen elçilik heyeti Olcaytu Han'ın huzuruna ulaştı. Toktay bu mesajında yeni İlhanlı hükümdarını tebrik edip barış ve dostluk diliyordu⁵²⁹.

---

⁵²⁸ Kaşânî, 1384, 29.

⁵²⁹ Kaşânî, 1384, 42.

Ancak 1308 tarihinde iki ulus arasında bazı sürtüşmeler meydana geldi. Baybars'ın tarihini (Kasım/Aralık 1308) olarak verdiği bu çarpışmalar Altın Ordu Devleti'nin bir sınır birliği karakolu ile İlhanlı sınırları üzerinde bulunan karakol arasında vuku bulmuş ve bu çatışmalar neticesinde İlhanlı kuvvetleri hezimete uğrayarak ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. 1308 tarihinde Altın Ordu sınırında hareketliliğin duyulması üzerine Olcaytu Han Emîr Çoban'ı bu iş için görevlendirdi. Emîr Çoban derhal asker toplayarak Gürcistan'a gitti⁵³⁰.

İlhanlıların bu tedbirleri üzerine Toktay ikinci bir elçilik heyeti göndererek durumu düzeltmeye çalışmıştır. 29 Zilhicce 709 (30 Mayıs 1310) yılı Cumartesi günü Olcaytu'nun huzuruna ulaşan bu elçilik heyeti İlhanlılar tarafından izzet ve ikram görmüştür. Olcaytu'nun bu tavrı Altın Ordu ile iyi ilişkilerin sürmesine ne derece önem verdiğini bizlere göstermesi açısından önemlidir. Ancak bütün bunlara rağmen Olcaytu tedbiri de elden bırakmayarak Ekim/Kasım 1312 tarihinde Emîr Pulad Çing-Sang'ı Derbent ve Arran sınırlarını korumak üzere Kür Nehri kıyısına tayin etti⁵³¹.

1313 yılından itibaren Altın Ordu Devleti'nde iktidar değişikliği oldu. Bu tarihte Toktay ölmüş üstelik kendine daha önce belirlediği veliahtı İlbasmış da kendinden önce ölmüştü. Bu sebepten Toktay'ın yerine Altın Ordu ulusunun başına Toktay'ın yeğeni Özbek Han⁵³² geçti.

⁵³⁰ Kaşânî, 1384, 82; Spuler, 2011, 126.

⁵³¹ Kaşânî, 1384, 142.

⁵³² Kaşânî, Özbek Han'ın tahta oturma hikâyesini şu şekilde anlatmıştır: Toktay Tubici'nin son zamanlarında oğlu Hurdu öldü. Ondan büyüğü Bayan ve küçüğü Mumkiyay adlı iki oğlu kaldı. Bayan babasının yerine oturup, orduyu ele geçirdi. Mumkiyay başkaldırarak onun mülkünü ve ulusunu dağıtıp avare etti. Toktay, kalabalık bir orduyla Bayan'a yardım etmek için harekete geçti. Mumkiyay kaçtı ve babası yerine Bayan'ın tahta oturması kararlaştırıldı. Toktay, yazın geri dönüp yeğeni Özbek'i küçük kardeşi Afşa ile birlikte ordunun başında bırakıp başkente doğru hareket etti. Yolculuğun verdiği eziyetten dolayı sağlığı bozularak 4 Rebiyülahir 712 (9 Ağustos 1312) senesi Çarşamba gününde, Saray taraflarında, İdil Nehri'nde bir geminin içinde vefat etti. Ondan sonra ulusun emirleri ve Noyanları toplanıp kurultay yaptılar. Şehzadelerden Saray emiri Kutluk Timur "*Biz, Toktay'ın oğlunu padişah olarak seçelim, zira babasının bizim üzerimizde çok hakkı var, ancak ilk önce Özbek'i çağırıp iyi bir şekilde onun ortadan kaldırmamız lazım. Çünkü o, ulusun düşmanıdır. Daha sonra Toktay'ın oğlunu ulusun tahtına oturtalım.*" diye söyledi. Hepsi bu konuda hemfikir oldular. Bir kişi, Özbek'i emirlerin toplantısı ve onun hakkındaki hile ve düşmanlıktan haberdar etti. Nedeni buydu ki o, emirlerden Müslümanlık ve inanç sorgulaması yapıyordu. Emirlerin başı "*Ey padişah! Sen bizden Müslüman olmamızı isteme, bunun yerine itaat ve bağlılık iste. Çünkü bizim Cengiz Han'ın yasa ve yosunundan şikâyetimiz yoktur. O halde niçin Arapların eski şeriatına davet ediyorsun?*" diye söyledi. Özbek, onu oracıkta helak etti. Diğer emirler ve Noyanlar, onun çirkin davranışından korkup, ondan nefret ederek onu öldürmek için fikir birliği yaptılar. Onu öldürmek için bir ziyafet meclisi düzenleyip onu davet ettiler. Özbek, şenlikte hazır oldu ve musiki eşliğinde iki üç kızıl kadeh (kırmızı şarap) içtikten sonra emirlerden biri, dışarı çıkması için göz kırparak ona işaret etti. Özbek kuşkulanıp kazayı hacet bahanesiyle dışarı çıktı. O emir, onun arkasınca giderek emirlerin toplanması ve hakkındaki hile ve düşmanlığı kendisine anlattı. Özbek, derhal hızlı bir şekilde ata binerek kaçtı. Birkaç bin asker etrafında toplayıp onların gücüne güvenerek geri döndü ve onlara saldırmak için onlardan daha evvel harekete geçti. Bütün emirleri, yüzden fazla şehzade ve Toktay'ın oğlu ile birlikte yakalayıp öldürdü ve o Emire ikramda bulunup, kendi yanında bulundurdu. Böylece kendisi Cuci Han ulusu tahtına oturmasını müjdelemek için bütün ülkelere elçiler gönderdi. Bu esnada Dava'nın oğlu İsen Buka, Kağan ile düşman olmuş, Özbek'in kendisine yardımcı olup uzlaşmasını

Bu taht değişikliği beraberinde Altın Ordu Devleti'nin İlhanlılara karşı izlediği dış siyaseti de değiştirdi.

Yukarıda bahsettiğimiz şekilde Altın Ordu tahtına oturan Han'ın ilk icraatlarından bir tanesi Olcaytu Han'ın huzuruna elçiler göndermek oldu. Kıpçakay önderliğindeki bu heyet 13 Ekim 1312 senesi Cuma günü, Derbent yolundan ve Gürcistan vilayeti üzerinden elli baş ulak ile Sultaniye'de Olcaytu Han'ın huzuruna vardı. Kaşânî'nin aktardığına göre Özbek Han gönderdiği mektupta şunlar yazıyordu. “*Sen(Olcaytu) akasın (Ağabey), ben ini(küçük kardeş). Bizim aramızda arkadaşlık ve dostluk kuralları vardır. Eğer askere ihtiyacın olursa istediğin kadar gönderirim. Ama İran ülkesinin şehir ve kasabalarında Mengü Kağan'ın hükmü gereği bize ait olan her şey adamlarımıza verilsin ki kapalı yollar açılsın. Her iki taraftan da ihtiyacımız olduğu halde biriktirilmiş ve yıpranmakta olan kumaş ve malları birbirimize yollayalım. Tüccarlar ve seyyahlar kazanç elde etmek için karşılıklı gelip gitsinler*”⁵³³.

Yukarıdaki mesajdan da kolaylıkla anlaşılacağı üzere Özbek Han tahta oturur oturmaz bir taraftan “*İran ülkesinin şehir ve ülkelerinde Mengü Kağan'ın hükmü gereği bize ait olan her şey adamlarımıza verilsin*” diyerek Altın Ordu'nun Azerbaycan ve Kafkas üzerindeki hâkimiyet iddialarını ileri sürmüş diğer taraftan da “*Askere İhtiyacın varsa İstediğin kadar göndereyim*” ifadelerini kullanarak adeta güç gösterisi yapmıştır. Özbek Han'ın bu mektubundan çıkarılabilecek diğer bir sonuç ise iki devlet arasında ticaret yollarının açık tutulması sonucu iki devletinde ekonomik kazanç elde edeceğini ancak bunun mümkün olabilmesi yine söz konusu yerlerin hâkimiyetinin kendilerine bırakılması şartına bağlamıştır. Özbek Han'ın bu mesajlarını iyi anlayan Olcaytu Han, elçilere izzet ikram gösterip lütufta

---

istiyordu. Bunun için Özbek'e “*Kağan buyurmuştur ki, padişahlık Özbek'in hakkı değil ve ona yakışmıyor. Cuci Han ve Toktay tahtına başka bir şehzadeye bağışlayacağım.*” içeren bir mesaj gönderdi. Özbek, bu rahatsız edici sözlerden dolayı Kağan'a karşı asi olup düşman kesildi. Özbek'in yakın adamı ve müşaviri olan o emir; “*Eğer benim düşüncemi ve fikrimi sorarsan, Kağan'a isyan etme. Çünkü o, Yaratan'ın gölgesidir ve sen ona itaat arz ederek bütün ulusa musallat olup her zaman düşmanların bütün belalarından emniyette ola bilirsin. İsen Buka ve Çağatay ulusu ile dostluğunu kes ve onlara baş eğme.*” diye söyledi. Özbek, uzak görüşlülükten dolayı onun düşüncesini beğendi ve İsen Buka'nın sözleri ve vaatleri boşa çıktı. Aralarındaki birlik bozuldu. Kışın ortasında barış ve dostluk mesajıyla Kağan'a doğru hızlı koşan elçiler gönderdi. Onların dönüşünden sonra, aynı şekilde, arkadaşlık, dostluk ve barış mesajıyla Olcaytu Sultan huzuruna elçiler gönderdi. 10 Cemaziyülahır 712 (13 Ekim 1312) senesi Cuma günü Kıpçakay, Derbent yolundan ve Gürcistan vilayeti üzerinden 50 baş ulak ile Sultaniye'ye vardı. Mesajın içeriği şuydu: “*Sen akasın, ben ini. Bizim aramızda arkadaşlık ve dostluk kuralları vardır. Eğer askere ihtiyacın olursa istediğin kadar gönderirim. Ama İran ülkesinin şehir ve ülkelerinde Mengü Kağan'ın hükmü gereği bize ait olan her şey adamlarımıza verilsin ki Kapalı yollar açılsın. Her iki taraftan da ihtiyacımız olduğu halde biriktirilmiş ve yıpranmakta olan kumaş ve malları birbirimize yollayalım. Tüccarlar ve seyyahlar fayda elde etmek için karşılıklı gelip gitsinler.*” Sultan, elçilere izzet ikram gösterip lütufta bulunduktan sonra ayrılmalarına izni verdi.” Kaşânî, 144-146.

⁵³³ Kaşânî, 1384, 146.

bulunduktan sonra ayrılmalarına izin verdi. Ancak Özbek Han cephesinden emin olmak için 1313/1314 yılında genç şehzade Emîr Hüseyin'i Arran hâkimliği ve Şirvan'a bağlı Derbent'i koruması için görevlendirdi⁵³⁴.

Yine iki taraf arasında yapılan elçi teatilerinden bir tanesi de 1313 yılında Özbek Han'ın Gök Timur Gürekan, Banyal ve Bay Buka önderliğindeki bir elçilik heyetini İlhanlılara göndermesi olmuştur. 8 Nisan 1313 tarihinde Olcaytu'nun huzuruna çıkan bu heyet de öncekilerine benzer temenni ve dileklerde bulunarak İlhanlı merkezinden ayrılmıştır⁵³⁵.

Özbek Han tarafından İlhanlılara gönderilen diğer bir elçilik heyeti ise 25 11 Mayıs 1314 tarihinde İlhanlılara gönderilmiştir. Geyhâtû adlı bir Uygur'un önderliğinde dört büyük emîr ve yüz elli ulak ile beraber gönderilen bu heyette de Özbek Han barış ve dostluk dileklerini yinelemiştir⁵³⁶. Kaşânî İlhanlılar tarafından 4 Haziran 1314, tarihinde büyük bir şenlik ve ziyafet yapıp, bütün emîrler ve noyanların toplandığını ve Özbek Han'ın elçilerine hediyeler sunduğunu ve İlhanlı Sultanı tarafından izzet ikram gördüklerini kaydetmiştir⁵³⁷.

Özbek Han, Azerbaycan ve Arran üzerindeki Altın Ordu Ulusu'nun önceki hâkimiyet iddialarını yukarıdaki gibi tekrar dillendirmeye başlaması iki devletin ilişkilerinin gerginleşmesine sebep oldu.

Buna birde 1315-1316 tarihlerinde Altın Ordu'dan Baba Oğul⁵³⁸, hadisesi de eklenince iki devletin birbirine güveni iyice azaldı. Kaşânî'ye göre babaoğul meselesi özetle şöyledir; 1315/1316 yılında ortaya çıkan Baba Oğul, Cuci Kasar soyundan olup, şehzade Kaydu uruğundandı. Ağustos/Eylül 1315 tarihinde, Baba Oğul bir Tümen⁵³⁹ askeri ile Olcaytu Han'a itaat arz etmek ve hizmette bulunmak için harekete geçer. 1500 süvari ile Harezm beldesine doğru yönelerek buraları yağmalar. Harezm hâkimi olan saray emîri Kutluk Timur, yaklaşık olarak aynı sayıdaki ordusu ile onu engellemek için karşısına çıkınca Baba Oğula karşı ağır bir yenilgi alır. Bunun üzerine Baba Oğul Zemahşer, Karmetin, Hezaresb, Hayat, Kat, Kazerun ve Savekan gibi birkaç büyük şehri ve oraya bağlı diğer bölgeleri ele geçirince bu havalileri

---

⁵³⁴ Vassâf, 297.

⁵³⁵ Kaşânî, 1384, 142.

⁵³⁶ Kaşânî, 1384, 138.

⁵³⁷ Kaşânî, 1384, 166.

⁵³⁸ Kamalov, bu isimi "Babaç" şeklinde zikretmiştir. Bkz: Kamalov, **Moğolların Kafkasya Politikası**, 88.

⁵³⁹ Ortaçağ Türk ve Moğol devletlerinde bir askerî birliği ifade eden, idarî ve malî teşkilâtta da kullanılan terimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Özgüdenli O. G. (2012) "Tümen" İstanbul: **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.42. ss. 461-462.

yağmalayıp halka her türlü zulmü yaparlar⁵⁴⁰. Harezm beldelerinin tahrip edilme haberi, Şehzade Yisür'a⁵⁴¹ ulaşınca yirmi bin atlıyla Hocent tarafından hızlıca hareket ederek Harezm vilayetini tekrar ele geçirir. Bundan sonra Baba Oğul'a saldırır. Çıkan savaşta Baba Oğul esirleri bırakıp has adamları ve nedimleriyle Merv şehrine kaçar. Şehzadeden Kaçan Baba Oğul Eylül 1315 tarihinde Kaydu'nun adamları ile beraber Olcaytu'nun huzuruna gelerek Olcaytu'ya sığınır⁵⁴².

Baba olayı yüzünden Olcaytu ile Cuci Ulusu'nun padişahı Özbek Oğul arasında tam bir düşmanlık ortaya çıktı. Özbek Han bütün bu gelişmelerden haberdar olunca derhal Olcaytu'nun huzuruna yeni bir elçilik heyeti gönderdi 16 Eylül 1315 tarihinde Olcaytu'nun huzuruna ulaşan bu elçilik heyetinde Özbek Han Olcaytu'ya şöyle "*Baba Oğul bu yiğitliği kendi yüreğiyle göstermiştir. Harezm vilayetini harap etmiştir. Onu buraya, bizim yanımıza yolla. Eğer sana danışmak ve ücret almak için gelmişse, sizden hiç kimse [bu yıl] Mугan ve Arran'da kışlamak için harekete geçmesin. Çünkü biz çöldeki kumlar kadar çok yağmur damlaları kadar fazla, toprağın bile bütün sağlamlığına rağmen taşımaya güç yetiremediği bir orduyla Mугan ve Arran'da kışlamaya kararlıyız. Orada olup biteni gördükten sonra birbirimize sözlü olarak cevap verelim*"⁵⁴³ dedi. Olcaytu Han ise ona şöyle cevap verdi: "*Allah'a ant olsun ki (Baba Oğul) bizim ferman ve emirlerimizle gelip küstahlık etmiş olamaz.*"⁵⁴⁴ Bu elçilik teatisinden sonra İlhanlı hükümdarı Olcaytu iki devlet arasında gerginliğe sebep olan bu meseleyi ortadan kaldırmak için kendisine sığınan söz konusu kişilerin öldürülmelerini emretti. Böylece iki Moğol ulusunu savaşın eşiğine getiren Baba Oğul meselesi ortadan kalktı.

Sonuç Olarak Olcaytu Han döneminde söz konusu iki Moğol ulusunun ilişkileri dostluk münasebetleri ile başlamış ancak daha sonra bu dostluk yerini iki devlet arasında gerginliğe bırakmıştır. Gelişen olayların etkisi ile de gerginliğin dozu artmıştır. Söz konusu iki devlet Olcaytu'nun iktidarının sonuna doğru savaşın eşiğine gelmiş ancak Olcaytu'nun yerinde tedbiri sayesinde savaş önlenmiştir. Olcaytu iktidarının son aylarında kulağına İlhanlılar için felaket sayılabilecek Memlûk, Altın Ordu ve Çağatay ittifakı haberleri gelmeye başlamış⁵⁴⁵.

---

⁵⁴⁰ Kaşânî, 1384, 174.

⁵⁴¹ Soyu Çağatay ulusuna dayanır.

⁵⁴² Kaşânî, 1384, 174.

⁵⁴³ Kaşânî, 1384, 175.

⁵⁴⁴ Kaşânî, 1384, 176.

⁵⁴⁵ Bu haberleri Vassaf şöyle aktarmaktadır; "Maverâünnehir'li bir şahıs Olcaytu Sultan'ın huzuruna gelerek "Üç padişah, ülkene saldırmak ve savaş için anlaşmışlar. Birincisi, Çağatay Ulusu'ndan İsen Buka ve Kebek'tir,

Olcaytu böylesi bir ittifakın İlhanlıların sonunu getirebileceğini tahmin ettiği için Özbek Han'ın tehdit dolu mesajına nispeten yumuşak üslupla cevap vererek kendisine sığınan birini teslim etmek zorunda kalmıştır.

Kısacası Olcaytu Han döneminde İlhanlı Altın Ordu ilişkileri kendinden önceki İlhanlı hanlarının dönemlerine nispetle daha sakin geçmiştir. Ancak Olcaytu Han'ın 1316 yılında vefatı üzerine yerine İlhanlı tahtına çocuk yaşta ve tecrübesiz Ebu Said Bahadır Han geçince Altın Ordu Devleti tekrar İlhanlı toprakları üzerindeki tarihi emellerini hatırlamışlardır⁵⁴⁶.

5.5. Olcaytu Dönemi Çağataylılar ile Münasebetler

Şehzadeliğini Horasan'da Çağataylılar ile mücadeleyle geçiren Olcaytu'nun hükümdarlığı dönemi İlhanlı Çağatay münasebetlerini anlatmadan önce genel olarak İlhanlı Çağatay ilişkilerinden bahsetmek isabetli olacaktır.

1256 yılında İlhanlılar İran'da kurulduktan sonra İlhanlıların diğer Moğol ulusları ile münasebetleri meselesi İlhanlıların en önemli meselelerinden biri olmuştur. Önem açısından ise birinci dereceyi Çağataylılar almıştır⁵⁴⁷.

Bilindiği üzere Çağataylılar İlhanlılardan önce kurulmuş ve İlhanlıların kurulmasından 30 sene evvel İlhanlılar ile Çağataylılar arasında düşmanlığın çıkmasına sebep olan Horasan eyaletinin idaresi Çağataylılara verilmişti⁵⁴⁸. Çağataylıların İran'ın Kuzey doğusu ve Horasan eyaletlerindeki hâkimiyeti 1250 yılından Mengü'nün büyük kağan seçilmesine kadar sürdü. Bu tarihten sonra Mengü kardeşi Hülâgû'ye Horasan'ı da içine alan İran ve batı topraklarının hâkimiyetini verdi. Moğol Ulusu aynı coğrafya üzerinde hak iddia etmek suretiyle karşı karşıya geldiler. Esasen İki devletin Horasan'a bu derece önem vermesi Horasan'ın zengin otlak ve yer üstü kaynaklara sahip bulunmasından kaynaklanmaktaydı⁵⁴⁹.

Çağataylılar ilk başta bu duruma sessiz kalmayı tercih ettiler. Ancak 1259 yılında Mengü Kağan ölünce söz konusu bölgelerde hak iddia ettiler bu seferde büyük kağanlığa İlhanlılar ile

---

diğeri Cuci Ulusu'ndan Özbek ve sonuncusu Memlûk sultanı Nasir. Bunlar doğu, batı ve kuzey taraflarından saldırıp ülkeyi Olcaytu Sultan'ın elinden alıp üçe bölmek istiyorlar.” ; Vassâf, 294, 295.

⁵⁴⁶ Muhammedi, M. (1391). “Nakş-ı Din der Revabıt-ı Siyasi-Nizami Hanat-ı Kıpçak ve İlhanân” . *Tarih ve Temedon-ı İslami*. Yıl. 8. Sayı. 16. Ss. 153-172. 66.

⁵⁴⁷ Abbasi, C. Dehnevi, H. (1390). “Münasebet Çağataiyan ve İlhanan der Ahd-ı Fermanrevay-ı Muhamed Hudabende Olcaytu (704-716 h.q.)” , Pejoheshay-ı Tarih-i (İlmi Pejoheshi) Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-ı İnsaniyi Danişgah-ı İsfahan, Devre-i Cedidi, Yıl 3, Sayı 9. 73-92. 1.

⁵⁴⁸ Abbasi, Dehnevi, 1390, 1.

⁵⁴⁹ Erdem, 1997, 107; Abbasi, Dehnevi, 1390, 73.

aynı safta yer alan Kubilay seçildi. Bu durum Çağataylıların itirazlarını bir süre daha ertelemelerine sebep oldu. 1270 yılına bekleyen Çağataylılar şartların olgunlaşmasıyla hükümdarları Barak önderliğinde Maverâünnehir ve Horasan üzerine saldırıya geçtiler. İlhanlıları hazırlıksız yakalayan Barak kısa sürede Horasan'ın tamamına yakınına kontrolü altına aldı. Bu sırada Herât hakimi Fahreddin Kert de gelip Barak'a itaatini bildirdi. Bu dönemde İlhanlıların başında bulunan Abâkâ vaziyeti öğrenir öğrenmez tehlikenin farkına vardı ve derhal harekete geçerek büyük bir ordu ile Horasan'a gitti. 1271 yılında Herât yakınlarında iki taraf arasında çıkan savaşta zor da olsa İlhanlılar galip geldi. Böylece Horasan hâkimiyeti tekrar İlhanlılara geçti⁵⁵⁰. İki taraf arasındaki şiddetli savaş sonucu Çağataylılar için büyük kayıplara neden oldu. Çünkü bu yenilgi sonrasında Çağataylılar Ögedaylıların nüfuzuna girdiler. Bu durum Ögedaylıların Çağatay hükümdarını atmasına kadar vardı. Buna rağmen Çağataylılar Horasan üzerindeki emellerinden vazgeçmeyerek 1273 yılında tekrar Horasan'ı yağmaladılar. Çağataylıların Ögedaylılara bağlılığı 1301 yılına kadar sürdü. Bu tarihte Ögedaylılardan Kaydu Çağataylıları ortadan kaldırmak üzere harekete geçmiş ancak başarısız olunca hayatını kaybetti. Böylece Çağataylılar bağımsızlıklarına tekrar kavuştular. 1306 yılına geldiğinde Çağataylılar Tuva'nın önderliğinde tekrar eski güçlerine ulaştılar⁵⁵¹. İlhanlıları asıl tedirgin eden olay ise Çağataylıların Tuva döneminde tekrar Horasan üzerine saldırıya geçmeleri oldu. Bu saldırılar çalışmamın Olcaytu'nun şehzadeligi dönemine denk geldi. Bu saldırıyı ve Olcaytu'nun verdiği karşılığı Olcaytu'nun şehzadeligi başlığında ayrıntılı olarak anlatıldığı için burada tekrara düşmemek için kısaca değildi. Bu durum daha şehzadeligi döneminde Olcaytu'yu tedirgin etmiş ve Çağataylılara karşı önlemler almıştı. Ancak Olcaytu en büyük tedbirleri hükümdar olunca aldı.

Olcaytu İlhanlı tahtına geçtikten kısa bir süre sonra Çağataylılara mensup Timur Kahan ve şehzade Kaydu'nun oğlu Çapar geldiler. (19 Eylül 1304)⁵⁵². Gelen elçiler barış, salah, dostluk ve samimiyet dilek ve isteklerini ilettiler⁵⁵³. İki Moğol ulusu dönemin şartlarına uygun olarak birbirleri ile münasebetler kurmaktaydılar. Ancak ne İlhanlılar ne de Çağataylar Horasan'da hak iddia etmekten hiçbir dönemde geri durmadılar. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu sorun iki ulusu karşı karşıya getiren yegâne sorundu. Hemen hemen eşit güçte olan iki Moğol ulusu

⁵⁵⁰ Erdem, 1997, 107; Abbasi, Dehnevi, 1390, 74.

⁵⁵¹ Erdem, 1997, 108.

⁵⁵² Bkz; Söz konusu elçilik heyetinde şu kişiler bulunuyordu; "Timur Kaan'ın elçileri; Celayir boyundan Turciyan, Sulduz boyundan Tameci, Cafer Hace neslinden Mustafa Hace Çaparın elçileri; İsentimur, Kavganay Binliğinden Ulus bahadır ve Duva elçileri; Saruban, Ahnefi oğlu. Ebukan ve Anende oğlu Mengli" Kaşânî, 1384, 31,32; Örs, 1992, 73.

⁵⁵³ Kaşânî, 1384, 31,32; Örs, 1992, 73.

kendi iç durumlarına göre politika geliştirmekteydiler. Olcaytu saltanatının ilk aylarında Çağatayların gönderdikleri elçi ile barış temenni etmeleri de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Zira Olcaytu saltanatının ilk yıllarında Çağataylar hanedanlığı içerisinde iç karışıklıklar ve taht varisleri arasında hâkimiyet mücadelesi yaşanmaktaydı. Tuva'nın ölümünden sonra Kuncur tahta çıkmış ancak bir buçuk yıl sonra Kuncur 1308 yılında ölünce Taliku iktidarı gasp etti. Bu durum devlet içerisinde mücadeleyi ve kargaşayı daha da artırdı. Taliku ise bir yıl sonra suikast ile ortadan kaldırıldı (1309). Yerine Tuva'nın en küçük oğlu Kebek Çağatay Han'ı ilan edildi. Kebek iktidarda kaldığı bir yıllık dönemde devlet otoritesini yerleştirmekte kısmen başarılı oldu. Ancak Ögedaylılar Çağatayların kargaşa durumundan faydalanmak isteyip Çapar önderliğinde taarruza geçtiler. Çaparın bu saldırısı kendisi için sonunu getirdi. Çapar Çağataylar karşısında yenilince Ögeday Hanedanı tarih sahnesinden silindi⁵⁵⁴.

Çağatayların Ögedaylar karşısında aldığı zaferin ardından bir kurultay toplayan Çağatay prensleri, o sırada Çin'de Büyük Kağan'ın yanında bulunan Tuva'nın oğullarından İsen Buka'yı çağırıp yeni Çağatay hanı ilan ettiler. Kebek ise kardeşi İsen Buka lehine tahttan feragat etti. Böylece Çağatayların başına geçen İsen Buka, 1320 yılındaki ölümüne kadar Çağatay tahtında kaldı⁵⁵⁵.

Olcaytu ise şehzadeligi döneminde Horasan'ı itaat altına almıştı. Hükümdarlığında ise Gazan Han'dan hazinesi dolu bir devlet devraldığı için en parlak dönemlerini yaşamaktaydı. Olcaytu uzun yıllardan beri İlhanlılar ile Altın Ordu Devleti arasında süren sorunları İlhanlı lehine sonuçlandırdı. Böylece Olcaytu İlhanlıların kuzey sınırını nispeten güvence altına aldı. Bundan sonra Olcaytu'nun iki seçeneği vardı. Biri Çağatayların iç karışıklıklardan kaynaklanan güç durumlarından faydalanarak Çağataylar üzerine bir sefere çıkması böylece Horasan'ı Çağatay tehlikesinden tamamen kurtarmasıydı. Diğerisi ise Memlûklar üzerine bir askeri sefere çıkarak selefi Gazan Han'ın intikamını almasıydı. Bu sıralarda sultanları ile araları bozulan bu nedenle Olcaytu'ya iltica eden bazı Memlûk u devlet adamları Olcaytu'yu Memlûklar üzerine sefer çıkmaya ikna ederek Olcaytu'nun tercihini ikinci seçenekten yana kullanmasına sebep oldular. Olcaytu 1312 yılında Memlûklar üzerine sefere çıkarak bugün Dehr-i Zur sınırlarında bulunan Er- Rahbe kalesini aldı⁵⁵⁶.

---

⁵⁵⁴ Erdem, 1997, 109.

⁵⁵⁵ Erdem, 1997, 109.

⁵⁵⁶ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 609; Erdem, 1997, 109.

Ancak daha önce belirttiğimiz gibi Çağataylar uzunca bir süredir Horasan'ın doğusuna sızmışlar; buradan sık sık Hindistan'a akın yapmaktalar, bazen de İlhanlı topraklarına tecavüz etmekteydiler⁵⁵⁷.

Bu gelişmeler İlhanlıları oldukça tedirgin etmekteydi. Olcaytu bu duruma daha fazla sessiz kalmayarak ileride İlhanlı Horasan'ını da içine alabilecek yeni Çağataylı oluşumuna müdahale etti. Olcaytu 1313 yılında bir ordu sevk ederek Çağataylıları Horasan'ın doğusundan çıkardı. Böylece Davut Hoca Horasan'ı terk etmek zorunda kalınca Maverâünnehir'e giderek Çağatay Han'ı İsen Büke'den yardım istedi⁵⁵⁸. İsen Büke Şehzade Davut Hoca'nın bu isteğini geri çevirmeyerek kardeşi Kebek ve şehzade Yasavul'u ona yardım için görevlendirdi⁵⁵⁹.

Adı geçen müttefikler birlikte hareket ederek 1313 Aralık ayında Amu Derya'yı geçtiler. Hızlıca Horasan'a giren Çağataylılar, karşılarına çıkan küçük bir İlhanlı birliğini bertaraf ettikten sonra Nişabur'a kadar ilerleyerek bölgeyi yağmaladılar. Bu sıralarda Horasan valisi Yasavul Mazenderan'da bulunduğu için Çağatay istilasına maruz kalan bölgelerde halk korumasız kaldı⁵⁶⁰.

Çağatayların söz konusu saldırısını ve halkın çektiği sıkıntıları haber alan Olcaytu son derece öfkelenmişti⁵⁶¹. Yönünü hemen Horasan üzerine çevirdi (18 Şubat 1314); ancak yolda Çağataylıların geri çekildikleri haberini aldı. Olcaytu bunun üzerine Sultaniye'ye geri döndü⁵⁶².

Çağataylarda İsen Büke'nin tahta geçerek içerde durumunu güçlendirmesi Olcaytu için parlak günlerin geride kalmasına sebep oldu. Zira İsen Büke bir taraftan Çağatay şehzadelerini destekleyip Horasan üzerine sefer düzenlerken öte yandan İlhanlıların eski düşmanları Altın Ordu ve Memlûk devletleri ile diplomatik temaslar halindeydi. İsen Büke'nin amacı İlhanlıları aynı anda birçok cepheden meşgul ederek Horasan'ı almaktı. İsen Büke'nin bu temasları sürerken Anadolu'da İlhanlıların işini zorlaştıracak bir isyan çıktı. Olcaytu emîr Çoban'ı bu isyanı bastırmakla görevlendirdi. Emîr Çoban bu isyanı bastırdı. Ancak bu isyan İlhanlıların Çağataylılara karşı Horasan'a asker gönderip önlem almalarını oldukça geciktirdi⁵⁶³.

---

⁵⁵⁷ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 609; Grousset, 2014, s.324-326.

⁵⁵⁸ Grousset, 2014, s.325.

⁵⁵⁹ Erdem, 1997, 110; Grousset, 2014, s.325.

⁵⁶⁰ Erdem, 1997, 110.

⁵⁶¹ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 609.

⁵⁶² Erdem, 1997, 110.

⁵⁶³ Erdem, 1997, 110.

İlhanlıların Anadolu'daki Türkmen isyanları ile uğraşmaları Çağataylıları tekrar harekete geçirdi. 1315 yılı başlarında Çağatay şehzadelerinden Kebek, Yasavul ve Davut Hoca büyük bir ordu ile Horasan sınırlarına akın ettiler⁵⁶⁴. Bu haber duyulunca Horasan'da bulunan İlhanlı emîrleri Yasavul, Bucay, Bahramşah ve Muhammed Dulday Markat'da toplanıp Çağataylılara karşı önlem almak için görüştüler. Yasavul zaman kaybetmeksizin bütün hazinesini açıp askerlerini donatarak bu saldırıya karşı koymak için emîr verdi⁵⁶⁵. Aynı zamanda Emîr Bucay'a da liderliğinde 1000 atlı görevlendirerek Çağatay ordusunun durumunu öğrenmeleri için harekete geçmeleri emrini verdi. Bu emîr üzerine harekete geçen Emîr Bucay'ın ordusu Bedehşan yakınlarında Çağataylıların ordusundan yaklaşık 20 kişiyi yakalayıp Emîr Bucay'ın yanına getirdiler. Bucay bu adamlar vasıtası ile Çağatay şehzadelerinin durumunu ve ordunun miktarını öğrendi⁵⁶⁶. Ondan sonra bu yirmi kişiden ikisini Yasavul'un yanına gönderip kalanları öldürttü. Bucay'ın adamlarından Şah Bedahşan Çağatay ordusunun çokluğunu gerekçe göstererek geri dönmenin daha doğru olacağını söylediye de Bucay ordusuyla Çağataylıların durumunu tam öğrenmek için harekete geçti.

Bucay Çağatay ordusuna doğru at sürdüğü sırada gece vakti Çağatay şehzadelerinin 500 kişilik öncü kuvveti ile tesadüfen karşılaştı. İki taraf arasında şiddetli bir savaş çıktı. Bucay'ın ordusu yaklaşık 100 Çağataylıyı öldürdükten sonra geri çekildi⁵⁶⁷. Bucay Merkap'da bulunan Emîr Yasavul'un yanına giderek ona durumu bildirdi. İlhanlı emîrleri burada tekrar durumu görüştüler⁵⁶⁸. Emîr Bucay Çağataylılarla dar bir geçitte savaşılmamasını önerdi. Şah Bedehşan ise herhangi bir yenilgi durumunda sığınılacak bir yer olması açısından Herât şehrinin yakınlarında savaşılmamasını önerdi. Ancak Yasavul bu iki öneriyi de reddederek ordusunu hiçbir şekilde saklamayacağını ve Çağataylılarla meydan savaşı yapacağını ifade etti⁵⁶⁹.

⁵⁶⁴ **Hafız Ebrû**, 1317, 56; **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 609; **Işık**, 2012, 53.

⁵⁶⁵ **Hafız Ebrû**, 1317, s; 56; **Işık**, 2012, 53,54; **Erdem**, 1997, 109.

⁵⁶⁶ **Bkz:** söz konusu kişiler bucayın tehditlerinden sonra ona şu malumatı verdiler. “Şehzâde Kebek, Şehzâde Yesâvur, Dâvûd Hocâ, Îlcî Girây, Fûlâd, Ceyir Şâh? ve 60000 kadar zırhlı süvari Âbî Âmûye'den geçmişler ve şu anda onların konmuş oldukları o yerden buraya kadar on fersenkten fazla yoktur.” **Hafız Ebrû**, 1317, 56,57; **Işık**, 2012, 54. **Erdem**, 1997, 110.

⁵⁶⁷ **Hafız Ebrû**, 1317, 57,58; **Işık**, 2012, 54; **Erdem**, 1997, 109.

⁵⁶⁸ **Bkz:** İlhanlı emirleri arasındaki diyaloglar şöyledir: Bucay “Onların ordusu çoktur ve bizim ondan az. Uygun yol odur ki; Merğâb geçidini tutalım, bin bin dışarı çikalım ve onlarla savaşalım ki ordumuzun azlığını öğrenemesinler ve ordumuz onların çokluğundan ümitsizliğe kapılmasın.” dedi. Şâh Bedahşân: “Herat şehri'nin yakınına sığınmamız gerekir. Şayet ordumuz yenilirse bayındır bir yere yakın olalım.” dedi. Emîr Yasavul, “Ben bu orduyla savaşağım ve hiçbir şekilde ordumu onlardan sakalamayacağım. Düşman ordusunun çokluğu ve kendi ordumun azlığından korkmayacağım.” dedi. **Hafız Ebrû**, 1317, 58; **Işık**, 2012, 55.

⁵⁶⁹ **Hafız Ebrû**, 1317, 58; **Işık**, 2012, 55,56.

İlhanlı emîrleri görüşme halindeyken Çağataylar büyük bir orduyla Murgap⁵⁷⁰ yakınlarına ulaşmışlardı. Bunun üzerine Emîr Yasavul derhal ordusuna savaşa hazır olmaları emrini vererek Çağatay şehzadelerinin ordusuna saldırdı. Çıkan savaşta her iki taraftan da çok miktarda insan öldü İlhanlı ordusu bu savaşta Çağataylıların yedide biri kadardı. Bu durumu gören İlhanlı askerlerinin büyük kısmı kaçtı. Emîr Yasavul yaklaşık 1000 adamı ile kaldı. Emîr Bucay'da yaklaşık 40 adamıyla Çağataylıların tam ortasında kaldı. Son ana kadar savaşan Bucay bir ok darbesi ile öldürülünce İlhanlı ordusu dağıldı. Bütün askerler kaçtı. Hafız Ebrû savaşın büyüklüğünü anlatmak için ovada adeta Ceyhun Nehri gibi kanının aktığını ifade etmiştir⁵⁷¹. Şehzadeler Kepek ve Davut Hoca kaçan İlhanlı ordusunu takip etmek niyetinde olsalar da şehzade Yasavul geri dönmenin daha doğru olacağını ifade ederek onları engelledi. Böylece Çağataylar tarihleri boyunca hayal ettikleri Horasan hâkimliğine şimdilik ulaştılar.

Olcaytu Çağataylıların Horasan'ı ele geçirdiğini öğrenince kadim bir geleneğe başvurarak oğlu Ebu Said'i şöhretli emîrler eşliğinde 1315 yılı sonunda büyük bir ordu ile bölgeye gönderdi⁵⁷². Esasen bundan iki yıl evvel Olcaytu'yu şehzade Ebu Said'i Horasan'a gitmesi için görevlendirmişti⁵⁷³. Ebu Said'in maiyetinde Emîr Sevinç, Emîr Hasan Emîr Algu, Emîr Çoban, Emîr Şeyh Ali ve İrencin Noyan gibi her biri diğerinden şöhretli İlhanlı emîrleri vardı⁵⁷⁴. Olcaytu Ebu Said'i Horasan'a gönderdiğinde hayati tehlikenin olduğunu farkındaydı. Bundan dolayı bir ferman çıkartarak bütün devlet adamlarının bir oğlu veya kardeşini şehzade ile birlikte göndermelerini istedi⁵⁷⁵. Zira Ebu Said Olcaytu'nun hayatta kalan tek varisiydi. Şehzadenin gelmekte olduğunu öğrenen Horasan valisi Yasavul, onu

⁵⁷⁰ Günümüzde Türkmenistan güneyinde bulunan küçük bir yerleşim yeridir.

⁵⁷¹ **Hafız Ebrû**, 1317, 58-60; **Işık**, 2012, 55,56.

⁵⁷² **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 609.

⁵⁷³ **Bkz;** Olcaytu Ebu Said'i 1313 yılında Horasan şehzadeliği için görevlendirmiş ve ona şu "Ulu atan Hülegü Han, Türkistan Ülkesi'nden İran Ülkesi'nin saltanatına geldiğinden bu yana şehzadelerden hangileri makam, rütbe, değer ve mertebesi daha fazla olmuş ise Horasan emirliği onlara bağlanmıştır. Padişah Hülagu Han zamanında Abaka Han o oradaydı. Abaka Han sultan olunca Argun Han'ı Horasan'a tayin etti. Saltanat tahtı Argun Hân ile bezenince amcan Gazan Han'ı o hududa tayin etti. Gazan Han'ın devleti zamanında ben Horasan'da idim. Bu ülkenin halkı, hâkim sever ve raiyyet tabiatlıdır. Bundan dolayı seni mübarek olan o ülkeye gönderiyorum. Bu kavimden o ülkede kim emirlik yaptıysa neticede saltanata kavuştu. Benim veliahdım sensin ve benim için cihanda hiç kimse senin yerini tutmaz. Emir Sevinç ve Emir Algû'yu sana atabeklik ve hizmet için tayin ettim. Zira onlar muteber emirlerdir. Bu devlette yaşlanmış, pek çok vaka ve hadiseler başlarından geçmiş, zamanın soğuk ve sıcağına müşahede etmişler. Tecrube kazanmış bu emirlerin ülke ve milletin iyiliğini havi uygun yol ve düşüncelerini aşma." Ancak şehzadenin Horasan'a gitmesi şimdiye kadar geçikmişti. **Hafız Ebrû**, 1317, 60,61; **Semerhandi**, 1372, 54; **Işık**, 2012, 56,57.

⁵⁷⁴ **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 609; **Hafız Ebrû**, 1317, 61; **Semerhandi**, 1372, 54; **Işık**, 2012, 59. **Erdem**, 1997, 111.

⁵⁷⁵ **Semerhandi**, 1372, 54; **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 609.

şanına yakışır bir şekilde karşıladı. Bu arada Çağatay şehzadelerinin arası açıldı⁵⁷⁶. Şehzade Yasavul Davut Hoca karşısında son derece çaresiz kaldı. Yasavul son çare olarak Ebu Said'e sığındı. Yasavul Ebu Said'den İlhanlı topraklarına geçmek için izin isteyerek karşılığında da Çağataylılara karşı ortak mücadele önerdi. Ebu Said bu teklifi hemen Olcaytu'ya ilettili. Olcaytu bu teklifi kabul ederek durumu bir yarlıkla resmileştirdi. Buna göre Yasavul, Belh ve Bedehşan'dan Kabil ve Kandahar'a kadar uzanan sahalara yerleştirilecek; eğer ihtiyaç hâsıl olursa Ebu Said'e askerleri ile yardım edecekti.

Çağataylılar bu gelişmelerden fazlası ile olumsuz etkilendiler. Kebek kardeşi İsen Büke'yi Yasavul'un bu faaliyetlerinden haberdar ederek ihanet ettiğii için onu ortadan kaldırmayı teklif etti. İsen Buka önceleri karşı çıktı ise de kardeşinin ısrarları karşısında pes etti. İki kardeş arasında varılan anlaşmaya göre Yasavul öldürülerek Maverâünnehir'de bulunan ulusu Türkistan'a sürülecekti⁵⁷⁷.

Adamları vasıtasıyla kararı öğrenen Yasavul şehzade Ebu Said'e haber göndererek yardım istedi. Ebu Said'de durumu Olcaytu'ya bildirdi. Bunun üzerine Olcaytu Ebu Said'e yardım olarak Emîr Ali Kuşçu, Kurmuşii, Emîr Togay Gürkan ve Emîr Tugay gibi önemli emîrlerinde içinde bulunduğuu kalabalık bir ordu ile gönderdi. Yardım için gönderilen ordular şehzadeye ulaşınca Şehzade onları Maverâünnehir'e sevk etti. O esnada Yasavul ile Kebek bölgede savaşmaktaydılar. İlhanlı askerlerinin Yasavul'un imdadına yetişmesi üzerine savaşı Yasavul kazandı. Ardından Maverâünnehir'e girerek Tirmiz ile Semerkant arasında bulunan ulusunu alarak Amu Derya'dan geçirdi. Dönerken Kebek'e ait bölgeleri de yağmaladı. Elde ettiğii ganimetleri de Horasan askeri arasında pay etti⁵⁷⁸.

Yasavul'un amacı kış bitime kadar Murgap ve Şapurgan arasındaki bölgede kalmaktı. Ancak bu esnada Kebek tekrar saldırıya geçerek Yasavul'u Herât tarafına gitmeye mecbur bıraktı. Kış mevsiminde göç etmek zorunda kalan Yasavul'un maiyeti büyük zorluklar çekti. Bu şartlarda çaresiz kalan Yasavul, Olcaytu'ya sıkıntılarını anlatarak sığınma talebinde bulundu. Olcaytu bunun üzerine bir yarlık çıkararak Yasavul'u Amu Derya'dan Mazenderan'a kadar olan topraklara yerleşmesine izin verdi⁵⁷⁹.

---

⁵⁷⁶ **Bkz;** **Hafız Ebrû** iki şehzadenin arasının açılmasının sebebini Kebek'in Yasavula olan düşmanlığına bağlamaktadır. Ona göre Kebek zaferden sonra Yasavur'u İsen Büke'ye İlhanlılara meyil etmekle suçlayarak şikâyet etmiş bundan dolayı iki şehzade nin arası açılmıştır. **Hafız Ebrû**, 1317, 60,61; **İşık**, 2012, 58.

⁵⁷⁷ **Hafız Ebrû**, 1317, 61,62; **İşık**, 2012, 59; **Erdem**, 1997, 111.

⁵⁷⁸ **Hafız Ebrû**, 1317, 61; **İşık**, 2012, 59..

⁵⁷⁹ **Erdem**, 1997, 111.

5.6. Olcaytu Dönemi Memlûk Devleti ile Münasebetler

Suriye'nin ticari, iktisadi ve stratejik konumu Orta Doğu ve Yakın Doğuda kurulan birçok devlet gibi İlhanlı ve Memlûkların da dikkatini çekmiştir. Suriye hâkimiyeti Memlûklar için İslam'ın birliği ve önderliği anlamına gelirken İlhanlılar için Akdeniz'e ulaşmak ve ticaretin sürekli canlı olması anlamına geliyordu⁵⁸⁰. Bu bakımdan dönemin süper güçleri konumunda bulunan her iki devlet için de Suriye, ne pahasına olursa olsun vazgeçilemeyecek bir coğrafyaydı.⁵⁸¹

Moğollar Cengiz Han'dan beri ticarete fazlasıyla önem vermiş ve bunu bir devlet politikası haline getirmişlerdi. Mengü Han kardeşi Hûlâgû'yü batıya gönderdiğinde üç önemli hedefinden bir tanesi Suriye'yi Memlûklardan alıp sınırlarını Akdeniz'e kadar ulaştırmaktı.

Hûlâgû İsmaili ve Abbasileri ortadan kaldırmayı başardıysa da Memlûklara karşı başarılı olamadı. Hûlâgû'den sonra selefleri Abâkâ, Argûn ve Gazan gibi İlhanlı hükümdarları döneminde de Suriye'ye hâkim olma ve Memlûkları ortadan kaldırma politikası takip edildi. Ancak İlhanlılar hiçbir zaman Memlûklara karşı kesin bir galibiyet alamadılar.

İlhanlılar ile Memlûkları karşı karşıya getiren tek sebep Suriye hâkimiyeti değildi. Memlûkların İlhanlılara karşı iyi niyet beslemeyen Altın Ordu ve Çağatay devletlerini desteklemeleri buna karşılık olarak İlhanlıların da Memlûklara karşı Hristiyan dünyası ile ittifak kurma çabaları iki devleti karşı karşıya getiren diğer bir nedendi. Yine çeşitli nedenlerle ülkelerindeki yöneticiler ile araları bozulan bazı devlet adamlarının ilticaları da zaman zaman bu iki devleti savaştırmıştır⁵⁸².

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İlhanlı Devleti'nin İran'da kurulduğu 1256 tarihinden İlhanlıların yıkılışına kadar İlhanlılar ile Memlûklar arasında üstünlük mücadelesi süre gelmiştir. Bu iki devlet arasındaki düşmanlığın seviyesini ise gelişen tarihi olay ve şartlar belirlemiştir. Siyasi şartlara göre bazı dönemlerde ilişkiler kopmuş ve söz konusu devletler savaşmıştır. Bazen de iki devlet nihai emelini unutmadan dost gibi geçinmişlerdir. Bu minvalde Abâkâ Han devrinden beri kesintiye uğrayan İlhanlı Memlûk mücadelesi Gazan Han döneminden itibaren yeniden başlamıştır. Kaynaklarda Gazan Han'ın tahta çıkar çıkmaz

---

⁵⁸⁰ Özgüdenli, 2000, 151.

⁵⁸¹ Çalışmamızın ekler kısmında iki devletin hâkimiyet mücadelesine giriştikleri Suriye topraklarının bir haritası Harita IV'te sunulmuştur.

⁵⁸² Özgüdenli, 2000, 151-152.

Memlûklar ile ilişkileri düzeltmek ve ticareti canlandırmak için Memlûklara elçi gönderildiği kaydedilmektedir.

Ancak Memlûkların İlhanlılara tabi bulunan Anadolu'da ki Sülemiş (1297) isyanına el altından verdikleri destek ve 1299'da İlhanlı sınırlarında yaptıkları yağma faaliyetleri İlhanlı Memlûk çatışmasını bütün şiddeti ile tekrar başlatmıştır⁵⁸³.

Bütün bunların üzerine Gazan Han 1300 yılında güçlü bir ordu ile Suriye'ye girmiş ve *Mecmau'l-Muruc'ta* önemli bir Memlûk ordusunu yok etmiştir. Ancak Dımaşk'da bulunan İlhanlı ordusunun geri çekilmek zorunda kalması Gazan Han'ın bu başarısını gölgelemiştir. Buna rağmen İlhanlı hükümdarı 1301 yılında Musul Kadısı Kemaleddin Musa b. Yunus başkanlığında Emîr Nasıruddin Ali Hoca ile yirmi kişiye yakın bir İlhanlı elçilik heyetini Moğolca kaleme alınan bir mektupla Sultan Nâsır Muhammed'e gönderdi⁵⁸⁴. Gazan Han mektubunda yumuşak bir üslup tercih etmekle birlikte yaptığı Suriye seferlerinin sorumlusu olarak Memlûkları göstermiş ve Memlûklardan İlhanlıların yüksek hâkimiyetini tanınmasını istemiştir⁵⁸⁵. Buna karşılık Memlûk sultanı İlhanlıların itham ve tehditlerine titizlikle cevap verdiği ve aynı şekilde bütün katliam ve karışıklıkların sebebini Moğollar olarak gösterdiği bir mektubu Gazan Han'a göndermiştir. Nasır Muhammed'in cevap mektubu 19 Aralık 1301 tarihinde Gazan Han'a takdim edilmiştir⁵⁸⁶. Memlûk sultanının cevabından memnun kalmayan İlhanlı hükümdarı 2 Eylül 1302 tarihinde ikinci bir elçilik heyeti göndererek Memlûkların İlhanlı yüksek hâkimiyetini tanınması, vergi ödemeleri ve Memlûk ülkesindeki hutbelerin Gazan Han adına okunması gibi şartları yineledi⁵⁸⁷.

Ancak gerek Gazan Han'ın Memlûklara sunduğu ağır şartların Memlûklar nezdinde asla kabul görmeyeceği gerekse Memlûkların Suriye üzerindeki emellerini İlhanlıların çıkarına ters düşmesi bu iki devletin meselelerini savaş ile halletmesinden başka seçenek bırakmıyordu. Bütün bunlar üzerine Gazan Han Memlûk elçilerini usule aykırı hareket ettikleri bahanesiyle Tebriz Hisarı'na hapsedirdi. Ardından 29 Ocak 1303 tarihinde ordusu ile Hille köprüsünden geçerek Şam'a hareket etti. Ancak Moğol ordusu bu sefer çok ağır bir yenilgiye uğradı⁵⁸⁸.

⁵⁸³ Özgüdenli, 2000, 152; Reşidüddin Fazlullah, 2013, 277.

⁵⁸⁴ Mektubun içeriği için bkz: Davadarî, Kenzü'd-Dürer, Cilt 9, 53-56. Özgüdenli, 2000, 154-155; Sağlam A. (Nisan 2018). "Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri" *Belleten*. Cilt: XXXII-Sayı: 293. Ss.83-157. 111,112.

⁵⁸⁵ Mektubun ayrıntılı değerlendirmesi için bkz: Davadarî, Kenzü'd-Dürer, Cilt 9, 53-56. Özgüdenli, 2000, 154-155; Sağlam,2018, 113-115.

⁵⁸⁶ Memlûk Sultanı Muhammed Nasırın cevap mektubu için bkz: Davadarî, Kenzü'd-Dürer, Cilt 9, 66-70. Özgüdenli, 2000, 155-156; Reşidüddin Fazlullah, 2013, 286; Sağlam,2018, 116.

⁵⁸⁷ Özgüdenli, 2000, 156; Sağlam,2018, 119.

⁵⁸⁸ Özgüdenli, 2000, 157.

Gazan Han'ın bu üçüncü seferi tam bir hezimet ile son buldu. İlhanlı ordusunun yenilgisi İlhanlı Memlûk diplomatik ilişkilerinde Memlûkların elini oldukça güçlendirmiş ve Nasır Muhammed Gazan Hana son bir mektup göndererek ondan Irak ve Anadolu'yu terk etmesini istemiştir⁵⁸⁹. Gazan Han ise bu mektuba cevap veremedi 17 Mayıs 1304'te vefat etti⁵⁹⁰.

Suriye üzerindeki çıkar çatışmasından kaynaklanan İlhanlı Memlûk ilişkileri Gazan Han döneminde şiddet ve savaşlarla üstünlük mücadelesine dönüştü. Bu üstünlük mücadelesinde yukarıda bahsettiğimiz gibi Gazan Han hükümdarlığının ilk yıllarında İlhanlılar avantajlı taraf oldularsa da İlhanlıların üçüncü Suriye seferinde ağır bir yenilgi almaları İlhanlı tarafını oldukça zor durumda bıraktı. Bu yenilgi üzerine bir de Gazan Han'ın genç yaşta vefat etmesi, dengeleri tamamen Memlûk Devleti lehine değiştirdi. Böyle bir siyasi ortamda İlhanlı tahtına oturan Olcaytu Han'ın ise Memlûklarla iyi geçinmekten başka seçeneği bulunmamaktaydı. Nitekim Olcaytu da bunu yapacak ve kendisine minnet borcu olduğu selefi Gazan Han'ın intikamını unutarak Memlûklara barış teklifinde bulunacaktır.

Olcaytu tahta çıkar çıkmaz iyi niyet göstergesi olarak 1302 yılında Gazan Han tarafından hapsedilen Memlûk elçileri Emîr Hüsameddin İzzemîr ve Kadı İmadeddin Ali bin Abdulaziz b. Sekeri'yi serbest bıraktı⁵⁹¹. Olcaytu bu elçilerle birlikte Emîr Nuḥday, Seyid İftihareddin Sahavi, Kadı Şerafeddin, Emîr Hüsameddin ve Zirek adında bazı adamlarını da Memlûklara gönderdi. Olcaytu Memlûklara yaptığı bu iyi niyete karşılık olarak gönderdiği elçilik heyeti ile Memlûklardan dayısı emîr İreñcin Noyan'ın serbest bırakılmasını ve iki devlet arasında barış sağlanarak ticaretin güçlenmesini istedi⁵⁹². İlhanlı Elçilik heyeti Mart-Nisan 1305 tarihinde Mısır'a ulaşarak Mısır Sultanı Nasır Muhammed' Olcaytu'nun mektubunu takdim etti⁵⁹³. İlhanlı Memlûk münasebetlerinde dönüm noktası niteliğindeki bu mektupta İlhanlı hükümdarı Olcaytu; Gazan Han'ın öldüğünü, kendisinin İlhanlı tahtına geçtiğini ve ilişkilerin

⁵⁸⁹ Mektup için bkz: **Davadarî**, Kenzü'd-Dürer, Cilt 9, 119-120; **Özgüdenli**, 2000, 157; **Sağlam**, 2018, 123.

⁵⁹⁰ **Kaşânî**, 1384, 14; **Benâketî**, 1348, 470; Kâdî Âhmed Gaffârî Kazvîni, (1343). *Târîh-i Cihân Ârâ*. (Neşr. Muctebâ Minovî). Tahran, 214; Ebu'l-Fidâ 1349, 43; **Spuler**, 2011, 117; **Örs**, 1992, 59; **Özgüdenli**, 2000, 289.

⁵⁹¹ **Yuvalı**, 2017, 272; **Sağlam**, 2018, 126.

⁵⁹² Seyyid Ebul Fazıl Rızavî "Temil-i Münasebet-i İlhanan ve Memalik der Karn-ı Heştom" *Biannual Journal of Historical Studies of Islamic World at Imam Khomeini Specialized University* Vol.3, No.6, Autumn & Winter 2015-2016 P 57 – 86, 60.

⁵⁹³ **Sağlam**, 2018, 127.

düzeltilmesi için on iki yıllık bir barış isteğinde bulunmaktaydı. Olcaytu ayrıca mektupta Memlûk sultanına kardeşim olarak hitap etmektedir⁵⁹⁴.

Olcaytu'nun iyi niyet mektubu Mısır tarafından memnuniyetle karşılık gördü. Memlûk hükümdarı Nasır Muhammed İlhanlı elçilik heyetini son derece iyi karşılayarak cevap olarak aynı temennilerle Olcaytu'ya Emîr Alâeddin Ali b. Emîr Seyfeddin Balaban el-Kalencekî ile Kadı es-Sadr Süleyman el-Mürtekî⁵⁹⁵ adında iki adamıyla bir mektup gönderdi. Böylece iki devlet arasındaki ezeli rekabet yerini barışa bıraktı. İlhanlı tarafının Memlûklarla barış niyetinde samimi olduğunu gösteren diğer bir delil ise Olcaytu tarafından 1305 yılında Avrupalı devletlere gönderilen mektupta seleflerinin aksine Memlûklarla ortak mücadeleden hiç bahsedilmemesidir⁵⁹⁶.

Buna rağmen bu barış iki devlet arasında kesin dostluk anlamına gelmemekteydi. İki ezeli rakibin arasındaki rekabet günümüz şartlarına uygun olarak dalgalı ve daha çok soğuk savaş şeklinde devam etti. İki taraf arasında çözümlenmemiş meseleler hala mevcuttu⁵⁹⁷. Tarafları karşı karşıya getiren bu meseleler karşılıklı ilticalar sınır anlaşmazlıkları ve İsmaili fedailerin kullanılması gibi sorunlardı⁵⁹⁸.

İki devletin çok eskiden gelen rekabeti kendi hükümetleri ile ters düşen gruplara iltica edecek bir devlet bulma fırsatı vermekteydi. Bundan dolayı yönetimleri ile ters düşen ve cezalandırılmaktan korkan devlet adamları rakip devlete iltica etmekteydiler. Olcaytu hükümdarlığından bir yıl önce İlhanlı tarafından yüz kişilik bir grup Gazan Han ile ters düşmüş ve Mısır'a iltica etmişti. Bu grup Kalavun ile görüşmüş ve Kalavun'un himayesini kazanmıştı.

Dönemin en güçlü iki rakip devleti bu ilticaları birbirlerine karşı koz olarak kullanmaktaydılar⁵⁹⁹. 8 Temmuz 1312 tarihinde bu defa Memlûk Devleti'nden Halep emîri

⁵⁹⁴ Rızavi, 2015, 61; Sağlam,2018, 127; Durmuş, E. (2005). Siyasi, iktisadi ve kültürel açıdan İlhanlı-Memlûk Münasebetleri. *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,

⁵⁹⁵ Nüveyrî bu emiri Alâeddin Ali b. Emir Seyfeddin Balaban el-Kalîcî olarak verirken kadının ismini de Kadı Süleyman el-Malikî eş-Şebrayrîkî olarak zikreder. **Bkz:** Nüveyrî, 2004, c. XXXII, s. 62.

⁵⁹⁶ Sağlam,2018, 126.

⁵⁹⁷ Rızavi, 2015, 63.

⁵⁹⁸ Rızavi, 2015, 64,65. Bu mektup için bkz: Kirişçioğlu A. "İlhanlı Avrupa İlişkileri". Isparta. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı*. 208, 209

⁵⁹⁹ XIV. yüzyılın başlarında Ortadoğu ve Yakın Doğu'un istikrarlı iki devleti olan İlhanlı ve Memlûklar birbirlerinin doğal rakipleriydiler. Bu nedenle iki devlet de karşı taraftan kendilerine yapılan mültecilik başvurularını hemen kabul ediyor ve söz konusu kişilerden karşı taraf aleyhinde olacak şekilde faydalanıyorlardı. İbn Kesir 703 h. senesinde İlhanlı tarafından Emir Cengi b. Baba adında bir komutanın kaçarak Memlûklara sığındığını Memlûk hüküdarının onu hoş karşıladığını ve emrine bin kişilik bir kuvvet

Kara Sungur, Şam emîri Cemaleddin Oğuş Efrem, İzzeddin Zerdekeş, Balaban Dimaşki, Alâeddin ve birkaç emîr daha Olcaytu'ya sığınmak üzere Sultaniye'ye geldiler. Söz konusu emîrlerin hepsi önceden Memlûk Sultanı Nasır'a bağlıydılar. Ancak Sultan Nasır çeşitli sebepler ile 1309 tarihinde tahttan feragat ederek Kerek kalesine gitmesi üzerine bu emîrlerden bazıları Sultan Nasır'ın yerine II. Baybars'ı tahta çıkardılar. Daha sonra durumunu güçlendiren Sultan Nasır 1310 tarihinde tekrar Memlûk devletinin tahtını ele geçirdi. Kaşânî'nin aktardığı kayıtlara bakılırsa Sultan Nasır 1310 tarihinde üçüncü defa Memlûk tahtına oturup durumunu iyice sağlamlaştırdıca daha önce kendisine muhalefet eden birçok emîri türlü işkencelerle öldürüp bir kısmını da hapsedirdi. İşte sultanın bu niyetini anlayan yukarıda isimlerini verdiğimiz emîrlerde kendi durumlarından endişe ederek gizlice anlaşıp önce Fırat Nehri'ni geçmeyi ardından da İlhanlı Hükümdarı Olcaytu'ya sığınmayı kararlaştırdılar⁶⁰⁰. Böylece İlhanlılara sığınan bu emîrler Memlûklar'ın ezeli rakipleri İlhanlılardan çok miktarda izzet ve ikram gördüler⁶⁰¹.

Dönemin İlhanlı kaynakları bu olayı Sultan Memlûklar'ın söz konusu emîrlere zulmü neticesinde gerçekleşmiş olarak göstermişlerdir. Ancak Davadarî, Zehebi ve İbn Batuta gibi Memlûk kaynakları bu olayı emîrlerin ihaneti olarak aktarmışlardır⁶⁰².

---

verilerek mukafatlandırıldığını yine bu kişinin İlhanlılar hakkında Memlûk sultanına İlhanlılar hakkında gizli bilgiler verdiğini aktaraktadır. Bkz: **İbn Kesir, 1995, 6735.**

⁶⁰⁰ İbn Batuta İlhanlılara yapılan bu ilticayı eserinde şöyle özetlemiştir; "Karasungur'un adı Melik Nasır'ın kardeşi Melik Eşref'in öldürülmesi olayına karışmıştı. Melik Nasır'a Mısır'a iktidar yolu açılınca saltanatta istikrarı sağlayıp konumunu güçlendirdi. Daha sonra hem kardeşinin intikamını almak, hem de kendini daha da güvenceye almak için katilleri ele geçirerek tek tek idam etti. O sırada Kara Sungur Halep'te Emirü'l-Ümera makamındaydı. Melik Nasır bütün kumandanlarına askerlerini toplamalarını emretti. Hatta Kara Sungur'un yakalanması için Halep'e girecekleri zamanı da onlara bildirdi. Karasungur ise buna karşılık 800 adamıyla birlikte En Nasır'ın ordusuna saldırarak Halep'ten kaçarak iki günlük mesafede bulunan Arap emiri Mühenna b. İsa'nın yurduna yöneldi. Mühenna Kara Sungur'u iyi karşıladı ve sığınma teklifini görüşmek üzere akrabalarını topladı. Sungur'u himaye etme görüşünde olan MuHanna akrabalarından bazılarının karşı çıkmasına rağmen En Nasır bize saldırırsa İlhanlılar'a sığınırız diyerek Emir Kara Sungur'u himaye etmeyi kararlaştırdı. Bu sırada Kara Sungur'un çocuklarının Mısır'a gönderildiği haberi geldi. Mühenna, Kara Sungur'a hitaben: "Çocukların için yapacak hiçbir şey kalmadı, fakat mallarını kurtarmaya gayret ederiz!" dedi. Mühenna, 70.000 Arapla, Halep'e yönelerek burayı aldı. Kara Sungur'un mallarını ve ailesinden geriye kalan fertleri kurtardı. Oradan Humus emiri Efram ile birlikte İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun yanına gidip iltica ettiler. Mühenna'ya İraku'l-Arab bölgesini, Kara Sungur'a İraku'l-Acem yöresinde yer alan ve Küçük Dimaşk adıyla ünlenen Meraga'yı Efram'a da Hamedan olmak üzere her birine iktalar verdi. Emirler, Muhammed Hudabende'nin yanında bir müddet kaldılar. Efram orada vefat etti. Daha sonra Mühenna'ya Memlûklar tarafından kendisine dokunulmayacağına dair verilen kesin sözler neticesinde Mısır'a döndü. Kara Sungur olduğu yerde kaldı. En Nasır birçok defa Kara Sungur'u İsmaili fedailerinin eliyle ortadan kaldırmak istediysede çabaları sonuçsuz kaldı". Bkz: **İbn Batuta, 2000, 117-119. Sağlam, 2018, 128.**

⁶⁰¹ **Kaşânî, 141; Hafız Ebrû, 1317, 40; Örs, 175; Işık, 2012, 51.**

⁶⁰² **Davadarî, Kenzü'd-Dürer, Cilt 9, 251; Zehebi, (1985) el-İber fi Haberi men Gaber, Cilt 4. Beyrut. 31; İbn Batuta, 2000, 117-119.**

Bu durum iki devletin de birbirlerine karşı tedbir almaya sevk etti. Zira bu iyi niyet ve barışa rağmen İlhanlılar Memlûklara karşı Hristiyan dünyası ile temaslarda bulunmuş Memlûklar da İlhanlıların hâkimiyetinde bulunan Anadolu ve Ermeni'ler üzerine sefere çıkmaktan geri durmamışlardır⁶⁰³.

Herşeye rağmen Olcaytu'nun hükümdarlığının başlangıcında gerçekleştirdiği barış girişimi iki devlet arasında 1312 yılına kadar büyük bir savaşın çıkmamasını sağladı. Ancak tarih 1312'yi gösterdiğinde dönemin şartları yeni bir savaşı gerektirdi. Bu savaşı, intikam almak isteyen İlhanlı tarafı Suriye'ye sefer düzenleyerek başlattı⁶⁰⁴.

5.6.1. Olcaytunun Suriye Seferi (1312)

Olcaytu iç işlerinde hâkimiyetini tam olarak sağladıktan sonra daha önce kendisine iltica eden Halep hâkimi Kara Sungur ve Şam emîri Cemaleddin Efrem gibi bazı emîrlerin tahriki sonucunda Memlûklar üzerine bir sefere çıkmayı kararlaştırdı⁶⁰⁵. Kara Sungur ve Efrem Olcaytu'nun yanına geldiklerinde onunla baş başa görüşmüş ve Olcaytu'yu Suriye'ye sefer yapması için ona bazı yanlış bilgiler verdiler. Bu bilgiler Suriye ve Mısır'da kendilerine bağlı birçok adam olduğu, bu adamların Memlûk sultanından memnun olmadıkları ve Mısır'ın savaşız kendisine teslim edileceği gibi bilgileri⁶⁰⁶. Memlûkları büyük bir rakip olarak gören Olcaytu ise bu durumu Memlûklardan Gazan Han'ın intikamının alınması için bir fırsat olarak gördü.

Olcaytu Suriye tarafına hareket etmek üzere emîr ve noyanlarına hazırlıkların yapılmasını emretti⁶⁰⁷. Kendisi de 712 h. (1313) senesi aylarında kışlak niyetiyle Sultaniye'den Bağdat'a hareket etti ve Bağdat'tan Şam yönüne ordu sevk etmeye karar verdi. Böylece savaş hazırlıklarına başlayan Olcaytu Anadolu'da kendisine tabi olan Kilikya Ermeni Krallığına ve Mardin Artuklu hükümdarına da İlhanlı ordusuna levazımları ve askerleri ile Fırat Nehri kenarında katılmalarını ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamalarını emreden bir haber gönderdi⁶⁰⁸. Olcaytu bu seferde Emîr Çoban'ı ordunun öncüsü tayin etti. İlhanlı ordusunun sağ

---

⁶⁰³ Rızavi, 2015, 61.

⁶⁰⁴ Hamdullah Müstevfi, 1339, 609.

⁶⁰⁵ Kaşânî, 1384 142; Davadarî, Kenzü'd-Dürer, Cilt 9, 251.

⁶⁰⁶ İbn Tağrıberdi, 2013, 136.

⁶⁰⁷ Kaşânî, 1384 142.

⁶⁰⁸ Davadarî, Kenzü'd-Dürer, 254.

kanadına Emîr Sevînc, sol kanatta Emîr İrencîn Noyan bulunuyordu. Ordunun merkezinde ise Olcaytu vezirleri ve diğer bazı önemli emîrler⁶⁰⁹ bulunmaktaydılar.

İlhanlı ordusu yukarıdaki şekilde 12 Ekim 1312 tarihinde Şam tarafına hareket etti⁶¹⁰. Yaklaşık 6 ay sonra İlhanlı ordusu Suriye sınırındaki Fırat Nehri kenarına ulaştı. Burada Mardin Hükümdarı ve Kilikya Ermeni krallığı orduları ile birlikte İlhanlı ordusuna katıldılar. Mardin hükümdarı'nın mancınık ve savaş araç gereçleri ile İlhanlılara katılması İlhanlılara olan bağlılığını göstermesi bakımından dikkate değerdir⁶¹¹.

Ordunun nehri geçebilmesi için Fırat Nehri üzerine bir köprü kuruldu. Moğolların Rahbe önlerine dayanması bölge sakinlerini oldukça tedirgin etmiş Rahbe halkı ve yöneticileri bir taraftan Memlûk sultanına yardım taleplerini iletirken diğer taraftan dua ve endişe ile Moğollara karşı nasıl direneceklerini düşünmekteydiler⁶¹². Fırat Nehri'ne köprü kurmak suretiyle nehri geçen Moğol ordusu 5 Ocak 1313 Rahbe⁶¹³ Kalesi'ni kuşattı⁶¹⁴. Davadarî kuşatmanın 7 halka şeklinde yapıldığını ve en ön halkayı İlhanlılara katılan Ermeni askerlerinin oluşturduğunu aktarmaktadır⁶¹⁵.

Bu dönemde Rahbe kalesi Bedreddin Musa Özdekçi⁶¹⁶ adında birinin elindeydi. Bu kişi kale kapılarını kapatıp İlhanlılara karşı direnme yolunu seçti⁶¹⁷. Bunun üzerine İlhanlı ordusu kaleyi şiddetli bir şekilde muhasara etti. Bedreddin şehri Moğollara karşı beş gün boyunca şiddetli şekilde savaşarak şehri savundu⁶¹⁸. Ancak gerek Moğol ordusunun kararlılığı gerekse sefere katılan İlhanlı veziri Reşidüddin'in, Rahbe halkına İlhanlı hükümdarına boyun eğmeleri yönündeki önerisi üzerine kale sakinleri aman dilediler. (10 Şubat 1313)⁶¹⁹ Ancak Olcaytu muhassaraya devam etti. Bunun üzerine Rahbe tarafından üç gün sonra bu sefer değerli hediyelerle Kadı Necmeddin İshak önderliğinde yeni bir heyet gelerek af dileklerini

⁶⁰⁹ Bu şunlardır; Emîr İsen Kutluğ, Emîr Tükmâk, Emîr Tûğây Gûrgân, Sutây'ın oğlu Toğâ Tîmûr, Emîr Tûlek, Emîr Sûrgâtmîş, Emîr Yûsuf Bûkâ. **Bkz: Hafız Ebrû**, 1317, 553,54.

⁶¹⁰ **Kaşânî**, 1384, 142.

⁶¹¹ **Davadarî**, *Kenzü'd-Dürer*, Cilt 9, 253.

⁶¹² **İbn Kesir**, 1995, 6790.

⁶¹³ Bu kale Suriyenin Dehri-Zur kenti sınırlarında bulunan El Medain ilçesinde bulunmaktadır. Kalenin kalıntıları günümüze kadar ulaşmıştır.

⁶¹⁴ **Kaşânî**, 1384, 143; **Hamdullah Müstevfi**, 1339, 609.

⁶¹⁵ **Davadarî**, *Kenzü'd-Dürer*, Cilt 9, 253.

⁶¹⁶ **İbn Kesir**, 1995, 6771; **Davadarî**, *Kenzü'd-Dürer*, Cilt 9, 261,262.

⁶¹⁷ **Hafız Ebrû**, 1317, 53,54.

⁶¹⁸ **İbn Kesir**, 1995, 6790.

⁶¹⁹ **Hafız Ebrû**, 1317, 53,54.

yinelediler⁶²⁰. Bu defa Olcaytu onları affetti⁶²¹. Böylece Rahbe Kalesini ele geçirdi⁶²². Ancak Olcaytu'nun Rahbe sakinlerine kızgınlığı geçmediği için burada bulunanları öldürmek istedi. Ancak bu halkın Müslüman oluşu Emîr Çoban'ı harekete geçirdi. Emîr Çoban Olcaytu'yu bu kararından vazgeçirdi. Emîr Çoban'ın bu hareketi bölge halkı tarafından büyük sevinçle karşılandı bu yüzden Memlûk tarihçileri Emîr Çoban'dan bahsederken övgüyle bahsetmektedirler⁶²³.

Olcaytu'nun Suriye seferi Rahbe Kalesinin alınması ile sınırlı kaldı. Çünkü Çağataylılar Olcaytu'nun Suriye taraflarında olmasını fırsat bilerek doğuda Horasan taraflarına saldırarak Nişabur'a kadar olan yerleri yağmaladılar⁶²⁴. Bu haber Olcaytu'ya ulaşınca Olcaytu son derece hiddetlenerek Suriye seferinin bitirilip ordusuna Bağdat tarafına geri dönmeleri emrini verdi⁶²⁵.

Memlûk tarihçileri Olcaytu'nun dönüş sebebini İlhanlı müelliflerinden farklı sebeplere bağlamışlardır. Bu müelliflerden Davadarî ise Olcaytu'nun dönüş sebebini Olcaytu'nun savaş ehli olmamasına ve Suriye'de beklemediği bir dirençle karşılaşmasına bağlamış⁶²⁶. İbn Kesir ise bu durumu Moğol ordusundaki erzak ve hayvan yemlerinin azlığına, fiyatların yüksekliğine ve Moğol ordusunun büyük kayıplar vermesine bağlamıştır⁶²⁷.

Bu arada Memlûk sultanı da ordusu ile birlikte Şam'a kadar gelmiş ancak yolda Olcaytu'nun geri döndüğü haberi gelince buradan Hacca gitmiş⁶²⁸.

Olcaytu Bağdat'a ulaşınca bu seferde görev alan bazı emîrlere yeni tayinler yaptı. Emîr Bucây'ı Diyarbakır yöresine, Emîr Sevînc'i Bağdât hâkimiyetine, Emîr Hüseyin'i Errân ülkesine ve Emîr İrincîn, Rûm tarafına tayin etti. Kendisi de Emîr Çobân, Emîr İsen Kutluğ ile birlikte İlhanlı merkezine doğru hareket ettiler.

---

⁶²⁰ İbn Kesir Bu heyetin beraberinde Olcaytu'ya hediye olarak beş at ve on çuval şekerin hediye olarak getirdiğini aktarmaktadır. **Bkz: İbn Kesir**, 1995, 6790.

⁶²¹ **Kaşânî**, 1384, 142. İbn Kesir Rahbe Rahbenin Moğollara şiddetli bir direniş gösterdiğini ancak Reşidüddin'nin Rahbe yöneticilerinin İlhanlı sultanına boyun eğmelerini ve ondan ef dilemelerini önerdiğini bunun sonucunda Rahbelilerin Olcaytu'ya İteat ettiğini aktarmaktadır. **Bkz: İbn Kesir**, 1995, 6771.

⁶²² **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 609.

⁶²³ **İbn Hacer** el-Askalanî, Ebü'l- Fazl Şahâbetin Ahmed. (1966). **ed-Dürerü'l-Kâmine fi Âyâni'l-Mieti's-Sâmine I-VI**. (Neş. Muhammed Seyyad Cad el-Hak, Kahire II/74; **İbn Kesir**, 1995, 6790; **Kaşânî**, 1384, 143.

⁶²⁴ **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 609; **Hafız Ebrû**, 1317, 53,54.

⁶²⁵ **Hafız Ebrû**, 1317, 54; **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 609.

⁶²⁶ **Davadarî**, 254.

⁶²⁷ **İbn Kesir**, 1995, 6790.

⁶²⁸ **İbn Tağrıberdi**, 2013, 137; **İbn Kesir**, 1995, 6790.

Bu sırada İlhanlı hükümdarı ordusuna şu emri verdi. “*Yollarda vardığımız her köy ve vilâyetten hiçbir asker halktan bir torba saman almayacak, ancak alıp satma yoluyla ve iki tarafın rızasıyla askerler ihtiyaçlarını karşılayacaklar, daha önce kararlaştırılan haraç vergisi kaldırılacak, ra’iyyetin malına ihtiyacımız yok, onlar zaten haraç vermekteler, onlara başka vergiyle zahmet vermeyelim.*” Bu durum Moğollarda değişimin nasıl bir düzeye geldiğini göstermek bakımından son derece önemlidir. Zira her şeyi yakıp yıkan Moğollar İslam’ı kabul etmekle birlikte sefer sırasında bile güzergâhta bulunan insanların hakkını koruyan bir noktaya gelmişlerdir.

Olcaıtu hiç vakit kaybetmeden Horasan’a yöneldi ve Çağatay ordusu Olcaıtu’nun ordusu ile hareket ettiği haberini alınca kendi vilayetlerine geri döndüler. Olcaıtu ise Horasan’da şehzade Ebu Said Bahadır’ı Emîr Sevinç’in nâibliğinde bırakarak Sultaniye’ye döndü⁶²⁹.

5.7. Olcaıtu Han Döneminde Avrupa Hristiyan Dünyası ile Münasebetler

Moğolların Batı devletleri ile olan münasebetleri İlhanlı Devleti’nin kuruluşundan çok öncesine dayanmaktadır. Moğollar tarih sahnesine çıktuktan kısa bir süre sonra batıya doğru yönelmiş ve Avrupa’nın ortalarına kadar akınlarını genişletmişlerdi. Bu durum tıpkı Orta Doğu Müslüman devletleri gibi Hristiyan devletlerinin içine de korku ve panik salmıştı. Ne var ki Avrupalılar Moğolları tanımak ve onlara Hristiyanlığı kabul ettirmek için harekete geçmekte gecikmediler⁶³⁰.

Genel olarak Moğollar ile Hristiyan dünyası arasındaki münasebetler üç safhaya ayrılabilir; Birinci safha Hûlâgû Hana kadar Avrupalıların Büyük Moğollar ile olan münasebetleri ikinci safha Hûlâgû’dan Gazan Hana kadar olan dönemde Avrupalıların İlhanlılar ile olan münasebetleri ve üçüncü safha Gazan Han’dan İlhanlıların yıkılışına kadar olan münasebetlerdir. Bizim çalışmamızı kapsayan asıl safha elbette üçüncü safhadır. Ancak kısaca birinci ve ikinci safhadan bahsedecek olursak birinci safha Moğolların karşı konulmaz ilerleyişi ve Avrupalıların bu ilerleyişlere karşı yaşadıkları şok, ikinci safha Avrupa devletlerinin Moğolları İslam dünyasına karşı yok edici bir güç olarak görmeleri ve Moğolları Hristiyanlaştırma çabalarından oluşmaktadır.

⁶²⁹ Semerkandi, 1372, 54.

⁶³⁰ Fablori, M. İ. (1394 ş.h.) “İlel A’ dem Muvafeket-i Münasebat-ı İlhanan Orupaiyan” *Nimsalname-i Tarihi Nu*, Sayı 5, 1-2.

Her ne kadar Hristiyanların Moğollarla ilk irtibatları doğrudan konumuz ile alakalı olmasa da konumuzun daha iyi anlaşılması için söz konusu bu ilk münasebetlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Öncelikle Hristiyanların bu dönem münasebetlerindeki amaçları kendilerine yönelecek Moğol tehlikesini bertaraf etme, Moğollar arasında Hristiyanlık propagandasını yapmak ve doğuda büyük bir Hristiyan İmparatorluğu kurmaktı. Avrupalılar bu iki hedefini Gazan Han dönemine kadar takip ettiler. Hristiyan dünyasının tarihi hayali ise kutsal topraklar olarak nitelendirdikleri Kudüs hâkimiyetiydi⁶³¹. Gerçekte onları Moğollarla ittifak kurma girişimlerine iten en önemli etken de bu hayaldi. Üstelik şimdi bu hedeflerine oldukça yaklaşmışlardı. Zira doğudaki muazzam güçteki Moğollar da aynı hedefi güdüyorlardı. Bu nedenle Moğollar ile yapılacak bir ittifak Avrupalıları Kudüs'e Moğolları ise Akdeniz'e ulaştıracaktı.

Görüldüğü gibi Moğollar tarih sahnesine çıktıklarında Hristiyan dünyası ile ilk münasebetleri şiddetli çatışmalarla başladı. İlhanlıların İran'da kurulmaları ile birlikte komşularından tehditler almaları, özellikle Memlûklar tarafından İlhanlı askeri ilerleyişinin durdurulması İlhanlıları yeni müttefikler aramaya sevk etti. İttifakın diğer tarafını oluşturan batı dünyası ise Müslümanlara karşı İlhanlılar ile ortak hareket etmeye dünden razıydı⁶³². Bu ittifak girişimleri ve elçi teatisi Olcaytu'nun bütün selefleri döneminde devam etti. İlhanlılar tarafından gönderilen elçiler çoğunlukla Papalık Fransa ve İngiltere devletlerine gitmekteydiler. İlhanlı tarafının bir tek isteği vardı o da Memlûklara karşı Hristiyan desteğiydi.

İlhanlıları tarih sahnesine çıktıkları ilk zamanlardan itibaren müttefik arayışına sevk eden önemli tehditler vardı. Gerçekte ise İlhanlılar kendisini tehdit eden Memlûk, Çağatay ve Altın Ordu devletleri için tehdit durumundaydılar. Çalışmamızın önceki bölümlerinde bahsettiğimiz üzere İlhanlılar İran'da devletlerini kurduklarında doğuda Çağataylıların hak iddia ettikleri Horasan bölgesini, kuzeyde Altın Ordu Devleti sınırları dâhilinde bulunan Azerbaycan'ı ve batıda Memlûklara bağlı Suriye'yi kendi sınırları içine dâhil ettiler. Bu durum söz konusu devletlerin İlhanlılar'a karşı her fırsatı değerlendirip saldırıya geçmelerine sebep oldu. Bu saldırılar İlhanlıları Hristiyan dünyası ve bazı Müslüman vassal devletlerle işbirliği yapmayı devlet politikası haline getirmelerine yöneltti. İlhanlıların Müslüman olduktan sonra bile batılı devletlerle iş birliği yapmaları bu minvalde değerlendirilmelidir.

⁶³¹ Ebrahimi 1394, 7.

⁶³² Kerimi, A. R., Çahiyân A. E. "Caygâh-ı Bizans der Siyaset-i Harici-yi İlhanan" . (665-746 h.Q.- 1258-1335 m.). *Pejohesha-ı Tarihi (İlmî- Pejohesî) Dânişkede-yi Edebiyat ve Ulumu-ı İnsani- Danişgâh-ı İsfahan*. Yıl. 49. Devre-i Cedid yıl 5. Sayı 2. 1392 h.q.ss. 53-78. 53.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi batı dünyası ile işbirliği kurma yönünde yazışmalar Olcaytu'nun selefleri Hûlâgû, Abâkâ, Argûn ve Gazan Han dönemlerinde aralıksız olarak gerçekleşmişti. Olcaytu Han ise İlhanlı tahtına çıkar çıkmaz Tomas İldaci adında bir elçiyi Fransa kralı Philip Le Bel, Papa V. Clement ve İngiltere kralı II. Edward'a gönderdi. Elçilik heyeti söz konusu devletlere Olcaytu'nun tahta çıkışını, Büyük han tarafından onay almasını ve halkının ona teveccühünden bahsetti⁶³³.

Bugün Fransız arşivlerinde bulunan 13 Mayıs 1305 tarihli Fransa kralına gönderilen mektup üslup ve ifade bakımından son derece dikkat çekicidir. Zira Olcaytu bilinçli olarak bu mektubu Müslüman olmayan bir kâtibe yazdırarak Müslümanlığını batı dünyasından büyük bir maharetle saklamıştır. Mektubun içeriği şöyledir;

“Bizim Sultan Olcaytu'nun (Fransa Kralına) sözleri Bütün Fransa halkının sultanları, siz eskiden beri bizim asil/değerli kadim atalarımızla, asil dedelerimizle, soylu babalarımız ve yaşlı abilerimizle dostça ilişkileriniz var. Her ne kadar siz bizden uzakta idiyeniz de, düşüncelerde aynı zamanda bize yakındınız (mesajlarımız/haberleriniz sayesinde) elçilerinizle karşılıklı mesajlarla ve gönderdiğiniz barış hediyeleri ile. Şimdi neden bunu unuttunuz/ihmal ediyorsunuz? Şimdi biz, gökyüzünün kudretine şükrettiğimiz yüce tahtında bizim seleflerimizin emîrini/kararını tekrar diliyoruz. Bizim soylu atalarımızın, asil babalarımızın ve yaşlı abilerimizin, yeni düzenlenmiş toprak/ülke bölümlerini terk etmeyip, aksine zahmetli bir sorumluluk gözü ile bakan önceki hükümdarlarla olan sözleşmeleri ve eskisinden çok daha sık/yakın seferlerle karşılıklı elçi göndermek istiyoruz. Biz (erkek) kardeşler kötü/uğursuz adamların/heriflerin iftiraları yüzünden birbirimizden uzaklaştık. Fakat şimdi bize, gökyüzü tarafından Timur Hakan, Tohtoga, Cabar, Toğa ve bizim Cengiz (Cinggis) Hakan'ın 45 yıldan beri şimdiye kadar hüküm süren hakaret/iftiralarını bitirmemiz aklımıza koyuldu (telkin edildi) ve şimdi bütün kardeşler gökyüzüne minnettarız ve güneşin doğduğu yer olan Çin topraklarından itibaren Talu denizine kadar devletlerin bizim posta hatlarımıza birbiriyle bağlanmış olmasına şükrediyoruz. Eğer bizim içimizden birisi sözünden dönerse, hepimiz onun karşısında duracağımıza söz verdik. Şimdi bizim şöyle bir şartımız var ki; siz bizim asil atalarımızla, soylu babalarımızla ve asil daha yaşlı erkek kardeşlerimizle olan dostluk ilişkilerinin devamını sağlamak istemelisiniz. (Bu iki elçinin gönderdiği Mamlag ve Tuman). Bütün Fransızların sultanları, sizlerden bize bildirildi ki, siz hepiniz birbirinizle iyi anlaşmışsınız. İyi anlaşmadan daha iyisi nedir! Eğer şimdi bizde veya sizde buna uymak

⁶³³ Rox, 2001, 431; Yuvalı, 2017, 276; Ebrahimi 1394, 17

istemeyen birileri (halk) bulunursa, göğün gücüyle/kudretiyle hepimiz onlara karşı duracağız. Gök şahit olsun! Mektubumuzu hicret yılında 704 (M.1305), yılan yılının ilk yaz ayının son onluğunun (son on gün) 8. gününde, biz Aliyan'da iken/bulduğumuzda yazdık⁶³⁴.

Mektuptaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi Olcaytu uzun zamandan beri Moğol hükümdarlarıyla Avrupalı krallar arasındaki sıkı ve samimi ilişkilere dikkatleri çekerek geçmişte yaşanan dostane ilişkilerin tekrar başlatılması ve ilerletilmesi, buna bağlı olarak elçi teatisini artırıp daha sık haberleşme arzusunu bildirmiştir⁶³⁵. Ancak Olcaytu dönemin Hristiyan devletlerinin Müslüman düşmanlığını iyi bilmiş olacak ki gönderdiği mektupta İslami tabirler kullanmayarak Müslümanlığını gizlemiştir. Bu mektup diğer devletlere gönderilen mektuplardan farklı olarak “*Bismillah*” ile başlamadığı gibi mektupta Allah yerine gökten bahsedilmektedir⁶³⁶. Olcaytu Han bu şekilde davranarak Hristiyan dünyasına kendisini Hristiyan, bu olmasa bile Hristiyanlığa meyilli biri olarak göstermeye çalışmıştır. Bu mektubu İlhanlılar tarafından batıya gönderilen diğer mektuplardan ayıran özelliklerden bir tanesi ise Olcaytu'nun mektupta Memlûklar hakkında ortak harekâttan hiç bahsetmemesidir. Oysa Gazan Han döneminde Kıbrıs ve Avrupa'ya gönderilen mektuplarda açık bir şekilde bu konu vurgulanmıştı. Olcaytu'nun söz konusu mektupta izlediği politika onun hükümdarlığının ilk yıllarında Memlûklarla ilişkisini düzeltmek arzusunda olduğunu ancak Memlûklara karşı tedbiri de elden bırakmadığını göstermesi bakımından önemlidir⁶³⁷.

İlhanlı Devleti'nin elçilik heyeti önce Fransa'dan sonra İngiltere'ye giderek henüz yeni İngiltere tahtına geçen Kral II. Edward ile görüşmüş ve İngiltere kralı tarafından hoş karşılanılmışlardır. Fransa Kralının İlhanlılara nasıl bir cevap verdiği ise bilinmemektedir.

Olcaytu Han devrinde İlhanlı-Avrupa münasebetlerine ait ikinci önemli bulgulara ise 1307 yılında Avrupalı devletlerin Olcaytu'nun mektubuna verdikleri cevaplar sayesinde rastlanılmaktadır. İngiltere Kralı II. Edward'ın İlhanlı hükümdarına cevaben biri Northampton'da (16 Ekim 1307) diğeri Langley'de (30 Kasım 1307) kaleme alındığı anlaşılan iki mektup göndermiştir. II. Edward ilk mektubunda Olcaytu'ya içtenlikle teşekkür ettikten sonra kendilerine yollanan elçilerin ulaştığını ve iki taraf arasında arzu edilen yakın ilişkilerin

---

⁶³⁴ Haenisch, E. (1949). “Zu den Brief'en der mongolischen Il-Khane Argun und Öljeitü an den König Philipp den Schönen von Frankreich (1289 u. 1305)”, *Oriens*, Vol. II, No. 2, Dec. 31. s. 229-230; **Ebrahimi** 1394, 16,17; **Kirişoğlu** 2018, 208,209; **Rox**, 2001, 431; **Yuvalı**, 2017, 276; **Ebrahimi** 1394, 18. Olcaytu Han'ın bu mektubu Resim-IV ve Resim VII'de gösterilmiştir.

⁶³⁵ **Kirişoğlu** 2018, 119,120.

⁶³⁶ **Howorth**, 1880, 575,576; **Rox**, 2001, 431; **Yuvalı**, 2017, 276; **Ebrahimi** 1394,18.

⁶³⁷ **Kirişoğlu** 2018, 119,120; **Howorth**, 1880, 575,576.

kurulacağını ve bu konuda herhangi bir ayrılığın olmayacağını iletmiştir. İngiltere Kralı ayrıca Olcaytu'nun mektubunda belirttiği Moğollar arasındaki çekişme ve kavgaların bitmesinden de büyük sevinç duyduğunu bildirmiştir⁶³⁸.

II. Edward 30 Kasım 1307 tarihli ikinci mektubunda ise iki taraf arasındaki uzun mesafenin haberleşmedeki olumsuz etkisine rağmen iki ülkenin kesin bir şekilde işbirliği yapacağına dair söz vermiştir. Bununla birlikte Avrupa İlhaneliler arasında dostluğun başladığını ve zamanın Memlûkları tamamen ortadan kaldırmaya uygun olduğunu vurgulamıştır⁶³⁹. Olcaytu'nun Müslümanlığından habersiz olduğu anlaşılan II. Edward'ın mektubunda ayrıca İlhanelilerde Katolik inancını öğretip yayabilmesi için William kardeşler ve Piskopos Lydda adında iki din adamı gönderdiğini de bildirmiştir.

Olcaytu devri İlhaneli-Avrupa ilişkilerinin diğer saç ayağını ise İlhanelilerin Papa V. Clement ile kurdukları münasebetler oluşturmaktadır. Papa V. Clement Memlûkları Kutsal topraklardan kovma hayalini gerçekleştirmek için müttefik arayışına girmiştir. Bu bağlamda 1307 yılında Kilikya Ermeni Kralı II. Hetum ile görüşmesinde Hetum papaya Kutsal topraklara hâkim olmanın İlhanelilerle işbirliğinden geçtiğini ve Olcaytu'nun Hristiyan dünyasına bu konuda yardım edeceğini söylemiştir⁶⁴⁰. Ermeni Kralının sözlerine ikna olan papa 1308 yılının mart ayında Olcaytu'ya bir elçilik heyeti göndererek İlhaneli tarafından kendisine önceden teklif edilen 200.000 at ve erzak (tahıl) dolu 200.000 yük hayvanını sevinçle kabul ettiğini bildirmiştir. Papanın planına göre yaklaşık 100.000 kişilik bir Haçlı ordusu Avrupa'dan yola çıkarak Ermeni Krallığı topraklarında İlhanelilerin destek kuvveti ile birleşecek ve buradan Memlûklar üzerine harekete çıkılacaktı. Papanın bu hayali onun İlhaneli Hükümdarına büyük

⁶³⁸ Howorth, 1880, 575,576.

⁶³⁹ Howorth, 1880, 575,576; Kirişoğlu 2018, 123.

⁶⁴⁰ Hetum eserinde Müslümanlara saldırmanın tam zamanı olduğunu şu cümlelerle aktarmaktadır. *“Tanrı'nın gösterdiği gibi şimdi uygun zamandır. Çünkü Hristiyanlığın düşmanlarının gücü şu anda oldukça kırılmış bir vaziyettedir. Dahası, Tatarların son saldırılarında yenilmiş, düşman askeri büyük oranda yok edilmiş ve kayıplarını giderememişlerdir. Şimdi uygun zamandır. Çünkü Tatarlar Müslümanlara karşı çıkmaya ve tüm güçleriyle Hristiyanlara yardım edeceklerine söz vermektedirler. Bundan ötürü Tatar hükümdarı Harbende, kardeşi Gazan'ın yolunu takiple özel elçilerini göndermiş ve İsa'nın adının hakkı için düşmanın tamamıyla yok edilmesini teklif etmiştir. Böylelikle Tatarların yardımıyla Kutsal Topraklar kurtarılabilir ve Mısır herhangi bir güçlkle karşılaşılmasızın kolayla ele geçirilebilir. Bunun için Hristiyanlar Kutsal Toprakları ele geçirmeye bir an evvel hazırlanmalıdır. Eğer gecikilirse, Hristiyanların dostu olan Harbende tahttan indirilip yerine düşmanlarımıza sevgi duyan veya Müslüman olan bir başka kişi geçer”* **bkz:** Hetum (Korykoslu Hayton). (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. (Latince'den Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul: Selenge Yayınları. 216-217.

bir memnuniyet duymasını sağladıysa da gerek İlhanlı tarafından yapılan talep ve temenniler gerekse Avrupalı devletlerin buna karşılık verdikleri söz ve vaatler kâğıt üstünde kalmıştır⁶⁴¹.

5.7.1. Olcaytu Han Dönemi İlhanlı-Bizans Münasebetleri

İlhanlıların Bizans Devleti ile münasebetleri ise diğer Hristiyan devletlerden biraz farklı bir çerçevede seyretmiştir. 1243 Köseadağ mağlubiyetinden sonra Anadolu Selçuklu Devleti bir daha toparlanamayarak tarih sahnesinden çekildi. Bu durum Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı yaşayan Türkmen beyliklerinin İlhanlı baskısına karşı savunmasız kalmalarına sebep oldu. Doğu ve Orta Anadolu'da İlhanlı baskısı gittikçe artması üzerine Türkmen beylikleri İç Batı Anadolu ve Marmara sahillerine göç ederek buralarda faaliyet gösterdiler⁶⁴². Bizans Devleti ise Türkmenlerin bu bölgelere yoğun şekilde yerleşmesini kendi geleceği için büyük bir tehdit olarak görmekteydi.

Olcaytu Han döneminde Bizans tahtında oturan İmparator II. Andrinikos, Türkmen tehdidine önlem olarak çareyi İlhanlılar ile iş birliği yapmakta görüyordu. II. Andrinikos bu minvalde hareket ederek 1302 tarihinde İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a bir elçilik heyeti göndererek iki devlet arasında dostluğun devam etmesi temennisinde bulunmuş ve kendi kızını İlhanlı hükümdarına göndereceğini bildirmiştir. Ancak iki devlet arasından dostluğun güçlenmesi ve ortak düşmanlara karşı ittifaka dönüşmesi için Bizans tarafından planlanan bu evlilik Gazan Han döneminde gerçekleşmeden Gazan Han vefat etmiştir. Gazan Han'ın vefatı ve İlhanlı Devleti'nin başına Olcaytu Han'ın geçtiği haberinin Bizans tarafından duyulması üzerine Bizans İmparatoru bu defa aynı elçilik heyetini Olcaytu'ya gönderdi. Dönemin Bizans tarihçisi Pachymérès'in aktardıklarına göre Bizans İmparatoru Andrinikos gönderdiği elçilik heyeti ile İlhanlılardan Anadoludaki Türkmenlere karşı müttefik bir ordu kurmayı talep etmiş ve Gazan Han ile gerçekleşemeyen evliliğin Olcaytu ile gerçekleşmesini arzulamıştır⁶⁴³. Olcaytu Han tarafından ise Bizans elçilerini iyi bir karşılamadan sonra Bizans İmparatorunun teklifini kabul ederek imparatora askeri destek için teminat vermiştir⁶⁴⁴. Olcaytu Bizans

⁶⁴¹ Kirişoğlu 2018, 124,125; Lewis Bernard. 2003, 117.

⁶⁴² Rox, 2001, 431; Yuvalı, 2017, 275.

⁶⁴³ Pachymérès, 2009, 100.

⁶⁴⁴ Pachymérès, 2009, 100.

prensesinin güven içinde Anadolu'dan İlhanlı sarayına gelmesi için de 30 bin kişilik bir orduyu Uludağ civarına göndermiştir⁶⁴⁵.

Böylece Olcaytu ile Bizans Prensesi Maria arasında 1305 tarihinde gerçekleşen düğün merasimiyle Bizans ve İlhanlı Hükümdarı arasında akrabalık kurulmuştur. Bizzat Bizans hükümdarının teklifi ile gerçekleşen bu evlilik Bizans tarafında büyük heyecan ve umut uyandırmışsa da anlaşıldığı kadarıyla İlhanlılar bu evliliği sıradan bir evlilik olarak görmüşlerdir. Zira Bizans prensesi İlhanlı sarayında yerini ancak cariyeler arasında alabilmiştir⁶⁴⁶. Bu ittifak ve akrabalıkta Olcaytu'nun amacı Memlûk, Altın Ordu ve Çağatay Devletlerine karşı kendi elini güçlendirmek iken Bizans'ın amacı ise Anadolu'yu Müslümanlardan temizlemektir.

Gerek Bizans İlhanlı işbirliği gerekse Anadolu'da bozulan düzenin tahsis edilmesi ve Türkmen beyliklerinin sindirilmesi amacıyla Olcaytu Han döneminde İreçin Noyan ve Emîr Çoban önderliğinde Anadolu'ya İlhanlı orduları gönderildi. Bizans tarafından bu ordular büyük bir umut ile beklendiyse de bu dönemde Anadolu'da İlhanlıların etkisi Ankara'yı geçmediği için Bizans'ın beklentisini karşılamaktan uzak kaldı⁶⁴⁷.

---

⁶⁴⁵ Togan, 1981, 333.

⁶⁴⁶ Togan 1981, 263.

⁶⁴⁷ Rox, 2001, 431; Yuvalı, 2017, 275.

6. OLCAYTU HAN'IN VEFATI VE ŞAHSİYETİ

6.1. Olcaytu'nun Vefatı

Olcaytu Aralık 1316 tarihinde av merasimini bitirip Sultaniye 'ye döndü⁶⁴⁸. Sultaniye'de 15 gün kaldıktan sonra ağır bir ishale yakalanan İlhanlı hükümdarının ateşi yükseldi⁶⁴⁹. Dönemin ünlü tabip ve âlimleri hükümdarın ateşini düşürmek ve ishalini önlemek için çaba gösterdi⁶⁵⁰. Hafız Ebru'nun aktardığına göre oldukça kanlı olan bu ishal sonucunda Olcaytu 10 gün zarfında dikkat çekici bir şekilde kilo verdi. Bunun üzerine emîrlere Esen Kutluğ ve iki vezirini (Reşidüddin ile Ali Şah) yanına çağırarak bir toplantı yaptı⁶⁵¹. Bu toplantı da hazır bulunan emîrlere “*Ben bu eziyetten bir kurtuluş göremiyorum. Oğlum Ebu Said'i veliaht seçmişim. Onun emrinden çıkmamanız gerekir. Her ne kadar çok küçük ise de fakat ondan büyük eserler müşahede etmişim. Onu, benden pek çok iyilik gören Çoban'a emanet ediniz*” dedi⁶⁵². Olcaytu bu konuşmasından kısa bir süre sonra 10-17 Aralık 1316 tarihinde vefat etti⁶⁵³.

Dönemin ana kaynaklarında Olcaytu Han'ın ölüm tarihi farklı tarihler verilerek aktarılmıştır. Bu kayıtların bazıları şöyledir. İbn Kesir ve Kaşânî 27 Ramazan 716/ 13 Aralık 1316⁶⁵⁴, Hafız Ebru 1 Şevval 716/ 17 Aralık 1316⁶⁵⁵ tarihlerini verirken Hamdullah Müstevfi ise Olcaytu öldüğünde 37 yaşında olduğunu henüz 40 yaşına varmadığını ve 12 yıl 9 ay hükümdarlık yaptığını aktarmaktadır. Mustevfi eserinde Olcaytu'nun ölüm tarihini gösteren biri kendine ait diğeri ismini vermediği başka birine ait olan iki dörtlük aktarmaktadır. Bunlardan kendisine ait olan dörtlükte yalnızca 716 hicri yılını kaydetmektedir. Ancak diğer dörtlükte 716 Ramazanının son cuma günü olduğunu aktarmaktadır. Bu da 10 Aralık 1316 veya 1317 Aralık 1316 tarihine denk düşmektedir⁶⁵⁶. Şabankareî Olcaytu'nun 12 yıl padişahlık yaptıktan sonra 716 hicri yılının Ramazan ayında öldüğünü zikretmiştir⁶⁵⁷. Memlûk

⁶⁴⁸ Kaşânî, 1384, 69,70, 219; Işık, 2012, 61; Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 610; Semerkandi, 1372, 56.

⁶⁴⁹ Semerkandi, 1372, 56.

⁶⁵⁰ Kaşânî, 1384, 220; Semerkandi, 1372, 56.

⁶⁵¹ Kaşânî, 69,70; Işık, 2012, 61; Semerkandi, 1372, 56.

⁶⁵² Kaşânî, 69,70; Işık, 2012, 61; Semerkandi, 1372, 56.

⁶⁵³ Bkz: Kaşânî, 1384, 222; Hafız Ebrû, 1317, 69-71; Şabankareî, 1363,272; Davadarî, Kenzü'd-Dürer, Cilt 9, 288; Örs, 69,70; Işık, 2012, 62; Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 610; Spuler, 2011 131; İbn Kesir Olcaytu'nun vefat edince Otuz yaşını aştığını aktarmaktadır. Bkz: İbn Kesir, 1995, 6804.

⁶⁵⁴ İbn Kesir, 1995, 6804; Kaşânî, 1384, 222.

⁶⁵⁵ Hafız Ebrû, 1317, 69-71.

⁶⁵⁶ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 610.

⁶⁵⁷ Şabankareî, 1363,272.

müellifi Davadarî bu tarihi 6 Zilhicce 716/ 17 Şubat 1317 olarak kaydetmiştir. Ayrıca Davadarî Olcaytu'nun ölüm sebebini Olcaytu'nun hatunu Kutlugşâh Hatun'un vezir Reşidüddin ve Hekim Celeleddin ile birleşerek onu zehirlemeleri sonucu öldüğünü aktarmaktadır⁶⁵⁸. Diğer bir tarihçi olan Zehebi ise Olcaytu'nun 13 yıl padişahlık yaptığını ve yaşlanmadan 716 Ramazan hicri yılında üzüntüden öldüğünü aktarmıştır⁶⁵⁹.

Biz bu farklı tarihlerden Kaşânî'nin verdiği tarihi doğru kabul etmek durumundayız. Zira Kaşânî Olcaytu'nun çağdaşı olup onun yakınında bulunan birisiydi. Bu tarihi yanlış kaydetmesi imkânsızdır.

Devlet adamları Olcaytu'nun ölüm haberini fitne çıkmasını önlemek için gizlemeye karar verdiler. Aynı zamanda güvenilir bir elçi ile durumu Horasan'da bulunan Ebu Said'e bildirerek onu gizlice Sultaniye'ye getirmek istediler⁶⁶⁰. Emîr Çoban ve ona yakın olan devlet adamları Horasan'da şehzade Ebu Said'e atabeylik yapan emîr Sevinç'i devre dışı bırakarak gizlice şehzadeyi tahta geçirmeyi planladılar. Ancak Emîr Sevinç rakiplerinin planlarından haberdar olunca söz konusu emirlere karşı önlem aldı. Neticede Emîr Sevinç ve Şehzade birlikte Sultaniye'ye vardılar. Burada resmi törenle bir toy verilerek İlhanlıların dokuzuncu hükümdarı ilan edildi⁶⁶¹.

Olcaytu'nun ölüm haberi yakınlarını fazlasıyla üzdü. Olcaytu'nun hatunları ve bütün devlet erkânları Moğol geleneklerine uygun olarak siyah ve mor giyindiler. Olcaytu'nun hatunları saçlarını ve yüzlerini kazıtıp feryat ettiler⁶⁶².

Devlet adamları ve hatunlar saçlarını ve yüzlerini kazıtarak feryat etmeleri ölen kişiye bağlılıklarının göstergesi sayılmaktaydı. Hafız Ebru, Emîr Çoban'ın Olcaytu'nun ölümünden üç gün sonra Sultaniye'ye ulaşmasına rağmen tekrar bir yas töreni düzenlediğini ve ağlayıp inlediğini aktarmaktadır.

---

⁶⁵⁸ Davadarî, 288.

⁶⁵⁹ Zehebî, 1985, 44.

⁶⁶⁰ Semerkandi, 1372, 56.

⁶⁶¹ Semerkandi, 1372, 57.

⁶⁶² Kaşânî, 1384, 222; Moğollarda defin gelenekleri için Bertold şu bilgileri aktarmaktadır; “ Moğollar hükümdar öldüğünde hükümdarın öldürdüğü insanlar veya hükümdar için öldürülen insanların öbür dünyada ona hizmet edeceğine inanırlardı. Yine ilk Moğollarda Hükümdar mezarı kesinlikle gizli tutulurdu. Bundan dolayı cenazenin defin yerine gitiği yolda karşılaşılan kişiler öldürülürdü. Moğollarda ölü defin ile ilgili diğer bir gelenek ise ölünün gömüldüğü yerin gizli turulmasıydı. **Bkz:** Barthold, W. (Temmuz 1947). “Türklerde ve Moğollarda Ölü Defin Merasimine Dair” Çev; Abdülkadir İnan *Bellekten* cilt XI, Sayı 43, ss 514-539, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 524; İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 183.

İslami geleneklerle uyuşmayan bu durum daha ziyade Moğolların eski dini olan Şamanizm ile alakalı bir durumdur. Bu dönemde Moğolların geneli İslam'ı kabul etmişlerse de bu Moğolların bu davranışları hafızalarda eski bazı adetlerin hala devam etmekte olduğunu gösteren önemli bir örnektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Cengiz Han döneminde cari olan ve Vassâf'ın aktardığı malumattan, Hûlâgû Han döneminde de uygulanmakta olan hükümdarın ölümünden sonra değerli eşya, at ve hatunlarının da kendisi ile birlikte gömme⁶⁶³ geleneği Olcaytu döneminde terk edilmiştir.

Esasen ölü gömme geleneğinin İslami geleneklere dönüşmesi Gazan Han döneminde başlamış demek doğru olacaktır. Zira bilindiği üzere Gazan Han'dan önceki Moğol hükümdarları Moğol inançlarına uygun olarak yüksek dağların eteklerine gömülmekteydiler. Ancak Gazan Han İslam türbelerini görünce bunlardan hoşlanmış olacak ki kendisi için bir türbe yapılması için ferman çıkardı. 1302 tarihinde inşaatı tamamlanan ve Gazan Han'ın naaşının defnedildiği bu türbe Tebriz'in batısında bulunan ve Gazaniye olarak bilinen bu türbedir⁶⁶⁴.

Olcaytu'nun naaşı da teçhiz ve tekfin şartlarından sonra daha önce bizzat kendisi tarafından yapılmış olan Sultaniye Kalesi'nin içindeki kümbetin mezar odasına defnedildi⁶⁶⁵. Bu mezarın kemer ve kubbelerine bir hazineyi, dolduracak kadar altın ve gümüş işlemler işlenmişti. Bu kümbetten Olcaytu dönemi imarlarını anlatırken ayrıntılı olarak bahsedeceğiz.

6.2. Olcaytu'nun Ailesi

Olcaytu'nun 7 kardeşi, 15 hatunu, 6 oğlu ve 4 kızı vardı⁶⁶⁶. Olcaytu'nun erkek çocuklarının adları sırası ile Bistam, Bayezid, Tayfur, Süleyman Şah, Ebul Hayr ve Ebu Said idi. Bunlardan Bistam, Bayezid ve Tayfur İl-tûzmîş Hatundan dünyaya geldiler. Bestâm daha 12 yaşındayken Bağdat yolu üzerinde bulunan Bisitun Dağının eteğinde bulunan Çemçimalda öldü⁶⁶⁷. Olcaytu'nun İl-tûzmîş Hatun'dan olan diğer oğulları Bayezid 8 yaşında, Tayfur ise daha çocuk yaşlarda (3-4) vefat ettiler. Süleyman Şah da doğumundan sonra fazla yaşamayarak kısa bir süre yaşadktan sonra ölmüştür. O da Sultaniye'de Şeyh Barak'ın türbesine gömüldü⁶⁶⁸.

⁶⁶³ Bertold, "Defin Merasimleri", 1947, 529, 530.

⁶⁶⁴ İkbâl, 316.

⁶⁶⁵ Kaşânî, 69,70; İbn Kesir, 1995, 6804; İkbâl, 335; Olcaytu Han'ın Türbesi Resim-IV'te gösterilmiştir.

⁶⁶⁶ Örs, 1992, 52. Olcaytu'nun eşleri çalışmamızın ekler kısmında tablo:1de gösterilmiştir.

⁶⁶⁷ Kaşânî, 69,70; Işık, 2012, 62. Benâketî, 1348, 472.

⁶⁶⁸ Benâketî, 1348, 473.

Şehzade Bistam Gazan Han'ın kızı Olcay Kutluk ile nişanlanmıştı. Ancak Bistam 12 yaşında vefat ettiği için Olcay Kutluk Ebu Said Bahadır ile evlendirildi⁶⁶⁹. Bu çocukların naaşları Sultaniye'de kalenin içine defnedildi. Devrin en önemli tarihçisi Kaşânî Olcaytu'nun Dolandı ve Sati Beg adında iki kızı olduğunu aktarmıştır. Ancak Benâktî, Olcaytu'nun dört kızı olduğunu söyleyerek bunların isimlerini Satı Beg, Fatma Hatun, Kutluk Kumay ve Ayşe Hatun olarak aktarmıştır⁶⁷⁰. İlhanlı hükümdarının kızı Dalandı, Beylerbeyi Emîr Çoban ile evlendirilmişti. Herât'ta öldürülen Celâd Hân onun oğludur. Ancak Dolandı vefat edince Satı Beg Emîr Çoban ile evlendirildi. Satı Beg'ten Surgan adında bir çocuk dünyaya gelmiştir⁶⁷¹. Diğer kızları Ayşe ve Fatma hatunların ikisi de daha çocuk yaşta öldüler.

Olcaytu'nun ailesine dikkatli bir şekilde bakılırsa Hacı Hatun'un tek çocuğu Ebu Said Bahadır Han hariç 5 erkek ve 4 kızının da daha çocuk yaşta hayatlarını kaybettiğini görürüz. Bu durum üzerine düşündüğümüzde aklımıza ilk olarak bunun erken bebek ölümüne sebep olan bir hastalıktan kaynaklanmış olabileceği geldi. Ancak Bistam'ın 12 yaşından sonra ölmesi ve Hacı Hatun'un oğlu Ebu Said'in uzun yaşaması bu ihtimali zayıflatmaktadır. Dönemin şartları düşünüldüğünde kaynaklar bunu fazla aktarmasalar da İlhanlı sarayında hükümdar eşleri arasında ciddi bir rekabetin olduğunu ve her hatunun kendi çocuğunu İlhanlı tahtına geçirmeye çalıştığını tahmin etmek hiç zor değildir. Bu nedenle tıpkı Dokuz Hatun ve Uruk Hatun'lar gibi Hacı Hatun'da tek çocuğu Ebu Said'e hükümdarlık yolunu açmak için diğer çocukları bir şekilde öldürtmüş olabileceği ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Olcaytu Han'ın Gazan, Yisu Timur ve Hitay Oğul adında 3 erkek ve Olcitay, Olcay Timur, Kutluk Timur ve Dolandı adında 4 kız kardeşi vardı⁶⁷². Bunlardan Olcitay, Olcay Timur ve Kutluk Timur Olcaytu Han ile öz kardeş iken Gazan Yisu Timur, Hitay Oğul ve Dolandı Olcaytu'nun baba bir üvey kardeşleridirler.

6.2.1. Olcaytu'nun Annesi Uruk Hatun

Argûn Han'ın Hanımlarından olan Uruk Hatun Kerait kabilesinden olup Dokuz Hatun'un kardeşi Saruca'nın kızı idi. Yine Olcaytu Han döneminde aktif rol oynayan Emîr İreçin'in de

---

⁶⁶⁹ Semerkandi, 1372, 54.

⁶⁷⁰ Benâketî, 1348, 473.

⁶⁷¹ Kaşânî, 69,70; Işık, 2012, 62.

⁶⁷² Reşidüddin Fazlullah, 2013, 150.

büyük kız kardeşi idi⁶⁷³. Uruk Hatun İlhanlı sarayı ve siyasetinde aktif rol oynayan kadınlar arasında gelmektedir. Uruk Hatun sahip olduğu nüfuzu mensubu olduğu Kerait kabilesine borçludur. Zira Moğolların Yakın Doğuya gelmeleri ilk zamanlardan itibaren Kerait kabilesi Moğollara destek veren bir kaç kabileden bir tanesi idi. Bu durum Kerait kabilesine Mensup kişilerin Moğol saray ve siyasetinde etkin rol almalarını sağlamıştır. Hûlâgû Han'ın eşlerinden olan Dokuz Hatun, Dokuz Hatunun kardeşi Saruca, ve Saruca'nın oğlu İreçin Noyan bunlardan bir kaçıdır. Yine Keraitlerin genellikle Hristiyan oldukları da tarihi kayıtlarda mevcuttur.

Uruk Hatunun İlhanlı Devleti içerisinde rol aldığı ilk dönemler Argûn Han'ın hükümdarlığı dönemidir. Tarihi kayıtlarda Uruk Hatun'un adı, Argûn Han'ın Hristiyan dünyası ile kurduğu haberleşme ve ittifak arayışında geçmektedir. Bu dönemde Argûn Han Memlûklara karşı Hristiyan dünyası ile askeri ittifak arzusunda iken Hristiyan dünyası da Argûn Han'ı Hristiyan yapmak ve böylece doğuda büyük bir Hristiyan İmparatorluğu kurmanın arzusundaydı. Karşılıklı bu arzular elçilik heyetleri vasıtası ile birbirlerine iletilmekteydi. Bu elçilik heyetlerinin birinde Papa VI. Nicolauss'ın 1291 senesinde Argûn Han'a gönderdiği heyet ile Uruk Hatun'a da bir mektup göndermiştir. Uruk Hatun'un Nasturi bir Hristiyan olduğunu ve kendisine ait bir kilise ile orduya sahip bulunduğunu bilen Papa VI. Nicolauss Uruk Hatun'dan oğlu şehzade Olcaytu'yu Hristiyan dini vecibelerince vaftiz etmesini istiyordu. Bunun üzerine Uruk Hatun Olcaytu'yu vaftiz ederek ismini de Papaya ithafen Nicolauss koyduğunu daha önce de belirtmiştik⁶⁷⁴.

Uruk Hatunun İlhanlı siyasetinde etkili olduğuna dair elimizdeki diğer bir kayıt ise şöyledir. Argûn Han'nın vefatından sonra İlhanlı merkezinde Geyhâtû ve Baydu arasında iktidar mücadelesi yaşanmış bu kargaşa sırasında emîr Çoban, Emîr Kurmişi ve Togan gibi emîrlere Baydu'yu desteklemiş ve bu yönde faaliyet gösteren Geyhâtû'yu destekleyen bazı emîrleri öldürmüşlerdir. Ancak daha sonra Geyhâtû tahta oturmayı başarınca söz konusu emîrlere sorguya çekilmiş ve suçlarını itiraf etmişlerdir. Neticede Geyhâtû bunlardan bazılarını affetmişti. Bu emîrlere Togan da ceza almasına rağmen Geyhâtû cezasını ertelemek istemekteydi. Söz konusu iktidar yarışında Geyhâtû'nun tarafında yer alan Uruk Hatun ile Emîr Togan'ın arası hiç iyi değildi. Neticede Geyhâtû'nun niyetini sezen Uruk Hatun Geyhâtû'yu bu niyetinden vazgeçirmek için ona “*Eğer Togan çıkartmış olduğu bu fitne ve*

⁶⁷³ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 176.

⁶⁷⁴ Togan 1981, 261,262; Uyar, M. (2001). “İlhanlı Devletinde Argun Han Dönemi (1284-1291)” . Ankara. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 115.

kargaşa için cezalandırılmaz ve öldürmüş olduğu emîrler kanlarının kıssasını almazlar ise bundan sonra kimse güven içinde yaşamaz.!” Demiş bunun üzerine Geyhâtû da “Muhakkak böyle işler yapan her bir kimsenin cezası da olur demiştir” Sonuçta Emîr Togan öldürülmüştür⁶⁷⁵. Tek başına bu örnek Uruk Hatunun ne derece etkili olduğunu göstermeye yetmektedir. Zira Uruk Hatun, İlhanlı Hanı’nı değiştirme mücadelesine katılabilecek kadar güçlü bir mevkide bulunan Togan gibi bir emîri tek bir sözü ile ölüme gönderebilmiştir.

6.2.2. Olcaytu’nun Eşleri

Olcaytu Han hayatı boyunca pek çok kadınla evlenmiştir. Bu evliliklerin büyük çoğunluğu siyasi amaçlı yapılmış evliliklerdir. Dönem kaynaklarından Benaketi ve Kaşânî olmak üzere sadece iki kaynak Olcaytu’nun yaptığı evlilikler ve kadınlar hakkında detaylı bilgi vermektedir. Buna göre Olcaytu Han’ın evlilik sırasına göre hatunları aşağıya çıkarılmıştır.

6.2.1.1. Hacı hatun

Hacı Hatun Uyrât kabilesine mensup Lekzi Gürkan’ın kızıdır⁶⁷⁶. Uyrât kabilesi Cengiz Han devrinden beri Moğolların siyasi hayatında etkili olmuşlardır. Uyrât kabilesi diğer kabileler gibi Cengiz Han’a tamamen tabi olmayıp Cengiz Han’ın yalnızca vassalı olmuşlardı. Gerektiği zaman Moğol ordusuna birlik(asker) gönderseler de bu birlikleri kendileri yönetiyorlardı. Bu sebeple onlar İmparator damatları (Gürkan) olarak biliniyorlardı⁶⁷⁷. İlhanlıların hemen hemen bütün hükümdarları döneminde Uyrât kabilesi mensuplarına rastlamak mümkündür. Bunlara örnek olarak Gazan Han devrinde önemli mevkilere gelen Hacı Hatun’un kardeşi Sülemiş gösterilebilir⁶⁷⁸. Diğer bir örnek ise Hacı Hatun’un diğer kardeşi Ali Padişah Gürkan’dır⁶⁷⁹. Ali Padişah Gürkan Olcaytu’nun vefatından sonra Ebu Said’in dayısı olması sıfatı ile İlhanlı saray ve siyasetinde önemli bir noktaya yükselmiştir. Ebu Said Han döneminde önce Horasan ardından da Anadolu’ya yönetici olarak gönderilen

⁶⁷⁵ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 178.

⁶⁷⁶ Rustemi, 1394, 94,95.

⁶⁷⁷ Vladimirtsov B.Y. (1394). *Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*, (Türkçeye Çev. Abdülkadir İnan). Ankara: (3. Baskı) Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 215,216.

⁶⁷⁸ Rustemi F., 1394, 94,95.

⁶⁷⁹ Gürkan Türkçe’de “damat” demektir. Bkz: Rüstemi, F. (1394). İlhanlı Siyasetine Oyratlı Emirlerin Etkisi”, *Faslname-i İlmi Pejuheşi Tarikh İslam ve İnan Danışgah el Zehra*, yıl 27, Yeni Dönem, Sayı 35, peypı 165, 96.

Emîr Ali Padişah Gürkan Ebu Said'in ölümden sonra bile uzun yıllar Tikrit'ten başlayıp Diyarbakır ve çevresini de içine alan bölgelerde yönetici olarak kalmaya devam etmiştir⁶⁸⁰.

6.2.1.2. Ölcitey hatun

Olçaytu'nun bu eşi Hacı Hatun'un öz kız kardeşidir. Olçaytu Ölcitey Hatun ile 22 Mart 1305 tarihinde nikâh kıymıştır. Olçaytu'nun Ölcitey Hatun'dan Ebul Hayr adında bir oğlu olmuş ancak küçük yaşta ölmüştür⁶⁸¹.

Ancak Olçaytu'nun bu evliliği İslam'a aykırıdır. Bilindiği üzere İslam'da bir erkeğin eşi hayatta olduğu sürece baldızı ile evlenmeye izin vermemiştir.

6.2.1.3. Dünya hatun

Dünya Hatun Mardin Artuklu hükümdarı Melik II. Necmeddin Gazi⁶⁸²'nin kızıdır⁶⁸³. Hûlâgû Han döneminde başlayan İlhanlı Artuklu müttelikliği II. Necmeddin Gazi'nin hükümdarlığı döneminde iki hanedan arasında kurulan dönürlük ile zirveye çıkmıştır. Dünya Hatun Olçaytu ile 1309 yılında evlenmiştir. Olçaytu'nun Dünya Hatun'dan çocuğu olmamıştır. Bu bakımdan bakıldığında bu durum Artuklular için talihsizlik olmuştur.

6.2.1.4. İl-Tûzmîş hatun

İl-tûzmîş Hatun soyu Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'a kadar dayanan Emîr Timur Gürkan'nın kızıydı⁶⁸⁴. Onun akrabaları büyük Tokuz Hatun'un yurdunda otururdu. İl-tûzmîş Hatun 1312 yılında vefat etmiştir⁶⁸⁵. Olçaytu'nun İl-tûzmîş Hatun'dan Bistam, Beyazid, Tayfur ve Satı adında dört çocuğu dünyaya geldi. Bundan dolayı İlhanlı hükümdarı İl-tûzmîş Hatun'a çok büyük önem vermekteydi. İl-tûzmîş Hatun'un çocuklarından en büyüğü Bistam'dı. Şehzade Bistam aynı zamanda Gazan Han'ın kızı Ölceki ile evliydi. Şehzade Bistam için 20 Ocak 1305

⁶⁸⁰ Rustemi, 1394, 96.

⁶⁸¹ Kaşânî, 1384, 42; Örs, 1992, 83.

⁶⁸² II. Necmeddin Gazi 1294-1312 tarihleri arasında Artuklu hükümdarlığı yapmıştır. **Bkz:** Kâtip Ferdî, *Mardin Mülûk-i Artukiyye Tarihi*, (neşreden Ali Emîrî), İstanbul 1331; Fuat Köprülü, "Artuk Oğulları", *İslam Anskopedisi*, C. 1, 617.

⁶⁸³ Örs, 1992, 83.

⁶⁸⁴ Ekici, 2012, 140.

⁶⁸⁵ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 607.

tarihinde Ölceki'yi istemeye Today Hatun'un torunu ve şehzade Beyazıd'ın karısı katılmış taraflar arasında anlaşma sağlanmıştı⁶⁸⁶.

Şehzade Bistam'ın bütün bu özellikleri Olcaytu'dan sonra şehzadeler arasında hükümdar olma noktasında onun şansını oldukça artırıyordu. Şüphesiz bu durum beraberinde diğer hatunların ve onları destekleyen devlet adamlarının komplolarına maruz kalınmayıda beraberinde getirmiştir.

Olcaytu'nun Gilan seferine çıktığı bir esnada meydana gelen bir olay İl-tûzmîş hatun ve çocuklarının suikaste uğradığının açık bir delilidir. Kaşânî'nin eserinde aktardığı olay şöyledir; Olcaytu Gilan seferine çıktığı esnada İl-tûzmîş hastalandığı için kendisine eşlik etmeyerek Sultaniye'de kalmış ve Reşidüddin'e emanet edilmişti. Şehzade Bistam ve İl-tûzmîş'un çocuklarının çadırda bulunduğu sırada çadırda yangın çıkmış Şehzade son anda orada bulunan bir adamın canını tehlikeye atarak onu çadırdan çıkarmasıyla yangından sağ olarak kurtulmuştur⁶⁸⁷. Orda bulunan şehzade Tayfur'un emiri bu olayın nedeni olarak çadırda bulunan bir hizmetçinin ayağının muma çarpması sonucunda çadırın ve şehzadenin beşiğinin alev almasına bağlamıştır. Fakat bu gerekçe akla uygun olmayıp gerçek dışıdır. Zira gerek şehzadenin hizmetçi tarafından değil de orada başka birisi tarafından kurtarılması gerekse yangına hemen müdahale edilmemesi durumun suikast olduğunu gösteren delillerdir. İl-tûzmîş Hatun muhtemelen cezalandırılmaktan korktuğu bu durumun gizli tutulmasını istedi. Ancak yine de şehzadelerin başına başka bir belanın gelmemesi için adaklar adayarak hayırlar yaptı.

6.2.1.5. Horasanlı Bûlûgân hatun

Bûlûgân Hatun'un babası Argûn Aka'nın oğlu emîr Tusuga ve annesi Mingli Tigindir⁶⁸⁸. Bu hatun Horasan'dan getirilmiş olan Gazan Han'ın hatunlarındanı⁶⁸⁹. Gazan Han ölünce Olcaytu ile evlenmiştir. Moğollarda hükümdar ölünce yerine geçen hükümdar onun hatunları ile evlenebiliyordu. Bu durum İslam'a tamamen ters olan kişinin üvey annesi ile evlenmesi durumunu ortaya çıkırsada Moğollar arasında doğal karşılanmış ve yaygın olarak uygulanmıştır. Olcaytu'nun Bûlûgân Hatun'dan hiç çocuğu olmamıştır. Olcaytu ile Bûlûgân

⁶⁸⁶ Kaşânî, 1384, 43; Örs, 1992, 83.

⁶⁸⁷ Kaşânî, 1384, 237,238; Örs, 1992, 262.

⁶⁸⁸ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 196; Benâketî, 1348, 472; Kaşânî, 1384, 7; Örs, 1992, 52.

⁶⁸⁹ Reşidüddin Fazlullah, 2013, 196.

Hatun'un nikâhı Haziran 1305 yılında yapılmış ve Olcaytu Bûlûgân Hatun'a 900 bin dinar mehir vermiştir⁶⁹⁰. Bûlûgân Hatun 25 Temmuz 1308 yılı tarihinde vefat etti⁶⁹¹.

Gazan Han'ın Bûlûgân adında ikinci bir hatunu vardı. Bu hatun İlhanlı iç siyasetinde etkin bir rol oynayarak Argun, Geyhatu ve Gazan olmak üzere üç İlhanlı hükümdarı ile evlenmiştir. Bu hatunun ölüm tarihi 5 Ocak 1310 tarihidir⁶⁹².

Kaşânî eserinde Bûlûgân Hatun'dan "*adil, masum, iffetli ve saliha bir kadın... Adaletli, rahmetli, insaflı bir hatundu. Ömrü boyunca bir karıncayı bile incitmemişti. O hatunların en insaflısıydı. İmamaları ve şeyhleri gözetir ve onlara destek verirdi.*" şeklinde bahseder⁶⁹³.

Gazan Han da Bûlûgân Hatun'un yukarıdaki kişiliğinden dolayı ona büyük bir sevgi ile bağlıydı. Gazan Han onun için "*Hatunlarımın içinde en çok Bûlûgân'ı seviyorum çünkü onun yüz güzelliğinin yanında bir de gönül güzelliği var*" demişti.

Yukarıda bahsettiğimiz Şehzade Bistam ile nikâhı kıyılan Ölceki Hatun Bûlûgân Hatun'un Gazan Han'dan kızıydı. Bûlûgân Hatun ölünce kızı Ölceki'nin adeta dünyası yıkıldı. Bunun üzerine feryad figan ağladı. Ölceki'nin acıklı ağlayışı Olcaytu tarafından duyulunca Olcaytu onu teselli etmek için yanına giderek ona "*Ey Hatunların banusu sana ne oldu böyle*" demiş. Bunun üzerine Ölceki "*Bem ağlamayayım da kim ağlasın çocukluğumda babam Gazan'ı sonra eşim Bistam'ı şimdi de annemi kaybettim. Benim huzurum ancak onunlaydı. Beni kimsesiz yapayalnız bırakıp gitti*" dedimiştir⁶⁹⁴. Bunun üzerine Olcaytu onu teselli etmiştir.

6.2.1.6. Adilşah hatun

Babası büyük Bûlûgân Hatunun ordu emîri olan Şartak'tır. Süleyman Şah adında bir oğlu oldu. Onu Hâce Lülü yetiştirdi ancak daha çocuk yaşta öldü⁶⁹⁵.

6.2.1.7. Bucugan hatun

Olcaytu Han'ın bu eşinin annesi Mama babası Lekezi Gürkan adlarındaydılar. Olcaytu'nun bu eşinden Dolandı adında bir kızı oldu. Bu kız küçük yaşta Emîr Çoban ile nişanlandırılmış

⁶⁹⁰ Kaşânî, 1384, 44; Örs, 1992, 85.

⁶⁹¹ Kaşânî, 1384, 90; Özgüdenli, 2000, 308; Örs, 1992, 125. Sümer, 1999, 334

⁶⁹² Özgüdenli, 2000, 308.

⁶⁹³ Kaşânî, 1384, 90; Örs, 1992, 125.

⁶⁹⁴ Kaşânî, 1384, 90; Örs, 1992, 125.

⁶⁹⁵ Kaşânî, 1384, 16; Örs, 1992, 52.

ardından da evlendirilmiştir⁶⁹⁶. Dolandı ile Çoban'ın nikâhını Olcaytu ile Bûlûgân Hatun'un nikâhını da kıyan Kadı Burhaneddin Mervî kıydı⁶⁹⁷.

6.2.1.8. Kökeci hatun

Dönemin kaynakları Olcaytu'nun bu eşi hakkında malumat vermemektedirler. Bu eşi ile ilgili tek malumatı Keşani aktarmaktadır. Bu malumat Kökeci Hatun'un Büyük Kağandan getirildiği yönündedir. Kökeci Hatun Olcaytu'nun İlhanlığının Büyük Kağan tarafından tanındığını bildirmek için gönderilen elçilik heyeti ile birlikte Büyük Kağan tarafından gönderilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

6.2.1.9. Köbhoşkaf hatun

Kaynaklarda bu hatunun sadece ismi ve Sunucak oğlu Şadig Gürkan'ın Kızı olduğu zikredilmektedir. Bunun dışında kim olduğu ve hangi soya ve kabileye bağlı olduğu hakkından detaylı bilgi verilmemiştir.

6.2.1.10. Kutlugşâh hatun

Babası Kerait kabilesine bağlı Sarıca'nın oğlu emîr İrencin'dir. İrencin Noyan Uruk Hatun'un kardeşi Olcaytu'nun da dayısı idi. Dolayısıyla Kutlugşâh Hatun aynı zamanda Olcaytu'nun dayısının kızıydı. Olcaytu hem kayın pederi olması hem de dayısı olması nedeniyle İrencin Noyan'a büyük önem vermekteydi. Olcaytu ile Kutlugşâh Hatun'un nikâhı 18 Mart 1305 tarihinde kıyılmıştır. Nikâhta Emîr Pulad Çingsang Olcaytu'ya vekillik yaparken Vezir Reşidüddin ise gelin tarafına vekillik ve şahitlik yaptı. Nikâhı kıyan imam ise Kadı Burhaneddin Mervî'dir. Olcaytu bu evlilik için Emîr İrencin Noyan'a Kirman Hatun'un büyük ordusunu ısmarladı⁶⁹⁸. Olcaytu'nun bu eşinden bir kızı olduysa da çocuk yaşta ölmüştür.

⁶⁹⁶ Kaşânî, 1384, 16; Uzunçarşılı, 1967, 602.

⁶⁹⁷ Kaşânî, 1384, 43; Örs, 1992, 83.

⁶⁹⁸ Kaşânî, 1384, 42; Örs, 1992, 83.

6.2.1.11. Surotmuŝ hatun

Babası Emîr Hüseyin'dir. Kaynaklarda bu eşi ile ilgili bilgi yoktur⁶⁹⁹.

6.2.1.12. Kotukyay hatun

Babası Horasan'da oturan Timur Gurkan'dır. Kaynaklarda bu eşi ile başka bir bilgiye rastlanılmadı⁷⁰⁰.

6.2.1.13. Maria hatun

Bizans İmparatoru II. Andrinikos'un kızkardeŝidir. II. Andrinikos Olcaytu Han'dan önce Gazan Han elçilik teatisinde bulunmuş ve kardeşi İlhanlı sarayına gelin olarak göndermek arzusunda bulunmaktadı. Ancak Gazan Han beklenmedik bir şekilde ölünce imparator bu defa İlhanlılarla müttefik olma ve dünürlük kurma teklifini Olcaytuya iletmiştir. Teklifin Olcaytu Han tarafından olumlu karşılanması üzerine iki hanedan arasında dünürlük kurulmuştur. Maria 1305 yılında ŝatafatlı bir mersimle İlhanlı Merkezine gelin olarak getirilmiŝtir. Bu evlilik Bizans ile İlhanlı yakınlaŝmasını göstermesi açısından oldukça önemlidir⁷⁰¹.

6.2.1.14. Toktı hatun

Kaşânî Olcaytu'nun hatunlarını sayarken İl-tûzmîş Hatundan sonra Toktı'nın ismini saymaktadır. Bunun dışında dönem kaynaklarında başka bir bilgiye rastlanılmamıştır.

6.2.1.15. Kirman hatun

Kaşânî Olcaytu'nun hatunlarını sayarken İl-tûzmîş ve Toktı Hatunlardan sonra Kirman ismini saymaktadır.

Yukarıdaki örneklerinde açıkça görüldüğü gibi İlhanlılarda Gazan Han ve Olcaytu devrinden itibaren İlhanlılarda hükümdar evlilikleri artık ŝeriata uygun şekilde yapılmaya baŝlanarak eski

---

⁶⁹⁹ Kaşânî, 1384, 8.

⁷⁰⁰ Kaşânî, 1384, 8; Örs, 1992, 52.

⁷⁰¹ Kaşânî, 1384, 8; Örs, 1992, 52; Haykıran K. M. (Mart 2018). "Bir Mektubun Düşündürdükleri: Bizans İle Moğollar Arasında Osmanlılar" *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. Yıl 11, Sayı XXXIII, ss. 93-101, 100; Pachymérès, 2009, 100.

Moğol gelenekleri yavaş yavaş unutulmuştur. Gelin tarafına İslami ölçülere göre mehir verilmesi, nikâhın şahitler huzurunda imam tarafından kıyılması ve evliliğin gerçekleşmesi İslam şeriatına uygun kurallardır. Buna rağmen İlhanlılarda gerçekleşen hükümdar evliliklerinde İslam ile bağdaşmayan bazı durumlar da yaşanmıştır. Bu duruma örnek olarak Olcaytu'nun eşi Hacı Hatun'un hayatta olmasına rağmen aynı anne babadan olan kız kardeşi Ölcitey Hatun ile evlenmesinin İslam'da yeri yoktur⁷⁰². Diğer bir örnek ise Moğollarda görülen Leviratus⁷⁰³ geleneğidir. Bu gelenek ölen erkek kardeşin dul kalan eşi veya dul fakat genç ve çocuksuz üvey anne ile evlenmeyi ifade etmektedir.

6.3. Olcaytu' Han Dönemi Dini, Sosyal ve İlmi Hayat

6.3.1. Olcaytu Han'ın Dinî ve Ahlakî Yönü

Gazan Han'ın Müslüman olarak İlhanlı tahtına geçmesine kadar ölen her İlhanlı hükümdarından sonra İlhanlı coğrafyasında bulunan farklı dinlerin temsilcileri yeni hükümdarı kendi inançlarına çekmek için amansız mücadele içerisine girmektedirler⁷⁰⁴. Bu mücadelelerdeki temel amaç devlet yönetiminde daha fazla söz sahibi olarak konumlarını güçlendirmektir⁷⁰⁵. İlhanlı hükümdarlarını inanç yönünde etkileme uğraşının bu kadar yoğun yaşanmasının sebebi ise Cengiz Han'ın geride bıraktığı bütün dinlere ortak mesafede durmak noktasındaki mirasıydı. Zira Moğol kanunlarından bir tanesi de “Tanrı'nın hoşuna gitmek için bütün dinler birer araç olduğu için bütün dinlere eşit mesafede olunmalıdır” şeklindeydi⁷⁰⁶.

Bilindiği üzere İlhanlılar Gazan Han'a kadar büyük Moğolların bir kolu olarak hareket etmişlerdir. Bundan dolayı İlhanlılar da tıpkı ataları gibi bütün dinlere karşı eşit noktada durmaya çalışmışlardır. Bu durum onları kısa süre sonra Yakın Doğu'da gelenek haline gelmiş

⁷⁰² Bu durum kesin İslamda ayetle olmak suretiyle kesin olarak haram kılınmıştır. Bkz: Kuran-ı Kerim, 4. Süre 23. Ayet. Bu ayetin türkçe maali şöyledir. “Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikah altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” Bkz <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nisa-suresi-4/ayet-23/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>.

⁷⁰³ Özgüdenli, 2000, 310.

⁷⁰⁴ Beyani, Ş. (1389 h.q.) **Din ve Devlet der İran Akhd-ı Moğol (Hukümet-i İlhanı; Nebord-ı Meyan-ı Du Ferheng)**, Tahran: Cilt 2, Merkez-ı Neşr-ı Danişgahi, 277.

⁷⁰⁵ Beyani, 1389, 278.

⁷⁰⁶ Curt Alinge, (1967) “Moğol Kanunları”. (Çev. Çoskun Üçök). Ankara: **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları**, 144.

olan mevcut devletin hükümdarını kendi dinine hatta mezhebine çekme mücadelesini içine çekmiştir. Söz konusu din ve mezheplerin savunucuları 1256 yılından itibaren güçlü bir şekilde Yakın Doğu'ya hâkim olan İlhanlı Devleti hükümdarlarını kendi dini görüşüne çekmek için her türlü çabayı göstermişlerdir. Bu durum İlhanlı hükümdarlarının din yönünden bir istikrar yakalayamayıp genellikle bir biri ile çelişen dinleri kabul etmelerine sebep olmuştur. Bu da İlhanlı toplumunda çoğu zaman çatışma ve tedirginliğin yaşanması zeminini oluşturmuştur.

İlhanlı Devleti hükümdarlarının tarihi incelenirse ihtida hareketlerinin diğer toplumlara nazaran çok daha fazla olduğu görülecektir. Söz konusu hükümdarlar ilk zamanlarda daha çok Budist ve Hristiyanlığa meylederlerken ilerleyen tarihlerde Yakın Doğu'da diğer bütün din ve ideolojilerden daha fazla yayılmış olan İslam'ın etkisine girmişlerdir.

İlhanlılarda hükümdar derecesinde İslam'ı kabul etme Ahmed Teküdar ile başlamış ise de gerek Moğol gelenek ve göreneklerinin hala çok güçlü olması ve gerekse Moğol komutan ve ileri gelenlerinin İslam'a olan uzaklıkları Müslümanlığın tabanında karşılık bulmasını önlemiştir. Bu nedenle İlhanlılarda İslamlaşma gerçek anlamda Gazan Han döneminde başlamış ondan sonra da Olcaytu ve Ebu Said Bahadır Han ile tamamlanmıştır.

Moğollar millet olarak dünya tarihinde en fazla din değiştiren milletlerden biridir. Moğol hükümdarları arasında ise Olcaytu farklı din ve mezheplere geçme konusunda birinci sırayı almıştır. Olcaytu dini meselelere karşı fazlaca ilgi ve alakalı bir hükümdardı. Olcaytu hayatı boyunca Hristiyanlık, Budizm ve İslam olmak üzere üç din ve Hanefilik, Şafilik ve Şiilik olmak üzere de üç mezhep değiştirmiştir⁷⁰⁷. Bu durum Olcaytu'yu, İlhanlı din tarihinin en renkli siması haline getirmiştir.

Olcaytu, Şamanist bir kültür içinde doğduğu için Moğolların Asya'ya özgü inanışlarının etkisini üzerinde hissetmişti. O sekiz yaşına geldiğinde kendisine ait bir kilise ve rahibi bulunan ve Nesturi bir Hristiyan olan annesi Uruk Hatun tarafından vaftiz edildi. Vaftiz işini dönemin önemli Hristiyanlarından olan Mar Yablaha gerçekleştirdi⁷⁰⁸. Bütün bu işleri mektuplaştığı Hristiyan dünyasının dini lideri Papa IV Nicolaus'nın etkisi ile yapan Uruk Hatun Olcaytu'ya Papa Nicolaus'ya izafeten "*Nicolaus*" ismini vermeyi de ihmal etmedi⁷⁰⁹.

---

⁷⁰⁷ Togan 1981, 230.

⁷⁰⁸ Beyani, 1389, 278.

⁷⁰⁹ İkbâl, 1384, s 313; Beyani, 1389, 278; Türkmenî, P. "Movk'iyet-i Şi'iyân İran der Devre-yi İlhanan" . *Pejohesname-i Ulum-ı İnsani*, Arşive of SİD, ss. 128-141. 571.

Ancak Uruk Hatun'un bütün bu çabaları sonuçsuz kaldı. Zira bundan kısa bir süre sonra Olcaytu'nun hastalanması ailesini tedirgin etti. Sonuçta bu dönemde bu hastalığın sebebi Hristiyanlığın uğursuzluğuna bağlanılarak Şaman geleneklerine uygun olmayan “*Nicolaus*” adı değiştirilerek Olcaytu'ya “*Harbende*” ismi verildi. Böylece Olcaytu tekrar Şamanizm'e geçmiş oldu⁷¹⁰. Olcaytu'yu dini yönden Budizm de tatmin etmemiş olacak ki bir süre sonra Müslüman eşinin teşviki⁷¹¹ ve ağabeyi Gazan'ın etkisi ile Bar Habreus'un dediği gibi küçük büyük herkesin bu dine geçtiği⁷¹² İslamiyet'e geçti⁷¹³.

1295 yılında Müslüman olduğu anlaşılan Olcaytu mezhep olarak ise şehzadelikliğini geçirdiği Horasan'da yaygın olan Hanefiliği kabul etti⁷¹⁴. 1304 yılında İlhanlıların başına geçince İlhanlı Devleti'nde daha fazla söz sahibi olmak isteyen Şafii ve Hanefiler Olcaytu'yu mezhepsel olarak etkileyip kendi tarafına çekmek için İlhanlı sarayında mücadeleye giriştiler. Bunun sonucunda İlhanlı Hükümdarı Hanefilikten Şafiiliğe geçti. Olcaytu'nun Şafiiliğe geçmesi İlhanlı sarayındaki mezhep kavgalarını dindirmediği gibi daha da alevlendirdi. Mezhepler arasındaki kavga ve suçlamalar öyle bir noktaya vardı ki Olcaytu ve yakın adamları İslam'dan soğudu. Bu esnada Olcaytu'nun kafa karışıklığından istifade etmek isteyen İlhanlı sarayındaki Şii kesimler ona Şiiliği anlatarak Olcaytu'nun 709/ 1309 tarihinde Şiilik mezhebine geçmesini sağladılar.

İbn Batûta İlhanlı hükümdarının ölmeden önce tekrar Sünniliğe geçtiğini söylese⁷¹⁵ İbn Kesir Olcaytu'nun hayatının sonuna kadar Şiilikte kaldığını söyler. Bu kayıtlardan İbn Kesir'in verdiği tarihi olaylara daha uygundur. Zira Olcaytu Han'ın hayatı incelendiğinde son yedi yılını Şiilikte geçirdiği ve Şii olarak öldüğü anlaşılmaktadır⁷¹⁶.

“Olcaytu'nun yaşamı boyunca değiştirdiği birçok din ve mezhepten en büyük yankıyı Şiilik mezhebine geçmesi yaptı⁷¹⁷. İlhanlı tarihi hakkında bilgi veren ana kaynakların birçoğunda

⁷¹⁰ Beyani, 1389, 278.

⁷¹¹ İkbâl, 1384, 313; Türkmenî, 571.

⁷¹² Spuler, 2011, 211.

⁷¹³ Uyar, 2016, 556; Türkmenî, 571

⁷¹⁴ Beyani, 1389, 278.

⁷¹⁵ Şahin, H. (2012) “Sebepler ve Sonuçları Bakımından Olcaytu Sultanın Şiiliği”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 118.

⁷¹⁶ İbn Kesir, 1995, 6771, 6804.

⁷¹⁷ Olcaytu Han dönemi hakkında bilgi veren kaynaklar, O'nun Şiiliğe geçmek suretiyle mezhep değişikliği meselesine geniş yer vererek adeta diğer icraatlarını gölgede bırakacak derecede vurgu yapmışlardır. Söz konusu kaynaklar Olcaytu'nun ne şekilde Müslüman olduğu konusuna ise neredeyse hiç değinmemişlerdi. Bu durumun bir sebebi Olcaytu Han'ın Müslüman olduğu tarihte hükümdar olmaması ise diğer sebebi Olcaytu'nun Şiiliğinin yaptığı geniş yankı ve etki olmalıdır. Bkz: Kaşânî, 1384, 100; İbn Batuta, 2000, 286; Hânsâri, 1972, 279-286; İbn Kesir, 1995, 6771, 6804; Şebankareî, 1363, 269,270.

Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesi ile ilgili rivayetler mevcuttur. Ancak İlhanlı hükümdarının Şiiliği neden ve kimin etkisiyle kabul ettiği ve Şiilikte ne kadar kaldığı konusunda bu rivayetler birbirinden ayrılmaktadır. Meselenin kaynaklara birbirinden farklı şekilde yansımaları ise bu meselenin bir tenkit ve tahlil sürecinden geçirilmeyi zorunlu kılmaktadır. Olcaytu Han'ın Şiiliği ile ilgili bilgi veren tarihi kaynaklar üç temel rivayet etrafında kümelenmişlerdir. Meselenin daha iyi anlaşılması için öncelikle bu rivayetlerin hangi kaynaklarda ne şekilde geçtiğini aktarmak ardından bu rivayetleri bir mantık süzgecinden geçirmek çalışma için faydalı olmalıdır.

6.3.1.1. Birinci rivayet (Olcaytu Sünnî mezhep kavgalarından dolayı Şiiliğe geçti)

Bu rivayeti ilk olarak Olcaytu'nun çağdaşı Kaşânî aktarsa da Hafız Ebru da katılmaktadır⁷¹⁸. Buna göre Olcaytu başta Şafii ve Hanefi olmak üzere İslam mezheplerinin hakarete varan karşılıklı suçlamalarından bıkmış ve İslam dininden soğumuştur⁷¹⁹. Bunu fırsata çeviren vezir Sadeddin Savecî ve Allâme el Hillî (ö.726/1325) gibi Şii âlimleri ona Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisini anlatarak onun Şiiliğe karşı meyletmesini sağlamışlardır. Yine Kaşânî'ye göre Olcaytu'yu Şiilere karşı koruyan tek isim Şafî âlim Kadî'l-Kudât Nizamüddîn Abdülmelik el-Merâğî'di. Ancak Nizamüddîn Abdülmelik 1309 yılında vakıf işlerini yürütmek için Azerbaycan'a gitmesini fırsat bilen Şiiler Olcaytu'ya, Hz. Ali'nin meşhedini ziyaret etmesini tavsiye etmişlerdir. O da bu tavsiyeyi uygun görerek Nəcəf'e gitmiş ve Hz. Ali'nin kabrini ziyaret etmiştir. Bu ziyareti sırasında “*müjdeleyici, kurtuluşa ve felâha erdirici bir rüya*” görmüştür⁷²⁰. Sabah olunca emîrlere, nedimlerine ve yakınlarına bu rüyayı anlatmış, Şia mezhebini seçmiş, sonra şöyle bir konuşma yapmıştır: “*Ey arkadaşlarım ve adamlarım! Kim bu yeni mezhep tercihimde bana muvafakat ederse ne güzel. Kim de muhalefet ederse ona bir itirazım yoktur. Fakat üzerindeki mansıbı bırakır, çeker gider.*”⁷²¹

Yukarıda bahsettiğimiz mezhep kavgaları ve Olcaytu'yu Şiiliğe sevk eden süreci Hafız Ebru ve Kaşânî aşağıdaki sözlerle açıklamaktadırlar. Olcaytu İlhanlı tahtına geçtiğinde Hanefî âlimler onun çevresini sarmış ve onu kendi tarafına çekmeyi başarmışlardı⁷²². Daha sonra eski

⁷¹⁸ Şahin, 2012, 118.

⁷¹⁹ Caferiyan R. (1380 h.ş.). *Sultan Muhammed Hudabende (Olcaytu) ve Teşyi-i İmamî der İran*. Çaphane-i İtimad. Kum. 9.

⁷²⁰ Caferiyan, 1380. 9,10.

⁷²¹ Kaşânî, 1384, 100;

⁷²² Kaşânî, 1384, 96; Örs, 1992, 131.

bir Yahudi olan Şafii vezir Reşidüddin'i zor durumda bırakmak için de minberlerde Yahudileri lanetlemeye başlamışlardır. Reşidüddin ise bu duruma karşı olarak dönemin önemli Şafîî âlimi Nizamüddîn Abdülmelik el-Merâğî ile kendi damadı Nasîruddîn Tûsî'nin oğlu Hoca Asiluddîn'i saraya yerleştirmiştir⁷²³. Böylelikle Reşidüddin Hanefilere karşı elini güçlendirmiş. Bir müddet sonra Nizamüddîn Abdülmelik el-Merâğî'nin güçlü anlatış tarzı ve yönetim işlerindeki mahirliği onu sultanın nazarında Hanefî âlimlerinin önüne koymuş ve İlhanlı Hükümdarı ondan etkilenerek Şafiiliğe geçmiştir. Bir müddet sonra Olcaytu el-Merâğî'yi Kadı Kuddatlığa getirerek bütün Hanefî âlimlerinin üzerine gönderdi. Bu durum söz konusu mezhepler arasında çatışmayı iyice körüklemiş, bir müddet sonra söz konusu mezheple dönemin anlayışına uygun olarak birbirlerinin kusurlarını sultanın huzurunda dile getirmişlerdir. Olcaytu'nun tercihini Şafiilikten yana kullanması Hanefileri ellerindeki mevkileri kaybetme telaşına sevk etmiştir. Bunun üzerine hicri 709 yılında İlhanlı merkezine yolu düşen etkili Hanefî âlimi olan İbrahim Sadr Cihan'ın oğlu vasıtası ile el-Merâğî'nin kendilerine zulüm ettiğini şikâyet etmişlerdir. Oğlu vasıtası ile bu durumdan haberdar olan İbrahim Sadr Cihan ise Sultanı tekrar Hanefî mezhebine dönmesini sağlamak amacıyla kendince Şafiileri zorda bırakacak bir plan yaptı⁷²⁴.

Bundan sonra Sadr Cihan cuma namazından sonra Olcaytu ve diğer İlhanlı yöneticilerinin de bulunduğu ilmî bir mecliste, İslam âlimlerinin kolayca bildiği fakat ilk bakışta yanlış anlaşılmaya müsait, İmam Şafii'ye göre uygun olan nikâh cevazını gündeme getirmesi üzerine iki taraf arasında aşağıdaki diyaloglar geçmiştir.

Hanefî âlimi İbn Sadr Cihan Şafîî âlimi Nizamüddîn'e, "*Şafîî mezhebine göre kişi, kendi kızıyla evlenebilir mi*" diye sorar? Nizamüddîn cevap olarak, Şafîî mezhebindeki bu durumun, Hanefî mezhebindeki "*anne ve kızın aynı nikâhta toplanması*" konusuna benzediğini söyler. Hanefî ve Şafîîlerin hakarete varan bu tartışmalarına tanık olan Olcaytu, emîrlere, vezirlere ve orada bulunan cemaat, şaşkınlık içinde birbirlerine bakarlar. Buna çok sinirlenen Olcaytu orayı terk eder. Bu esnada Kutlugşâh Noyan, orada bulunanlara hitâben: "*Nedir bizim şu yaptığımız? Cengiz Han'ın yasa ve yusununu bırakıp Arap'ın köhne dinine girdik. Birinde kızı ile nikâhlanmak diğerinde anası ve bacısı ile zina etmek caiz olan bu iki çirkin ve rezil mezhepten değil birini, ikisini de seçmekten Tanrı'ya sığınırız. Biz Cengiz Han Yasası'na geri*

⁷²³ Kaşânî, 1384, 96.

⁷²⁴ Kaşânî, 1384, 96.

dönelim”⁷²⁵der. Olcaytu, yaşanan bu duruma çok üzölmüştür. Kâşânî’ye göre Olcaytu, İslam’ı kabul ile inkâr arasında tereddütler yaşamış ve İslam’dan soğumuştur. Bütün bunların üzerine bir de Olcaytu’nun nedim ve has adamları ile eğlendiği esnada bir yıldırım düşmesi üzerine etrafındaki birçok kişinin ölmesi ve kendisinin de şans eseri kurtulması üzerine İlhanlı hükümdarı ibadetlerini bırakmış üç ay kadar bir süre namaz kılmamıştır. Olcaytu’nun tam bir bunalım yaşadığı bu esnada etrafındaki şamanlar ona bütün bunların İslam’ın uğursuzluğu yüzünden başına geldiğini söyleyerek atalarının dini olan Şamanizm’e dönmesini söylemişlerdir. Ancak İslam dininde çok zahmet çeken Olcaytu bunlara pek itibar etmese de kendisine bir çıkış yolu arıyordu. Tam bu esnada Emîr Turumtaş ona “*Ey alem padişahı, hiç kuşum yok ki karındaşın Gazan Han Padişahlar ve akıllı kimseler içinde en akıllısı ve en mükemmeliydi. Bütün İslam mezheplerini inceledi. Ve her türlü eksiklikten ve çirkinlikten uzak olan Şia mezhebini hepsine yeğledi.*”⁷²⁶ Sultan “*Şia mezhebi hangisidir*” diye sorunca Turumtaş “*Rıfz adıyla bilinip meşur olan mezheptir.*” Diyince Olcaytu “*A katır, sen beni Rafizi mi etmek istiyorsun*” der. Bunun üzerine Turumtaş ey padişah, “*İslam’da Rafizi diye Cengiz Han’dan sonra gelen, onun kaim makamına derler. Sünnet mezhebi diye de onun yasası yerine başka bir emri layık görene derler*” deyince Olcaytu Şiiliğe meyl etti⁷²⁷. Olcaytu bir süre sonra Şiiliği kabul ederek bu yönde fermanlar çıkardı.

6.3.1.2. İkinci rivayet: (Olcaytu Şii olarak Müslüman oldu)

Bu rivayet Arap seyyah İbn Batuta’ya aittir. İbn Batuta’ya göre Olcaytu, Şii âlimi Allâme Hillî ile daha Müslüman olmadan önce tanışmıştır. Müslüman olunca Allâme Hillî Şiiliğın, diğer mezheplerden üstün olduğunu anlatmış ona Şiiliğın diğer bütün mezheplerden daha tutarlı olduğunu söyleyerek hilefet konusuna girmiştir. Bu konuda Hillî Olcaytu’ya Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’in Peygamberimizin vezirleri olduğunu, Hz. Ali’nin ise Peygamberimizin amcaoğlu ve damadı olmak münasebetiyle hilafetin varisi olduğunu anlatmış. Öte yandan sultanın elindeki mülkün ata ve akrabalarından miras yoluyla intikal ettiğini de belirterek sultana Moğolların alışkın olduğu bir örnekle meseleyi açıkladı. Yeni Müslüman olan Olcaytu dini meselelere tam vakıf olmadığı için Hillî’nin sözlerine kanarak 12 İmam Şiiliğine geçmiştir⁷²⁸.

⁷²⁵ Kaşânî, 1384, 97.

⁷²⁶ Kaşânî, 1384, 99; Örs, 1992, 134.

⁷²⁷ Kaşânî, 1384, 99,100; Caferiyan, 1380, 14,15.

⁷²⁸ İbn Batuta, 2000, 286.

Olcaytu böylece Şiiliği kabul ederek halkın da Şiiliği kabul etmesi için ferman çıkarmıştır⁷²⁹. Halkın zorla Şiileştirilmesini, hutbelerin Şii akidelerine göre okunması yönündeki fermanını Irakayn, Fars, Azerbaycan, İsfahan, Horasan ve Kirman eyaletlerine göndermiştir. Fermanın ulaştığı ilk yerler Bağdat, Şiraz ve İsfahan gibi şehirlerdi. Bağdat'ın Babü'l-Ezc semtinin çoğunluğu Hanbelî mezhebinden olup Ehl-i Sünnet'e mensup idiler. Bundan dolayı Olcaytu'nun ilgili fermanı onlara çok ağır geldi. Neticede Olcaytu'nun bu fermanına karşı çıkarak hutbenin değiştirilmesi durumunda hutbeyi değiştiren hatibi öldürmeyi kararlaştırmışlardı. Bundan dolayı on iki bin kişi toplanarak emîrnameyi getiren elçinin bulunduğu camiye gittiler⁷³⁰. Öldürüleceğinden korkan hatib hutbeyi değiştirmeyerek her zamanki gibi okudu. Ancak buradan merkeze dönen elçi olan biteni Olcaytu'ya anlattı. Bunun üzerine Olcaytu Bağdat, Şîrâz, İsfahan şehirlerin kadılarının saraya çağırılarak köpeklere atılmalarını emretmiştir. Bunun üzerine İlhanlı sarayına ilk olarak Şiraz kadısı Mecdüddin getirilmiş ve Olcaytu onun köpeklere atılmasını emretmiş ancak köpekler Kâdı Mecdüddin'e saldırmak üzere salındığında, onun yanına gelip alçalmışlardır. Sultan bunu duyunca şaşkınlık içerisinde sarayından çıkmış ve Kâdı Mecdüddin'in ayaklarına kapanmış ve kadiya kendi elbisesini vererek onu memleketine göndermiştir. Bundan sonra Olcaytu, Râfizî mezhebinden dönüp halkın *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* mezhebinde kalmasına dair ülkesinin her tarafına emîrlere göndermiştir⁷³¹.

Bu rivayeti destekleyen diğer bir müellif ise 15. asır da Târîh-i Cedîd-i Yezd adıyla bir eser yazan Ahmed b. Hüseyin b. Ali Kâtib'dir. Müellif Olcaytu'nun mezhep İmamını huzurunda topladığını ve mezhepleri hakkında onlardan bilgi istediğini söyler. Burada yaşanan tartışmalarda Hillî'nin Olcaytu'yu Şiiliğe geçmesi yönünde etkilediğini bunun sonucunda Olcaytu'nun Şiiliği kabul ederek ülkesinin her tarafına bu yönde fermanlar gönderdiğini aktarmaktadır. Ali Katib bu bilgileri verdikten sonra ekler ve Olcaytu'nun fermanının ülkenin her yerinde kabul gördüğünü bir tek Mevlan Nizamüddîn İshak'ın memleketi İsfahan'da kabul edilmediğini bunu üzerine Olcaytu'nun İshak'ı getirtip aslanlara atmak istediğini ancak aslanların İshak'a saldırmamaları üzerine ondan af dilediğini söylemektedir⁷³².

⁷²⁹ İbn Batuta, 2000, 286; Şahin, 2012, 118.

⁷³⁰ İbn Batuta, 2000, 286.

⁷³¹ İbn Batuta, 2000, 286; Şahin, 2012, 118.

⁷³² Caferiyan, 1380. 19; Afşar, İ. (1357). *Târîh-i Cedîd-i Yezd*. Tahran. Emir Kebir, 78.

6.3.1.3. Üçüncü rivayet: (Olcaytu boşadığı eşini tekrar nikâhına alabilmek için Şiiğe geçti)

Bu rivayet Şii âlimlerinden Hânsârî (ö. 1313/1895)'ye ait olan rivayettir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir. Bu görüş günümüz İran'ında da genel bir kabul görerek politize edilmiştir. Bu rivayete göre İlhanlı Sultanı Olcaytu sinir anında karısını üç talakla boşamış ancak daha sonra bu işten pişman olup Sünnî âlimleri toplamıştır. Sünnî âlimlerden durumu ile ilgili fetva isteyince Olcaytu'nun huzurunda bulunan Sünnî âlimler ittifakla evliliğin bittiğini; ancak hülle yolu ile tekrar karısı ile evlenebileceğini söylemişlerdir. Bu durumu fırsata çevirmek isteyen Şii vezir Sadeddin Savecî Hille'de bulunan bir Şii âlimin (Allâme Hillî), bu boşama şeklini batıl saydığını söylemiştir⁷³³. Savecî'nin sözlerine Sünnî âlimler itiraz edip Hillî'nin güvenilir biri olmadığını söyleseler de İlhanlı Hükümdarı onları susturarak Hillî'nin yanına getirilmesini emreder.

Bir süre sonra Olcaytu'nun huzuruna gelen Allâme Hillî bu konuyu görüşmek üzere toplanan ilmi toplantıya katılmak için içeri girer. Olcaytu'nun kafa karışıklığını tarihi bir fırsat olarak gören Hillî Sünnî âlimleri tuzağa düşürmek için bir plan yapar ve içeri girerken ayakkabılarını eline alarak Olcaytu'nun yanındaki boş mindere oturur. Allâme Hillî'nin bu davranışı Sünnî âlimler tarafından tuhaf karşılanıp hemen Olcaytu'ya efendim biz size bunların akılsız olduğunu söylemiştik derler. Olcaytu ise Sünnî âlimlerden Allâme'ye, ona neden öyle davrandığını sormalarını ister. Bunun üzerine Alame Hillî'yle Sünnî âlimler arasında soru cevap şeklinde bir diyalog yaşanır⁷³⁴.

Yaşanan bu diyalog ve Allâme Hillî'nin Sünnî âlimlere verdiği tatmin edici cevaplardan etkilenen Olcaytu bu sefer Allâme Hillî'den kendi durumu ile ilgili fetva ister Allâme Hillî,

⁷³³ Hânsârî, 1972, 279-286; Şahin, 2012, 119.

⁷³⁴ Burada yaşanan tartışma şöyledir. "Sünnî âlimler Alleme'ye: "Neden İlhan'a rükû şeklinde eğilip saygıda bulunmadın?" derler⁷³⁴. Allâme Hillî: "Hz. Peygamber, hiç kimsenin huzurunda eğilmemiş, sadece selam vermiştir. Zaten Allah da "Evlere girdiğinizde Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selam verin" (Nür, 24/61) demektedir. Allah'tan başkasına rükû ve secde yapılamaz" cevabını verir. Sünnî âlimler: "Neden Padişah'ın yanına oturdun?" diye sorduklarında ise Allâme Hillî: "Başka boş yer yoktu" cevabını vermiş. Sünnî âlimler: "Neden ayakkabılarını eline alıp içeri girdin? ki bu edebe aykırı bir davranıştır" diye sorarlar. Allâme Hillî: "Bazı mezhep mensuplarının, tıpkı Hz. Peygamber'in ayakkabılarını çaldıkları gibi, benim de ayakkabılarımı çalmalarından korktum" cevabını verir.⁷³⁴ Sünnî ulemâ: "Nasıl olur? Hz. Peygamber döneminde mezhepler yoktu ki! Mezhepler, onun vefâtından yüz veya daha sonraki senelerde ortaya çıktı" derler.⁷³⁴ Allâme Hillî Olcaytu'ya dönerek: "Sünnî âlimlerin itirazlarını duydunuz. Mezhep imamlarının Hz. Peygamber zamanında olmadığını ifade ettiler. O halde imamların içtihatlarının kaynağı nedir? Diye sorar. Bunun üzerine Olcaytu orada bulunan âlimlere: "Peygamber ve sahabe döneminde mezheplerden hiçbiri yok muydu?" diye sorar.⁷³⁴ Sünnîler: "Hayır, yoktu." derler. Allâme Hillî: "Biz mezhebimizi Ali'den, Peygamber'in canı, kardeşi, amcaoğlu ve vâsisinden; ondan sonra da evlâdından alıyoruz" der." Hânsârî, 1972, 279-286; Bkz, Şahin, 2012, 120.

boşanmanın olabilmesi için iki âdil şahidin huzurunda olması gerektiğini ileri sürerek geçersiz olduğuna hükmeder. Bundan sonra Olcaytu, Şiîliğe geçer. Bütün hutbelerde *On İki İmamın* isimlerinin zikredilmesini, paraların üzerine ve mescit duvarlarına yazılmasını emreder⁷³⁵.

Olcaytu'nun Şiilik mezhebine geçmesinin arka planını anlamak ve her bakımdan mühim olan bu olay ile ilgili birbirinden farklı rivayetlerin ortaya atılması meselenin tahlil ve tenkit sürecinden geçirilmesini gerektirmektedir. Şimdi söz konusu bu üç rivayetten hangisinin tarihi gerçeklere daha uygun olduğunu inceleyelim.

Olcaytu'nun Şiiliğini doğrudan Allâme Hillî'ye bağlayan İbn Batuta Olcaytu'nun Allâme Hillî'yle İslamiyete geçmeden önce tanıştığını ve ondan etkilenecek Şii olarak Müslüman olduğunu ancak ölmeden önce bu mezhepten döndüğünü söylemektedir⁷³⁶. Kâşânî, Olcaytu'nun Sünnî Hanefî olarak Müslüman olduğunu aktarmaktadır⁷³⁷.

6.3.2. Olcaytu'nun Şiiliğini Konu Alan Diğer Kaynaklar

Olcaytu Han ile çağdaş olan Vassaf eserinde İlhanlı sultanının Şiiliği kabul edip sikke ve hutbelerin Şii akidelerine uygun olarak basılıp okunmasını emrettiğini söyler⁷³⁸. Bu konuda genel bir bilgi veren diğer bir kaynak ise Alaü'd devle Simnani'dir. Simnani Olcaytu'nun Rafiziliğe geçtikten sonra Hz. Alinin dışındaki üç halifenin isimlerini hutbeden çıkarıp 12 Şii imamının ismini koyduğunu aktarmaktadır⁷³⁹. Şabankareî ise Olcaytu'nun yalnızca iki üç gün Şiilikte kaldığını fakat geniş bir halk tepkisiyle karşılaşınca Reşidüddin'in telkinleriyle tekrar Sünnîliğe döndüğünü söylemektedir⁷⁴⁰.

İlhanlı merkezindeki dini gelişmeler Anadolu Mevlevileri tarafından da yakından takip edilmekteydi. Gazan Han'ın Müslüman olması Mevleviler tarafından heyecanla karşılanmış ve üçüncü Mevlevi postnişini Sultan Veled'in oğlu Ulu Arif Çelebi İlhanlı başkenti Tebriz'e giderek burada sema ayini yapmıştır. Bu gelişmeler Mevleviliğin Anadolu sınırlarını aştığını göstermesi bakımından önemlidir. Gazan Han'ın Müslümanlığı Anadolu'da nasıl sevinçle

⁷³⁵Şahin, 2012, 120.

⁷³⁶Caferiyan R. (1380 h.ş.). *Sultan Muhammed Hudabende (Olcaytu) ve Teşyi-i İmamî der İran*. Çaphane-i İtimad. Kum.21,22; İbn Batuta, 2000, 286.

⁷³⁷Kaşânî, 1384, 100; Şahin, 2012, 122.

⁷³⁸Caferiyan, 1380, 19.

⁷³⁹Herevi, N. M. (1399). *Çehl Meclis-i Alaüddeve Simnani*. Tahran. Meclis-i Çehllom. 261; Caferiyan, 1380, 20

⁷⁴⁰Caferiyan, 1380, 32.

karşılandıysa Olcaytu Han'ın Şiiliğe geçerek ülkesinde bu yönde faaliyetler göstermesi Anadolu'daki Mevlevileri o derece üzmüştür.

Eflakî ise Menâkıbü'l-Arifin adlı eserinde Mevlana'nın oğlu Sultan Veled'e İlhanlı hükümdarının Şiiliğe geçtiği ve hutbeyi değiştirmeyi emrettiği yönünde bir haber geldiğini bunun üzerine Sultan Veled'in kızdığını ve Olcaytu'yu fikrinden döndürmek için ona Ulu Arif Çelebi'yi elçi olarak gönderdiğini kaydetmektedir⁷⁴¹. 1310–1317 yılları arasında gerçekleşen bu seyahatte Eflakî de bizzat bulunarak burada seyahat sırasında yaşananları eserinde kaydetmiştir. Arif Çelebi ve Eflakî'nin İlhanlı başkenti Sultaniye'ye 1316 yılında vardıklarında İlhanlı hükümdarının öldüğünü ve herkesin yas tuttuğunu görmüşlerdir. Mevlevi heyeti Sultaniye'de bir müddet kalmış ve herkesin yas tuttuğu bu günlerde bile sema ayinini icra etmişlerdir⁷⁴².

Hansârî ise Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesini eşinden boşanmasından çıkan hukuki probleme bağlamaktadır⁷⁴³. Hansari'nin bu rivayeti günümüz İran'ında da birçok web sitesi ve modern çalışmada yer almaktadır⁷⁴⁴. Ancak bu rivayetin Olcaytu dönemi çağdaş kaynaklarda rastlanılmaması bu rivayetin Şii dünyasında politize edilmiş bir rivayet olduğunu göstermektedir. Zira bu rivayete yer veren yayınlar incelendiğinde İlhanlı Hükümdarının Şiiliği kabul etmesinden daha çok Sünnî âlimlerin Hillî karşısında düştükleri küçük durumun altı çizildiği görülür. Bu nedenle bu rivayete ihtiyatla yaklaşmakta fayda vardır.

Şimdi bize göre Olcaytu'nun Şiiliğe geçişi konusundaki en doğru rivayet olan Kaşânî'nin rivayetini tenkit etmeye geçebiliriz. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Kaşânî'ye ait olan ilk ve en eski rivayet Olcaytu'nun 12 İmam Şiiliğine geçmesinin temelini görmüş olduğu bir rüyayı koymaktadır. Bunun yanında ikinci olarak da dönemin Sünnî âlimlerinin Olcaytu'nun beğenisini kazanmak için birbirlerine hakaret ederek suçlamalarını göstermektedir. Ancak Kaşânî'nin eserini okuduğumuzda Kaşânî'nin en basit olayları bile manevi bazı işaretlere dayandırma eğiliminde olduğunu çok rahatlıkla görüyoruz. Örneğin Olcaytu'nun doğumu esnasında yağmur yağması olayını kolaylıkla onun bereketli gelişi ile ilişkilendirebilmektedir. Bundan dolayı rüya gibi ispatlanamayan bir rivayeti Kaşânî'nin uydurmuş olabileceği muhtemeldir. Ancak Kaşânî'nin bu konudaki ikinci gerekçesi oldukça mantıklı ve tatmin

⁷⁴¹ Eflakî, Şemseddin Ahmed (1986). *Ariflerin Menkibeleri* (Çev. Tahsin Yazıcı). Ankara C. II. 265; **Caferiyan**, 1380, 32.

⁷⁴² Bayram F. (2012). "Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler". *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etudleri*, 42/2012. ss. 157-168. 165-166.

⁷⁴³ **Hânsârî**, 1972, 279-286.

⁷⁴⁴ **Caferiyan**, 1380. 25

edicedir. Zira söz konusu döneme bakıldığında Olcaytu'yu Şiiliğe yönlendiren dinî, siyasî bir zemin olduğu görülmektedir. Özellikle İslam'ın ameli mezhepleri olan Hanefî-Şafî mezhepleri arasındaki amansız mücadele dikkatleri çekmektedir.

Yukarıda ayrıntılı olarak tezini vermiş olduğumuz Kaşânî Olcaytu'nun Şiiliğini Hanefî-Şafî çatışmasının Olcaytu'yu Şiiliğe yaklaştırdığını; İlhanlıların ileri gelenlerinin baskısı, Şîî âlimlerin telkinleri ve gördüğü bir rüyaya bağlamaktadır. Bize göre de Kaşânî'nin aktardığı rivayet diğer iki rivayetten daha mantıklı gelmektedir. Zira söz konusu dönemde Sünnî mezhep âlimlerin sınır tanımaz münakaşaları Olcaytu'nun canını sıkımsı. Bunun üzerine Moğol emîrlerinin eski Moğol dinine geri dönme arzularını tekrar dillendirmeleri Olcaytu'yu daha büyük bir bunalıma sokmuştur. İşte tam bu noktada dönemin Şii âlimleri devreye girmişlerdir. Şii âlimler Olcaytu'yu etkilemek için dönemin diğer âlimlerinden farklı bir yöntem kullanmışlardır. Söz konusu âlimler münakaşa ve suçlama yerine meseleyi Moğolların alışık olduğu iktidara geçmek için kan bağının olması gerektiği vurgusunu yaparak açıklamışlardır. Bunun için Hz. Ali dışındaki halîfelerin Hz. Peygamber ile kan bağına sahip olmadıkları için Hz. Peygamber yalnızca veziri konumunda olduklarını ancak Hz. Ali'nin hem Peygamber'in amcaoğlu hem de damadı olduğu için Hz. Peygamber ile kan bağına sahip olduğunu dolayısı ile tıpkı Moğollardaki gibi iktidarın herkesten önce Hz. Ali'nin hakkı olduğunu ifade etmişlerdir. Dönemin şartlarını ve Olcaytu'nun dini birikimini göz önünde bulundurduğumuzda bu açıklama tek başına Olcaytu'nun Şii olmasına yeterli gibi gözükmemektedir.

6.3.2.1. Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesinin Sünnî dünyasına yansımaları

Moğol tarihine bakıldığında ihtidaların oldukça yaygın olduğu ve bu durumun toplumda baskılanmadığı rahatlıkla görülür. Ancak İslam dünyasında Moğolların aksine ihtidalar büyük bir toplum baskısıyla karşılanmaktaydı. Bu duruma örnek olarak Olcaytu Han devrindeki devlet adamlarının Reşidüddin'i zorda bırakmak için onun önceden Yahudi olduğunu devamlı hatırlatmalarından anlamak mümkündür. Ancak ihtida eden kişi hükümdar olunca bu muhalefetler daha alçak sesle dillendirilmekteydi. Olcaytu Han'ın önce Şafii ardından da Şiiliği kabul etmesi dönemin Şiilerini sevindirdiyse de gerek İlhanlı Devleti sınırlarında bulunan ve Sünnî sakinlerin çoğunlukta olduğu beldelerde gerekse İlhanlı Devleti'nin sınırları dışında kalan Sünnî İslam dünyasında geniş yankılar yapmıştır.

Olcaytu'nun Şiiliği Sünnî İslam dünyasında Rafiziliğe dönüş olarak algılanmıştır. İbn Kesir bu konu ile ilgili olarak Olcaytu'nun kendi ülkesinde bir seneye kadar Sünnîlikte kaldıktan sonra Rafiziliği destekleyerek ortaya koyduğunu, ülkesinde Rafizi propagandasını serbest bıraktığını ve ölünceye kadar bu fasit mezhepte kaldığını⁷⁴⁵ aktarmaktadır. Yine İbn Kesir Olcaytu Han zamanında büyük fitne ve musibetlerin çıktığını ve ölümüyle Allah'ın tebaasını ondan kurtardığını aktarmaktadır. İbn Batuta ise Olcaytu'nun Müslüman olduğunda Şii olarak Müslüman olduğunu ancak ölmeden önce Rafizilikten döndüğünü aktarmaktadır⁷⁴⁶.

İbn Kesir'in bu ifadeleri keskin çizgilerle birbirinden ayrılan ve her birinin diğerini Gayrı Müslimlikle suçladığı Sünnî-Şii çatışmasının bir kanıtıdır. Olcaytu Han'nın Sünnîlikten Şiiliğe geçmesi de Sünnî İslam dünyasında genel olarak İslam'dan çıkış olarak yankı buldu.

6.3.2.2. Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesinin sonuçları

Olcaytu'nun on iki İmam Şiiliğini kabul etmesi en önemli yankısını dönemin toplumu üzerinde yaptı. Zira Olcaytu Han döneminde İlhanlı toplumunun büyük bir kısmını oluşturan ve yönetilen durumunda bulunan halk arasında “halkın yöneticisinin dini üzerine olduğu” yönünde çok yaygın bir düşünce vardı. Bu nedenle Olcaytu'nun 12 İmam Şiiliğini kabul etmesi öncelikle yakın çevresinde ve İlhanlı toplumun da Şiiliğe geçişleri artırdı. Yine Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesi, uzun zamandan beri bu coğrafyalarda yaşayan Şii nüfusunun gün yüzüne çıkması ve devlet yönetiminde rol alması noktasında çok önemli bir sonucu oldu⁷⁴⁷. İbn Kesir Olcaytu Han'ın Şiiliği kabul ettikten sonra İlhanlı Devleti'nde Şiiliğin propagandasını serbest bıraktığını ve Şii âlimi Allâme Hillîye önemli birkaç yerin iktasını verdiğini aktarmaktadır⁷⁴⁸. Bu gelişmeler ülkenin farklı noktalarında bulunan Şii kesimleri heyecanlandırmaktaydı.

Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesi, İlhanlı paraları ve hutbelerin yapısında değişikliği de beraberinde getirdi. Olcaytu Şiiliğe geçtikten sonra bastırıldığı sikkelerde Hz. Ali dışındaki dört halifenin isimlerini kaldırarak onların yerine 12 Şii imamının isimlerini koydu. Yine bütün İlhanlı ülkesinde hutbeler de Şii akide üzerine okundu⁷⁴⁹. Olcaytu'nun bu kararının diğer bir sonucu ise dönemin devlet adamları arasında Şiiliğin yaygınlaşması ve İlhanlı sarayında

⁷⁴⁵ İbn Kesir, 1995, 6771, 6804.

⁷⁴⁶ Şahin, 2012, 122.

⁷⁴⁷ Beyani, 1389, 277.

⁷⁴⁸ İbn Kesir, 1995, 6804.

⁷⁴⁹ Şebankarî, 1363, 269,270; Beyani, 1389, 279.

Şiilerin söz sahibi olması oldu⁷⁵⁰. Başta Olcaytu'nun Şii olmasını sağlayan Allama El Hillî ve Turumtaz olmak üzere diğer bazı Şii devlet adamları bu dönemde devlet içerisinde en kritik görevlere getirildi. Böylece İran coğrafyasında Şii Büveyhoğullarından bu yana ilk defa Şiilik İran'da kurulan bir devletin resmi mezhebi oldu⁷⁵¹. Olcaytu Han'nın Şiiliğinin ünü ülke dışına kadar yayılmış ve İslam dünyasının farklı noktalarında bulunup Sünnî kesimlerle rekabet eden bazı kesimlerin umudu haline dönüşmüştü. İbn Kesir Mekke'nin Şii emîrlerinden olan Hümeise b. Ebi Nümeih el- Hesani'nin Mekkelilere karşı kendisine yardım etmesi talebinde bulunmak için Mekke'den İlhanlı merkezine karşı hareket ettiğini ancak Olcaytu'nun vefat etmesi üzerine buluşmanın gerçekleşmediğini⁷⁵² aktarmaktadır.

Hangi dinden olurlarsa olsunlar İlhanlı yöneticilerin dinlere hoşgörülü yaklaşımları bugüne kadar Yakın Doğu toplumlarının alışık olmadığı bir sonucu doğurdu. Bu da mevcut dinler ve mezheplerin ayrılmak yerine birbirlerini kabul etmek ve birbirlerine yaklaşmak eğilimi oldu. Zira bilindiği üzere Olcaytu dönemine kadar Şii ve Sünnîler birbirini yalanlamak suçlamak ve hakir görmekten öteye gidememişlerdi. Ancak Olcaytu döneminden günümüze kalan bazı eserler Şii ve Sünnî Âlimlerin birbirlerini kabul ettiklerini hatta eserlerinde birbirlerinden alıntılar yaptığını göstermektedir. Bu durum İslam dünyası için bizce oldukça müspet bir gelişmedir.

6.4. Olcaytu Han Devrinde İlhanlılarda Sosyal Hayat

Olcaytu İlhanlı tahtına çıktığında devlet yönetiminin dışında kalan zamanının çoğunu eğlence ile geçirmekteydi. Kaşânî Olcaytu'nun eğlenceye düşkün olduğunu aktardıktan sonra onun bulduğu her fırsatta cariyeleri, sakileri ve nedimleri ile birlikte vakit geçirip eğlendiğini ve 1306 yılını bu eğlence merasimleri ile geçirdiğini nakletmektedir⁷⁵³. İbn Kesir eserinde Olcaytu'nun cömert olup eğlence ve oyunu sevdiğini aktarmaktadır⁷⁵⁴.

Ortaçağın birçok hükümdarı gibi Olcaytu'nun da en büyük eğlencesi düzenlediği av merasimleriydi. Kaşânî eserinde konuyla ilgili şu "*Olcaytu ava çıkmaya, at koşturmaya oldukça ilgili olup nerede avlanacak bir arazi, bir otlak, yeşillik bir çayır bulsa orada at*

⁷⁵⁰ <http://www.khabaronline.ir/detail/307264/culture/religion>

⁷⁵¹ <http://www.khabaronline.ir/detail/307264/culture/religion>

⁷⁵² İbn Kesir, 1995, 6804.

⁷⁵³ Kaşânî, 1384, 52; Örs, 1992, 92.

⁷⁵⁴ İbn Kesir, 1995, 6804.

*koşturur, hayvan kovalar, yel ayaklı atları sürerdi. Vahşi hayvanları avlar orada bulunduğu sürece eğlencenin, işretin sevincin ve neşenin hakkını verirdi*⁷⁵⁵.” Aktarmaktadır.

Yine Olcaytu'nun döneminde av için kullanılan bazı hayvanlara da oldukça tutku duymaktaydı. Olcaytu'nun bu tutkusunu Kaşânî'nin eserinde naklettiği şu "*Frenk sunkuruna, Türk şahbazına, deniz şahinine, dağ kartalına, tazı köpeklerine, meliklerin, sultanların, emîrlerin ve hakanların eğlencesi ve ülfeti bulunan Hicaz'ın yel ayaklı atlarına son derece rağbet etmekte ve tutku duymaktaydı.*"⁷⁵⁶ İfadelerden rahatlıkla anlamak mümkündür.

Olcaytu'nun Müslümanlığı da içki içip cariyelerle eğlenmeye gelince tıpkı kendinden önceki ve sonraki birçok Müslüman hükümdarlar gibi akim kalıyordu. Zira İslam fıkhı kesin bir şekilde içki içmeyi yasaklamasına rağmen Olcaytu içkili merasimler düzenlemekten hiçte geri kalmıyordu.

Olcaytu'nun bu yönde ava çıkmaya ve cariyeler ile vakit geçirmeye tutkuyla bağlı olduğunu gösteren önemli bir kayıt Kaşânî'nin eserinde naklettiği şu "... Av ayağı dışında hiçbir şey padişahı sürekli olarak bağlamaz, avlanmak çağrısından başka hiçbir şey onu harekete geçirip heyecanlandırmaz, kışkırtmazdı. Değerli vaktini hayvanları yakalamakla, kuş kovalamakla geçirir zamanın çoğunu eğlenceyle, ay yüzlü güzelleri seyrederek peri benzeri dilberlerle oynaşarak ve o güzellerin şarkılarını dinleyerek geçirirdi." ifadeleridir⁷⁵⁷.

Olcaytu'nun bu yönlerini bilen dönemin âlimleri Olcaytu'nun katıldığı ilim meclislerinin birinde Olcaytu'yu dört şeyde aşırıya gitmemesi gerektiğini gerekçeleri ile birlikte açıklayarak uyardılar.

Bunlardan birincisi av merasimleri düzenlemede aşırıya gitmektir. Âlimler Olcaytu'nun canının her şeyden daha değerli olduğunu, her şeyin bir karşılığının olduğunu ancak Olcaytu'nun canının bir karşılığı olmadığını ve ava çıkmamanın hükümdarın canının tehlikeye koyduğunu söylediler. İkincisi kadın ve cariyelerle fazlaca sohbet ve vakit geçirmedir. Âlimler bununda insan kalbini zayıflattığını ve nefsini azalttığını beyan ettiler. Üçüncüsü alkol kullanımınıdır. Âlimler Olcaytu'ya fazla içki içilmesi insanı sarhoş yaptığı için bu durumun

---

⁷⁵⁵ Kaşânî, 1384, 52.

⁷⁵⁶ Kaşânî, 1384, 52; Örs, 1992, 92.

⁷⁵⁷ Kaşânî, 1384, 231,232; Örs, 1992, 257.

devletin önemli işlerini durduracağını ve devletin yönetilemez duruma getireceğini söylediler⁷⁵⁸.

6.4.1. Olcaytu'nun Tebaasına Karşı Tutumu ve Sonuçları

Olcaytu hükümdarlığı boyunca hemen hemen her konuda ağabeyi Gazan Han'ı kendine örnek olarak onun takipçisi oldu. Olcaytu Gazan Han'ın halkı ağır vergilerin altında ezdirmeme politikasını hükümdarlığının ilk yıllarında takip etti. Olcaytu'nun İlhanlı tahtına geçme süreci kendinden önceki hükümdarlara nispetle sancısız geçti⁷⁵⁹. Bu durum Olcaytu'ya reformlar yapması için büyük imkânlar tanıdı. Olcaytu'nun işini kolaylaştıran diğer bir etken ise Gazan Han'ın ona dolu bir devlet hazinesi miras bırakmasıydı. Olcaytu'nun en önemli vasıflarından bir tanesi onun adalet ile hükmetmesiydi. Hamdullah Müstevfi Olcaytu'nun Moğol soyunun en adillerinden olduğunu söyleyerek onun döneminde İslam kanunlarının doğu ve batıya yayıldığını aktarmaktadır⁷⁶⁰. Gerçekten de dönemin bütün kaynakları Olcaytu'nun hükümdarlığının ilk yıllarında bütün toplumda barış ve refahın olduğunu ve herkesin huzur içinde yaşadığını aktarmaktadırlar. Ayrıca onun döneminde çıkan fermanlara bakıldığında da Olcaytu'nun adil davrandığını ve haksızlık edenleri İslam şeriatine uygun olarak yargılattığı anlaşılmaktadır⁷⁶¹.

Olcaytu'nun bu yöndeki ilk fermanı ise 1304 yılında büyük bir merasim ile İlhanlı tahtına çıktıktan sonra şu şekilde oldu; *"Sizi ağırlamakta ve yardım etmekte, sizden hiçbir şey esirgemeyeceğim. Olayların gelişmesinde sizinle uzatıp bekletme yolu yerine kolaylaştırma ve güzelleştirme yolunu tutacağım. Bu anlamda yüce atalarımın ve babalarımın yoluna tutunarak aşağıda olanı bulunduğu yerden daha yüksek makamlara çıkartacağım"*⁷⁶²

Olcaytu böylece daha hükümdarlığının ilk günlerinde bu yönde bir konuşma yaparak gerek halkının gerekse devlet içinde Gazan Han döneminde görev yapan memurların içini ferahlattı. Yine herkesi bulunduğu konumdan daha yüksek bir mevkiye getireceğini söyleyerek toplum nezdinde iktidarına olabilecek herhangi bir tepkiyi önlemeye çalıştı. Olcaytu aynı zamanda

⁷⁵⁸ Kaşânî, 1384, 228; Örs, 1992, 254.

⁷⁵⁹ Şebankareî, 1363, 269,270; Yuvalı, 2017, 270.

⁷⁶⁰ Hamdullah Müstevfi, 1339, 606; ⁷⁶⁰ Şebankareî, 1363, 269, 270.

⁷⁶¹ Ayan, 2016, 24-25.

⁷⁶² Kaşânî, 1384, 27; Örs, 1992, 70.

önceden kararlaştırılmamış imarları ve vergileri de halkın üzerinden kaldırarak⁷⁶³ halkının ekonomik bir ferahlığa kavuşmasını sağladı.

Gerçekten de Olcaytu'nun iktidarında İlhanlı toplumu önceki hükümdarlara nispetle refah ve huzur içinde yaşamıştır. Örneğin Geyhâtû dönemindeki ekonomik kriz ve Baydu dönemindeki şiddetli taht kavgaları geride kalmıştı. Şüphesiz bunda Gazan Han dönemindeki başarılı reformlar ve Olcaytu'nun bu reformların takipçisi olması büyük ölçüde etkili oldu. Yine Gazan Han'ın erkek çocuğu olmaması ve tek erkek kardeşinin de Olcaytu olması üstelik Gazan Han daha sağlığında hem yazılı hem de sözlü olarak onu veliahtı olarak bildirmesi de Olcaytu'ya büyük kolaylık sağladı. Yine de Olcaytu'nun hükümdarlığının ilk yıllarında ülkesine refahı getirmesinde tek başına bu etkenler etkili olmayıp Olcaytu'nun barışçıl ve insancıl yönünün de büyük etkisi oldu. Olcaytu mizacı gereği insan hayatına önem veren bir kişiliğe sahipti. O zorunda kalmadığı sürece hiç kimseyi ölümle cezalandırmamıştır. Kaynak Olcaytu'nun yalnızca kısas durumlarında insan ölümüne cevap verdiğini bildirmektedir⁷⁶⁴.

Kaşânî bu konuda şu ifadeleri aktarmaktadır. “*Olcaytu hükümdarlığa geçerken hiç kimsenin burnu dahi kanamadı. Hatunlar, şehzadeler, emîrler ve Noyanlar ona itaat ve kulluğunu bildirdiler. Her biri kendi makamlarında kaldı. Emîrler, sultanlar, melikler, köle ve hizmetçiler her iki adımda bir bölük bölük durmuş ve hükümdara hayır dileklerini iletiyorlardı*⁷⁶⁵.”

Olcaytu'nun iktidarındaki huzur ortamını örneklendirmek açısından Kaşânî'nin ifadeleri oldukça önemlidir. Kaşânî bu konuda şu “... *Onun uğurlu çağında emîrler, vezirler, askerler bütün reaya ve beraya, şehir ve ülke halkları, çevrede bulunan belde ahalisi, emniyet içinde, gonca gibi uykuya dalmış, huzur yaygısı içerisinde taze gül gibi rahata erişmişlerdir. Mizacının itidali sayesinde farklı dinler ve birbirine zıt mezhepler birbiri ile uyum, uzlaşma ve hoşgörü içinde adalet ve cömertlik alışverişiyle doldurmuş, zulüm ve sitemin ayağını bağlamışlardır*⁷⁶⁶ ifadelerini kullanmıştır.

Olcaytu'nun yaptığı diğer önemli bir iş ise çeşitli sebeplerle tutuklanan suçluları af etmesi oldu. Bu durumu Kaşânî'nin şu “*Bugüne dek suç işleyen herkesin suçları üzerine af ve*

⁷⁶³ Kaşânî, 1384, 231; Örs, 1992, 257.

⁷⁶⁴ Kaşânî, 1384, 27; Örs, 1992, 70.

⁷⁶⁵ Kaşânî, 1384, 25; Örs, 1992, 68.

⁷⁶⁶ Kaşânî, 1384, 229; Örs, 1992, 255.

vazgeçme kalemi çekildi. Biçare reaya malları, ev ve barkları, tarlaları ve gelirleri konusunda emin kıldı”⁷⁶⁷ anlamaktayız.

Yine Kaşânî Olcaytu’nun zamanında yaşanan kargaşa ve çekişmelerin az olmasını onun adaletli olmasına bağlayarak “... Adaletinin çokluğu, insafının genişliği ve bağışının enginliği ile alaca renkli ateşler yağdıran kılıç, üstadının utangaçlık örtüsü altında gizli kaldı”⁷⁶⁸ demektedir, böylece Olcaytu döneminde herkesin hanesinde mutlu yaşadığını bildirmektedir.

Kaşânî Olcaytu’nun yumuşak huylu çabuk sinirlenmeyen fakat çabuk af eden bir kişiliğe sahip olduğunu söylemekte ve bu konuya örnek olarak bir hikâyeye aktarmaktadır.

Bu hikâyeye şöyledir; Bir gün bir adam saltanat ahırından çok değerli ve soylu bir Arap atını çalmaya kalkınca yakalanmıştır. Hırsız, adamların vasıtası ile Olcaytu’nun huzuruna getirilince sorgulanmış ve orada bulunanlar tarafından idam edilmek istenmiştir. Ancak Sultan adama “A zavallı bu yiğitliği ve cesareti neden gösterdin?”⁷⁶⁹ diye sorunca hırsız cevabında bu işe muhtaç olduğunu ve fakir birinin atını çalmak istemediğini söylemiş. Bunun üzerine Olcaytu ona acıyarak: “Bu adam bizden çalmasın da kimden çalsın; çünkü bizim dergâhımız rahmet mahalli, insaf yuvası ve şefkat eşliğidir. Onun suçunu bir daha çalmamak üzere af eyledim.”⁷⁷⁰ diyerek adamı affetmiştir.

Olcaytu af edici ve merhametli bir hükümdar olduğu gibi aynı zamanda ileri görüşlü bir kişiliğe de sahipti. Gerçi Kaşânî Olcaytu’ya büyük bir kutsiyet bahşederek onun adeta olağanüstü özelliklere sahip olduğunu iddia etmiştir. Ancak biz Kaşânî’nin bu yönde ki söylemlerini⁷⁷¹ o dönemde hükümdarın beğenisini kazanmaktan kaynaklandığını tahmin ettiğimiz için onun bu yöndeki değerlendirmelerini Olcaytu’nun ileri görüşlülüğü olarak yorumluyoruz. Zira dipnotta gösterdiğimiz bu olay gerçek olsa bile Olcaytu’nun bu eylemi

⁷⁶⁷ Kaşânî, 1384, 27; Örs, 1992, 70.

⁷⁶⁸ Kaşânî, 1384, 233; Örs, 1992, 256.

⁷⁶⁹ Kaşânî, 1384, 233; Örs, 1992, 260.

⁷⁷⁰ Kaşânî, 1384, 233; Örs, 1992, 260,261.

⁷⁷¹ Kaşânî eserinde Olcaytu’nun gaybı bildiğini idda ederek bu iddasını Olcaytu’nun Glanda bulunduğu sırada gerçekleşen bir olayla temellendirmektedir; Olay özetle şöyledir; Olcaytu’nun Gilan seferine çıktığı bir esnada meydana gelen bir olay İldurmuş hatun ve çocuklarının süikaste uğradığının açık bir delilidir. Keşani’nin eserinde aktardığı olay şöyledir; Olcaytu Gilan seferine çıktığı esnada İldurmuş hastalandığı için kendisine eşlik etmeyerek Sultaniyede kalmış ve Reşidüddine emanet edilmişti. Şehzade Bistam ve İldurmuş’un çocuklarının çadırda bulundu sırada çadırda yangın çıkmış Şehzade son anda orada bulunan bir adamın canını tehlikeye atarak onu çadırdan çıkarmasıyla yangından sağ olarak kurtulmuştur. Bu olaylardan habersiz olduğu halde yangının çıktığı esnada aniden daralmış ve şehzadenin hayatının tehlikede olduğunu hissetmiştir. Bunun için emirlerine derhal haber vererek tedbir almalarını istemiş ve şehzadeler için hayır yapmalarını istemiştir. **Bkz: Kaşânî, 1384, 237,238; Örs, 1992, 262.**

yapması gaybı bildiği için değil geride bırakmak zorunda kaldığı eşi ve çocuklarına bazı kişiler tarafından suikast yapılabilmesi ihtimalini göz önünde bulundurarak yapmış olmalıdır.

6.4.2. Olcaytu Han Devrinde İlmî Hayat

Olcaytu'nun hayatında av merasimlerine katılmak kadar çok sevdiği diğer bir şey varsa oda ilmi toplantılara katılmaktı. Olcaytu özellikle Müslüman olduktan sonra âlimleri toplayıp onlarla dini ve mezhebi konuları tartışmayı gelenek haline getirmişti. İlhanlı hükümdarı bu şekilde yeni kabul ettiği dini en iyi şekilde öğrenmeye çalışmaktaydı. Olcaytu'nun düzenlediği bu ilmi toplantılar çoğu zaman onun dini görüşünü de etkilemekteydi. Olcaytu'nun sırasıyla Hanefiliği, Şafiliği ve son olarak Şiiliği kabul etmesinin söz konusu mezhep savunucularının kendisini etkilemesi sonucu olduğunu daha önce belirtmiştik⁷⁷².

Olcaytu'nun yaşadığı asra baktığımızda hangi dine mensup olursa olsun insanların din adamlarına büyük saygı gösterdiklerini görmekteyiz. O dönemde fazlasıyla yaygın olan bu durumun Olcaytu'yu da derinden etkilediğini görmekteyiz. Bu dönemde evliyaların insanları her türlü bela ve musibetten koruduğuna inanılmaktaydı. Hatta bu dönemde evliyalar toplum nezdinde hükümdardan daha çok saygı gördükleri bile söylenebilir. Kaşânî bu konuda şöyle bir kayıt aktarıyor. *“Bir gecede bir pirin yapabileceği bir şeyi hiçbir padişah bir yılda yapamaz.”*⁷⁷³ Çağının bu anlayışına İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun da uyduğu gayet açıktır. Olcaytu âlimlere şeyhlere ve din adamlarına fazlasıyla saygı gösterdiği gibi onlara derinden bağlılık da duymaktaydı. Kaşânî'nin şu kaydı konuyu örneklendirmek bakımından oldukça açık bir ifadedir. *“Olcaytu evliyalar sultanı Bayezid'e, ... Ulu şeyhlere olan dostluğu ve hürmetinin aşırılığından üç oğlunun da ismini Bistam, Bayezid ve Tayfur koymuştu.”*⁷⁷⁴

Gerçekten de Olcaytu'yu İl-tûzmîş Hatundan olan üç oğluna sırası ile Bistam Beyazıd ve Tayfur koymuştur. Olcaytu bu isimleri IX. yüzyılda yaşayan büyük evliyalardan olan Beyazıd-ı Bistami⁷⁷⁵'ye olan muhabbetinden dolayı koymuştur. Beyazıd-ı Bistami İran'ın Horasan eyaletine bağlı Bistam kasabasında dünyaya gelmiştir. Bundan dolayı Beyazıd-ı Bistami ismini almıştır. Tayfur ise Beyazıd-ı Bistami'nin oğlunun ismidir.

⁷⁷² Olcaytu'nun dini yönü.

⁷⁷³ Kaşânî, 1384, 49.

⁷⁷⁴ Kaşânî, 1384, 49; Örs, 1992, 89.

⁷⁷⁵ Beyazıd-ı Bistami'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise kaynaklarda farklı olarak zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Süleyman Uludağ “Bâyezid-İ Bistâmî” *TDVİ*, cilt: 05; sayfa: 238,239, 238.

7. OLCAYTU HAN DÖNEMİ İLHANLI DEVLET TEŞKİLATI VE SOSYO EKONOMİK HAYAT

7.1. Devlet Teşkilatı

7.1.1. Saray ve Ordu Görevlileri

İlhanlı Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda daimi bir saray hayatından daha ziyade yaylak ve kışlak hayatı yaşanmaktaydı. Göçebe hayatın yaşandığı dönemlerde devlet ricali kıldan ve yünden yapılmış çadırlarda kalmaktaydı. Gazan ve Olcaytu ile birlikte yeni şehir ve saraylar yapılmasına rağmen göçebe hayat bu dönemlerde de tamamıyla terk edilmemiştir.

Olcaytu Han döneminde İlhanlı ordusunda bulunan farklı asker sınıfları ve görevleri ise kısaca aşağıdaki gibidir:

Hassa: Hükümdarın maiyet askerleri idiler. Gazan Han döneminde kurulmuş Olcaytu Han döneminde devam etmiştir. İlhanlı devletinin sınırlarının genişliği yüzünden, görevlendirilen ordunun istenilen bölgeye geç ulaşması, hareket esnasında askerlerin yorgun düşmesi, atlarının zayıf kalması gibi sebeplerden dolayı bu ordunun kurulmasına gerek duyulmuştur. Bu ordu iki erkek çocuktan daha fazla çocuğa ve kardeşe sahip olan ailelerden bir çocuk almak suretiyle kurulmuştur.

İnaklar: Hükümdarın musahip ve nedimleri olup askeri sefer gezinti ve meclislerde hükümdarın beraberinde bulunurlardı⁷⁷⁶.

Konurcular: Konurcular muhafız askerleriydiler⁷⁷⁷.

Şögürciler: Çetirciler de denilen bu grup hükümdarın güneşliğini (*Çetr*) taşıyan memurlardı.

Vuşak: Uşaklar olarak adlandırılan bu grup sarayın ve hükümdarın hizmetçi sınıfıydı.

Aktacıyan: Bu sınıf hükümdarın atlarına ve ahırlarına bakmaktaydı. *Emîr-i Ahtacı* denilen amirlerinin emrinde Olcaytu Han tarafından da bir dönem unvan olarak kullanılan *Harbende* unvanıyla hademe ve seyisleri vardı⁷⁷⁸.

---

⁷⁷⁶ Uyar, M. (2007) İlhanlılarda Askeri Teşkilat. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı*. 166.

⁷⁷⁷ Uyar, 2007, 111.

⁷⁷⁸ Uyar, 2007, 203.

İydacılar: Ordu vekil harcı anlamına gelip İlhanlı hükümdar ve Şehzadelerin, Hatunların ve noyanlar levazımat ve masraflarına bakarlardı.

Ayakcılar: Devlet törenleri ve resmi merasimlerde kadehlerle şarap, kıymız veren sakilerdi.

Bugavul: İlhanlı hükümdarının sofrasından sorumlu olan ve hükümdara yemek vermeden önce onu tadan görevlidir.

Baverci: Sofracı olup ziyafetlerde sofradaki etleri kesip servis etmekle sorumlu olan görevliydi. Hükümdarın olduğu gibi emîrlerin de bavercileri vardı.

7.1.2. Hatunlar

Moğollarda çok eşlilik olmasına rağmen kadına karşı olan hürmet yüksekti. İlhanlılarda kadınlar meclislerde birinci derecede mevki sahibi olup hükümdar ailesinden olan hatunlar, hükümdar değişikliklerinde oy sahibiydiler. İlhanlı hükümdarlarının tahta geçiş törenlerinde Şehzadeler ileri gelen devlet adamları ve noyanlar ayakta dururlarken hatunlar İlhanlı hanlarının sağında kurulan sandalyelere otururlardı.

İlhanlılarda hatunlar ile şehzadelerin maaşından ise şehzade ve hatunların maaşı ise İydacıyan denilen saray vekilharecinin sorumluluğundaydı. Olcaytu Han'ın selefi Gazan Han hatunlara tahsis edilen incinin hatunların mülkü olmasına ve vefatından sonra da erkek evladına intikal etmesi usulünü getirmiş bu usul Olcaytu Han döneminde de devam etmiştir. Yine İlhanlılarda hatunlar ordulara sahip olabiliyordu.

7.1.3. Şehzadeler

İlhanlı Devleti'nde Cengiz Han yasalarına uygun olarak hanedenin bütün erkek çocukları hükümarlıkta hak sahibiydiler. Bu nedenle ilhanlı şehzadeleri önemli eğitimler alırlardı. Bu eğitim işini İlhanlı hükümdarlarının güvendiği devlet adamları yapar ve şehzadeleri yetiştirirlerdi. Şehzadeler hükümdar nezdinde oy sahibi olduklarından dolayı aileden istediklerine oy verebiliyorlardı. Şehzadelerin hayatı hükümdar ile uyum içinde yaşamasına bağlı muhalefet etmedikleri sürece hayatlarına dokunulmazdı.

7.1.4. Yarlığ, Damga ve Payze

İlhanlı hükümdarlarının diğer hükümdar ve yöneticilere gönderdikleri mektup ve fermanlara *Yarlığ* denilirdi⁷⁷⁹. Bu resmi belgelere alamet ve nişan olarak damga basılırdı. İlhanlılarda *Gök damga*, *Altın damga*, *Al damga* ve *Kara damga* gibi birçok damga çeşidi vardı. Bu damgalardan mali yarlılara basılan damgalara *Altın damga*, Hüküm ve resmi tahrirlara basılan damgalara *Al damga*, siyah mürekkeple basılan mürselâtta ve yarlığların arkalarını mühürlemede kullanılan damgaya *Kara damga* denilmekteydi. İlhanlılarda bu işle meşgul olan görevliye ise *Damgacı* denilmekteydi⁷⁸⁰.

İlhanlılarda *Peyze* veya *Payza* denilen plaka tarzında şahsa özel irade ve amannameler de mevcuttu. Payzalar İlhanlı hükümdarlarına bağlı hükümdar, emîr, kumandan ve valilere verilirdi.

İki sınıfa ayrılan payzaların bir kısmı altın veya gümüşten, tunç ve hatta ağaçtan yapılmış bir levha iken diğeri üzerinde Tanrı ve hükümdarın isimleri nakşedilmiş aslan başlı bir çomaktı. Payzalar zabıt ve emîrlere derecelerine göre verilmekteydi⁷⁸¹.

7.1.5. Nevbet ve Sancak

Kös, davul, zurna ve borudan oluşan Nevbet İlhanlı Devleti'nde günde beş kere çalınmaktaydı. Bir çeşit hâkimiyet alameti olan nevbet Büyük Selçuklu ve Harezışşahlar gibi Türk Devletlerinde de çalınmaktaydı. İlhanlılarda bayrak ise sarı ve kırmızı renklerde olup zemin sarı renkte iken ortasında al damga bulunurdu. Bayrağın ucunda ise ejderha resmi vardı.

7.1.6. Önemli Daire ve Görevler

7.1.6.1. Niyabet-i Saltanat

Memluk ve Anadolu Selçuklu gibi İlhanlı Devleti ile çağdaş Türk devletlerinde de bulunan bu makamın başında bulunan görevlinin derecesi vezirle eşit, hattâ bazı hallerde ondan üstün

---

⁷⁷⁹ Spuler, 2011, 315.

⁷⁸⁰ Spuler, 2011, 317, 321.

⁷⁸¹ Spuler, 2011, 318-319.

idi⁷⁸². Nâib-i saltanat görevine atanacak kişide öncelikler ehliyetli, güvenilir, dürüst ve âdil olma gibi şartlar aranmaktaydı. İlhanlılarda Niyabeti Saltanat dairesinin görevleri arasında olabilecek zulümlerin önüne geçmek, ülke genelinde devlet düzeninin sağlanması ve yurt içindeki her türlü havadisten haberdar olup hükümdarı bilgilendirmek vardı. İlk defa Ahmed Tekûdâr zamanında Soguncâk'ın bu makama atanmasıyla ortaya çıkan Saltanat Naibliğini Olcaytu Han döneminde Reşidüddin yürütmüştür. Bunun yanında en meşhur saltanat naibi Emîr Çoban'dı. Bununla birlikte bazen emîru'l-umerâ (Mîr-i Mîrân) olan şahıs saltanat naibliği görevini Gazan Han'ın emîri Novruz ve Ermir Çoban'da da olduğu gibi uhdesine bulundurabiliyordu⁷⁸³.

7.1.6.2. Divanı Büzürk ve Sahibi Divan-ı Memalik

Bu daireye *İnşâî Memâlik* veya *Divan-ı Resâil* denilmekteydi. İlhanlılar tarafından diğer hükümdar ve yöneticilere yazılan her türlü nâme, fermân, berat, misâl ve muharrerat bu daireden yazılırdı. Devlet yazışmalarında rütbe, derece ve mevkilere uygun tabirlerin kullanılmasına; muğlâk ve imâlî kelimelerin kullanılmamasına dikkat edilirdi.

Divan-ı Büzürk'ün aynı zamanda İlhanlı hükümdarının sır kâtibiydi. Bu dairenin inşa muamelâtına hiç kimse müdahale edemezdi. Bu divanın mahiyetinde yüksek kalem sahiplerinden oluşan bir yazı heyeti de bulunmaktaydı. Münşî-i Divan-ı Büzürk'a divandaki muayyen maaşının dışında yazılan berat, menşur ve misâllerden de Hakkı İnşa adıyla belli bir ödeme yapılırdı⁷⁸⁴.

İlhanlılar Hristiyan devletlerle olan yazışmalarında dil olarak Uygurca ve Moğolca'yı tercih etmekle beraber daha ziyade Farsçayı kullanmaktaydılar.

7.1.6.3. Vezir ve Sahibi Divan

İlhanlı Devleti'nde hükümdardan sonra devlet içerisinde en yetkili kişi olup mutlak surette hükümdar adına devletin bütün işlerinden sorumlu olan kişi vezir ve Sahibi Divan'dı. Vezirler

⁷⁸² Uzunçarşılı, İ. H. (1941). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal. İstanbul*: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 207,208.

⁷⁸³ Ekici, 2012, 44.

⁷⁸⁴ Danuu, 2016, 308; Muhammed bin Hinduşâh Nahçıvanî (1976). *Düstûr ül-Kâtib fi tayîn el-merâtib*. (Tashih: Abdulkerim Alioğlu Alizade) C.II, Moskova: Ferhangistan Ulum-i Cumhuri Şoravi-i Sosyalisti Azerbeycan; 120,121.

ülke içerisinde her türlü işten sorumlu olup ülke gelir ve giderlerini denetler ve ülke idaresini yönetirlerdi.⁷⁸⁵ Bu iki görev Olcaytu Han döneminde olduğu gibi bazen bir kişide birleşebilmekteydi. İlhanlılarda bulunan diğer divanlar bu divanın emri altında bulunmaktaydı. Olcaytu Han hükümdarlığının ilk yıllarında bu görevi güvendiği iki önemli adamı Reşidüddin Fazlullah ve Sadeddin Saveci arasında eşit olarak paylaşmış ve 1312 yılına kadar İlhanlı vezirliğinde Reşidüddin ile Sadeddin'nin müşterek vezirliği devam etmiştir. Ancak bu tarihte Sadeddin yargılandıktan sonra idam edilmiş onun yerine Taceddin Ali Şâh atanmıştır.⁷⁸⁶

7.1.6.4. Niyabeti Vezaret

Vezirin yetkisinin ve sorumluluk alanlarının çokluğundan kaynaklanan iş yükünde kendisine yardımcı olan Vezir nâibi, divanda vezire ait işleri özetleyerek kendisine sunmaktaydı. Vezir naibinin en önemli görevleri arasında divan defterlerini ve *avâricat*, *düstur* ve *ruzmançeleri*, varidat ve masarifatı tetkik etmek ve çalışmalarını vezire bildirmektir.⁷⁸⁷ Olcaytu Han döneminde İlhanlılarda çift vezirlik olduğu için iki vezir naibi bulunmaktaydı. Bu dönemde Reşidüddin'in naibliğini Alaaddin Muhammed bin İmadüddin Müstevfi Horasani Tâcüddin Ali Şâh'ın naibliğini ise İzzeddin Kuhedi yapmaktaydı.⁷⁸⁸

7.1.6.5. Defterdarî-i Memalik ve Müstevfi

Defterdarî-i Memâlik

Bütün İlhanlı ülkesinin hâsılat ve tekâlif defterlerini inceleyen, vergilerin tahfif veya affı hakkındaki müracaatları gözden geçiren muhtesiplerden ve emlâk ve sair vergilerden ortaya çıkan şikâyetleri dinleyen ve şikâyetin geldiği vilayetin defterini vezir ile azalara arz eden dairedir.⁷⁸⁹

⁷⁸⁵ Rizai (1991). Ebdul Azim, *Tarih-e Dehhezâr Sale-ye İnan (İnan'ın On Bin yıllık Tarihi)*. Tahran: 4 c, İkbâl Yayın Evi, 197; Spuler, 2011, 322. İlhanlı vezirlerinin görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Danuu, 2016, 286-295.

⁷⁸⁶ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 608; Kaşânî, 1384, 127,128.

⁷⁸⁷ Uzunçarşılı, 1941, 229; Hinduşâh Nahçıvanî, 1976, 123; Danuu, 2016, 297.

⁷⁸⁸ Kaşânî, 1384, 195; Danuu, 2016, 297.

⁷⁸⁹ Danuu, 2016, 302.

Mütevfi

İlhanlı Devleti'nde bütün mali işlere bakan dairedir. Mütevfilerin, siyakat yazısını bilmeleri mecburiydi. Mütevfi divanında *Defter-i Avarice*, *Defter-i Cami*, *Defter-i Harac-ı Mukarrer-i Divan*, *Defter-i Mukarrer*, *Defter-i Ruznâme* ve *Defteri Kanun*, *Defter-i Tevcihat* gibi isimleriyle tutulan yedi defter siyakatle yazılmıştı. Devlet hazinesinde para, *Sahib-i Cem* denilen *Hazinedar* tarafından korunurdu. Mütevfi'nin mali işlerde ihtiyaçların karşılanması için vezire başvuruyordu⁷⁹⁰.

Mütevfiler, eyaletlerdeki varidatı, vezirlerin emriyle ve maiyetindeki *Serşümar*, *Haneşümar*, *Bağşümar*, *Kobçur* ve sair vergi, memurları vasıtalarıyla toplarlardı.

7.1.6.6. İşraf-ı Memalik

Bu divânın görevi, devletin mâlî ve askerî işlerinin düzgünlüğünü teftiş etmektir. Divân reislerine *İşraf-ı Memâlik*, *Sâhib ü Divân-ı İşraf-ı Memâlik* veya *İşraf-ül-Memleke* denilmekteydi. Bu reisler, son derece itimâda şâyân, divân ve devlet işlerinde tam bir vukûf sâhibi olan kimselerden seçilirdi. Onlar da gerektiğinde şehir ve nâhiyelere vekil göndererek işleri inceletirlerdi. Bu vekillerin özellikleri arasında güven ve liyâkat aranır⁷⁹¹.

7.1.6.7. Nâzırı Memalik

Bu görevli Divân-ı Büzürk'ün işlerini düzenlemek ve malî işlere ait hazine emîrlerini tertip etmekle görevliydi. Çeşitli devlet görevlilerinin maaşları Nizarı Memalik tarafından verilir, rütbe ve memuriyetlerin tevcihinde mütalâası alınır. Bütün divan evrak ve muamelât-ı hükümler, misaller, beratlar, muhtelif divan defterleri, yargûnâmeler ve cerâyeye yani aylık ve cerideler hep bunun *Pervâne* ve *Nişaniyle* buyrulur ve imzasiyle yazılırdı. Vilâyetlerde emri altında memurları vardı⁷⁹².

⁷⁹⁰ Hinduşâh Nahçıvanî, 1976, 125-126; Spuler, 2011, 322,323; Danuu, 2016, 304,305.

⁷⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Hinduşâh Nahçıvanî, 1976, 112-114; Danuu, 2016, 298-302; Spuler, 2011, 322.

⁷⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz: Hinduşâh Nahçıvanî, 1976 109-111; Danuu, 2016, 307.

7.1.6.8. Uluğ Bitikçi-i Memalik

Uluğ Bitikçi'nin (Divanı Kebir İlhani) başkâtibidir. Bu divandan sadr olan emîrleri, kararları yazdırır ve divana ait mali işleri takip ve tahsil eder; divan üyeleri ile görüşerek miri emvalin artmasına çalışırdı⁷⁹³.

Divanın gelir ve gider defterlerini tetkik ederek bu defterleri divan kayıtlarına geçirirdi. Eyaletlerdeki divanlarda bulunan bitikçiler de buradan atanırdı. Yine verilmesi gereken beratlar ve vesikalar Bitikçi'nin izniyle yazılırdı⁷⁹⁴.

7.1.7. Emîrler

İlhanlılarda şehzadelerden sonra *Noyan* denilen hizmet ve faaliyetleriyle bilinen olan emîrler gelirlerdi. Olcaytu Han'dan önce olduğu gibi Olcaytu döneminde de İlhanlı Devleti'nde görev alan emîr ve noyanlar çeşitli Moğol kabilelerinden veya Türklerdendi. Devlet hizmetine giren emîr ve Noyanlar küçük yaşlardan itibaren önemli eğitimler alır ve kendilerini bu iş için donatırlardı. İlhanlılarda Noyanların en üst görevi beylerbeyi rütbesi idi. Bu rütbe büyük İlhan ordusunun Genel Kumandanlığı idi. Bütün divân memurlarıyla ulema sınıfı vezirin hüküm ve nüfuzu altında oldukları gibi bilumum askeri sınıfta beylerbeyinin kumandası altında idiler.

Olcaytu Han dönemi devlet adamlarının önem sırası ve isimleri ise şöyledir;

1. Emîr Kutluğşâh Noyan **2.** Çoban Noyan⁷⁹⁵ **3.** Emîr-i muazzam Pulad Çinsang. **4.** Emîr Hüseyin **5.** Emîr Sevinç Aka **6.** Emîr-i kebîr İrencin **7.** Emîr Muiziddin İsen Kutluk **8.** Emîr Togan: Bağdad emîr-i tümenidir. **9.** Emîr Ali Kuşçi **10.** Emîr Sutay Ahtaci: Diyarbekir bölgesinin emîridir. Fırat Irmağını ve Şam sınırını korumak üzere görevlendirilmiştir. **11.** Emîr Körbuka: Diyarbekir, Rum ve civarının emîr-i tümenidir. **12.** Emîr Casamura Sultan: Horasan garnizonunun emîridir. **13.** Emîr Algu: Horasan'da Narin emîr-i tümenidir. **14.** Emîr İlyasmış: Diyarbekir civarında bir bölgenin korumasını üstlenmiştir. **15.** Emîr Bektut: Amûye (Ceyhun) Irmağı sınırını korumaktadır. **16.** Emîr Turumtaz **17.** Emîr Dana **18.** Emîr Noldar **19.** Emîr Ramazan Gürkan **20.** Karaçuk **21.** Emîr Baydu: Anadolu'da bulunmaktadır. **22.** Emîr

⁷⁹³ Uzunçarşılı, 1941, 235; Danuu, 2016, 305,306.

⁷⁹⁴ Danuu, 2016, 306.

⁷⁹⁵ Kaşânî, 1384, 8; Sümer, 1969, 18; Uyar, 2009, 37.

İnak Tokmak: İlhan Olcaytu'nun akrabasıdır. **23.** Emîr Hirze Muhammed **24.** Emîr Sorakan Başkırd **25.** Emîr Taştemür.⁷⁹⁶

7.1.8. İlhanlılarda Ordu

İlhanlı ordusu, kendi kendini destekleyen bir yapıya sahip olup, ihtiyaç olmadığı sürece ilhandan para almazlardı. Hülâgü zamanından itibaren tümen emirlerine düzenli olmak üzere maaş verilmekteydi.

Emirlerin işlediği suçlardan ötürü sorgu ve yargıya tabi tutuldukları bilinmektedir. Yapılan yargılama sonucunda idama mahkûm etme yanında, sopa vurma ve falaka (çüb zeden) cezasının verildiği görülmektedir. Emirlerin *yarguya* tutulmalarında ilhanlarda nezaret edebilmekteydi. İlhan Geytahu, kendisinin tahta oturması sırasında isyan eden, yani bulgak çıkararak emirlerin yargusuna bizzat nezaret etmişti. Gazan Han, ikinci Şam seferi sırasında (1302) savaş meydanından kaçan emirleri yarguya tabi tutmuştu. Olcaytu Han Gilan seferi sonrasında emir Emîr Kutlugşâh kumandanlığındaki ordunun yenilmesi işinde kusuru olanlar ile Gilan seferinde suç ve kusur işleyenleri bütün yönleriyle araştırıp teftiş etmelerini ve yargılamalarını emretmiştir⁷⁹⁷. Bunun üzerine İlhanlı ordusunda görev alan bazı emirler yargılanmıştır. Bunun sonucunda Emîr Kutlugşâh'ın oğlu Emîr Siyâvcî söz dinlemeyip Emîr Kutlugşâh'ın öldürülmesine neden olduğu tespit edilmiştir. Yine Temîcân'da anlaşmaya razı olan emîrleri anlaşmadan vazgeçiren ve pek çok insanın ölümüne neden olan Mamentifi ile birlikte diğer emîrlerin bazıları da yaptıkları hatalar nedeniyle suçlu bulunmuş ve Olcaytu'nun emriyle Mamentifi ve birkaç emîri idam edilmiştir.⁷⁹⁸ Suçu daha az olan bazılarına sopa ile dövülmeleri cezasını verdi⁷⁹⁹. Olcaytu Emîr Siyâvcî'yi yargılama gereğince ölüm cezasına çarptırılmakla beraber onu babasının ruhuna bağışlamıştır. Fakat onu babasının tümeninden azlederek bu göreve Emîr Çoban'ı getirmiştir⁸⁰⁰.

İlhanlı askerine *çerik* denirdi. Askerler, *maaşlı* ve *iktalı* olmak üzere iki gruptu. Hükümdarın muhafızı olan hassa ordusu (*ketavul*, *keptavul* veya *kötavul*) İlhanlı ailesinin karargâhını

⁷⁹⁶ Kaşânî, 1384, 9; Sümer, 1969, 18- 19; Uyar, 2009, 38.

⁷⁹⁷ Hafız Ebrû, 1317, 17,18.

⁷⁹⁸ Işık, 2012, 36. Bu isimler için Bkz. Kaşânî bu isimleri “Bamdekin, Küldekin, Sülemiş” olarak kaydetmektedir. Kaşânî, 1384, 101.

⁷⁹⁹ Kaşânî bu isimleri “Bukacuk, Togan, Şıbka ve Cokçay” olarak kaydetmiştir. Kaşânî, 1384, 101.

⁸⁰⁰ Işık, 2012, 36.

korumakla görevliydi. Bunlar biner mevcutla alaylara ayrılmışlardı. Bunların arasında hükümdarın özel korumacıları da vardı. Bu çerikler maaşını Divan-ı Büzürk'ten alırlardı.

7.1.8.1. İlhanlılarda ordu görevlileri

Hâkimiyet altına alınan topraklarda İlhanlı hükümdarı adına idareyi eline alan yeterli sayıdaki askeri birliklere Moğolca karşılığı *baksak* ve *daruga* olan *Şihne* denilmekteydi. İlhanlı ordusunda görevli diğer bir askeri grup ise Gaznelilerden İran'a geçen kale muhafızlarıydı. Moğollar bu birliklere Kütval demekteydiler. Bu birliğin temel amacı kaleleri korumaktı.

İlhanlılarda askeri işleri düzenleme ve teftiş, asker sayısının saptanması, gelirlerin düzenlenmesi, levazımata tedariki ve lojistik stratejinin belirlenmesinde ve harekât noktalarını seçilmesi gibi sorumluluklar Bugavul/Bukavul'daydı. İlhanlılarda diğer bir askeri görevli ise şehzadelerin ve emirlerin konaklayacağı haneleri, yurtları belirleyen *Yurtçi*' idi. İlhanlılarda *Yasavul/Yasa'ul*'un görevi ise Kurultay ve toylarda askeri hiyerarşiyi teftiş harekâtı zamanlarında ise ordunun harekât planını çıkarmaktı. Olcaytu Han döneminde Olcaytu'un çıktığı seferlerde güzergâhları yasavullar belirlemiştir.

Sefer sırasında kaybolmuş at, deve, eşek, katır gibi hayvanları; gulam ve cariyeler ile savaş teçhizatını bulmak ve sahibine teslim etmekle yükümlü görevliye ise *Bularguçi* denilmekteydi. Asker toplama ve askeri kıtaların teftişini gerçekleştiren memurlara *Tavacı* denilmekteydi.

İlhanlı ordusunu oluşturan diğer bir askeri birlik ise Hatunların Muhafız Birliği Emirleri idi. İlhanlı hükümdarlarının ilk hatununa ait kendi çadırı, sarayı ve şahsi muhafız ordusu bulunmaktaydı. Olcaytu Han döneminde Olcaytu'nun Annesi Uruk Hatun'un ordusu bulunduğu gibi Olcaytu'nun hatunu Bulugan'ın da bir ordusu bulunmaktaydı.

7.2. Olcaytu'nun İmar ve Eğitim Faaliyetleri

Moğolların yerleşik kültürler ile temaslarından önce mimari bir geleneğe sahip değillerdi. Moğollar göçebe kültürün temsilcileri olarak bozkırlarda çadırlarda yaşıyorlardı⁸⁰¹. Marco Polo Moğolların göçebe yaşantılarını; Tatarlar kışın soğuk havalarda, steplere gider yazın ise daha mutedil yerleri tercih eder ve bir yerde en fazla iki üç ay kalırlardı. Bunun sebebi ise

⁸⁰¹ Haykıran, K. R. (2015). *Moğollar ve Mevlana*. Bursa: Sentez Yayınları, 157.

buldukları yerin otlaklarının tahrip olmasını önlemektir⁸⁰² şeklinde özetlemektedir. Ancak Moğollar Orta Doğu'da yayılmalarına paralel olarak mimarileri de zamanla gelişti⁸⁰³.

Genel olarak İlhanlılarda imar faaliyetleri dört devreye ayrılabilir. Birinci devre Moğolların yayıldıkları coğrafyalarda büyük tahribatlar yaptıkları Cengiz Han'ın Yakın Doğu saldırısından İlhanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar olan süredir⁸⁰⁴. Bu sürede Cengiz Han'ın ardıllarından yalnızca Oktay Han imara meyilli olup Buhara Tirmiz Nişabur ve Herât şehirlerinde önemli imarlar yapmıştır. Ancak yine bu dönemde Moğolların yayıldıkları coğrafyalar imar faaliyetleri bakımından tarihlerinin en kötü dönemini yaşadılar. Zira Moğollar mevcut yapıları yıkmakla kalmayıp oluşturdukları kaos ve güvensiz ortam yüzünden bu coğrafyalarda yaşayan mimar ve sanatkârlar buralardan kaçıp daha güvenli yerlere göçtüler⁸⁰⁵. İkinci devre Hûlâgû'den Argûn Han'a kadar olan süredir. Bu sürede Hûlâgû Han tarafından kurulan Maraga Rasathanesi ve Abâkâ Han tarafından İsfahan şehrinin onarımı imar faaliyetlerine örnek olarak gösterilebilir. Üçüncü devre ise Argûn Han'ın iktidarından Gazan Han'a kadar olan süreyi kapsamaktadır. Argûn Han tarafından Sultaniye şehrinin kurulmasının planlanması ve Geyhâtû tarafından Kutluğ Balıh şehrinin kurulması bu dönemin önemli imar faaliyetlerindedir⁸⁰⁶. Dördüncü devre ise doğrudan bizim çalıştığımız olan ve Gazan Han'dan başlayıp İlhanlı Devleti'nin yıkılışına kadar süren devredir. Bu dönem İlhanlı mimarisinin zirve yaptığı bir dönemdir. Gazan Han tarafından kurulan Şenb-i Gazan ve Reşidüddin Fazlullah tarafından kurulan Rebb-i Reşidi Gazan Han döneminin en önemli imar faaliyetlerindedir⁸⁰⁷. Şüphesiz Gazan Han dönemi her bakımdan olduğu gibi imar faaliyetleri bakımından da İlhanlı Devleti'nin çok önemli bir dönemini teşkil etmektedir. Ancak bizim çalışmamız Olcaytu Han dönemi olduğu için biz daha ziyade Olcaytu Han'ın imarlarını inceledik.

Olcaytu devlet yönetimi ile ilgili bütün politikalarında selefi Gazan Han'ı kendine örnek almaktaydı. Bundan dolayı Gazan Han'ın başlattığı reformların takipçisi olacağına dair ona söz vermişti. Gazan Han'ın en önemli reformlarından bir tanesi de ülke genelinde imar faaliyetleri yürüterek genel olarak ülkeyi mamurlaştırmaktı. Hamdullah Müstevfi'nin ifadesi

---

⁸⁰² Marco Polo, 2003, 68.

⁸⁰³ Haykıran, 2015. 158.

⁸⁰⁴ Hanmerdi, M. (1394 h.q.). "Nakş ve Câygâh-ı Olcaytu der Faaliyethayı Şehrsaziye Devre-i İlhani" *Mecelleyi Motala'at-ı İrani Danışkedeyi Edebiyat ve Ulum-ı İnsani Danışgah-ı Şehir Bahüner Kirman*. Yıl 16. Sayı. 32 ss 19-35, s.20.

⁸⁰⁵ Hanmerdi, 1394, 21.

⁸⁰⁶ Hanmerdi, 1394, 20.

⁸⁰⁷ Hanmerdi, 1394, 20.

ile Olcaytu imara meyilli olduğu için Gazan Han'ın bu reformuna fazlası ile önem verdi. Bu sebeple Olcaytu döneminde ülke de imar yönünden genel bir kalkınma gerçekleşti. Olcaytu'nun başlattığı imar faaliyetlerini Olcaytu'nun vezirleri ve diğer devlet adamları sürdürdü. Esasen Olcaytu imarlarıyla Gazan Han'ı da geride bırakmak istiyordu⁸⁰⁸. Olcaytu'nun bu yöndeki şah eseri ise şüphesiz Sultaniye⁸⁰⁹ şehrinin imarıdır. Son derece imaret sever bir kişiliğe sahip⁸¹⁰ olan Olcaytu bu şehrin inşasına adeta gönül bağlamıştı⁸¹¹.

İlhanlı Devleti'nin Yakın Doğu devlet modeline dönüşmesi, Gazan Han, Olcaytu ve Ebu Said dönemlerinde tamamlanmıştır. Bundan dolayı Moğolların yıkıcı faaliyetleri yerini Sultaniye örneğinde olduğu gibi son derece muhteşem imarlara bırakmıştır. Şüphesiz Olcaytu döneminde ve onun emri ile yapılan tek imar faaliyeti Sultaniye şehrinin inşası değildir. Ancak Sultaniye gerek başkent gerekse ticari merkez olarak o kadar ön plana çıkmıştır ki adeta diğer bütün imarları gölgesinde bırakmıştır.

Olcaytu döneminde Sultaniye'nin dışında biri Irak-ı Acem sınırlarında bulunan *Çemçimal* (Sultan Abad) diğeri ise Mugan bölgesinde deniz kenarında bulunan *Olcaytu Abad* ve bir diğeri *Ak Kale* adında dört şehir daha kurmuştur⁸¹². Hamdullah Müstevfi eserinde Çemçimal için “Cennetten bir köşe”⁸¹³ tabirini kullanmaktadır. Olcaytu'nun kısa sayılabilecek

---

⁸⁰⁸ **Haykıran**, 2015. 160.

⁸⁰⁹ Şehrin ismi tek başına Moğolların ne kadar büyük bir değişim ve dönüşüm yaşadıklarını göstermeye yetmektedir. Zira “*Sultaniye*” kelimesi “*Sultan Şehri*” anlamına gelmektedir. Oysa Gazan Han'dan önceki Moğol hükümdarları çoğunlukla Han unvanını kullanmaktaydılar. “*Sultan*” ünvanı ise yüzyıllardır İslam coğrafyasında kökleşmiş İslami bir ünvanıdır. Bu unvanın İlhanlı hükümdarları tarafından kullanılması ve kurulan yeni bir şehire bu unvana uygun bir isim verilmesi önemlidir. Üstelik Moğollar Sultaniye şehrinin kurulduğu düzlüğe “Kongur Alang” demektedirler. Kısacası şehrin kurulduğu söz konusu yerin Moğolca bir ismi olmasına rağmen İslami bir isim kullanılmasının tercih edilmesi İlhanlı Devletinin bozkır kimlikliğinden sıyrılı olarak Yakın Doğu devlet modeline dönüştüğünü göstermektedir. **Bkz; Haykıran**, 2015. 158; Önceleri Kazvin'e tabi bulunan Sultaniye şehri İslam hâkimiyeti döneminde kurulmuş dördüncü kuşak iklimden bir şehirdir. Bugün Irak-ı acem'de Kızıl-Özen (Sefid-rud) nehrine doğru akan Zancan (zencan) ırmağının suları ile Tahran istikametinde kaybolan Abhar'ın sularını birbirinden ayıran hattın batısında, yaklaşık 15 km. mesafede bulunan bir İran şehridir Bu bölgenin eski adı Şahrıyaz olan şehrin denizden yüksekliği yaklaşık 1660-1770 m.dir. Sultaniye'nin o dönem ki önemli ticaret merkezlerine uzaklığı ise şöyle idi. Abhar'a 45 km., İsfahan'a 530 km., Asadabad 185 km., Rey'e 250 km. Zencan'a 25 km., Tarum'daki Andara 50 km., Savah'a 210 km., Sucas'a 725 km.'dir.²⁴ İran'daki diğer kayda değer yerlere uzaklığı ise; Bagdat'a 590 km., Kirman'daki Guvaşir'e 1015 km., Nişabur'a 890 km., Herat'a 1255 km., Belh'e 1520 km., Merv'e 1280 km., Curcan'a 725 km., Domgan'a 550 km., Lahıyan'a 220 km., Tebriz'e 230 km., Karabağ ve Arran'a 360 km.²⁵ **Bkz:** Minorsky, V.,(1997). “Sultâniye”, *İslam Ansklopedisi*, Eskişehir: C. XI, 2. Baskı, MEB Yayınları, Eskişehir, 1997, 33; **Uray**, 1198, 16; Sultaniyen'nin günümüz uydu görüntüsü Resim III'te gösterilmiştir. **Bkz:** <https://earth.app.goo.gl/eYBVc>, 13.03.2018.

⁸¹⁰ **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 607.

⁸¹¹ **İbn Kesir**, 1995, 6804; **Kaşânî**, 1384, 225.

⁸¹² **Hanmerdi**, 1394, 19.

⁸¹³ **Hamdullah Müstevfi**, 1336-39, 607.

iktidarında toplam dört şehir ve sayısız imaret yapması adeta atalarının bıraktığı kötü imajı silmiştir. Şimdi Olcaytu'nun gönül bağladığı Sultaniye şehrini ayrıntılı olarak ele alalım.

7.2.1. Sultaniye

Şehirler medeniyetlerinin en önemli yapı taşlarından biri olarak sayılabilir. Bu nedenle tarih boyunca birçok hükümdar kendilerinden sonra güzel bir şekilde anılmak amacıyla yeni şehirler kurmuşlardır. Bu şehirlerin bir kısmı zaman içinde harabeye dönerken bir kısmı ise günümüze kadar gelişerek gelebilmiştir. Her ne durumda olursa olsunlar şehir sakinlerinin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir⁸¹⁴.

Olcaytu'nun ilk ve en önemli imarı Sultaniye⁸¹⁵ şehridir. Olcaytu 1305 yılında Moğolların Gungor Ulang⁸¹⁶ dedikleri düzlükte bir şehir kurulmasını emretti. Sultaniye şehrinin kurulmasından önce İlhanlı hükümdarları bu ovayı daha çok av merasimleri için kullanmaktaydılar⁸¹⁷. Kaşânî'nin hayranlıkla övdüğü bu şehre İlhanlı hükümdarı tarafından Sultaniye ismi verildi.

Eski İran'da görülmeyen bir imarla kurulan bu şehrin baş mimarı ünlü İlhanlı veziri Taceddin Ali Şâh'tı⁸¹⁸. Bu şehrin kurulması fikri Olcaytu'nun babası Argûn Han'ın fikriydi. Bunu; Emîr Kutluğşâh, Emîr Çoban, Emîr Fûlâd Cenksân, Emîr Hüseyin, Emîr Sevinç, Emîr Esen Kutluğ gibi büyük emîrlerin hazır bulunduğu bir toplantıda yaptığı aşağıdaki konuşmasından anlamaktayız⁸¹⁹. Olcaytu önce sultanların sanatları ve geriye bıraktıkları eserler hakkında şöyle dedi. “*Hak sübhâna ve te'âla insanı bütün mahlukâtta faziletli ve gerçekten insanoğlunu mükerrem kılmıştır. Yine onların arasından bazısına yönetme meziyeti bağışlayarak “Zillullah”⁸²⁰ derecesine ulaştırmış, onların emîrlerini mahlûkatın arasından etkin ve yürürlükte kılmış...*”⁸²¹

⁸¹⁴ Rızavan, H., Kerimiyan H. (1393). “Tulu'u ve Gurub yek Payitaht: Şeklyabi, Tavsiya, İktidar ve İzmihal-ı Şehr-i Sultaniye”. *Danışyar-ı Guruh Bastanşinasi Danışgah-ı Tahrân*, Devre 2 Sayı, 1. Ss 39-54. 40.

⁸¹⁵ Sultaniye Şehri'nin günümüzdeki durumu Resim-II'de gösterilmiştir. **Bkz:** Resim- II.

⁸¹⁶ Ulang Moğolca'da “*çayır ve otlak*” manasına gelmektedir. Günümüzde Sultaniye'nin güney batısında halen “*Ulang*” adında bir köy vardır. **Bkz:** Minorsky, 1997, 33; Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 607; Kaşânî, 1384, 225; Sadeghnezhad M. (2014). “İran, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi” Ankara: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, 17.

⁸¹⁷ Hanmerdi, 1394, 23.

⁸¹⁸ Togan 1981, 272; Sadeghnezhad, 2014, 19.

⁸¹⁹ Hanmerdi, 1394, 23.

⁸²⁰ Allah'ın gölgesi

⁸²¹ Işık, 2012, 28.

Daha sonra “*Bir gün dünyanın adaletli, bilge ve seçkin padişahlarından, Argûn Padişah’ın babamın yanında hazır idim. Onun gönlünden Sultaniye’nin imar isteği geçmişti: “Mademki ben Cihan padişahıyım, şehirlerin şahı olan bir şehir ve bina inşa etmek istiyorum”*”⁸²² dedi. Orada bulunanlar kurulacak olan bu yeni şehir için birçok yer önerdiler. Ancak Olcaytu önerilen bütün yerleri reddederek daha önce babası Argûn Han’ın planını çizilmesi için emîr verdiği ve temelini attığı “Gungor Ulang” mevkisini seçerek şöyle dedi. “*Argûn Padişah, şehrin planının çizilmesi için emîr verdi. Fakat temeli atıldığında felek tamamlamasına fırsat vermedi. Şimdi babamın inşa etmiş olduğu o şehri eğer “Hak sübhâna ve Ta’âla” uygun bulursa tamamlayacağım*”⁸²³.

Olcaytu’nun bu düşüncesi ile kısa zamanda kalesinin yontulmuş taşlardan yapıldığı ve duvarlarının üzerinde dört süvarinin yan yana atını sürebildiği genişlikte bir şehir inşa edildi. Şehrin asıl kalesi kare şeklinde yapıldı⁸²⁴. Uzunluk ve genişliği eşit, her bir duvar 520 metre uzunluğunda idi⁸²⁵. Şehrin çevresi 2080 metre idi. Şehrin bir büyük kapısı ve 16 burcu vardı⁸²⁶.

Sultaniye’nin kısa zamanda mamur hale gelmesi noktasındaki marifet elbette sadece Olcaytu’ya ait değildi. Ancak Olcaytu’nun bu işe son derece önem verdiğini gören devlet adamları da hiçbir masraftan kaçınmadan kendilerini burada temsil edecek imarethaneler yaptılar.⁸²⁷ Devlet adamlarının bu yönde hareket etmelerinde Olcaytu’nun “*Bütün emîrler, vezirler melikler, sultan ve makam sahibi herkes kendi imkânı ölçüsünde ve gücü nispetinde bulunduğu makam ve mertebe derecesinde şehir alanına ve kale çevresine imar yapsın*”⁸²⁸ şeklindeki emri de son derece etkili oldu. Bundan dolayı zaten birbiri ile güç mücadelesi içinde bulunan emîr ve vezirler burada herbiri diğerinden daha güçlü olduğunu gösteren imarlar yaptılar. Böylece burası emîr ve vezirlerin güç mücadelelerinin sahnelendiği bir alan oluvermişti. Bu durum Sultaniye’nin çok kısa bir sürede imar edilip İlhanlı başkenti olacak kadar gelişmesini sağladı. Burada yapılan yapılardan en muhteşemi Olcaytu’nun kendisi için inşa ettirdiği kümbetiydi. Bu kümbet çalışmamızın ekler kısmında Resim IV’te resmini

---

⁸²² Işık, 2012, 28.

⁸²³ Işık, 2012, 28.

⁸²⁴ Kaşânî, 1384, 46

⁸²⁵ Her biri 500 gez-i şer idi. Bir gez 104 cm ‘dir. Bu da 1 metre 4 cm demektir.

⁸²⁶ Işık, 2012, 29.

⁸²⁷ Haykıran, 2015. 164.

⁸²⁸ Kaşânî, 1384, 47

verdiğimiz gibi günümüze kadar gelmiştir. Olcaytu buraya Ebvab-ı Berr⁸²⁹ ismini verdiği bu kümbetin çapı 62.4 m, yüksekliği 124.8 m, sekizgen ve demîrden pencereleri olan bir yapıydı. Yine Olcaytu'nun emri ile bu kümbetin bitişiğinde darül ziyafe ve darul ziyadet gibi birkaç yapı daha yaparak buralara vakıflar bağışladı. Olcaytu kalenin içinde de hasları için gösterişli bir saray inşa ettirdi⁸³⁰. Olcaytu'dan sonra bu yapıların en muhteşemlerini İlhanlı sarayının en muktedir veziri olup elindeki yetkiyi hiç kimseye kaptırmaya niyetli olmayan vezir Reşidüddin Hamedani yaptırdı. Reşidüddin burada yaklaşık bin haneli yeni bir mahalle kurarak buraya Rubb-i Reşidi adını verdi. Bu mahallede iki büyük minare ve vakıflar bulunuyor⁸³¹.

Daha önce de belirttiğimiz üzere Moğolların Yakın Doğuya ilk gelişleri büyük yıkım ve felaketi de beraberinde getirmiştir. Cengiz Han döneminde İslam dünyası ile tanışan Moğollar çalışmamızın ilk bölümünde değindiğimiz üzere bir kasırga gibi batıya doğru ilerlemiş ve önlerine çıkan her yeri yakıp yıkmışlardı. Onlara ne kale ne şehir ne de herhangi bir set dayanabilmiş kendilerinden önce kurulan ve tarihleri yüzlerce hatta binlerce yıl geriye giden büyük şehirleri yerle bir etmiş adeta taş üstünde taş bırakmamışlardı. Fakat şimdi şartlar değişmişti. Ne olmuştu da hiç kimseye acımadan yakıp yıkan ve aşırıya kaçmaktan asla sınır tanımayan Moğolların torunları, yaptıkları imar faaliyetleri ile gurur duyar hale gelmişlerdi. İlhanlıların Yakın Doğu'da kurulup git gide Karakurum ile olan bağlarının zayıflaması ile gerek devlet gerekse de hükümdarları ile Yakın Doğu devlet ve hükümdarlık modeline dönüştü. Bu değişim ve dönüşüm Sultan Gazan Han ve Olcaytu'nun Müslümanlığı kabul etmeleri ile tamamlandı. Bunu Gazan Han'ın reformlarından ve Olcaytu'nun icraat ve lakaplarından çok rahat bir şekilde anlamaktayız. Söz konusu bu iki hükümdar dönemlerinde İlhanlı coğrafyasında sayısız yapı, mahalle ve şehir inşa edilmiştir. Kaşânî'nin eserinde bizlere aktardığı ve adil bir hükümdar olmamın ancak imareti sevmekle mümkün olacağını iddia ettiği şu; *“Adil bir padişah olmanın şartı imareti sevmek ve riayeti korumaktır. Yoksa mülk ona haramdır. Zerdüşt Nebi'nin dininde şöyle denilmiştir: “İmarat ve ziraat din rükünlerinden bir rakündür. Çiftçilik yapmak ve ekip biçmek zatlardan yana gözlerin açılması demektir.” Davud'a da şöyle vahiy gelmiştir: “Kavmine nasihat et, Acem meliklerini lanetleyip kötölemesinler, zira onlar harab ve viran âlemi bayındır eden kimselerdir.” Kayıtlardan da anlaşılacağı gibi Yakın Doğu halklarının zihnini arka planda imaret ve mamur hale getirmek*

⁸²⁹ Sadeghnezhad, 2014, 18.

⁸³⁰ Sadeghnezhad, 2014, 18; Işık, 2012, 29.

⁸³¹ Işık, 2012, 29; Minorsky, 1997, 33; Sadeghnezhad, 2014, 18.

vardı. Bu dinlerinin ve kültürlerinin kendilerine emîrleri idi. İşte böyle bir coğrafyada devlet kuran İlhanlılar da bu düşünce ve geleneğin etkisinde kalarak yıkmakla değiştirdiler.”⁸³² İşte Kaşânî'nin yere göğe sığdıramadığı Sultaniye şehrinin inşası bu dönüşümün bir örneği olduğu için çok büyük bir önem arz etmektedir.

Yukarıda kuruluşundan ayrıntılı olarak bahsettiğimiz Sultaniye şehri kurulduğu dönem için Moğolların hayatlarını idame ettirmek için ihtiyaç duydukları birçok doğal zenginliğe sahip bir konumdaydı. Bunların başında zengin ve doyurucu otlakları, ılıman iklimi ve her türlü sebze ve meyvenin rahatlıkla yetiştirilebildiği verimli toprakları gelmekteydi. Özellikle de av merasimleri düzenlemeye düşkünlüğünü bildiğimiz Olcaytu için yabani hayvan bakımından verimli av alanları mevcut bulunan Sultaniye şehri adeta vazgeçilmez bir yerdeydi⁸³³. Yine yaz ikliminin serinliği Olcaytu'nun hükümdarlığı boyunca yazlık olarak burayı seçmesinde etkili olmuştu. Bütün bunlardan dolayı Olcaytu kurulacak olan yeni şehir için birçok seçenek arasından babasının önceden belirleyip temelini attığı bu alanı seçti⁸³⁴.

1313 yılında inşası tamamlanan Sultaniye İlhanlı başkenti olarak kabul edildi ve çok kısa bir süre sonra adeta ticaret merkezine dönüşerek Azerbaycan ve İran'ın en görkemli şehri haline geldi⁸³⁵. Hemen hemen her milletten insanın bulunduğu şehrin su ihtiyacı kuyulardan karşılanmaktaydı. Suları içilebilecek kadar kaliteli olan bu kuyuların bazılarının derinliği 10 arşın'a kadar inmekteydi⁸³⁶.

Sultaniye şehri kurulduktan hemen sonra çok önemli bir ticaret merkezi konumuna yükseldi. Özellikle haziran ve temmuz aylarında çok ağır vergilere rağmen Hindistan ve diğer yerlerden büyük deve kervanları gelmekte ve bu dönemde Suriye'de bile bulunmayan zengin ve çeşitli baharatlar getirmekteydiler. Ancak İlhanlıların ticareti geliştirmek yönündeki bütün çaba ve diplomatik girişimlerine rağmen, Memlûk ve İlhanlı rekabeti buna engel olduğu için bu mallar hiçbir zaman İskenderun limanına gönderilemedi⁸³⁷.

Olcaytu'nun Gilan seferinde kendisi hakkında ayrıntılı bilgi verdiğimiz Gilan Eyaleti ve Şirvan'ın Şamahî kentlerindeki ipekler Sultaniye'ye gelir ve başta Şam olmak üzere Suriye'nin diğer taraflarına ve Anadolu gibi yerlere gönderilirdi. Her yıl ülkenin birçok

---

⁸³² Kaşânî, 1384, 48.

⁸³³ Minorsky, 1997, 33.

⁸³⁴ Minorsky, 1997, 33; Sadeghnezhad, 2014, 18-19; Moshaverine Sharmand. (1981). *Tarhe Toseye Shahre Soltaniye*. Tahran: Moshaverine Sharmand Yayınevi, 82.

⁸³⁵ Haykıran, 2015, 164.

⁸³⁶ Uray, 1198, 15

⁸³⁷ Uray, 1198, 15,16

yerinden tüccarlar buraya gelir ve buradan diğer şehirlere dağılırlardı. Şehrin her noktasında tacirler mallarını sergiler ve bu mallarını korumak içinde hanlar yapmışlardı. Bunlardan dolayı Sultaniye şehriden her sene 200,000 ile 300,000 dinar arasında İlhanlı hazinesine gelir girmektedir⁸³⁸.

İlhanlı döneminde fazlasıyla önem verilerek inşa edilen Sultaniye İlhanlıların yıkılışından sonra bu bölgeye hâkim olan mahalli yönetimler ve çeşitli devletler olmak üzere sık sık el değiştirdi⁸³⁹. İlhanlı hükümdarının bütün cabalarına rağmen Sultaniye şehrinde beklenen gelişme gerçekleşmemiştir. Şehir günümüze küçük bir yerleşim yeri olarak gelmiştir. İlhanlılardan sonra tekrar dikkatler kadim şehirlere yöneldi.

7.2.2. Çemçimal

Olcaytu Han döneminde kurulan diğer bir şehir ise Kirmanşah'ın doğusunda ve Irak'ın Acem sınırlarında bulunan Bisitun Dağının eteklerine kurulan Çemçimaldır⁸⁴⁰. Şerefname'nin müellifi Şerefeddin Han-ı Bitlisi burayı Sultan Cemcal-Abad olarak adlandırmaktadır⁸⁴¹. Burası ılıman bir iklime sahip olup daha çok tahıl yetişen bir yerdir. Bu bakımından burası İlhanlıların ordusunda bulunan atların yemlerini karşılamak için önemli bir mevkiydi⁸⁴². 1311 yılında Olcaytu'nun emriyle kurulan bu şehir günümüze kadar gelen bu yerleşim yeri bugün Kuzey Irak sınırlarında bulunmaktadır⁸⁴³. Kentin doğusunda Süleymaniye batısında ise Kerkük şehirleri bulunuyor. Hamdullah Müstevfi "Tarihi Güzide" adlı eserinde bu şehri cennetten bir köşe olarak nitelendirmektedir⁸⁴⁴.

Bu şehrin imarına Hamdullah Müstevfi ve Reşidüddin Fazlullah gibi dönemin önemli devlet adamları da iştirak etmişlerdir. Kaşânî eserinde buradan küçük Bağdat olarak bahsetmektedir. İlhanlılar döneminde Çemçimalde yapılan mimari eserler günümüze kalmamıştır ancak Kaşânî'nin bu sözü gerek Olcaytu'nun bu imara verdiği önemi gerekse bu imarın o dönemdeki mamurluğunu göstermesi bakımından önemlidir.

⁸³⁸ Uray, 1198, 16.

⁸³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Minorsky, 1997, 33,34.

⁸⁴⁰ Hanmerdi, 1394, 26. Çemçimal'in günümüzdeki durumunu gösteren uydu görüntüsü Ek 1 Resim III'te gösterilmiştir. Bkz: Resim-III.

⁸⁴¹ Şerefeddiddin Han (2009) *Şerefname Kürt Ulusunun Tarihi*. (Fıransızcadan Çev. Rıza Katı). İstanbul, Cilt I. Yaba Yayınları 83; Togan 1981, 273.

⁸⁴² Hanmerdi, 1394, 26.

⁸⁴³ Şerefeddin Han, 2009, 51.

⁸⁴⁴ Hamdullah Müstevfi, 1336-39, 607.

Bu mıntıkada bulunun bugün harabeye dönen ancak arkeolojik çalışmalar sonucunda Luschev tarafından ortaya çıkarılan 22 metre genişliğinde ve 30 metre uzunluğunda 13 odalı bir köşk bulunmuştur. Araştırmacılar Olcaytu'nun bu köşkü Olcaytu'nun av köşkü olarak adlandırmışlardır⁸⁴⁵.

7.2.3. Olcaytu Sultan Abad

Bu şehir Olcaytu tarafından Mugan'da bulunan Kür Irmağı kenarına kurulan bir şehirdir. İlman bir iklime sahip olan bu bölgeye İlhanlı hükümdarları kışlamak maksadıyla gelmekteydiler⁸⁴⁶. Ancak bu şehir Sultaniye ve Çemçimal kadar ilgi görmemiştir. Bu şehirden günümüze gerek yapılan yağma faaliyetleri gerekse deprem ve sel gibi doğa felaketleri nedeniyle herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır⁸⁴⁷.

7.2.4. Ak Kale ve Diğer İmar Faaliyetleri

Akkale Sebzvar'ın 40 kilometre kuzey batısında bulunmaktadır. Olcaytu Han dönemi ana kaynakların hiçbirinde buranın kuruluşu ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak bu bölgede bulunan bir mescidin kitabesinde buranın 1312 yılında imarına başlandığını ve Olcaytu Han'ın döneminde tamamlandığını yazmaktadır. Yine buranın imarında Sultaniye stili ile kullanılması da Olcaytu Han dönemini işaret etmektedir. Burada kurulan mescit günümüze kadar gelmiştir⁸⁴⁸.

İlhanlılar devrinde, bilhassa Olcaytu'nun imar seferberliği esnasında Erzurum büyük ve muhteşem mimari abidelerle süslenmişti. Yakutiye⁸⁴⁹, Ahmediye ve Çifte Minareli Medreseler günümüze kadar gelen İlhanlı dönemi mimari eserlerindedir. Yine İlhanlıların son dönemlerinde yapılan han, kervansaray ve köprüler de batı Anadolu yolu üzerindeki Erzurum yoluna işlerlik kazandırmıştır⁸⁵⁰.

Yakutiye Medresesi İlhanlıların önemli emîrlerinden olup Olcaytu Han döneminde Erzurum'da valilik yapan Cemâleddin Hoca Yâkût Gazanî tarafından Bûlûgân Hatun adına

---

⁸⁴⁵ Hanmerdi, 1394, 26.

⁸⁴⁶ Hanmerdi, 1394, 28

⁸⁴⁷ Togan 1981, 273.

⁸⁴⁸ Hanmerdi, 1394, 29.

⁸⁴⁹ Yakutiye Medresesi'nin günüzdeki hali Ek-1 Resim XVII'de gösterilmiştir.

⁸⁵⁰ Haykıran, 2015, 49.

1310 tarihinde yapılmıştır⁸⁵¹. Medresenin batısında gösterişli bit taç kapı bulunmaktadır. Doğusunda ise bir türbe vardır. Bu türbede kimim gömülü olduğu tespit edilememiştir. Günümüzde Etnografya Müzesi olarak kullanılmakta olan medrese hala ihtişamını korumaktadır. Medresenin içinde bulunan taş vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla Hoca Yâkût'un medrese için birkaç köy, büyük bir han, hamam ve birkaç dükkân vakfetmiştir⁸⁵².

7.2.5. Olcaytu Dönemi Eğitim Faaliyetleri

Olcaytu Han yukarıda bahsettiğimiz gibi imar faaliyetlerine son derece önem verdiği gibi ilmi faaliye faaliyetlere de önem vermekteydi. İlhanlı hükümdarı İlimi faaliyetlerin genişlemesi ve yaygınlaşması için pek çok girişimde bulunmuştur. Olcaytu İlimi faaliyetlerin yapılabilmesi için uygun ortamı hazırlamış ve bu doğrultuda pek çok hayır kurumunu inşa ettirmişti. Ancak Olcaytu Han bu hayır ve ilim kurumlarını oluştururken Gazan Han'dan farklı bir yol izlemiştir. Olcaytu'nun ağabeyi Gazan, Şenb-i Gazan adıyla anılan büyük bir külliye ve külliye etrafında şekillenen bir vakıf şehir modelini takip ederek eğitim faaliyetlerini büyük ve merkezi külliye vasıtasıyla gerçekleştirmekteydi. Bu modelin en çarpıcı örneklerinden bir diğeri vezir Reşidüddin tarafından kurulan Rab-î Reşidî'dir⁸⁵³.

Olcaytu Han ise eğitim faaliyetlerinin ülke geneline yayılması politikasını takip ederek ülkenin farklı yerlerine pek çok merkezi şehir kurmuş ve çevresindeki diğer devlet adamlarına da bu tarz yapılar inşa etmelerini emretmiştir. Bu şekilde ülke genelinde bir imar ve eğitim seferberliği başlamış bunun neticesinde ise yukarıda imarları hakkında ayrıntılı bilgi verdiğimiz şehirler meydana gelmiştir.⁸⁵⁴ Olcaytu Han kurduğu yeni şehirlerde mescit ve medreseler yaptırma yoluna gitmekle kalmayıp ülkenin genelinde Selçuklulardan kalma eski medrese ve mescitlerin onartılmasına ve yeni mescit ve medreseler kurulmasına büyük önem vermiştir. Olcaytu'nun asıl amacı büyük ve heybetli külliyelerle mimari ve meydan okuma yerine daha mütevazı ve küçük mescit ve medreseleri ülkenin dört bir yanına kurarak bilgiyi daha yaygın ve ulaşılabilir bir hale getirmektir. İlhanlı hükümdarı bu şekilde İslam kültür ve inancının yaygınlaşmasını amaçlamıştı.

⁸⁵¹ Özen F. (2016). "İlhanlılar Devrinde Erzurum" *DTCF Dergisi*. 56/2.ss. 256-286. 275.

⁸⁵² Özen, 2016, 275; Bu medresenin günümüz halini gösteren bir resmi Resim-XVI'da gösterilmiştir.

⁸⁵³ Haykıran K. R. (Kasım Aralık 2013). "Moğollarda Şehirciliğin Gelişimi ve Bir İlhanlı şehri: Sultâniye", *Doğu Batı*, 22-23.

⁸⁵⁴ Haykıran, 2016, 24.

İlhanlı Devleti'nde ilmi ve kültürel canlılığın artması için uygun ortamın hazırlanması İlhanlı hükümdarının en büyük amaçlarındandı. Bu nedenle gerek kendisi gerekse diğer devlet adamları pek çok girişimde bulunmuştur. Tâceddîn Ali Şah Olcaytu'nun beğenisini kazanmak için bizzat kendisi planını çizerek Tebrîz'de büyük bir cami inşa ettirmişti. Burası sadece bir cami değil aynı zamanda dini ilimlerin de okutulduğu bir daru'l-ilim olma özelliğine de sahiptir⁸⁵⁵. Eser günümüzde kale olarak bilinmektedir. Aslında binanın merkezinde havuzlu bir bahçe bulunur, ancak binanın ana kısmı 48 metre derinliğinde, 25 metre yüksekliğinde ve 30 metre genişliğinde bir terastır. Duvarları 8 ila 10 metre kalınlığındadır. Binanın kubbesi tamamlanışından kısa bir süre sonra çökmüştür. Bu muazzam bina Olcâyту'nun büyüklük kuruntusuyla yaptırılmıştır ve sıra dışı bir cami planı örneğidir.⁸⁵⁶

Olcaytu hükümdarlığının ilk yıllarında eski vakıfların gelirlerini yeniden düzenleyerek vakıflara yeni gelir kalemleri eklemiştir. Olcaytu Han döneminde vakıf işlerini veziri Reşidüddin'in sorumluluğuna bırakmıştır. Böylece Reşidüddin uzun bir süre vakıflarda gerçekleşen eğitim faaliyetlerinin içeriğini belirlediği gibi vakıf gelir giderlerini ve orada çalışan personeli de yönetti. Çalışmamızın muhtelif yerlerinde belirttiğimiz gibi Olcaytu Han hükümdarlığı boyunca pek çok mescit ve medrese inşa ettirerek İlhanlılar zamanında ilmi faaliyetlerin yaygınlaşmasını sağladı. Fakat bunların arasında en dikkat çeken Olcaytu Han tarafından kurulan ve Medrese-i Sitâre adıyla anılan medresedir. Vakıfnâmesinden öğrenildiğine göre, bu medrese Olcaytu zamanında faaliyet gösteren seyyar bir medrese idi. Medrese-i Sitare normal zamanda saray içine sefer zamanında ise ordunun ortasına kurulan kumaştan bir çadır içinde hizmet vermekteydi. Altı müderrisin görevli bulunduğu bu medresede her müderris on öğrenci ile ilgilenmekteydi. Müderrisler ise devrin ileri gelen seçilmiş âlimlerinden tercih edilirdi⁸⁵⁷. Bu medresede görevli olanlar aynı zamanda beraberlerinde kitap sandıkları da taşıyarak ihtiyaç duyulduğunda kitaba başvurulmaktaydı⁸⁵⁸. Vassâf eserinde bu medresenin adını “*Gezici Sultanlık Medresesi*” şeklinde aktarmaktadır⁸⁵⁹. Ordu ile birlikte sefere çıkarılan bu çadır medrese, ordunun konakladığı yerlerde hemen

⁸⁵⁵ Wilber, D. N.(1969). *The Architecture of Islamic Iran The II Khânid Period*, New Yourk: Greenwood Pres Publishers, 129; **Haykıran**, 2016, 24.

⁸⁵⁶ **Haykıran**, 2016, 24; Sarton, G.(1975). *Introduction To The History of Science*. II. New Yourk, 708.

⁸⁵⁷ Bu görevliler şunlardı; “Mevlânâ Nizamüddîn Abdü'l-Melik, Mevlânâ Muazzam Nuru'ddîn Abdurrahman Hâkim Tüsterî, Seyyid Burhaneddîn İberî, Cemaleddîn Mutahhad Hillî, Fahreddîn Hillî, Mevlânâ Azudu'dîn” **bkz: Kaşani**, 1384, 108.

⁸⁵⁸ **Haykıran**, 2016, 25.

⁸⁵⁹ **Vassaf**, 2004, 266.

kurulur ve askerlere ders vermeye başladılar. Bu medrese beraberinde kitap sandıklarını da taşımaktaydı. Kitaba ihtiyaç duyulduğunda bir sıkıntının yaşanması engellenirdi.

Akli ve nakli ilimlere düşkün olan İlhanlı hükümdarı ilim sohbetlerinden oldukça keyif alırdı. Bu nedenle o alimlerle sürekli sohbet etmekte, onlarla ilmi ve dini tartışmalara girerdi. Olcaytu hükümdarlığı boyunca çıktığı birkaç seferde de bu ortamdan mahrum kalmamak için yukarıdaki sistemi kurmuştu. Yinede bu medresenin yalnızca hükümdarın keyfini yerine getirmek için kurulduğunu söylemek yanlıştır. Zira seferlerde kurulan bu ilmi meclislerden askerler de istifade etmekteydiler. Medresede görevli müderrisler doğrudan İlhanlı hükümdarına bağlı olup hükümdar sarayda olduğu zamanlarda onlarda sarayda dururlardı. Hükümdar sefere çıktığında ise onlarda hükümdarla birlikte sefere katılırlardı. Sarayda oldukları zaman durdukları yer, bizzat Olcâytu Han tarafından “Medrese-i Sitâre” adıyla anılan hükümdarın otağına yakın bir yerdi.⁸⁶⁰

Tarihi kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla yüksek gelirlere sahip olan bu vakıflar yalnızca eğitim faaliyetleri yürütmüyor aynı zamanda yemek dağıtmak suretiyle yoksul ve muhtaçlara da yardım da etmekteydi. Kaşani Sultâniye’de şehrin girişinde günde iki defa olmak üzere yemek dağıtıldığını ve günde yaklaşık 3000 yoksulun bu yemekten istifade ettiğini aktarmaktadır.

İlhanlı hükümdarı ilmi faaliyetlerini yalnızca Sultaniyede yürütmeyip bu faaliyetleri ülkenin geneline yaymaya gayret göstermiştir. Bu medreselerden bir tanesi de Şîrâz’da bulunan Kerducîn Medresesi’dir. İlhanlılardan önce yapılan bu medrese Olcaytu Han zamanında onarılmış ve Olcaytu vakıflarından buraya gelir tahsis edilmiştir. Doğrudan İlhanlı hâkimiyetinin hissedilmediği bir yer olmasına karşın İlhanlı yöneticileri daha Hülâgü Han’dan itibaren Şîrâz’a özel bir önem vermekteydiler. Bu bağlamda Olcaytu Han da bu medreseye gelir bağlamıştı. Olcaytu Han zamanında imar edilip vakfa bağlanan bu medrese Kirmân Karahıtaylarından Suyurgatmış İbn Kutbuddîn Şahcihan’ın vakıf eserleri arasında yer alan Kirmân Yenikapı Medresesi”dir.⁸⁶¹

Olcaytu Han döneminde İlhanlı Devleti’nde vakıf düzenlemesinin yapıldığı şehirlerin başında Eberkûh, Şîrâz, İsfâhân, Kum, Kâzerûn, Sâve, Rey, Hemedân, Kâşân, Kazvîn ve Tebrîz bulunmaktadır. Bizzat Olcaytu Han’ın vakıf gelirleri ile bu şehirlerde pekçok medrese hankâh ve hayır müesseseleri oluşturulmuştu. Gerçekten de bu döneme bakıldığında eski medreselerin

⁸⁶⁰ Haykran, 2016, 25; Kaşani, 1384, 108.

⁸⁶¹ Haykran, 2016, 26; Kaşani, 1384, 109.

imarı ve yenilerinin inşası o kadar yaygınlaşmıştı ki İlhanlı Devleti'nde medrese sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir⁸⁶².

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Olcaytu Han döneminde vakıf işlerinin tekrar düzenlenerek gelirlerinin artırılması suretiyle güçlendirilmesi ülke genelinde bir imar seferberliği başlatmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun Sivas şehrinde Buruciye Medresesi, Erzurum'da Yakutiye Medresesi gibi son derece muhteşem medreseler yapılmış ve Selçuklulardan kalma birçok medrese de Olcaytu Han'ın emri ile onartılmıştı.

Bu dönemde onarımının yapıldığı diğer bir eser İsfâhân'da bulunan Mescid-i Camii'nin mihrabıdır. Mihrabın kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla tamirat 1310 yılında yapılmıştır. Kitabede ayrıca nazır Sad'el Hakve'd-din'in maddi desteği ile Azad İbn Ali el-Mastari tarafından yapıldığı ve bazı bölümlerin Sultan Gıyas el-Dünya ve'd-din Olcaytu zamanında restore edildiği yazılıdır⁸⁶³.

Bu dönemde vakıf gelirleri ile onartılan bir diğer eser ise Kum şehrinde bulunan İmamzâde Ahmed bin Kasım'ın türbesiydi. Türbenin kitabesinde onartmanın 1308 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde harabe halde bulunan bu türbenin iç kısmında sıva üstünde süslenmiş olarak iyi durumdaki kufî, nesihî ve sülûs yazıları bulunmaktadır. Bu yazılardan binanın Ali İbn İshak tarafından yaptırıldığı ve Muhammed Ali Ebû Şucâ tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır⁸⁶⁴. Yine 1308 tarihinde onarımının yapıldığı diğer bir dini yapı ise İsfahan'da bulunan İmamzâde Rabiâ Hatun Camii'dir.

Sonuç olarak Olcaytu Han'ın İlhanlı hükümdarlarından farklı olarak bir ilim ve eğitim politikasını takip ettiği söylenebilir. Gazan Han döneminde, İslami inanç ve kültürünün diğer inançlara karşı üstünlüğü büyük ve heybetli hayır ve ilim kurumları ile gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun neticesinde Şenb-i Gazan ve Rab-i Reşidî gibi külliye ortaya çıkmıştır. Olcaytu Han zamanında ise İslam dini artık İlhanlı Devleti'nde hâkim ve belirleyici bir konuma yükselmiştir. Bu nedenle Olcaytu Han, dini eğitimi ülke merkezinin dışına taşıyarak mümkün oldukça ülkenin her noktasına yaymayı amaçlamıştır. Bu nedenle İlhanlı hükümdarı merkezi büyük eğitim ve bilim kurumları tesis etmek yerine küçük ama ülkenin her yerine

---

⁸⁶² İlhanlı devleti sınırlarında bulunan bazı bölgelerde medrese vb. eğitim kurumlarının Moğol istilasından önceki sayısı bile geçmesi yıkım üzerine kurulan Moğol düşüncesinin değiştiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Örneğin; Şîrâz'da XIV. yüzyıl başlarında medrese mescid ve hayır kurumlarının sayısı beş yüzü bulmaktaydı. **Bkz: Hamdullâh Müstevfî**, 1336, 138; **Haykran**, 2016, 27.

⁸⁶³ **Wilber**, 1969, 109.

⁸⁶⁴ **Wilber**, 1969, 114.

yayılan eğitim ve bilim kurumları kurmaya yönelmişti. Bu eğilim ise İlhanlı devri ilim hayatına yeni ve farklı bir canlılık yaşatmıştı.⁸⁶⁵

7.2.6. Olcaytu Dönemi Devlet Adamlarının İmar Faaliyetleri

7.2.6.1. Reşidüddin'in eser ve imarları

Nereden bakılırsa bakılsın devlet idarelerindeki mahareti geniş ilmi ve derin kültürü ile Reşidüddin'in İlhanlı Devleti'ne büyük emekleri geçmiştir. O yüksek entelektüel kapasitesinin yanı sıra hayli fazla hayır kurumu da inşa ettirmiştir. Reşidüddin'in bilgi birikiminin yanında birde büyük bir serveti vardı. Yukarıda siyasi hayatından bahsettiğimiz Reşidüddin bu servetini hayır kurumlarına harcamaktan büyük zevk duymaktaydı. Reşidüddin'in hayatı incelendiğinde adeta kendini İlhanlı Devleti'ne adanmış bir hayat görülecektir. Gazan Han'ın İlhanlı Devleti için çığır açan ve İlhanlı ekonomisini kısa sürede canlandıran tarım reformları⁸⁶⁶ Reşidüddin sayesinde gerçekleşti.

Reşidüddin'in önemli imar faaliyetlerinden bir tanesi Gazan Han döneminde Tebriz'de Rebi Reşidi adında kurduğu büyük bir mahalledir. Bu mahallede kanallar, darüşşifalar, medreseler ve kütüphaneler bulunmaktaydı. Mahalle zamanla gelişerek 30000 hane 1500 dükkân 24 kervansaray, çok sayıda hamam, mescit ve değirmenin bulunduğu büyük bir şehre dönüşmüştür⁸⁶⁷. Reşidüddin tarafından bu mahallede yalnızca âlimlere tahsis edilmiş Kuçe-i Ulama (Âlimler Caddesi) adında bir cadde bulunmaktaydı⁸⁶⁸. Yine bu mahallede bulunan kütüphanede 60000 cilt eser bulunurken 6-7 bin civarında da talebe ders okumaktaydı. Bütün bunlar bir yandan Reşidüddin'in ilme ne derece önem verdiğini öte yandan da dönemin anlayışını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Reşidüddin'in diğer bir imarı ise Sultaniye'de Reşadiye adında kurduğu 1000 hanelik bir mahalledir. Bu mahallenin içerisinde bulunan hayır kurumlarına da kendine ait bazı arazileri vakfetti. Reşidüddin'in imar faaliyeti

---

⁸⁶⁵ Haykran, 2016, 29.

⁸⁶⁶ Bu reformlar şunlardır: *"(Köylülerin korunması, terk edilmiş toprakların ihyası yeni vergi sistemi, dış ülkelerden Meyve toğumlarının getirilmesi süretiyle meyveciliğin geliştirilmesi, ölçülerde yeni standartların getirilmesi, sulama kanalları ve kervan sarayların tamiri, Tüccarların korunması ve çok sayıda yeni yerleşim yerinin açılması, Tarımsal üretimin mevsiminde gerçekleştirilmesi için RasatHanelerin kurulması vb.)"* **Bkz:** Harun Dıraman, "İlhanlı Devleti Veziri Residüddin Fazlullah Hamedani (1248 -1318)'nin Tarım Bilimleri Tarihi Açısından Onemi" , *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 15. Say. 2007/2, 101-116, 105.

⁸⁶⁷ Hanmerdi, 1394 20. Dıraman, 2007, 106.

⁸⁶⁸ Dıraman, 2007, 106.

yürüttüğü diğer bir yer ise Anadolu ve Azerbaycan'dır. O bu bölgelerde bulunan terk edilmiş bazı yerleri imar ederek tekrar kullanılabilir hale getirdi⁸⁶⁹.

Reşidüddin'in Anadolu'da gerçekleştirdiği ve bölgenin kalkınmasında olumlu yönde etki eden birçok imar faaliyeti vardır. Reşidüddin Diyarbakır ve çevresinde bulunan Moğol naip, kadı ve mutasarrıflarına mektuplar göndererek Dicle Nehri'ne bağlı kanalların açılmasını ve buradaki arazilerin su ile buluşturulmasını istemiştir⁸⁷⁰. Reşidüddin'in bu emri üzerine Mardin Cizre'de "*Nehr-i Müstecide-i Reşidi*" adında bir kanal açıldı. Bu kanalın etrafına 14 yeni köy kurularak bu köylere Türkmen aşiretleri iskân ettirilmiştir⁸⁷¹. Bu köylere Reşidüddin'in emriyle Reşidiye, İbrahimiye, Sultaniye, Mecdiye, Rükniye Humamiye, Celaliye Latifiyei Qara-i Ali, Mahmudiye, Ahmediye ve Şihabiye adları verildi⁸⁷².

Reşidüddin'in Anadolu'da gerçekleştirdiği diğer bir imar faaliyeti ise Malatya civarında olmuştur. Onun emri ile Malatya civarında Fırat Nehri'nden "*Nehr-i Müstecide-i Gazani*" adında yeni bir kanal açılmış ve bu kanalın etrafına 26 tane yeni köy ve kasaba kurmuştur. Bu köyler Anadolu'da valilik yapan oğlu Celaleddin'in yönetimi altındaydı. Reşidüddin bu köylere Gazan Han'a ithafen Gazanabad, Sultanabad, Mubarekabad, Şahabad, Aşağı Mahmudiye adları verildi. Reşidüddin Anadolu'da bulunan oğlu ve diğer İlhanlı yöneticilerine gönderdiği mektuplarda açılmasını kanalların krokisini⁸⁷³ çizecek kadar ayrıntıya inmiştir. Bu durum Reşidüddin'in bölgeyi çok iyi tanıdığına işarettir⁸⁷⁴.

İlhanlıların çok yönlü vezirinin faaliyetleri elbette sadece imar alanında değildi. O ilim faaliyetleri ve bilimsel çalışmalarıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir. Onun yazdığı bilimsel kitapları Arapça, Farsça, Moğolca ve Çince'ye çevirterek çoğaltması için 60000 dinar civarında para harcamıştır. Reşidüddin'in yazdığı bazı eserlerin listesi ve kapsamı ise şöyledir⁸⁷⁵.

1. Tansukname-i İlhani der Fünun-u Ulum-u Hitayi: Çin tıbbı ve bilimi hakkında olan eserin bir nüshası ülkemizde bulunup Suhey Üncer tarafından Türkçeye çevirmiştir⁸⁷⁶.

---

⁸⁶⁹ Dıraman, 2007, 106.

⁸⁷⁰ Togan, Z.V. (1953). "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar". İstanbul. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15. 1-4. Ss. 33- 49." 38.

⁸⁷¹ Dıraman, 2007, 105,106.

⁸⁷² Togan, 1953, 38.

⁸⁷³ Bu krokilerin resimleri Resim-XIV ve Resim-XV'te gösterilmiştir. Togan, 1953, 49.

⁸⁷⁴ Togan, 1953, 38.

⁸⁷⁵ Dıraman, 2007, 106,108.

⁸⁷⁶ Dıraman, 2007, 107.

2. Asar-ı Ahya: İlhanlı vezirinin bu eseri Ziraat ürünleri ve teknikleri, ölçüler, takvimler, jeoloj, gemicilik ve tarım hakkındadır⁸⁷⁷.
3. Kitab-ı Siyaset-i Tedbir-i Mülük-ü Hitaiyan: Bu eserin konusu Çin ve Moğollardaki devlet yönetimi ve geleneğidir⁸⁷⁸.
4. Cami-ut- Tevarih: Modern anlamda ilk genel dünya tarihi olarak kabul edilen Farsça bir eserdir. Çok sayıda araştırmacı tarafından bölümler halinde yayımlanmış ve çeşitli dillere tercüme edilmiştir⁸⁷⁹. Çalışmamız açısından da birinci derecede kaynaktır. Bu eserin tanıtımına çalışmamızın kaynaklar kısmında ayrıntılı yer verilmiştir.
5. 5.Şuab-ı Pencgane: Türk, Arap, İsrailoğulları Çin’ce Frenkler gibi bazı hâkim sülalelerin şeceresidir. Bazı araştırmacılar Reşidüddin’in bu eserini Camiüttevarih’in bir bölümü olarak göstermektedirler⁸⁸⁰.
6. Süvar-ı Ekalim: Bu eser coğrafya ilmi ile alakalıdır⁸⁸¹.
7. Miftah’üt Tefasir: Reşidüddin bu eserinde reenkarnasyonu(ruhların beden değiştirmesi) reddederek faydasız olduğunu iddia etmektedir⁸⁸².
8. Tevzihat-ı Reşidi: Bu eser ilaçlar, seyahat notları, idari konular, din ve felsefi konular gibi 19 farklı konudan bahsetmiştir⁸⁸³.
9. Letaif’ül Hakaik: Eser çeşitli konularda 14 risaleden oluşmaktadır⁸⁸⁴.
10. Beyan’ül Hakaik: Başta tıp olmak otobiyografik ve bazı tarihi konulardan bahseder.⁸⁸⁵ Reşidüddin’in bu eseri biri Arapça biri Farsça olmak üzere iki dilde yazılması planlanmıştır. Ancak günümüze sadece Arapça nüshası ulaşmıştır. Bu nüsha 564 sayfa iki fihrist ve 20 risale ile onların zeyllerinden oluşmaktadır⁸⁸⁶.
11. E’sile ve ecvibe: Reşidüddin bu eserinde değişik sorulara cevaplar vermektedir. Eser R. Şa’bani tarafından iki cilt şeklinde neşredilmiştir⁸⁸⁷.

---

⁸⁷⁷ Bu eser Tahranda Menüçehr-i Sütüde ve İrec Efşar tarafından neşredilmiştir. **Özgüdenli**, 2008, 21; **Dıraman**, 2007, 107.

⁸⁷⁸ **Dıraman**, 2007, 107; **Özgüdenli**, 2008, 21.

⁸⁷⁹ **Özgüdenli**, 2008, 21.

⁸⁸⁰ **Özgüdenli**, 2008, 21; **Dıraman**, 2007, 108.

⁸⁸¹ **Dıraman**, 2007, 108.

⁸⁸² **Dıraman**, 2007, 108.

⁸⁸³ **Özgüdenli**, 2008, 21.

⁸⁸⁴ **Özgüdenli**, 2008, 21; **Dıraman**, 2007, 108.

⁸⁸⁵ Reşidüddininin bu eseri Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından İnceleme Dinin ve Tıpkı Basım olarak basılmıştır. **Bkz:** Reşidüddin Fazlullah. *Beyanu’l-Hakaik (Hakikatlerin Beyanı)*, Hazırlayan Judith Pfeiffer, İnceleme –Dizin- Tıpkıbasım, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2016, s.38.

⁸⁸⁶ **Reşidüddin**, 2016, 37.

⁸⁸⁷ **Özgüdenli**, 2008, s.21

12. Fevadi'ül Sultaniye: Reşidüddin'in bu eseri muvaffakiyet, istidad, ilham, vahiy, nübüvvet, mebde ve mead'dan gibi konuları içermektedir⁸⁸⁸. Müellif bu eserde Olcaytu ile dini ve fikri sahadaki görüşmelerinden bahsetmiştir⁸⁸⁹. Eser Nuruosmaniye kütüphanesinde numara 3415'te bulunmaktadır.
13. Mukataba-ı Reşidi: Bu eser Reşidüddin'in farklı kişilere gönderdiği mektuplardan oluşur. Eserde tıbbi bilgilerinin yanında, ekonomik ve seyahat notları İlhanlıların demografik yapısı siyaset hakkında da bilgiler vardır⁸⁹⁰.
14. Vakfname-i Rab-ı Reşidi: Arapça yazılan bu eser Tebriz'deki vakfiyeleri ve onların şartlarının anlatıldığı bir eserdir. Bu vakfiyenin içerisinde Reşidüddin'in yazdığı eserlerin listesi de verilmektedir⁸⁹¹.

7.2.6.2. Taceddin Ali Şâh'ın imarları

Taceddin Ali Şâh'ın imar faaliyetinde oldukça maharetli olduğunu dönemin kaynakları sıklıkla ifade etmektedir. Yukarıda Taceddin Ali Şâh ve Sadeddin Saveci'nin İlhanlı vezirliği için mücadele ederlerken Saveci'nin Taceddin'i İlhanlı sarayından uzaklaştırmak için ona Bağdat'ta inşaat yapma görevini verdiğini belirtmiştik. Bu inşaat Bağdat'ta bulunup Firdevsi adlı bir işyeri idi⁸⁹². Taceddin Ali Şâh bu inşaatı 4000 zanaatkar çalıştırarak 13 gün gibi çok kısa bir sürede tamamladı. Üstelik bu inşaat Taceddin'in tek başarısı da değildi O Sultaniye'de gideri az geliri fazla bir pazar yeri kurmuştu.

7.3. Olcaytu Dönemi İlhanlı Paraları

Değerlerin ölçüsü, günlük alışverişlerde ve servetlerin saklanmasında kullanılan meta veya metalar olarak tanımlanabilen⁸⁹³ para Ortaçağ devletleri için bu anlamının üzerinde hâkimiyet alameti olarak kullanılmaktaydı. Basılan paralarda ve okunan hutbelerde kimin ismi yazılıp okunuyorsa halk o kişiye itaat etmekteydi. Bu nedenle o dönemde para bastırmak ve hutbe okutmak bu günün medyası kadar toplumda etkili olmaktaydı. Bu durum Ortaçağ hükümdarlarının da bu iki hâkimiyet alametine son derece önem vermelerine itmekteydi.

⁸⁸⁸ Dıraman, 2007, 108.

⁸⁸⁹ Özgüdenli, 2008, s.21.

⁸⁹⁰ Dıraman, 2007, 108; Özgüdenli, 2008, s.21; Togan, 1953, 33.

⁸⁹¹ Özgüdenli, 2008, s.21; Dıraman, 2007, 108.

⁸⁹² Kaşânî, 1384, 121.

⁸⁹³ Aykut, 1992, 9.

Hükümdarlar hâkimiyetleri altında olupta izinsiz bu iki hâkimiyet alametini kendi lehine kullanan vassalları derhal cezalandırırlardı.

İlhanlılar İran'ı atalarının askeri seferler sonucu işgal ettikleri topraklardan daha ziyade hâkimiyet sürdükleri coğrafya olarak görmeye başladıkdan sonra tekrar rehabilite etmeye başladılar. İlhanlı hükümdarlarının bakış açılarındaki bu değişiklik yakıp yıkma faaliyetlerinin yerini imar ve onarmaya bıraktı. İlhanlı hükümdarları çoğunlukla İranlı vezirler sayesinde kısa sürede yerleşik kültürün etkisine girerek başta imar faaliyetleri olmak üzere ilim ve parada da oldukça ileriye gittiler. Böylece daha fazla ve daha kaliteli sikkeler basılmaya başlandı⁸⁹⁴.

Olcaytu döneminden evvel Moğollarda paranın ne şekilde kullanıldığı hakkında kısaca bilgi vermek konumuz açısından faydalı olacaktır. Cengiz Han devrinde Moğollarda madeni para sistemi vardı. 1236 yılında Ögedey tarafından bu sistem değiştirilerek kâğıt para tedavüle girdi. Ancak Moğollarda kağıt paranın bütün kudretiyle ticarete girmesi Kubilay Han döneminde oldu.

İlhanlılar kurulunca kâğıt para bilinmesine rağmen Hûlâgû Han madeni paraların kullanılmasını tercih etti. İlhanlılarda para biriminde kullanılan bazı terimler ve karşılığı ise şöyleydi;

“Dinar: Gümüş veya altın olabilirdi.

Bir dinar yarım miskaldi.

Miskal: Gümüş veya altın olabilirdi.

Bir miskal 4.608 gr.di.

Dirhem: 6 dinar 3 miskale eşitti.

Yarım Dank: 3 dinara eşitti.

Sikke: 6 dirhem 36 dinara eşitti.

Tümen: 60000 dinara eşitti⁸⁹⁵.

Hûlâgû Han 1256 yılına kadar büyük Moğol hanına tabi durumdaydı. Ancak bu tarihten sonra bastırıldığı paralarda kendi adını kullanarak İlhanlı Devleti'ni kurduğunu resmen dünyaya duyurdu⁸⁹⁶. İlhanlılarda en geçerli sikke ünitesi ise Dinar'dı. Bunu gümüş dirhem takip

⁸⁹⁴ John Mason SMITH, Jr. (2013). “Moğol İranında Gümüş Para (The Silver Currency of Mongol Iran). (Türkçe'ye Çev. Kansu Ekinci). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XIII/2 . ss.344-369. s. 347.

⁸⁹⁵ Bu ölçüler Gazan Han döneminde yapılan para reformuna göredir. Gramların sık sık değiştiği göz önünde tutulmalıdır. **Bkz: Aykut**, 1992, 29.

⁸⁹⁶ Yuvalı A. (2000) . “İlhanlılar” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt XXII. S. 102-105, 103.

etmekteydi. Madeni paraların ölçüleri ise fazlaca değişmekteydi. Bu değişim hem ağırlıkta hem de ayarda kendini göstermekteydi⁸⁹⁷. İlhanlılarda altın dinar ortalama 4.25 gr. veznindeydi. Gümüş dirhem Argûn Han döneminde 2.41-2.59 gr. İken Ebu Said Han döneminde 1.40 gr. kadar geriledi. Paranın bu şekilde değer kaybetmesinin genel nedenleri olarak devletin mali durumunun bozulması, gelirlerin düşmesi, israfların önlenememesi ve hayvan vebasası gibi nedenler gösterilebilir.

Geyhâtû döneminde yaşanan mali sıkıntıların atlatılması ve paranın değerinin sabit tutulması hedeflendiği kâğıt para kullanımına geçildi. Geyhâtû'nun veziri Sadreddin'in vasıtası ile Çin'de kullanılmakta olan ve Çav adı verilen kâğıt para gayet ustalıkla taklit tedavüle sokuldu. Bu paranın değeri ise üzerinde yazan rakama bağlı olarak yarım ile 10 banknot arasında değişmekteydi. 1294 tarihine gelindiğinde Geyhâtû herkesin elindeki altın ve gümüşleri Çav ile değiştirmesini emretti ayrıca ülkenin birçok eyaletinde çavhanelerin kurulmasını emretti⁸⁹⁸. Ancak bu sistem kısa süre sonra büyük sıkıntılar doğurarak iflas etti. Bunun üzerine bu girişimden vazgeçilerek tekrar madeni paraya dönüldü.

Argûn ve Geyhâtû dönemlerinde İlhanlılarda genel bir mali bunalım vardı. Bu dönemlerde kullanılan altın ve gümüş paralara madeni değerleri düşük madenler karıştırılmaktaydı. Aynı zamanda Hürmüz altını gibi değersiz altınlarda parada bu dönemde kullanılmıştır⁸⁹⁹. Kısacası Gazan Han'a kadar İlhanlılarda oldukça kafa karıştırıcı ve birçok farklı ayarda madeni paralar bastırılmaktaydı. Bu durum ülke genelinde rahatsızlığa sebebiyet vermekteydi. Bu durumdan en çok da tüccarlar etkilenmekteydi.

Gazan Han dönemine gelindiğinde İlhanlı paraları git gide değer kaybetmekte ve ülkenin çeşitli yerlerinde farklı değerlerde paralar basılmaktaydı. Bu duruma örnek olarak İlhanlılara tabi olmalarına rağmen para bastırma yetkisine sahip olan Küçük Ermenistan, Mardin Artukluları ve Anadolu Selçukluları Gazan Han döneminde bastırdıkları paralarda tahşişe gidip paralardaki gümüş miktarını düşürdükleri görülmektedir⁹⁰⁰.

İlhanlı paralarında en önemli reform Gazan Han döneminde yapıldı. Başta Gazan Han'ın danışmanı ve veziri Reşidüddin bir heyet kurarak Gazan Han iktidarı öncesinde olan ekonomik krizleri özellikle de Geyhâtû dönemini göz önünde tutarak bu duruma tedbir almak

---

⁸⁹⁷ : Aykut, 1992, 26,27.

⁸⁹⁸ Bu yerler Diyarbakı, Diyar-ı Rabia, Irak-ı Acem, Irak-ı arap, Musul, Meyyafarikin Kirman Horasan, Şiraz ve Azerbaycan gibi yerlerdir **bkz:** Aykut, 1992, 27.

⁸⁹⁹ Aykut, 1992, 27.

⁹⁰⁰ Aykut, 1992, 28.

istediler. Heyet ekonomik aktivitelerin düzenini artırmak, paranın ağırlığı konusundaki spekülasyonları ortadan kaldırmak, dolaşımdaki paraların hacmini artırmak ve kalpazanlığı ortadan kaldırmak gibi bazı maddeler üzerinde anlaştılar⁹⁰¹.

Gazan Han bu karışıklıkları ortadan kaldırmak için ülke genelinde bir para reformu yaptı. Gazan Han 1296-97 tarihinde para basma yetkisini yalnızca devlete devrederek bu darphanelerinde sürekli teftiş edilmelerini emretti. Gazan Han basılan paralarda 24 karatlık ve 4.608 gr. ağırlığındaki Tebriz miskalini esas alarak İlhanlı paralarını buna göre sınıflandırdı. Örneğin yarım miskal 2.304 gr. Bu da 1 dirheme eşit olmuştur. Bir dinar ise 6 dirhem ve 3 miskal denk getiriyordu⁹⁰². Gazan Han böylece ülke genelinde tek bir ölçünün kullanılmasını hedeflemekteydi.

Olcaytu Han döneminde selefi Gazan Han'ın kendi döneminde aldığı tedbirler sayesinde ülke genelindeki farklı ağırlıklardaki paralar nispeten azaldı. Bu dönemde 1 altın miskal 4.26-4.34 gr. Arasında değişse de genelde 4.32 gr. ağırlığında idi.

7.3.1. Olcaytu Han Döneminde Basılan Paraların Genel Özellikleri ve Türleri

Olcaytu döneminde basılan İlhanlı paraları Olcaytu Han'ın dini eğilime bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu dönemde basılan İlhanlı paralarını genel olarak üç kategoriye ayırmak mümkündür. Bu ayırımın yapılması basılan paralar üzerindeki ifadelerin belirgin olarak değişmesine bağlıdır. Zira Olcaytu'nun İlhanlı tahtına geçtiği 1304-1309 tarihleri arasında basılan paraların şekli ve ebatı değişmekle birlikte bu paralara basılan ifadeler birbirine benzer niteliktedir. Ancak İlhanlı hükümdarının 1309 tarihinde Şiiliği kabul etmesiyle birlikte tıpkı hutbelerde olduğu gibi basılan paralardaki ifadelerde de önemli değişiklikler yapılmıştır. Yine bu dönemde İlhanlı merkezinden uzak bazı yerlerde şekil ve ebatın farklılığından dolayı mahalli paralarda basılmıştır. Bu sebeplerden dolayı Olcaytu Han dönemi İlhanlı paralarını Olcaytu'nun Sünni olarak bastırdığı paralar, Olcaytu'nun Şii olarak bastırdığı paralar ve Olcaytu Dönemi Mahalli paralar olarak 3 kategoriye ayırmayı uygun gördük.

---

⁹⁰¹ Smith JM, 2013, 347, 348.

⁹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz: Aykut, 1992, 28,29.

7.3.1.1. Olcaytunun sünni olarak bastırıldığı paralar

Olcaytu Han İlhanlı tahtına çıkar çıkmaz ülkenin değişik darphanelerinde kendi adına para bastırdı. Böylece O da tıpkı selefleri gibi dönemin önemli hâkimiyet alametlerinden birini yerine getirerek iktidarını sağlamlaştırdı. Olcaytu İlhanlı Devleti'nin başına geçtiğinde İslamı Sünnî akidelerine uygun olarak kabul eden bir Müslümandı. Bu nedenle bastırıldığı paralar da Sünnî İslam dünyasında bastırılan paralara büyük oranda benzemektedir. Söz konusu bu dönemde Olcaytu'nun emri ile bastırılan paralarda aşağıdaki ifadeler yazılmıştır.

Paranın ön yüzünde:

Ortada: Lailaheillah Muhammedün Resullallah

Yanlarda: Salli Aleyhi.

Çevrede: Ebubekir ve Ömer ve Osman ve Ali Aleyhüm ü's Selam

Paranın arka yüzünde:

Ortada: Es- Sultanü'la'zam Gıyasü'ddünyave'ddin

Çevrede: el- Hamdülillahi Mülkehu Daribe Bağdad sene erba'a ve seb'ami'e⁹⁰³

Yukarıda örneğini verdiğimiz üzere 1309 tarihinden önce bastırılan Olcaytu Dönemi İlhanlı paraları bize iki önemli konuda kanıtlar sunmaktadır. Birincisi Olcaytu Han döneminde İlhanlı Devleti'nin yakın doğu devlet modeline dönüşmesidir. Zira bastırılan sikkelerde eskiden kullanılan Moğolca tabirler yerini Arapça dualara bırakmıştır. Yine İslamiyetten önce ferman ve paralarda kullanılan kağan tabiri de Olcaytu'nun paralarında yerini İslami bir unvan olan sultan tabirine bırakmıştır.

Bu paraların bize sunduğu ikinci kanıt ise Olcaytu'nun bu dönemde Sünnî İslam'ı kabul ettiğidir. Bilindiği üzere Olcaytu döneminde Şii ve Sünnî İslam dünyası arasında son derece şiddetli çatışmalar devam etmekteydi. Bu dönemde Şia dünyası bastırdıkları paralarda ve okudukları hutbelerde hiçbir şekilde Hz Ali'nin dışındaki üç halifenin adını zikretmemektedirler. Ancak Olcaytu'nun bastırıldığı paralarda dört halifenin adının yazılması Olcaytu'nun Sünniliğine önemli bir kanıttır. Burada bu kategoride yalnızca bir örneğini verdiğimiz paraları çalışmamızın ekler kısmında ulaştığımız bütün paraların birer fotoğrafını ekledik.

⁹⁰³. **Aykut**, 1992, 83; **Uykur**, 2017 439. Yukarıda açıklamasını yaptığımız bu para ek-1 Resim-IX'da gösterilmiştir.

Ayrıca bu paraların darp yerleri ise şuralardır; Bağdat, Tebriz, Kaşan, Alaiye, Antalya Bera' Erçiş, Engüriyye, Erzurum, Halat, Kırşehir, Konya, Lülü'e, Rey, Bazar, Samhasur, Samsun, Sinop, Sivas, Kaşan, Süleymanşehir, İsfahan⁹⁰⁴.

7.3.1.2. Olcaytunun Şii olarak bastırdığı paralar

Tezimizin Olcaytu'nun dini yönü adlı başlığında ayrıntılı olarak ele aldığımız Olcaytu'nun 1309 tarihinde Şiiliği kabul etmesi ile birlikte bastırdığı paralarda da değişikliğe gitti. Olcaytu Han bu dönemde bastırdığı paralarda yukarıda örneğini verdiğimizden farklı olarak paraların ön yüzünde “*Aliyün veliyullah*” tabirini yazdırırken arka tarafına dört halifenin adı yerine 12 Şia imamının adını yazdırdı. Olcaytu'nun fermanı ile emrettiği bu durum onun Şiiliği kabul ettiğinin en net kanıtlarından birini teşkil eder.

Elimizde bu dönemde bastırılan paraların bir örneğinde aşağıdaki baskılar yer almaktadır.

Örnek:

Paranın önyüzü

Ortada: *Lailahe illallah / Muhammedün / Resulallah / Aliyyün veliyullah / Daribün Amasya/*

Çevrede: *Allahümme Salli ala / Muhammed ve Ali ve'l Hasan / ve'l Hüseyin ve Ali ve Muhammed ve Cafer ve Musa / ve Ali /ve Muhammed ve ali ve'l Hasan ve Muhammed*

Orta yanlarda: *Bism illahi il kerim*⁹⁰⁵

Arka yüz

Ortada: *Daribe fi / Eyyam-ı Devleti'l mevla es- Sultanü'la 'zammalik-i rikah/u'l Olcaytu Sultan Gıyasü'd/dünya ve'd din Hudabende Muhammed Halledullahu/ Mulkehu*⁹⁰⁶

Çevrede: Olcaytu Sultan (Uygurca)/ Laillahilemri min kalbi ve mim betdi/ Daribe Amasya sene (1) aşere/ Seb'am'e⁹⁰⁷

⁹⁰⁴ Diler 2006, 384, 386-389; Uykur, 2017 439; Aykut, 1992, 83; Yukarıda açıklamasını yaptığımız bu para Ek-1 Resim-X'da gösterilmiştir.

⁹⁰⁵ Aykut, 1992, 84.

⁹⁰⁶ Bu ifadelerin “*Büyük Sultan, Dünyanın ve Dinin yardımcısı Hudabende Muhammed'in mülkünü Allah daim kıltsı*” anlamına gelmektedir. Bkz: Uykur, 2017, 439.

⁹⁰⁷ Aykut, 1992, 84.

7.3.1.3. Olcaytu Han döneminde bastırılan mahalli paralar

Olcaytu Han döneminde İlhanlı Devleti'ne bağlı vilayetlerde basılan ancak ebat ve şekil bakımından yukarıda bahsettiğimiz iki sınıfa da dâhil olmayan bazı mahalli paralara da rastlamaktayız. Çalışmamızda bu türden olan paralara örnek olarak Olcaytu Han döneminde biri Samhasur diğeri Mardin'de basılan ve günümüzde Mardin müzesinde bulunan iki sikkeyi verdik.

Bu paraların ilki 1304 yılında Samhasur'da darp edilmiştir. Sikkenin ön yüzünde: Beş yapraklı motif içinde, merkezde “Lailahe İllallah Muhammedün Resülullah,” şeklinde Kelime-i Tevhid ve darp yeri olarak Samhasu(r) yazılmıştır. Yaprığın kenarlarında dört halifenin ismi; ***Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ile Salli Aleyhi Vesellem*** yazıları bulunmaktadır. Sikkenin arka yüzünde ise: Ortada kare içinde dört satırda “***Es-Sultan'ül-Azam Gıyas'üd-dünya ve'd-din Hudabende Muhammed Halledallah mülkehu*** (Büyük Sultan, Dünyanın ve Dinin yardımcısı Hudabende Muhammed'in mülkünü Allah daim kılsın)” şeklinde Olcaytu Han'ın ismi ve künyesi bulunan yazıt yer almıştır. Karenin iki yanında ise: Dikey olarak “***fi sene erba'a ve seb'amie*** (704)” şeklinde darp tarihi yazılmıştır. Karenin altında ve üstündeki oluşan boşluklara dolgu malzemesi olarak kıvrım dal süslemeler yerleştirilmiştir.⁹⁰⁸

Bu türden ikinci örnek ise ön yüzünde: Merkezde daire içinde “***Lailahe illallah Muhammedün Resülullah, Aliyyenveliyullah (Ali, Allah'ın dostudur)***” biçiminde Kelime-i Tevhid ve dördüncü halife Ali'nin ismi ve lakabı bulunur. Bu yazıtın çevresinde tamamı okunamayan fakat okunabilen kısımdaki Mûs isminden 12 imamın adının yazdığı anlaşılmaktadır. Arka yüzde ise: İnci dizili daire içinde zencerek motifli ikinci bir daire görülmektedir. Zencereğin içinde iki satırda: ***Olcaytu Sultan Muhammed Halledallahü mülkehu*** (Allah Olcaytu Sultan Muhammed'in mülkünü daim kılsın) şeklinde Olcaytu Han'ın ismi ile alttan sola doğru yürüyen Arslan motifi bulunmaktadır.⁹⁰⁹

7.4. Olcaytu Han Döneminde Yürürlükte olan Vergiler

İlhanlı Devleti'nin en önemli gelir kaynağını halktan ve tabi devletlerden alınan değişik adlardaki vergiler, savaşlardan elde edilen ganimetler ve doğu-batı ticaretinden elde edilen kazançlar oluşturmaktaydı. Bu yüzden İlhanlı Devleti'nde affedilmeyen suçlar arasında vergi

⁹⁰⁸ Bu bu paraların resimleri Ek-1 Resim-XI'de gösterilmiştir. **Uykur**, 2017 438.

⁹⁰⁹ Bu bu paraların resimleri Ek-1 Resim-XII'de gösterilmiştir **Uykur**, 2017 439.

kaçırma suçları birinci sırayı almaktaydı. Devlet içerisinde karşı karşıya gelen devlet adamlarının rakiplerini bertaraf etmek için sık sık vergi kaçırmakla suçlamaları da İlhanlıların bu suçu affetmemelerinden kaynaklanmaktaydı. İlhanlılarda halkın devlete karşı en büyük yükümlüğü ise üretim ve ticaretten kaynaklanan vergileri ödemektir.⁹¹⁰

Tarih sahnesine çıktıktan kısa bir süre sonra çok geniş topraklara hükmeden Moğollar idareleri altındaki toprakları merkezileştirme politikası izleyerek belirledikleri vergi türlerinin ülke genelinde yürürlüğe girmesi için çaba harcamışlardır. Bu durum İlhanlılarda da değişmeyerek devam etmiştir.⁹¹¹

İlhanlılarda tahsil edilen vergilerin başında “*Uluğ mal*” (*Dalay*) denilen genel vergi “*kalan*”, “*kopçur*”, ve “*Damga*” gelmekteydi.⁹¹²

Gazan Han vefat etmeden önce kardeşi Olcaytu’ya yaptığı vasiyetinde reformlarının devam ettirilmesini ve halktan ağır vergilerin alınmamasını istemiş Olcaytu Han da bunu kabul etmişti. Olcaytu döneminde alınan vergilerden bir tanesi *Berat* vergisiydi. Şehzadelerin bu vergiyi toplama yetkileri vardı. Berat vergisinin alınacağı yer ve miktarı önceden belirlenirdi⁹¹³. Bu dönemde alınan bir diğer vergi ise *Damga* vergisiydi. Damga vergisi tüccar esnaf ve sanatkârlardan alındığı gibi bir şehrin içerisindeki her şeyden alınır. Bu vergi tahsil edilirken imar eserlerine ve odunlara bile bakılmaktaydı.⁹¹⁴ Diğer bir vergi çeşidi ise *Terh* vergisiydi. Bu vergi köylü ve tüccarlardan alınır. Bu kişiler mallarını düşük fiyata devlet memurlarına satmaya ve devletin elinde kalmış düşük değerli malları yüksek fiyatlardan alamaya mecburdular.⁹¹⁵ Diğer bir vergi çeşidi ise *Bac* vergisiydi. Herhangi bir eşyanın bir noktadan başka bir noktaya taşınmasından alınmaktaydı. Bir nevi nakliye vergisiydi.⁹¹⁶ Bu dönemde alınan diğer iki vergi türü ise göçebelerden yüz koyundan bir olmak üzere alınan “*Kopçur*” vergisi ve çiftçilerden mahsulün onda biri oranında alınan “*Kalan*” vergileriydi. Olcaytu Han döneminde yürürlükte olan diğer bir vergi çeşidi ise ayrı Müslimlerden alınan *Haraç* vergisiydi. Esasen Olcaytu Han Gazan Han’a yaptığı reformları devam ettireceğine dair söz vermişti ancak bu sözünü tam anlamıyla yerine getirmediği anlaşılmaktadır. Dönemin Ermeni kaynaklarından olan Anonim Vakayiname Gazan Han’ın vefatından sonra

⁹¹⁰ Yuvalı, A. (1994). *İlhanlılar Tarihi Kuruluş Devri*. Kayseri. s.151.

⁹¹¹ Yuvalı. 1994, 156.

⁹¹² Togan 1981, 302

⁹¹³ Rizai 1991, 198.

⁹¹⁴ Togan 1981, 302; Rizai, 1991, 199.

⁹¹⁵ Rizai, 1991, 199.

⁹¹⁶ Rizai, 1991, 199.

Olcaytu'nun İlhanlı tahtına çıktığını ve Gazan Han döneminde Hristiyanlardan alınmayan haraç vergisini tekrar almaya başladığını bu vergilerin halka çok ağır geldiğini hatta halkın bir kesiminin çaresizlikten hayvan derisinden kendilerine elbiseler yaptığını aktarmaktadır⁹¹⁷. Yine “*Yam vergisi*” adı altında posta vergisi de alınır ve bu vergilerin tahsili para ile olduğu gibi cins olarakta tahsil edilebilmekteydi⁹¹⁸.

İlhanlılarda yukarıda saydığımız vergilerden başka birde Anadolu'da görülen “*darugalık*”, “*sabun parası*”, “*köçe parası*” gibi mahalli ihtiyaçlara ve “*tabkur*” gibi şehir imarına sarf olunan vergiler de alınmaktaydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi Olcaytu Han, İlhanlı tahtına çıkmadan önce ağabeyi Gazan Han'a halktan “*nemari*” ve “*tabkur*” vergilerini almayacağına dair söz vermişti. Bundan dolayı Olcaytu Han döneminde bu iki vergi türüne rastlanılmamıştır.⁹¹⁹

Olcaytu Han döneminde İlhanlılarda ekonomik refahın yükseltilmesi için önem verilen diğer bir uygulama ise tarım ve üretimin desteklenmesiydi. Gazan Han döneminde görülen verimli tarım topraklarının kanallar açılmak suretiyle su ile buluşturulması ve bu sayede üretimin artırılması gibi projeler Olcaytu Han döneminde de uygulandığını görmekteyiz. Olcaytu Han'ın en önemli ideallerinden bir tanesi İlhanlı Devleti'ni mamurlaştırmaktı. Bundan dolayı o her türlü imar ve projeyi desteklemekteydi. Olcaytu Han döneminde tarım ve üretimin desteklendiğini gösteren en önemli örneklerden bir tanesi vezir Reşidüddin tarafından Serevud Nehrinden Tebriz'deki Rebbi Reşidi mahallesine büyük bir kanalla su getirilmek suretiyle buradaki üretimin artırılması gösterilebilir. 1316 tarihinde tamamlanan bu kanal 10 fersah uzunluğunda olup büyük kısmı yeraltından getirmiş olması da ayrıca İlhanlıların tarımın desteklemek için verdikleri çabayı görmemiz açısından dikkate değerdir⁹²⁰. Yine Olcaytu Han'ın imarlarını anlatırken değindiğimiz Olcaytu Han döneminde yapılan Gülistan sarayı ve çevresinde açılan kanallar da bu dönemim iktisadi düşüncesini anlamamız için bize ipuçları vermektedir.

---

⁹¹⁷ Bkz: Glastyan, *Anonim Vakayinamede Pasajlar*. 2005, 156; Rizai, 1991, 199; Togan 1981, 309.

⁹¹⁸ Togan 1981, 302.

⁹¹⁹ Togan 1981, 302.

⁹²⁰ Togan 1981, 309.

8. SONUÇ

Bilindiği üzere Moğolların Orta Doğu istilası genel olarak yağma ve ganimet elde etmek amacıyla gerçekleşti. Ancak, Büyük Moğol İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra kendisine ve soyuna Orta Doğu bölgesinin kalacağını anlayan Hûlâgû, Moğolların büyük batı seferleri esnasında harap olan bu coğrafyaların toparlanabilmesi için imar faaliyetlerine önem vermeye başladı. Bir devletin ancak vergi ve üretim ile ayakta kalabileceğini anlayan Hûlâgû, mali ve idari aygıtların devam ettirilmesi konusunda yüzlerce yıllık bir tecrübeye sahip olan Farsi unsurlardan yararlandı. Esasen bu yöntemi İlhanlılardan önce Selçuklu Devleti gibi bazı Türk devletleri de kullanmışlardı ancak İlhanlılarla diğer Türk-İslam devletleri arasındaki en önemli fark, tebaaya yapılan muamele ve İlhanlı hanedanının dini farklılığıydı. İlhanlı Hanedanı'nın Müslüman olmaması ve fethettiği bölgeleri kılıç zoruyla yönetmeye kalkması, hanedan ile tebaanın arasının açılmasına sebep olmuştur. Bu durum tebaanın bir türlü İlhanlı hanedanını benimseyememesine sebep olmuştur. Bu sebeple İlhanlı Devlet'inde yöneten ile yönetilen arasında çıkan ayrılıklar en çok İlhanlı Devleti'nin ezeli rakibi Memluk Devleti'nin işine yaramıştır. İlhanlılar ise Orta Doğu'daki Müslüman tahakkümünü kırmak için Hıristiyanlığa, Yahudiliğe ve başka dinlere meyiletme, Cengiz Han Yasası'nı sert şekilde uygulama, Müslümanların ibadet etmesine ve gündelik hayatlarına yönelik müdahalelerde bulunma yöntemlere başvurmuşlardır. Bu durum İlhanlı Devleti'nde söz konusu ayrışmayı daha da artırmıştır. Ne var ki İlhanlı hükümdarları zamanla yerleşik devlet örgütlenmesi kurmaya başlayınca baskı ve zulüm yerini adalet ve refaha bırakmış bunun bir sonraki aşaması ise hükümdarların tebaanın dinine geçmesi olmuştur. Ahmet Teküder ve Gazan Han ile başlayan İslamlaşma Olcaytu Han ve Onun oğlu Ebu Said Bahadır Han ile tamamlanmıştır.

Bu durum beraberinde İlhanlı Devleti'nin tipik bir Türk-İslam devletine dönüşmesini getirmiştir. Moğol akınlarının mahvettiği tarım alanlarının ve kentlerin canlanması gerektiği fark edilmiş ve zamanla İlhanlı coğrafyasında yoğun imar faaliyetleri başlamıştır. Sultaniye gibi kentlerin kurulması, İran'ın ve Azerbaycan'ın çeşitli kentlerinde büyük eserlerin bırakılması Gazan Han ve ardılları döneminde gerçekleşmiştir. Yine Gazan ve Olcaytu Han dönemlerinde Tarım alanlarının canlandırılması, kanalların açılması ve dönem dönem halkın bazı vergilerden muaf tutulması üretimi artırdığı için bu dönemlerde halkın refahı da yükselmiştir.

Ayrıca, İlhanlıların ticarete verdiği önem Doğu-Batı etkileşimini arttırmıştır. İlhanlı Devleti'nin Müslüman hükümdarları olan Gazan Han ve Olcaytu Han İslam medeniyetinin gelişmesine önemli katkılar yapırlarsa da Anadolu ile olan münasebetleri karmaşıktır. Anadolu'daki büyük Türkmen kitlelerinin Moğollar önünden kaçarak Ege'ye kadar gelmiş olmaları, Anadolu'nun Türkleşmesinde Moğol faktörünün önemini göstermektedir. Ancak, İlhanlı Devleti'nin Anadolu Selçuklu Devleti'ne sürekli yaptığı müdahaleler, Anadolu'dan çok büyük vergiler toplamaları, isyanları çok acımasızca ve sert bir şekilde bastırmaları Anadolu halkının nezdinde İlhanlıların her daim lanetlenmesine sebep olmuştur.

Genel olarak İlhanlılar, bugünkü Orta Doğu'nun etnik ve kültürel olarak şekillenmesinde büyük bir rol oynamışlardır. Türk-Moğol ve İslam medeniyetleri arasında yaptıkları sentez, Anadolu Beyliklerini, Safevileri ve hatta Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemiştir. Birçok askeri ve yönetsel uygulama İlhanlı Devleti'nden miras kalan yöntemlerdir.

Çalışmamızın değişik yerlerinde belirttiğimiz gibi tarih içinde kısa bir zaman dilimini teşkil eden Olcaytu Han dönemi, İlhanlı Devleti'nde yerleşik kültürün bozkır kültürü kuşatıp etkisi altına aldığı bir dönem olmuştur. Olcaytu Han kendinden önceki İlhanlı hükümdarlarına nazaran sıkıntısız bir şekilde İlhanlı Devleti'nin başına geçmiş ve hükümdarlığı boyunca devlet yönetiminde Gazan Han'ın siyasetini takip etmiştir.

Olcaytu Han hükümdarlığı boyunca çeşitli iç ve dış meselelerle uğraşmıştır. Bu dönemde İlhanlı Devleti doğuda Çağataylılar, kuzeyde Altın Ordu Devleti ve güneybatıda Memlûk Devleti ile sınır anlaşmazlıkları yaşamıştır. İlhanlı Devleti'nin kuruluşunda beri devam eden söz konusu anlaşmazlıklar Olcaytu Han devrinde de devam etmiştir. Yine de Olcaytu Han döneminde komşu devletlerin hak iddia ettikleri topraklarda İlhanlı hâkimiyetini korunması, Gilan bölgesinin fethi ve Memlûkardan Rahbe kalesini alması Olcaytu Han'ın dış siyasetteki başarıları olarak gösterilebilir. Olcaytu Han döneminde yaşanan önemli iç gelişmeler ise Olcaytu'ya karşı İsyân eden Fahrettin Kert'in itaat altına alınması ve Anadolu'ya İrcin Noyan'a bağlı olarak gönderilen Bulargu'nun Ermenilere karşı faaliyetleri olmuştur.

Olcaytu Han dönemini mühim kılan en önemli gelişme ise onun Şiilik mezhebine geçmek suretiyle tarihte ilk defa Şiiliğin İran'da kurulan bir devletin resmi mezhebi haline gelmesi olmuştur. Olcaytu Han'ın bu kararı gerek İlhanlıların iç siyasetinde gerekse dış siyasetinde dengeleri bir anda altüst etmiştir. Dolayısı ile bu önemli kararın etkileri de İlhanlı Devleti'nin sınırlarının dışına taşmış ve bölgesel bir etki yapmıştır. Olcaytu'nun on iki İmam Şiiliğini

kabul etmesi en önemli yankısını dönemin toplumu üzerinde yapmıştır. Zira Olcaytu Han döneminde İlhanlı toplumunun büyük bir kısmını oluşturan ve yönetilen durumunda bulunan halk arasında “halkın yöneticisinin dini üzerine olduğu” yönünde çok yaygın bir düşünce vardı. Bu nedenle Olcaytu’nun 12 İmam Şiiliğini kabul etmesi öncelikle yakın çevresinde ve İlhanlı toplumunda Şiiliğe geçişleri artırdı. Yine Olcaytu’nun Şiiliği kabul etmesi, uzun zamandan beri bu coğrafyalarda yaşayan Şii nüfusun gün yüzüne çıkması ve devlet yönetiminde rol alması noktasında çok önemli bir sonucu doğurmuştur.

Olcaytu’nun Şiiliği kabul etmesi, İlhanlı paraları ve hutbelerin yapısında değişikliği de beraberinde getirmiştir. Olcaytu Şiiliğe geçtikten sonra bastırıldığı sikkelerde Hz. Ali dışındaki dört halifenin isimlerini kaldırarak onların yerine 12 Şii imamının isimlerini yazdırdı. Yine bütün İlhanlı ülkesinde hutbeler de Şii akide üzerine okundu. Olcaytu’nun olmuştur. Olcaytu Han’ın Şiiliğinin ünü ülke dışına kadar yayılmış ve İslam dünyasının farklı noktalarında bulunup Sünnî kesimlerle rekabet eden bazı kesimlerin umudu haline dönüşmüştür. İbn Kesir Mekke’nin Şii emîrlerinden olan Hümeys b. Ebi Nümeih el- Hesani’nin Mekkelilere karşı kendisine yardım etmesi talebinde bulunmak için Mekke’den İlhanlı merkezine karşı hareket ettiğini ancak Olcaytu’nun vefat etmesi üzerine buluşmanın gerçekleşmediğini aktarmaktadır.

Hangi dinden olurlarsa olsunlar İlhanlı yöneticilerin dinlere hoşgörülü yaklaşımları bu güne kadar Yakın Doğu toplumlarının alışık olmadığı bir sonucu doğurdu. Bu da mevcut dinler ve mezheplerin ayrışmak yerine birbirlerini kabul etmek ve birbirlerine yaklaşmak eğilimi oldu. Olcaytu dönemine kadar Şii ve Sünnîler arasında amansız bir rekabet varken bu dönemde Şii ve Sünnî âlimlerin birbirlerini kabul ettiklerini hatta eserlerinde birbirlerinden alıntılar yaptıkları görülmektedir. Olcaytu Han’ı şahsiyet olarak değerlendirecek olursak özetle onun av merasimlerine, eğlenceye ve ilmi toplantılara oldukça düşkün ve sakin bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Abbâs Zeryâb. A. (1374) “Abâkâ Han”, *DMBİ*, c. II, Tahran. 333-341.
- Abbasi, C., Dehnevi, H. (1390). Mûnasebet Çağataiyan ve İlhanlıan der Ahd-ı Fermanrevay-ı Muhamed Hudabende Olcaytu (704-716 h.q.). *Pejoheşhayı Tarih-i İlmi Pejoheşi Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-ı İnsaniyi Danişgah-ı İsfahan*, Devre-i Cedidi 3(9). 73-92
- Abbasi, J., Hajiabady, F. (2016) “Premiership in Fifteenth-Century Iranian Provincial Dynasties: From the Decline of the Ilkhanids to the Rise of the Timurids”. *Iran Nameh*, Series 2, Volume 1, Number 1174-198
- Abû'l-Farac, Gregory. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*. (Çev. Ömer Rıza Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu C. II.
- Afşar, İ. (1357). *Târih-ı Cedit-ı Yezd*. Tahran. Emîr Kebir.
- Ahmet, Eflâkî. (2006). *Ariflerin Menkıbeleri*. (Çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul, Kabalcı Yayınları.
- Aknerli Grigor. (1954). *Moğol Tarihi*, (Çev. Hrand D. Andreasyan). İstanbul; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Aksarayi, Kerimuddin Mahmud. (2000). *Müsameretül Ahbar*. (Çev. Müsrel Öztürk). Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Aksaraylı Mehmed oğlu Kerimü'd-din Mahmud (1999). *Müsâmeretü'l-Ahbâr (Moğollar Zamanında Türkiye Selçukluları Tarihi)*. (Mukaddim ve Haşiyelerle tashih ve Neşreden, Osman Turan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Al Melik Al Zahir, Baybars. (2000). *Baybars Tarihi*. (Çev. Şerefeddin Yaltkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- W. De Tiesenhausen. (1941). Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler, (Çev. İ. Hakkı İzmirli); İstanbul: Maarif Matbaası.
- Andreasyan, H. D.(1949). “Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları”, *Tarih Dergisi* C.I, S.1. 401-438.
- Arsal, S. M. (1947). “Çengizin Yasası Türk Hukuk Tarihi”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını*, S. 167-177.
- Ayan E. (2016). “İlhan Olcaytu Devrine Ait İki Fermân”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. c. I, S. 1, 24-25.
- Aykut, T. (1992). *Ak Akçe (Moğol ve İlhanlı Sikkeleri)*. (Edt. Tunçay Aykut, Şennur Aydın). İstanbul. Yapı Kredi Koleksiyonları.
- Âzerî, A. (1347). “Revâbit-i Mogûlhâ bâ derbâr-i Vâtîkân”, *BT*, III/3, Tahran 275-288.

- Âzerî, A. (1349). “Revâbit-i İlhânân-i Mogûl bâ derbâr-i Vâtîkân”, *BT*, V/2, Tahran 57-102.
- Badarch N. (2006). *The Coins of Mongol Empire and Clan Tamgha of Khans (XIII-XIV)*, Ulaanbaatar.
- Banâketî, Fahreddîn Davut. (1348). *Ravzatü Ulu'l-Elbab fî Marifetü't-Tevârih ve'l-Ensâb (Târih-i Benâketî)*. (haz. Cafer Ş.). Tahran. Silsile-i İntişarat-ı Asar-ı Milli 44.
- Bayram F. (2012). “Ulu Arif Çelebi'nin İlhanlı Payitahtına Seyahatleri Hakkında Bazı Tespitler”. *T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Avrasya Etudleri*. 42/2012. ss. 157-168.
- Beyani, Ş. (1389 h.ş.). *Din ve Devlet der İran Akhd-ı Moğol (Hukümet-ı İlhanlı; Nebord-ı Meyan-ı du Ferheng)*. Tahran. Merkez-ı Neşr-ı Danişgahi, Cilt 2.
- Bloch, E. (1910). *Introduction à l'Histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-Din*, Leyden.
- Buharalı, E. (1996). “İlhanlılar Zamanına Ait İslami Sikkelerin Tahlili İncelemesi (Abâkâ Han Devir)”. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 28.
- Caferiyan R. (1380 h.ş.). *Sultan Muhammed Hudabende (Olçaytu) ve Teşyi-i İmamî der İran*. Çaphane-i İtimad. Kum.
- Cemalettin Uray, (1198). *İlhanlılar Devrinde Ticaret Yolları (İran Sahası)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Öğretimi Anabilim Dalı. Malatya.
- Danu, A. (2012). *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*, (Yay. Haz. Mustafa Uyar), (Çev. Ankhbayar Danuu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Cevâdî, H. (1351/1972). “İrân ez-dîdgâh-i seyyâhân-i Orûpâ'î der-dovre-yi İlhân”. Tahran. *BT*, VII/4. s. 13-42.
- Cevvadi, A. Cihan, Z. (1391) “Ez Tebriz ta Pekin Berresiyi Münasebet-i İlhanlıân ba Han-ı Bozorg-ı Moğol”. *Fasılname-i Tarih Revabit-ı Harici*. Yıl. 13. Sayı. 50. Ss.69-90.
- Charles Melville (1990). “The Itneraries Sultan Öljeitü, 1304-16). *The British İntitute Of Persian Studies*. İran XXVIII. 58.
- Curt Alinge, (1967) “*Moğol Kanunları*”. (Çev. Çoskun Üçok). Ankara: *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*.
- Çetin, O. (1998). “Horasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anskopedisi*. C. XVIII. Ss. 234-241.
- Davadarî. *Kenzü'd-Dürer ve Camiu'l Gürer (el Dürer el Haber Fi Siret el Melik el Nasır)*, Cilt 9.

- Demîrer, A. (2015). İdari ve Mali Alanda Ermeni-Moğol Münasebetleri. *Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- Dergisi*, ISSN: 2149-5866, 2(2). 65-75.
- Devletşah Semerkandi. (1977). Devletşah Tezkiresi ((Tezkiretu-ş-Şuara) II. (Çev. Necati Lugal). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Dıraman, H. (2007). “İlhanlı Devleti Veziri Residuddin Fazlullah Hamedani’nin (1248 -1318) Tarım Bilimleri Tarihi Açısından Önemi”. *Sosyoloji Dergisi*. 3. Dizi, 15. Say. 2007/2, 101-116
- Diler Ö. (2006). *İlkhans: Coinage of the Persian Mongols*, Kendi Yayını, İstanbul.
- Durmuş, E. (2005). *Siyasi, İktisadi ve Kültürel Açısından İlhanlı-Memlük Münasebetleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Urfa.
- Ebu’l-Fidâ’, el-Meliku’l-Mu’eyyed ‘İmâdu’d-dîn İsmâ’il b. ‘Alî b. Muhammed b. ‘Omer b. Şehinşâh (1349). *Takvîmu’l-Buldân*, (F. Çev. ‘Abdu’l- Muhammed Âyetî). Tahran.
- Eflakî, Şemseddin Ahmed .(1986). *Ariflerin Menkıbeleri*. (Çev. Tahsin Yazıcı). Ankara.
- Emerayi, H. (1388). “Tasavvof der Devre-i İlhanlîân-ı Moğol”. *Danışkede-i Edebiyat ve Ulum-ı İnsani Guruh-i Tarih*.
- Engin B. Çobanoğlu A. V. (2000). “ İlhanlılarda Sanat”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXII. 102- 108.
- Erdem İ. (1962). Olcaytu Han’ın Ölümüne Kadar İlhanlılar’da Yaşanan Siyasal-Kültürel Gelişmeler ve Yakın-Dogu’ya Etkileri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.20.
- Erdem İ. (1997). “Olcaytu Han Devrinde Horasan’da İlhanlı-Çağataylı Mücadeleler”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. S.3, 106-112.
- Erdem İ. (2003). “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadî, Ticarî İlişkileri ve Sonuçları” Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 49-67.
- Erdem İ. (2004). “İlhanlılar’da Ahmed Teküder Dönemi ve Selçuklular” Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 35 103-111.
- Erdem İ. “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 24, S.38.
- Erdem, İ. (1995). *Türkiye Selçukluları- İlhanlı İlişkileri (1258-1308)*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

- Erkoç, H. İ. (2015). “Anadolu’da Moğol Etkileri (13.-15. Yüzyıllar)” *Çanakkale Araştırmaları Türkyıllığı*, Y. 13, S.19, 37-64.
- Ersan M. (2014). “*Türk-Ermeni İlişkileri (XI-XIII. Yüzyıllar)*”. *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, II, Türk. Ankara: Tarih Kurumu. 161-202.
- Ersan. M. (2007). *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayayınları.
- Eruz A.F. (2004) “Memlükler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXIX, 97-100.
- Fablori, M. İ. (1394 ş.h.) “İlel A’dem Muvafeket-i Münasebat-ı İlhanlıan Arupaiyan” *Rahnema-i Tehiye ve şerayit-i Ersal-i Makalat-ı İlmi der Nimsalname-i Tarih-i Nu*, Sayı 5.
- Fleet Kate. (2012). *Türkiye Tarihi 1071-1453* (çev: Ali Özdamar) İstanbul. Kitap Yayınevi.
- Fuat Köprülü, “Artuk Oğulları”, *İslam Anskopedisi*, C. 1.
- Furuğbeş, A. (2010). *Vezaret der Ahd-i Moğol. Rişte-i Amuzeş-e Tarih*, 3 (6).
- Gedikli F. (2013). “Yasa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anskopedisi*. C. 43. s.336-340.
- Geoffroi de Villehardouin. (2008). *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*. (Fransızca Aslından Çev. Ali Berktaş). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Georgios Akropolites. (2008). *Vekayinâme*. (Çev. Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Glastyan, A. G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, (Türkçeye Çev. İlyas Kamalov). İstanbul. Yeditepe Yayınevi.
- Gökhan İ. (2012). “Türkiye Selçukluları İle Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler” *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 70-108;
- Gregory, Timothy E. (2011). *Bizans Tarihi*, (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Grousset, R. (2003). *Bozkır İmparatorluğu: Attila-Cengiz Han-Timur*. (Çev. M. Reşat Uzman). Ötüken Yayınları.
- Günaltay Ş. (1991). *İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*. (Haz. Yüksel Kanar). İstanbul. Endülüud Yayınları.
- Haenisch, E. (1949). “Zu den Brief’en der mongolischen Il-Khane Argun und Öljeitü an den König Philipp den Schönen von Frankreich (1289 u. 1305)”, *Oriens*, Vol. II, No. 2, Dec. 31. 229-230.
- Halaçoğlu Y. (1993). “Damga”. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, 454-455.

- Hamdullah Müstevfî, Kazvinî. (2018). *Târih-i Güzide*. (Çev. Mürsel Öztürk). Ankara. Türk Tarih Kurumu.
- Hanmerdî, M. (1394). “ Nakş ve Câygâh-ı Olcaytu der Faaliyethayı Şehrsaziye Devre-i İlhanlı” *Mecelleyi Motala’at-ı İrani Danişkedeyi Edebiyat ve Ulum-ı İnsani Danişgah-ı Şehir Bahüner Kirman*. Yıl 16. Sayı. 32, 19-35.
- Hânsârî. Muhammed Bakır b. Zeynelabidin b. Cafer el-Musevî (1972). *Ravzâtü’l- Cennât fi Ahvâli’l- Ulemâ ve’s- Sâdât*, C. II. Aneyet-ı Neşriye-ı Mekteb-ı İsmailiyan. Tahran.
- Haykıran K. M. (Mart 2018). “Bir Mektubun Düşündürdükleri: Bizans İle Moğollar Arasında Osmanlılar” *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. Yıl 11, Sayı XXXIII, 93-101
- Haykıran K. R. (Kasım Aralık 2013). “Moğollarda Şehirciliğin Gelişimi ve Bir İlhanlı Şehri: Sultâniye”, *Doğu Batı*, 227.
- Haykıran, K. R. (2015). *Moğollar ve Mevlana*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Haykıran, K. R. (2015). *Moğollar Zamanında Yakındoğu*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Haykıran, K. R. (Haziran 2016). İlhanlılar Devrinde Sürdürülen Eğitim Faaliyetlerine Bir Bakış Ve İlhanlı Hükümdarı Olcaytû Han’ın Eğitim Politikası. *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 9, Sayı XXVI, 15-31.
- Herevi, N. M. (1399). *Çehl Meclis-i Alaüddeve Simnani*. Tahran. Meclis-i Çehllom.
- Hetum (Korykoslu Hayton). (2015). *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*. (Latince’den Çev. Altay Tayfun Özcan). İstanbul Selenge Yayınları.
- Heyd, W. (1975). *Yakm-Dogu Ticarret Tarihi*. (Türkçeye Çev: Enver Ziya Karal). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hondmir, Giyaseddîn, (1333 h.ş.). *Habîbü’s-Siyer fi Ahbâr-i Efrâd-i Beşer* Tahran. (Nşr. Celaleddîn Humayi). II.
- Howorth Hery H. (1890). *History of the Mongols: From The 9the To The 19the Century*, Part II, Longmans Gren And Co, London.
- Işık, A. (2012). *Hafız Ebru’nun Zeyl-i Cami’üt -Tevârih-i Reşîdî’sinde Sultan Olcaytu ve Ebû Sa’id Dönemlerine Dair Kayıtlar*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İbn Batuta. (2000). *İbn Batuta Seyahatnamesi* .(Türkçe’ye ev. ve notlar: A. Said Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Kazım Taşkent Klasik Yapıtları Dizisi, Cilt: I.
- İbn Hacer el-Askalanî, Ebü’l- Fazl Şahâbettin Ahmed. (1966). *Ed-Dürerü’l-Kâmine fi Âyâni’l-Mieti’s-Sâmine I-VI*. (Neş. Muhammed Seyyad Cad el-Hak). Kahire.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Velîyu’d-dîn ‘Abdu’r-Rahmân b. Muhammed İbn Haldûn. (1383). *El-İber. Târih-i İbn Haldûn*, (F. Çev. ‘Abdu’l-Muhammed Âyetî). Tahran c. IV.

- İbn Haldun. (2013). *Mukaddime*. (Yay. Haz. Dr. Arslan Tekin). İstanbul: C. I. II. İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- İbn Kesir.(1995). *el- Bidâye ve'n-nihâye Büyük İslam Tarihi*. (Türkçe'ye tercüme Mehmet Keskin). İstanbul c. XIV.
- İbn Tağrıberdi. (2013). *En Nucumu'z-Zahire (Parlayan Yıldızlar)*. (Türkçe'ye Çev. Ahsen Batur). İstanbul. Selenge Yayınları.
- İkbal, A. (1384 h.ş). *Târîh-i Moğol (Ez Hamle-i Cengiz Han ta Teşkil-i Devlet-i Timuri)*. Moesese-i İntişarat-ı Emîr-i Kebir. Tahran.
- İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*. Ankara. Türk Tarih). Kurumu Yayınları. 1972.
- Kâdî Âhmed Gaffârî Kazvîni, (1343). *Târîh-i Cihân Ârâ*. (Neşr. Muctebâ Minovî). Tahran.
- Kadyânî. (1387). Abbâs, *Ferheng-i Câm 'i Târîh-i İrân, Dâneşgâh-i Şîrâz*.
- Kanar, M. (1998). *Ferhengî Türkî be Farisî, Ferhengî Farisî be Türkî (Büyük Sözlük. Farsça-Türkçe, Türkçe Farsça)*. II cilt, İstanbul.
- Kanat C. (2001). “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”. İzmir: *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XVI. 35.
- Kaşânî, Ebulkasım Abdullâh b. Muhammed. (1348 h.ş.). *Târîh-i Olcaytu*. (Nşr. M. Hambeli). Tahran: Numayışgah- ı Beynelminel-i.
- Kaşânî, Ebulkasım Abdullah bin Muhammed. (1384 h.ş.). *Tarih-e Padişah Said Gıyasedünya ve Din Olcaytu*. (Yay. Haz. Mehın H.). Heftomin Numayışgah Beynelmille-i Tahran.
- Kâtip Ferdî, (1331). *Mardin Mülûk-i Artukiyye Tarihi*. (neşreden Ali Emîrî). İstanbul
- Kaya, A. (2013). “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 6, Sayı: 2.
- Kerimi, A. R., Çahiyân A. E. (1392 h.ş.) “Câygâh-ı Bizans der Siyaset-i Harici-yi İlhanlıan”. (665-746 h.Q.- 1258-1335 m.). *Pejoheşha-ı Tarihi (İlmî- Pejoheşi) Dânişkede-yi Edebiyat ve Ulumu-ı İnsani- Danişgâhı-ı İsfahan*. Yıl. 49. Devre-i Cedid yıl 5. Sayı 2.ss. 53-78.
- Kirişoğlu A. (2018). *İlhanlı Avrupa İlişkileri*. Isparta. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demîrel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Koprıman, K.Y. (1989). “Memlûkler”. *DGBİT*, c. VI, Kombassan Yayınları, İstanbul, 433-543.
- Köprülü, M. F. (1981). *Bizans Muessiselerinin Osmanlı Muessiselerine Tesiri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Köprülü, M. F. (2009). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Haz. Orhan Köprülü). Akçağ Yayınları, Ankara.
- Lewis Bernard. (2003). *Orta Doğu İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi*. Ankara (Çev: Selen Y. Kolay) Arkadaş Yayınları.
- Lupprian Karl-Ernst. (1981). Die Beziehungen der Päpste zu islamischen und mongolischen Herrschern im 13. Jahrhundert anhand ihres Briefwechsels, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma.
- Makrizi, Takiyyuddin Ahmed b. Ali (1957). *Kitabu's-Suluk li--Marifeti Duveli'I- Mülük*, (Tah. M. M. Ziyade), Kahire.
- Marco Polo, (2003). *Dünyanın Hikâye Edilişi, C. I-II*. (Çev. Işık Ergüden ve Z.Zühre İlkelen). İstanbul.
- Minorsky, V. (1997). "Sultânîye". *İslam Ansklopedisi*, C. XI, Milli Eğitim Bakanlığı. Eskişehir.
- Mirhond, Muhammed b. Havendşâh b. Mahmûd (1380h.ş.). *Târîh-i Ravzatü's-Sefâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülük ve'l-Hulefâ*. (hazırlayan Cemşid Kiyanfer). Tahran I-VIII
- Mirhond. (1339 h.ş.) *Ravzatu's-safâ fî sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'lhulefâ*, c. V, (neşr. Abbas Perviz). Tahran.
- Mokhlesi, M A. (1985). *Coğrafiyaye tarikheh Soltaniye*. İran: Tahran Yayınevi.
- Morvsisyan, A. (2017). *Ermenistan Tarihi (Özet Kitap)*. (Türkçe'ye Çev. Marta Minasyan). Yerevan. Yerevan Devlet Üniversitesi Yayınları.
- Moshaverine Sharmand. (1981). *Tarhe Toseye Shahre Soltaniye*. Tahran: Moshaverine Sharmand Yayınevi.
- Muhammedi, M. (1391). "Nakş-ı Din der Revabıt-ı Siyasi-Nizami Hanat-ı Kıpçak ve İlhanlıân". *Tarih ve Temedon-ı İslami*. Yıl. 8. Sayı. 16. Ss. 153-172.
- Murtazavi, M. (1358) *Mesail-i Asr-ı İlhanlıân*. Tahran, Benyad-ı Movkufst-ı Doktor Mahmud Afşar.
- Musevi, M. S. S. "Yasa ve Berresiyi an der Camiu't-tevarih". *Kongre-i Terh-i İhyayı Rebb-ı Reşidi ve Ferheng ve Temedon-e İren der Asre İlhanlıi*. 176,177.
- Mustafa Uyar (2016). "İlhanlı Ölceytü'ye Verilen HARBENDE İSMİNİN KÖKENİ VE ANLAMI HAKKINDA YENİ BİR YAKLAŞIM" *Tarih İncelemeleri Dergisi*. XXXI / 2, 2016, 595-607
- Müstevfî, H. (1336-1339 h.ş.). *Târîh-i Güzîde*, (Yay. Abdülhüseyin Nevai). Tahran. Silsile-i İntişarat-ı Asar-ı Milli.
- Müverrih, Kiragos (2009). *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, (Türkçe'ye Çev. Gürsoy Solmaz). Ankara. Elips Kitap.

- Nahçıvanî, Muhammed bin Hinduşâh (1976). *Düstûr ül-Kâtib fî tayîn el-merâtib*. (Tashih: Abdulkerim Alioğlu Alizade) C.II, Moskova: Ferhangistan Ulum-i Cumhuri Şoravi-i Sosyalisti Azerbeycan; 120,121.
- Nevâ'î. Abdu'l-Huseyn (1977). "Târîh-i Revâbit-i İrân bâ keşverhâ-yi magribzemîn. Der-dovre-yi Mogûl", *BT, XII/1*, Tahran 2536, 13-52.
- Nüveyrî, Ebu'l-Abbas Şihabüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*. I-XXXI (Thk. Dr. Necip Mustafa Fevvaz, Dr. Hikmet Keşlî Fevvaz). c. XXXIIXXXIII (Thk. Üstaz İbrahim Şemseddin). Beyrut.
- Oktay, H. (2007). *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*. İstanbul. Selenge Yayınları.
- Örs, D. (1992). *Târîh-i Olcaytu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü. Ankara.
- Özbek S. (2013). "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar "Sultanı Öldüren Sultan Olur". *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. Sayı. XXXII/53.
- Özbek, S. (2002). "Yakın Doğu Türk-İslam Tarihinin Akışını Değiştiren Bir Meydan Savaşı: Ayn Calud". Ankara. *Türkler Ansklopedisi*, C. V. ss.127-133.
- Özbek, S. (2018). *Moğolları Durduran Türk Sultan Baybars*. Berikan Yayınevi.
- Özcan A.T. (Aralık 2013). "Chronica Maiura'da Moğollara Dair Kayıtlar". *Tarih Okulu Dergisi*, yıl 6, Sa. XVI. ss. 23-77.
- Özen F. (2016). "İlhanlılar Devrinde Erzurum" *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 56/2. 256-286.
- Özgüdenli O. G. (2012) "Tümen" İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, C.42. 461-462.
- Özgüdenli, O. G. (2008). "Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedâni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*. C. XXXV. Ss.19-21.
- Özgüdenli, O. G. (2017). "Türkiye'de Moğol Tarihi ve Kültürü Araştırmalarının Doğuşu ve Gelişimi (1923-2017)". *Mutad*. IV./II, ss.460-512.
- Özgüdenli. O. G. (2004). "Merv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*. C.XXIX, 221-22.
- Özgüdenli, O.G. (2000). *Gazan Han ve Reformları, (694/1295-703/1304)*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Türkiyat Araştırmaları Enstütüsü Tarih anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 37.
- Özyetgin, A. M. (2004). *Eski Türk Vergi Terimleri*, Köksav Yayınları, Ankara 2004.

- Pachymérès, G. (2009). *Bizanslı Gözüyle Türkler* (Çev. İlcan Bihter Barlas). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Pamuk, Ş. (1992). *Ak Akçe (Moğol ve İlhanlı Sikkeleri)*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Pfeiffer, j. (1999). “Conversion Versions: Sultan Öljejtü’s Conversion to Shi’ism (709/1309) in Muslim Narrative Sources”, *Mongolian Studies*, XII, 35-67
- Reşîdüddin Fazlullah Hamedânî. (2013). *Câmiu’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*. (Çev. İsmail Aka, Mehmet Aslan, Ahmad Hesemipour Khelejani). Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Reşîdüddin Fazlullah. (2016). *Beyanu’l-Hakaik (Hakikatlerin Beyanı)*. (Haz. Judith Pfeiffer). İstanbul. İnceleme-Dizin-Tıpkıbasım.
- Rızavan, H., Kerimiyan H. (1393). “Tulu’u ve Gurub yek Payitaht: Şeklyabi, Tavsia, İktidar ve İzmihal-ı Şehr-i Sultaniye”. *Danışyar-ı Guruh Bastanşınasi Danışgah-ı Tahran*, Devre 2 Sayı, 1, 39-54.
- Rızavi, S.E.F. (1392) “ Nasıreddin Tusi ve Goftman-ı Mahir der Akhd-ı Namüslüman-ı İlhanlân”. *Faılname-i İlmi ve Pejuheş-i Taarih-i Funun ve Temedon-i İslam*. Sayı. 13, 93-108.
- Rızavi, S.E.F. (2015-2016). “Temil-i Münasebet-ı İlhanlıan ve Memealik-ı der Karn-ı Heştom” *Biannual Journal of Historical Studies of Islamic World at Imam Khomeini Specialized University* S.3(6), 57-86.
- Rizai (1991). Ebdul Azim, *Tarih-e Dehhezar Sale-ye İnan(İnan’ın On Bin yıllık Tarihi)*. Tahran. 4c, İkbâl Yayın Evi.
- Rossabi, M. (2008). *Kubilay Han’ın Seyyahı Doğu’dan Batı’ya Yolculuk*, (Çev. Ekin Uşşaklı), Ankara
- Rubruk. W. V. (2001). *Moğolların Büyük Hanına Seyahat (1253-1255)*. (Çev. Ergin Ayan), İstanbul, 8-21.
- Rüstemi, F. (1394 Sonbahar Hş.). İlhanlı Siyasetine Uyrâtlı Emîrlerin Etkisi”, *Faılname-i İlmi Pejuheş-i Tarikh İslam ve İnan Danışgah el Zehra*, Yıl. 27, Sayı 35.
- Sadeghnezhad, M. (2014). *İnan, Zencan/Sultaniye Şehrindeki İlhanlı Dönemi Mimarisi* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Sağlam A. (Nisan 2018). “Memlûk-İlhanlı Diplomatik İlişkileri” *Belleten*. Cilt: XXXII-Sayı: 293, 83-157. 111,112.
- Saray M. (1989) “Altın Ordu Hanlığı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, C.II, 538-540.
- Sarton, G.(1975). *Introduction To The History of Science*. II. New Yourk.

- Sayan Y. (2009). "Serahs" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anskopedisi, C. XXXVI, 540.
- Semerikandi, Kemalettin Abdul Rezzak. (1370). *Matla-ı Sadeyn ve Mücmel Bahreyn*. (Neşreden Doktor Abdülhüseyin Nevai). Tahran. Müesese-i Mutalaat ve Tahkikat-ı Ferhengiyi Pejoheşkâh.
- Spuler, B. (2011). *İran Moğolları (Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350)*. (Çev. Cemal Köprülü). Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı.
- Subaşı, Ö. (2016). "Olcâyâtü Sultan Döneminde Herât Muhasarası ve Siyasî Vakalar (706/1306-1307)" *The Journal of Academic Social Science Studies*, 43, 289-311.
- Sümer, F. (1969) "Anadoluda Moğollar" *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara.
- Sümer, F. (1991). " Argûn" *Türkiye Diyanet Vekfî İslam Anskopedisi*, C. III, 355-357.
- Sümer, F. (1999). *Türk Devletlerinde Şahıs Adları I*. İstanbul: Türk Araştırmaları Vakfı Yayınları
- Şabankareî, Muhammed b. Alî b. Muhamed, (1363 h.ş.) *Mecma'ü'l-Ensâb*. (haz. Mir Haşim Muhaddis), Tahran. Muessese-i İntişarat-ı Emîr-i Kebir.
- Şerefeddiddin Han (2009) *Şerefname Kürt Ulusunun Tarihi*. (Fransızcadan Çev. Rıza Katı). İstanbul, Cilt I. Yaba Yayınları.
- T.H. (1997). "Olcaytu". İslam Anskopedisi, C. IX, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Eskişehir.
- Taşkıran H. (2016). *Mirasçı Bir Beylik Karamanoğulları Hristiyan Devletlerle İlişkileri*. Ankara Gece Kitaplığı
- Togan Z.V. (1988). "Reşîd-ûd-Din Tabîb. Raşîd al-Din Tabîb (1248-1318) Fazlallah B. 'İmâd al-Davla Abu 'L-Hayr B. 'Alî". İstanbul. *İslam Anskopedisi* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. C. IX, 705-7012.
- Togan, Z.V. (1953). "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar". İstanbul. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15. 1-4. Ss. 33- 49
- Tokuş, Ö. (2017). "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyancıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Cilt:117 Sayı: 230 Sayfa: 177-208, Yıl: Eylül-Ekim, 179.
- Tural M. (2017). "Hülâgû Han'ın Bağdat'ı İstilas (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi" *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, Sayı XXX, 21-50.
- Turan O. (2001). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi (Saltuklular, Mengüçükler, Sökmenliler, Dilmaç Oğulları ve Artuklular'ın siyasi tarih ve medeniyetleri)* İstanbul. Ötüken Yayınları.
- Turan O. 2011. *Selçuklular Zamanında Türkiye. Siyasî Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)*. İstanbul. Ötüken Neşriyat. 630-631

- Türkmenî, P. “ Mok’iyet-i Şi’yan İran der Dovre-yi İlhanliyan”. *Pejoheshname-i Ulum-ı İnsani*, Arşive of SİD, 128-141.
- Uludağ, S. (1992). “Bâyezîd-İ Bistâmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, cilt 5, 238,239
- Uyar M. (2009).“İlhanlı (İran Moğolları) Ordusunda Hiyerarşi: Askerî Yetkililer Ve Nitelikleri” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49/1, 33-47.
- Uyar, M. (2001). *İlhanlı Devleti’nde Argûn Han Dönemi (1284-1291)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, Ankara.
- Uyar, M. (2007). *İlhanlılarda Askeri Teşkilat*. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü, Ankara.
- Uykur R. (2017). “Moğol Kağanı Olcaytu Han’ın Mardin Müzesinde Bulunan Bir Sikkesinde Şia Propagandası”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/35, p. 433-446.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1941). *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1967 Ekim) “Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş”, *Belleten* Cilt; XXXI/124, 601-646.
- Vassâf, (1346 h.ş.). Tahrîr-i Târîh-i Vassâf, (Sadeleştirerek nşreden Abdulmuhammed Âyetî). Tahran
- Vladimirtsov B.Y. (1995). *Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*. (Türkçe’ye Çev. Abdülkadir İnan). Ankara. Türk Tarih Kurumu 3. Baskı.
- Wilber, D. N.(1969). *The Architecture of Islamic Iran The II Khânid Period*, New Yourk: Greenwood Pres Publishers.
- Yahyâ b. ‘Abdu’l-Latîf-i Kazvînî. (1363). *Lubbu’t-tevârih, İntişârât-ı Bunyâd û Gûyâ*. Tahran, 240
- Yazıcı, T. (1996). “Gilân” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansklopedisi*, C.14, 68-69, 1996,
- Yuvalı A. (1989). “ Moğolların Yakındoğu Politikası ve İsmaililer’in Akıbeti Üzerine Bazı Bilgiler”. İstanbul. TDAD, S.58, 92-93.
- Yuvalı, A. (2000). “İlhanlılar” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anskopedisi*. Cilt XXII. S. 102-105, 2000
- Yuvalı, A. (1988). “Abâkâ” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Anskopedisi*. C.I. S.8.
- Yuvalı, A. (1988). “İlhanlı Hükümdarlarının Hristiyan Dünyası ile Münasebetleri”. *Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimle Dergisi*. c. II, S. 2, s. 267-278.
- Yuvalı, A. (1998). “ Hûlâgû” *Türkiye Diyanet Vekfı İslam Anskopedisi*. C. XVIII. ss. 473-475.

Yuvalı, A. (Ocak. 2017). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul. Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı.

Zehebî. Muverihu'l-İslam. (1985). *el-İber fi Haberi men Gaber*. Beyrut. Cilt 4.

EKLER

EK-1. Resimler

Resim-I. Serahs ve Merv arasında bulunan Olcaytu Han⁹²¹

Resim-II. Sultaniye şehrinin uydu görüntüsü⁹²²

⁹²¹ (<https://earth.app.goo.gl/ZE6qF/>) (erişim tarihi: 14.03.2018).

⁹²² <https://earth.app.goo.gl/eYBVc/> (erişim tarihi: 13.03.2018)

EK-1. (devam) Resimler

Resim-III. Çemçimal'ın uydu görünümü ⁹²³.

Resim-IV. Olcaytu Han'ın Sultaniye'deki türbesinin günümüzdeki hali.

⁹²³<https://earth.google.com/web/@35.52935427,44.83740056,718.70105916a,4404.94577595d,35y,31.90193912h,44.96789478t,0r>

EK-1. (devam) Resimler

Resim-V. Olcaytu'nun elçi kabulünü gösteren bir minyatür.⁹²⁴

⁹²⁴ <https://it.wikipedia.org/wiki/Oljeitu>

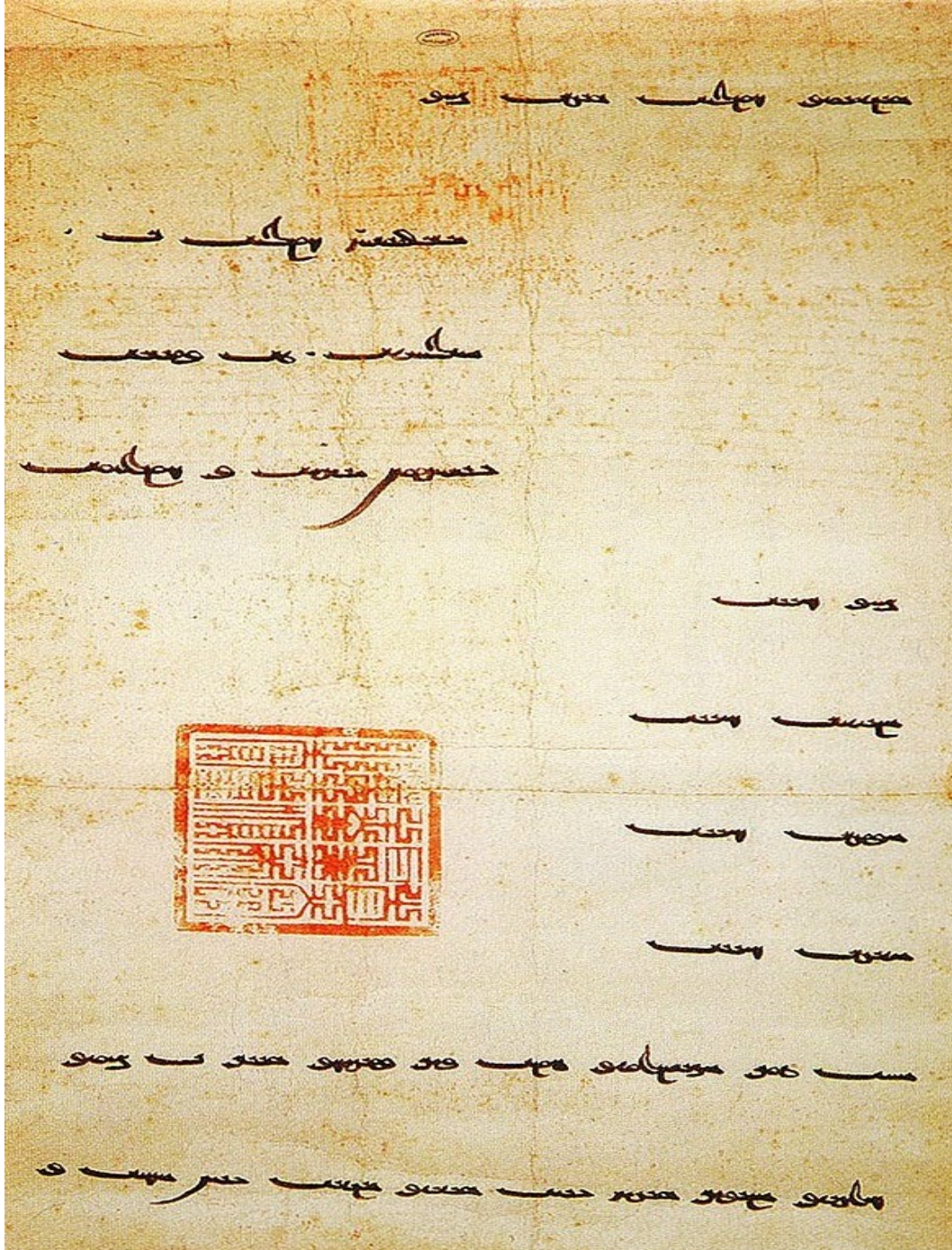
EK-1. (devam) Resimler

Resim-VI. Gazan Han ve kardeşi Olcaytu'yu gösteren bir minyatür⁹²⁵.

⁹²⁵ <https://it.wikipedia.org/wiki/Oljeitu>.

EK-1. (devam) Resimler

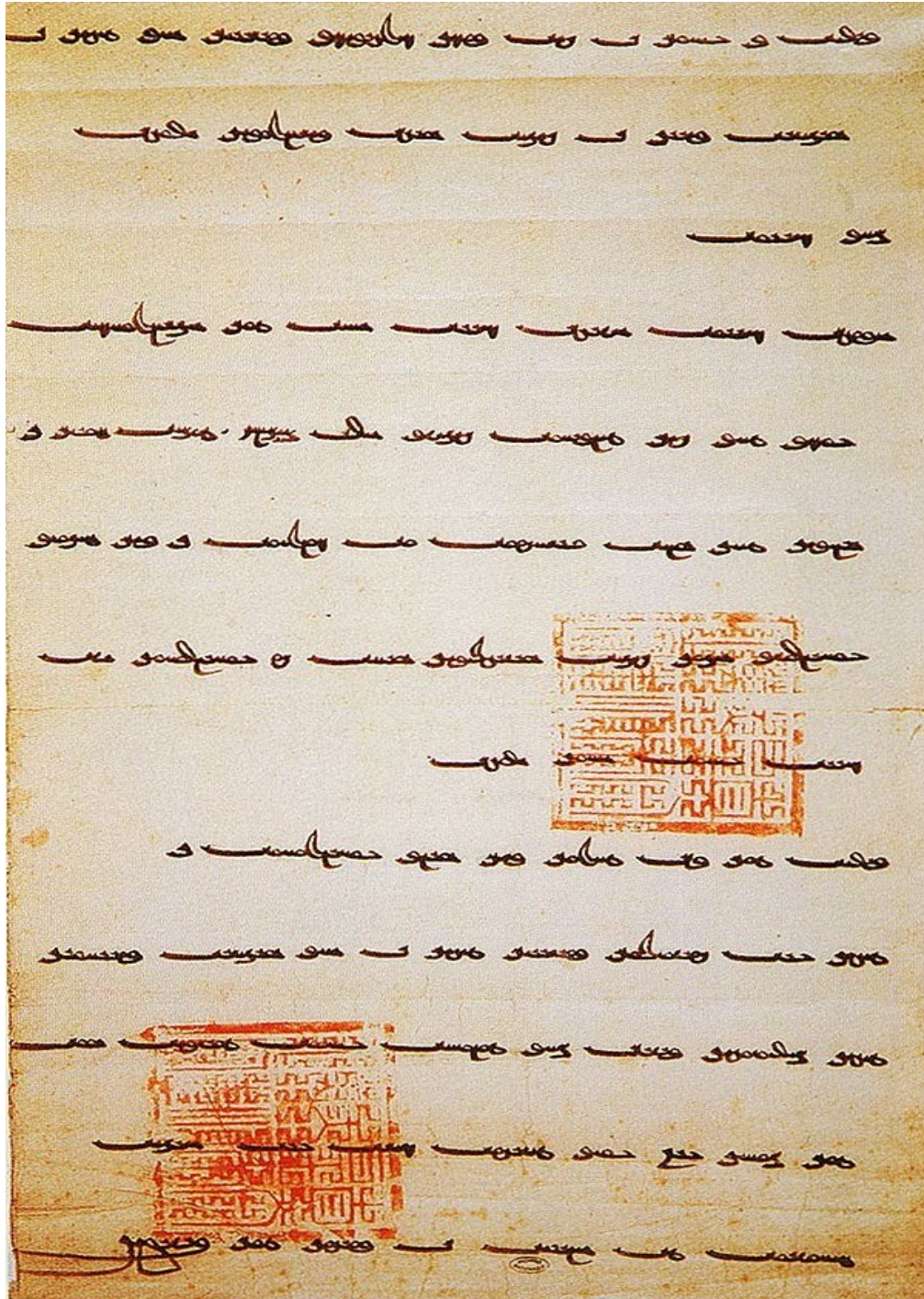

Resim-VII. Ek XII: Olcaytu'nun Fransa kralına gönderdiği mektubun birinci sayfası⁹²⁶

⁹²⁶ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/61/LetterOljeituToPhilipLeBel.jpg/2048px-LetterOljeituToPhilipLeBel.jpg?uselang=tr>

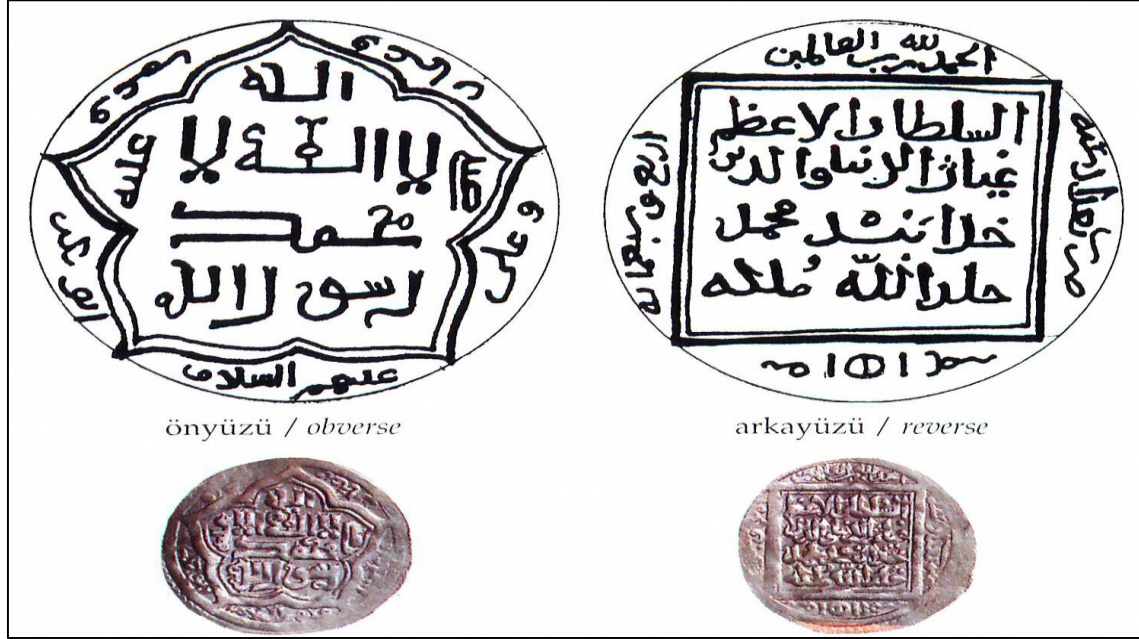
EK-1. (devam) Resimler

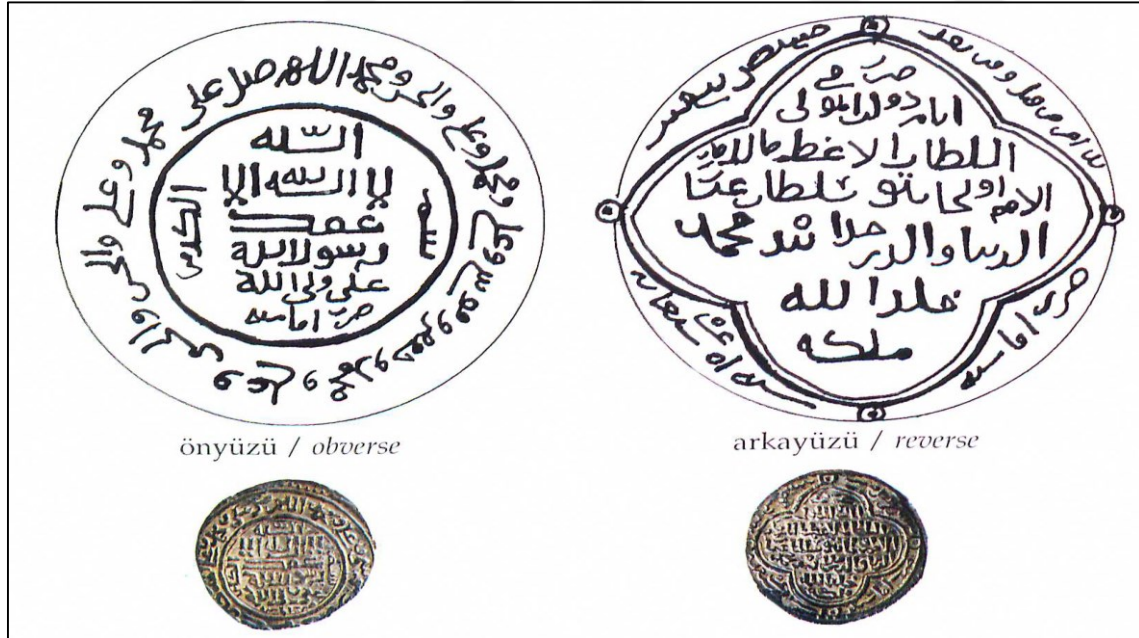
Resim-XIII. Olcaytu'nun Fransa Kralına gönderdiği mektubun ikinci sayfası⁹²⁷

⁹²⁷ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/61/LetterOljeituToPhilipLeBel.jpg/2048px-LetterOljeituToPhilipLeBel.jpg?uselang=tr>

EK-1. (devam) Resimler

Resim-IX. Olcaytu'nun Sunni olarak bastırıldığı paralardan bir örnek⁹²⁸.

Resim-X. Olcaytu'nun Şii olarak bastırıldığı sikkelerden bir örnek⁹²⁹.

⁹²⁸ Aykut, 1992, 83.

⁹²⁹ Aykut, 1992, 84.

EK-1. (devam) Resimler

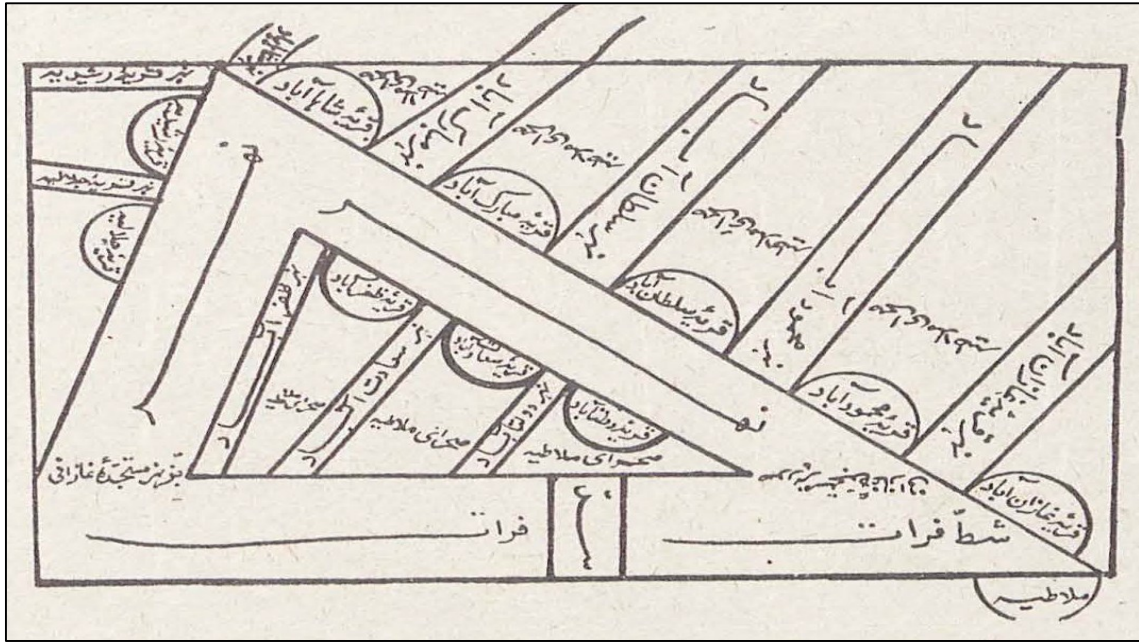
Resim-XIII. Olcaytu'nun Mardin müzesinde bulunan birinci parası⁹³².

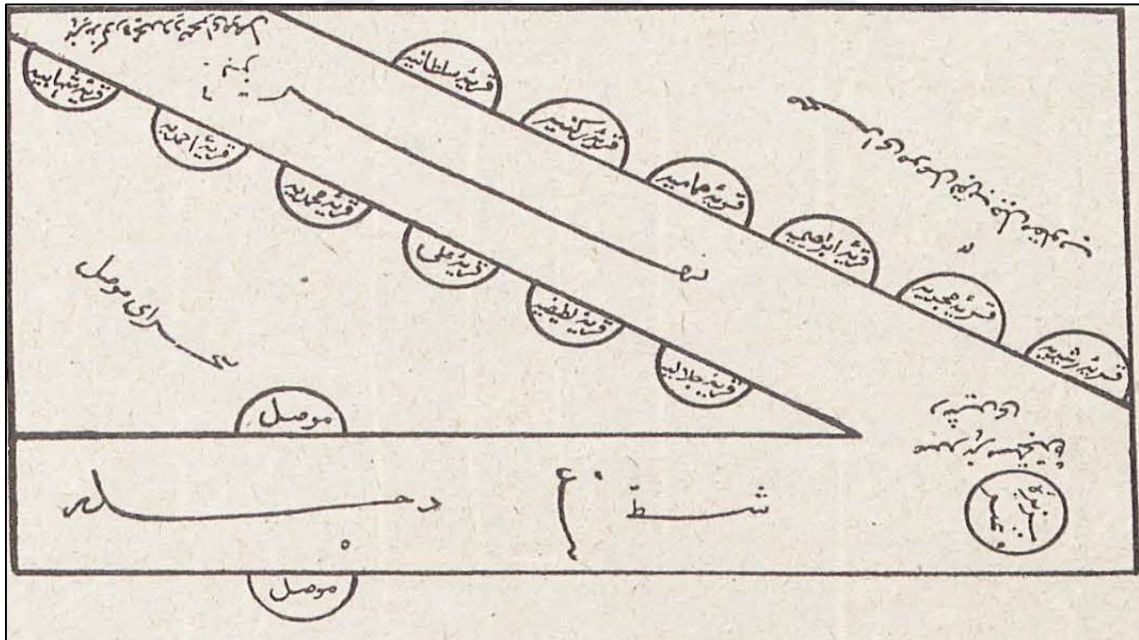
Resim-XIV. Olcaytu Han'ın Mardin müzesinde bulunan ikinci parası⁹³³.

⁹³² http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?cgifunction=Search&Ruler=Uljaytu.

EK-1. (devam) Resimler

Resim-XV. Olcaytu Han'ın veziri Reşidüddin'in Malatyada açtığı kanalların Planı⁹³⁴.

Resim-XVI. Olcaytu Han'ın veziri Reşidüddin'in Dicle Nehri kenarında açtığı kanalların Planı⁹³⁵.

⁹³³ http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?cgifunction=Search&Ruler=Uljaytu.

⁹³⁴ Togan, 1953. 49.

EK-1. (devam) Resimler

Resim-XVII. Erzurum Yakutiye Medresesi⁹³⁶

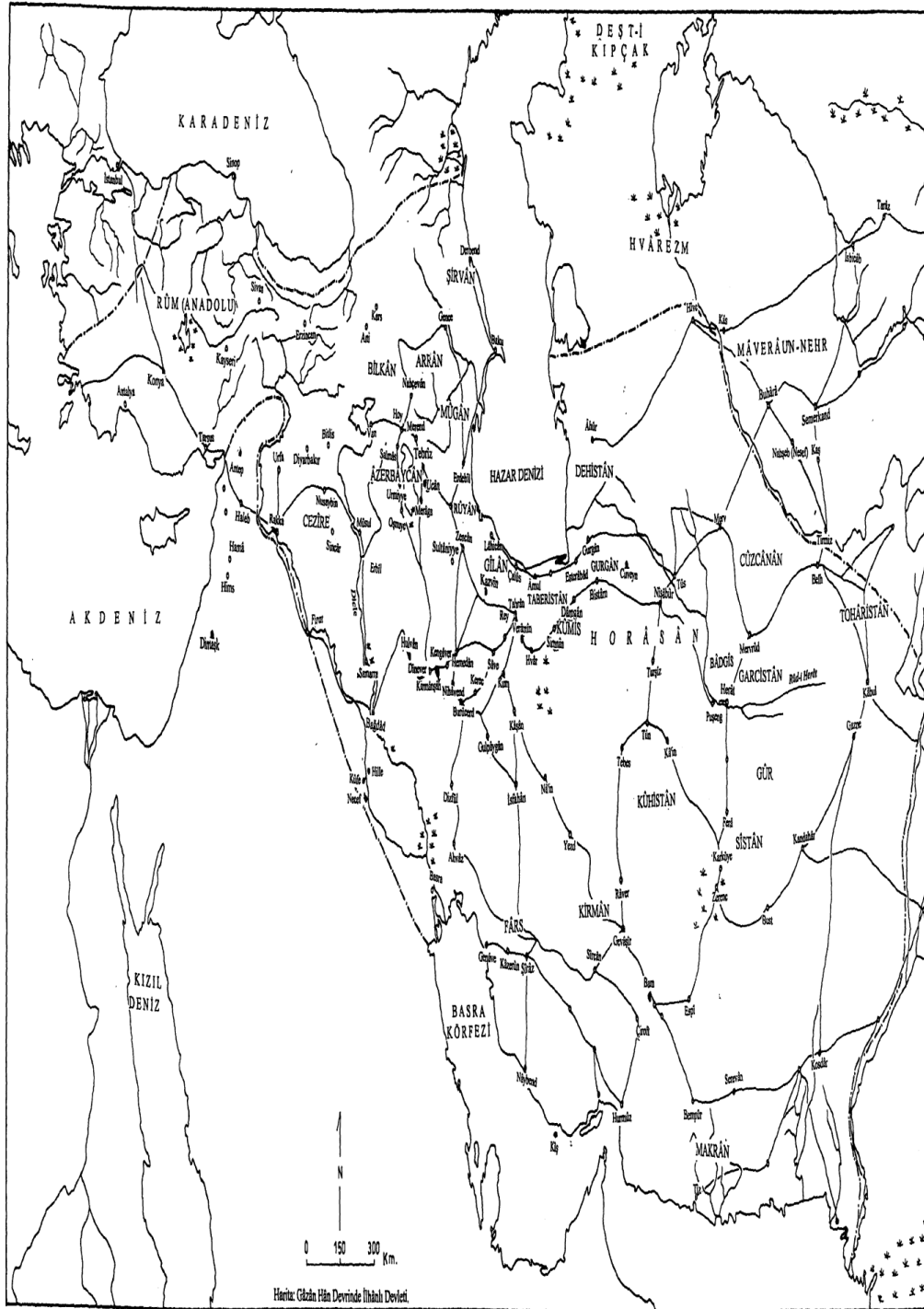

Resim-XVII. Sultaniye Şehrini gösteren bir minyatür. Matrakçı Nasuh'un eserinden

⁹³⁵ Togan, 1953. 49.

⁹³⁶ https://www.google.com/search?q=yakutiye+medresesi+pdf&rlz=1C1SQJL_trTR804TR804&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwiKweLavO3gAhVgAmMBHeVuBhcQ_AUIDigB&biw=1366&bih=625#imgre=dLknKAQrTGe7M (Erişim Tarihi 06.03.2019)

EK-2. Haritalar

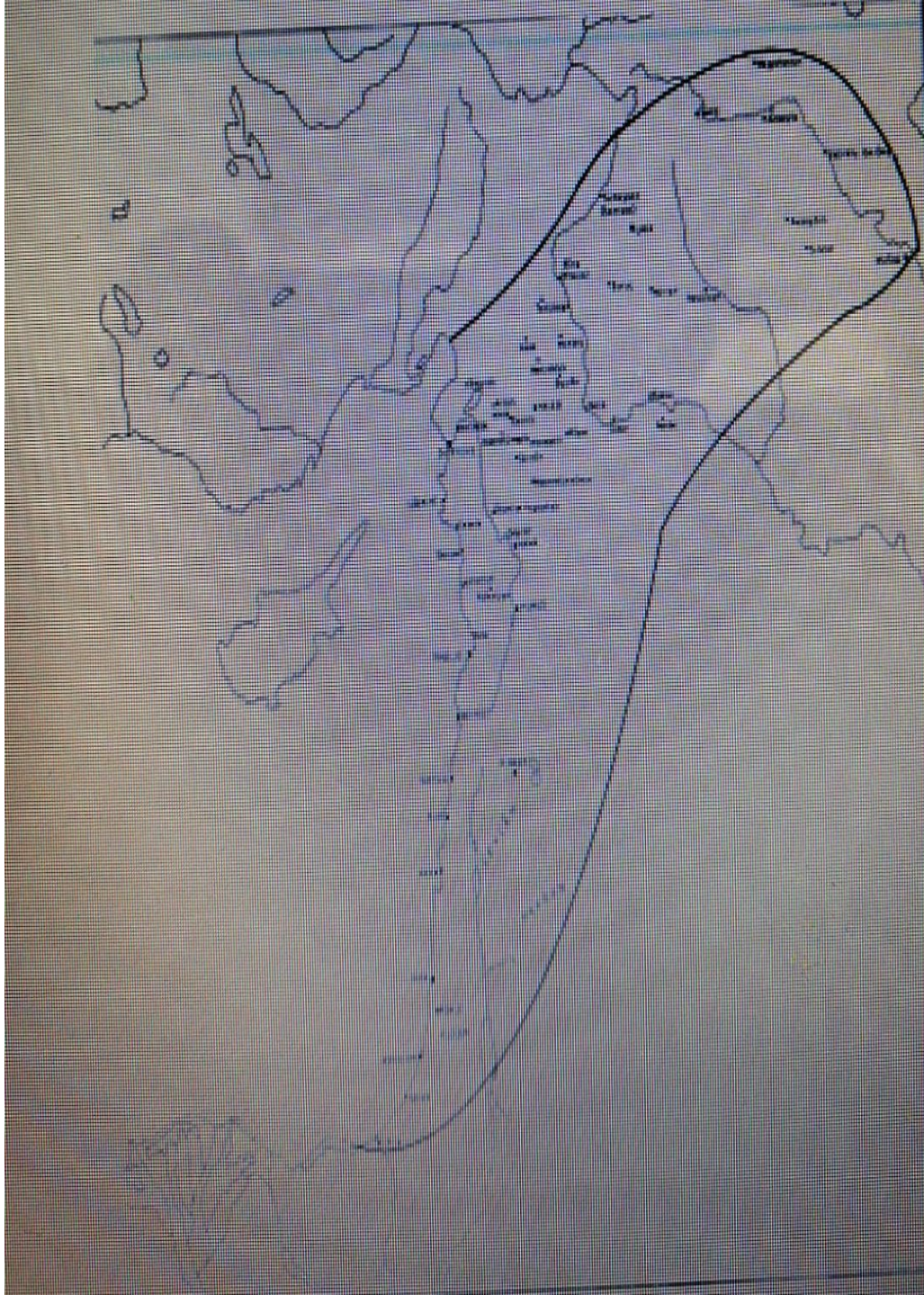
Harita-I. Olcaytu Han Dönemi İlhanlı Haritası.⁹³⁷

⁹³⁷ Özgüdenli, 2000, 424.

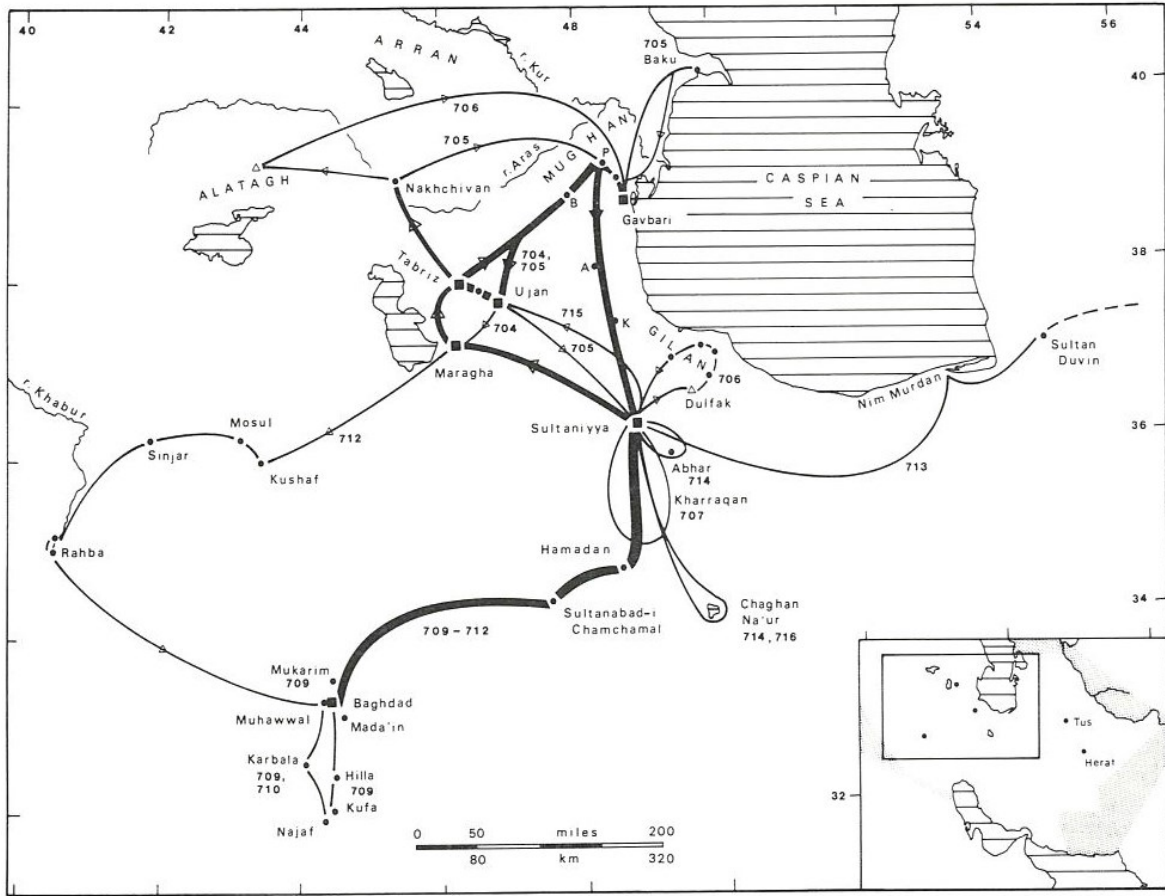
EK-2. (devam) Haritalar

Harita-IV. İlhanlı-Memlûk mücadelesinin sahnelendiği coğrafyaları gösteren harita⁹⁴⁰.

⁹⁴⁰Durmuş, E. (2005). Siyasi, iktisadi ve kültürel açıdan İlhanlı-Memlûk Münasebetleri. *Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.89.

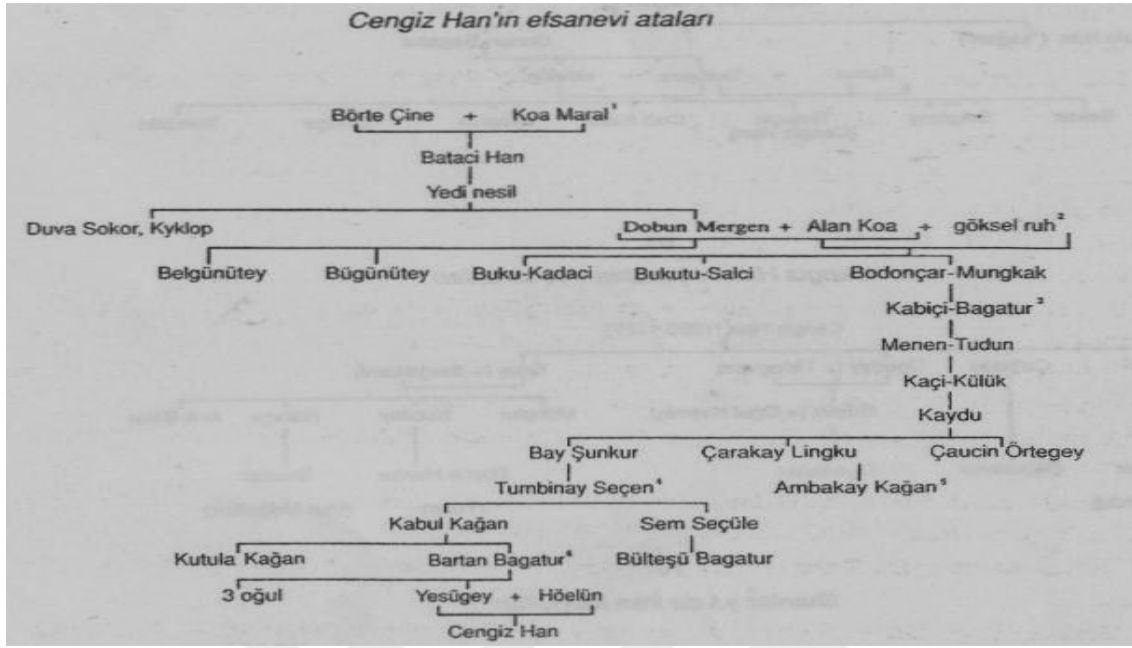
EK-2. (devam) Haritalar

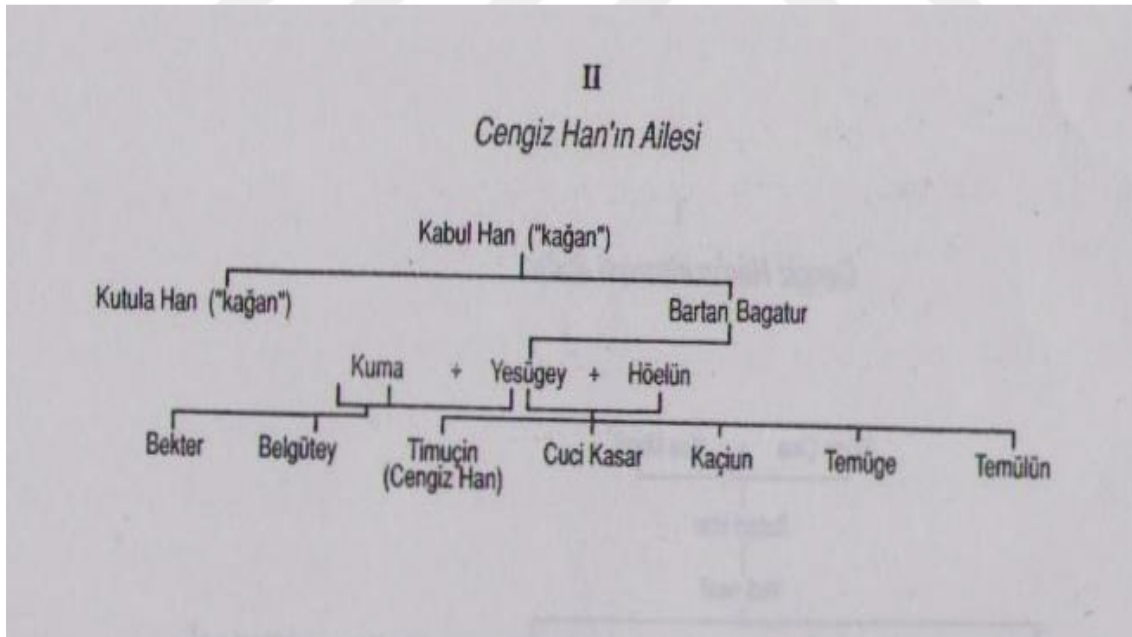
Harita-V. Olcaytu Han'ın hükümdarlığı boyunca gittiği güzergâhların haritası⁹⁴¹.

⁹⁴¹ Charles Melville (1990). "The Itineraries Sultan Öljaitü, 1304-16). The British İnstitute Of Persian Studies. İran XXVIII. 58.

EK-3. Şecereler

Soy Ağacı-I. Cengiz Han'ın Efsanevi ataları⁹⁴².

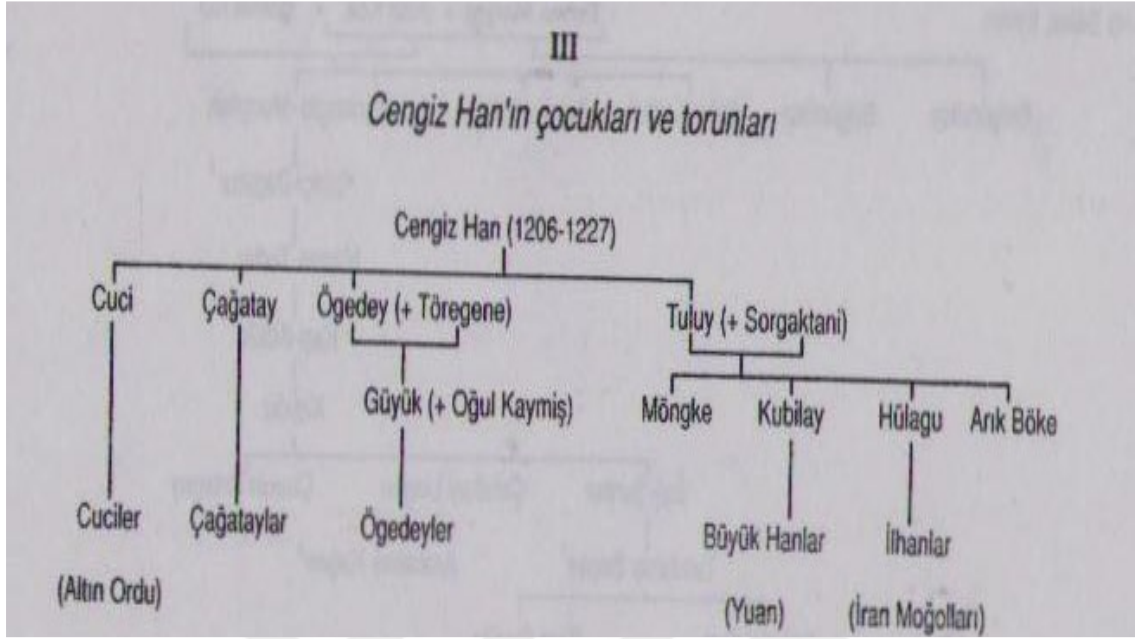

Soy Ağacı-II. Cengiz Han'ın Ailesi⁹⁴³

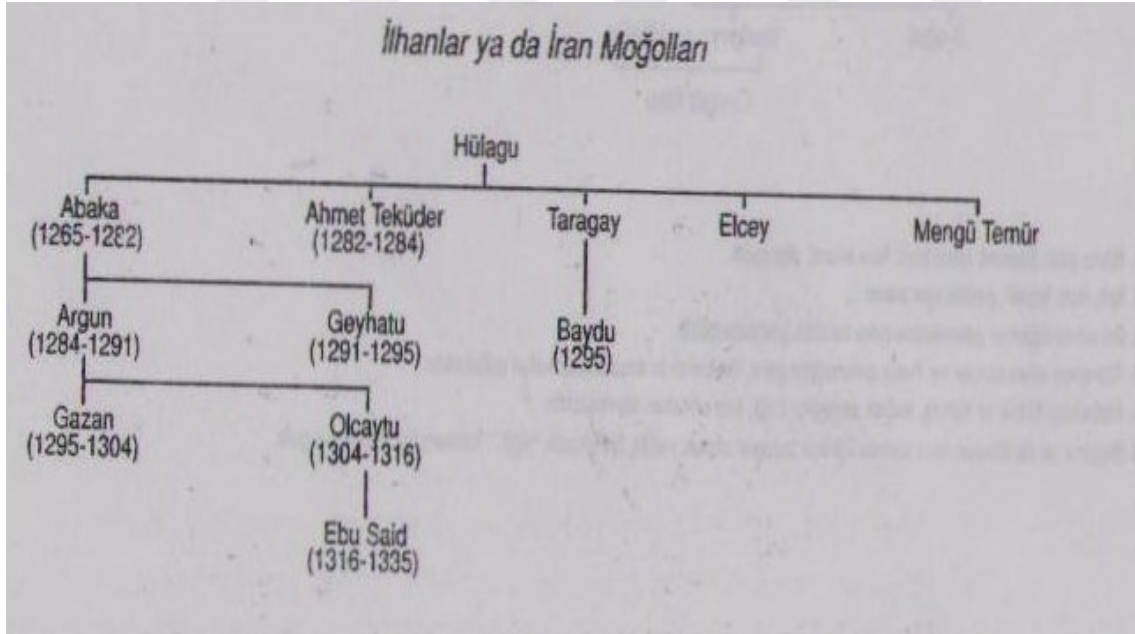
⁹⁴² Roux, 2001, 555

⁹⁴³ Roux, 2001, 556.

EK-3. (devam) Şecereler

Soy Ağacı-III. Cengiz Han'ın çocuk ve torunları⁹⁴⁴

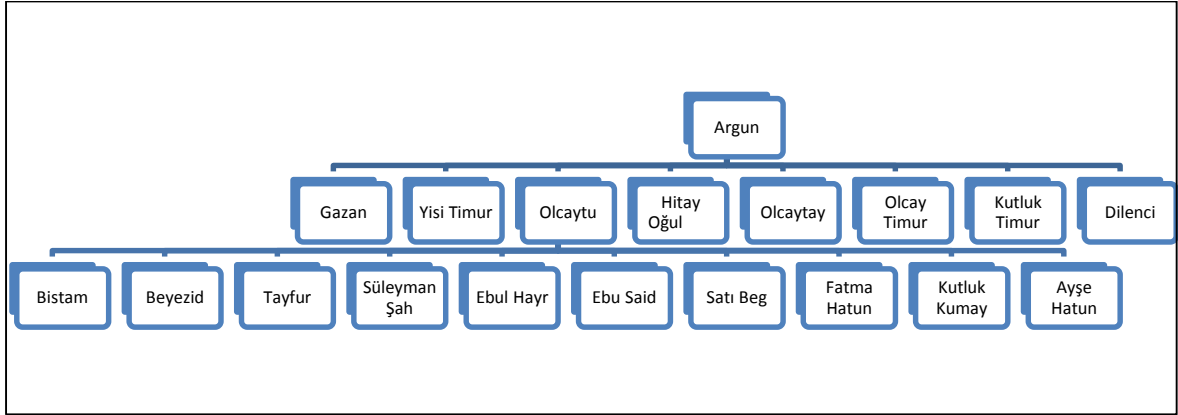

Soy Ağacı-IV. İlhanlıların soy ağacı⁹⁴⁵

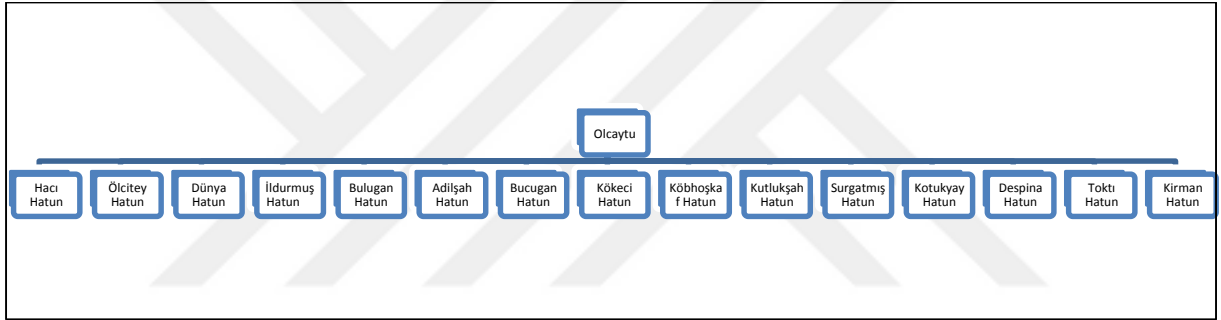
⁹⁴⁴ Roux, 2001, 556.

⁹⁴⁵ Roux, 2001, 556.

EK-3. (devam) Şecereler

Soy Ağacı-V. Olcaytu Han'ın kardeş ve çocukları

Çizelge-I. Olcaytu'nun hatunları

EK-4. Fermanlar

Ferman-I. Olcaytu Han'ın yasa dışı arazi kullanılmasının yasakladığına dair fermanının il sayfası.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : GÖRDEGİR, Ercan
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 19.03.1990/Beşiri
e-mail : ercan.gordegir@batman.edu.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Erciyes Ü. SBE Ortaçağ Tarihi	2012-2014
Lisans	Bozok Ü. Tarih Bölümü	2008-2012
Lise	Batman Fatih Lisesi	2004-2007

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2016-Devam	Batman Üniversitesi	Ortaçağ Tarihi Arş. Gör.

Yabancı Dil

Farsça

Yayınlar

1. Moğolların Mardin Kuşatması ve Hûlâgû'den Olcaytu'ya İlhanlı Artuklu Münasebetleri, *Tarih ve Gelecek Dergisi*.
2. İlhanlı Hükümdarlarında Levirat Evlilikler, *Tarih Okulu Dergisi*, 2019.
3. 2794-2796 Numaralı Van Vilati Müslim Nüfus Defterlerinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. 2012.

